

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

NYPL RESEARCH LIBRARIES

3 3433 07029569 0

KLOSTERLASSE

ET BIDRAG TIL DEN JESUITISKE PROPAGANDAS
HISTORIE I NORDEN

AF

ANDREAS BRANDRUD

KRISTIANIA

TH. STEENS FORLAGSEXPEDITION

1895

Paa Undertegnedes Forlag er udkommet:

Personlige Erfaringer

om

Katolicismen og Klosterlivet

af

Eliza Richardson.

Oversat af **Benedicte Flood.**

Pris: Kr. 1,20.

Af Pressens Udtalelser hidsættes:

Aftenposten for 30te Marts 1892 skriver Dr. E. F. B. Horn bl. a. følgende:

"Den mærkelige Bogen drive sig der altfor ofte med dette private Skrittemaal, de katolske Kirker der en skjændigste Misbrug, og anderledes kan det jo ikke blive. Det er ikke blot af denne Bog, men af flere tidligere, at man kan faa et Indblik i, hvorledes Skriftestolen benyttes til at borttage al Blufærdighed i Forholdet mellem Skriftefaderen og Skriftebørn. Det er saa opvækkende, hvad man her kan se afsløret, at man neppe kan tænke sig det muligt."

Bogen er en i den roligste Tone, men i det mest alvorlige Ordslag udtalt Fordømmelsesdom over den romerske Kirke paa disse Omraader. Den bekræfter fuldstændig Sandheden af, hvad hun ifjor har optrædende Missionærer fra Belleville-Kvarteret i Paris berettede om sine Lagtøvelser fra Frankrige og hvad man kan faa erfare om andre Hold paa sine Reiseberetninger. Forfatterinden maa aabenbart være en forstaaende og dybt-tænkende Menneske, som har trængt ind i den romerske Kirkes sin Gjenstand, ligesom hendes Fremstilling er klar og levende. Mærk af, at hun fortæller selvoplevede Begivenheder."

Fater Charles Chiniquy:

Den romerske prest

og privatskole

Oversat af **Helge Helge** originalt af **Helge Helge** side

Helge Helge,
theol.

Med en recension af **M. F.**

Pris: kr. 2,00.

Af Pressens Udtalelser hidsættes:

Aftenposten: . . . Den mærkelige Bog er nu oversat paa dansk og Skandale i Masse bydes da vort Publikum. Det tør hændes, at den kan være et Ord i rette Tid, og at Bogen kan være ikke blot interessant, men ogsaa nyttig. Den romerske Arbejde gaar for sig i det stille og skjulte, og mange vil nødig gaa med paa den Tanke, at der er Fare paa færde, hvor det udfoldes. Vi kan saaledes tænke paa den Letsindighed, hvormed en og anden Familiefader sender sine Børn i katolske Skoler, hvor Undervisningen er billig, hvis den overhovedet koster noget. . . .

Th. Steens Forlagsexpedition.

KLOSTERLASSE

630

ET BIDRAG TIL DEN JESUITISKE PROPAGANDAS
HISTORIE I NORDEN

AF

ANDREAS BRANDRUD

KRISTIANIA

TH. STEENS FORLAGSEXPEDITION

1895

8

DET STENSKE BOGTRYKKERI

Mine lærere

statsraad dr. theol. A. Chr. Bang

og

prof. dr. phil. Ludvig Daae

i taknemmelig ærbødighed

tilegnet

FORORD.

I det jeg fremlægger dette arbejde for offentligheden, vil jeg forudskikke følgende: Da jeg for vel to aar siden begyndte at undersøge kilderne til mit emne, var det ikke min mening at skrive nogen større bog. Men da jeg skulde til at bearbejde det samlede stof, viste det sig at være mere, end jeg tænkte. Det blev mig ogsaa klart, at det var omtrent umuligt at skildre Klosterlasses liv uden tillige at medtage ialfald hovedtrækkene i hele den jesuitiske propaganda i Norden paa hans tid. Hvis dette har lykkets mig paa en tilfredsstillende maade, tror jeg, at læseren af mit arbejde vil faa et nogenlunde klart og fyldigt billede af den nævnte bevægelse, der visselig frembyder adskilligt af interesse. Dernæst skylder jeg at oplyse, at jeg fornemmelig har maattet holde mig til de trykte og utrykte kilder, som har været tilgængelige herhjemme. Dog tror jeg at have meddelt alt væsentligt angaaende Klosterlasses liv, og hvad der endnu kunde være et finde særlig i svenske arkiver og biblioteker turde vistnok kun være ting af mindre interesse. Dertil kommer, at flere svenske historikere, til hvilke jeg har henvendt mig med spørgsmaal, meget beredvillig har sendt mig de oplysninger, de har kunnet give. Jeg vil her særlig rette en tak til bibliotekaren for universitetet i Upsala, dr. *Claes Annerstedt*, for den hjælp, han har ydet mig ved at opsøge og tilsende mig baade manuskripter og andre kilder, der har været mig til stor nytte. Af andre, som har ydet mig bistand paa forskjellig maade, skylder jeg at nævne hr. prof. *Schück* i Lund, der meget velvillig har besvaret mine spørgsmaal; fremdeles hr. universitetsbibliotekar *Drolsum*, som har skaffet mig flere kilder tillaaens fra fremmede biblioteker, samt hr. bibliotekar *D. Meilell*, ved

VI

hvis imødekommenhed jeg har kunnet benytte mig af det Deichmannske biblioteks samlinger; og sidst og fornemmelig hr. prof. dr. *Ludvig Daae*, som med sit rige kjendskab til dette emne altid har været rede til at give mig de oplysninger, jeg søgte. Disse og alle, som har bistaaet mig med raad og daad, bringer jeg herved min ærbødige tak.

Hermed være dette arbeide anbefalet til interesserede læsers velvillige opmærksomhed.

Kristiania i januar 1895.

A. B.

INDHOLD.

	Pag.
Indledning	1

Jesuitordenen.

I. Dens oprindelse, formaal og indretning	5
II. Jesuiternes moral og politik	18
III. Jesuiternes opdragelse og videnskab	35
IV. Jesuiternes prædiken og sjælesorg	47
V. Lidt om jesuitordenens udbredelse og gang mod Norden	52

Laurits Nilssøn.

I. Ungdom, studier og indtrædelse i jesuitordenen	57
II. Laurits Nilssøns missionsforsøg i Sverige	78
III. Klosterlasses liv og virksomhed fra 1580—1602	181
IV. Klosterlasses angreb paa Danmark, samt lidt om propagandaen i Norge	190
V. Klosterlasses sidste leveaar og død	232
VI. Klosterlasses karakter og personlighed	235

Klosterlasse som forfatter og prædikant.

I. Klosterlasses videnskabelige dannelse og forfatterskab	241
II. Klosterlasses dogmatiske fremstilling	246
1. Om Guds ord	248
2. Om Gud og gjenstandene for religiøs tilbedelse	255
3. Om menneskets tilstand før og efter syndefaldet	262

VIII

	Pag.
4. Om retfærdiggjørelsen	265
5. Om gode gerninger	271
6. Om kirken	274
7. Om sakramenterne	282
III. <i>Lidt om Klosterlasses etik</i>	304
IV. <i>Klosterlasse som prædikant</i>	306
V. <i>Klosterlasses polemik. Brevet fra Satan</i>	313

INDLEDNING.

Det fortælles, at da Luther allehelgensaften den 31. oktober 1517 havde opslaaet sine berømte 95 theses paa kirke-døren i Wittenberg, saa naaede disse i løbet af 14 dage over hele Tyskland, og inden en maaned var de kjendte over hele Europa. Det forekommer os, at dette er betegnende for den hurtighed, hvormed den reformatoriske bevægelse forplantede sig til alle kanter. Vi holder det imidlertid ikke for noget under. Det er ofte blevet paavist, hvorledes den lutherske reformation ikke var nogen ugrundet løsrivelse fra pavens retmæssige herredømme, men den nødvendige frugt af en lang og berettiget kamp mod alle kirkens feil og misbrug. Lige fra valdensernes dage havde der hævet sig stedse flere og alvorligere røster mod pavekirkens samvittighedstvang og aandelige formynderskab, mod gjerningshellighedens og overtroens mørke, mod geistlighedens og munkenes sedelige fordærvelse og dumhed, mod den pavelige snæversynthed og utaalsomhed i religion, videnskab og politik. Intet vidner mer om det almindelige krav paa en kirkefornyelse end dette, at i det 15. aarhundrede det ene almindelige kirke-møde efter det andet traadte sammen for at faa istand en reformation baade paa hoved og lemmer. Og omend disse og de enkelte mænds forsøg ikke naaede, hvad de tilsigtede, saa bidrog de dog til at øge den allerede levende trang. Et forunderligt samspil af mangfoldige begivenheder og omstændigheder gjorde sit til at forberede den af Gud bestemte

tidens fylde. Man kan nævne den med humanismen og renaissance indtrædende omvæltning paa videnskabens og kunstens omraade og den dermed følgende kritik og sans for den frie forskning; man kan nævne de samtidige politiske forhold og de sociale forandringer, som fulgte med ridder-væsenets og geistlighedens forfald og den oplyste borgerstands fremblomstring; man kan endvidere nævne det friere og videre syn paa verden, som fulgte med de store opdagelser og opfindelser, ikke mindst med bogtrykkerkunsten. Men først og sidst er at nævne, at der netop i rette tid og paa rette sted fremtraadte et religiøst geni som Luther, der udrustet med det guddommelige kald og forøvrigt med alle personlige betingelser kunde sige det forløsende ord og tolke tidens krav¹⁾.

Netop som en saadan bevægelse, der var fremgaaet af folkenes inderste livstrang, eiede reformationen evnen til at gribe hjerterne og i hast at forplante sig til de fjerneste vraaer. Der var derfor ikke mange afkroge i det af Rom beherskede Europa, hvor de nye idéer ikke trængte ind og vandt flere eller færre tilhængere. Ikke engang catholicismens arnesteder Italien og Spanien gik fri, end sige de lande, der var længer fjernede fra kirkens centrum. Snart beherskede protestantismen en stor del af den germanske, romanske og slaviske verden, og hvor den ikke formaaede at vinde sikkert fodfæste, satte den dog i større eller mindre grad gemytterne i bevægelse. Romerkirkens gamle, stolte bygning rystedes i sine grundvolde, og det varede ikke længe, før den begyndte at indse, at den maatte kjæmpe for sin tilværelse.

Dog gik der nogen tid hen, før dette gik op for kirken i hele sin betydning. Fra først af var der derfor heller ikke den rette kraft i modstanden. Men efterhvert som kirken fik øiet op for stillingens farlighed, ser man den

¹⁾ Slgn. Dr. A. Chr. Bang, Kirkehistoriske smaastrykker, Kra. 1890, pag. 156 fg. og Kahnis, Der innere Gang des Protestantismus I.

ogsaa aabne en kamp saa vedholdende og saa energisk, at den selv hos protestanter maa vække beundring. Og da viser det sig, at det dog ikke er den blotte selvopholdelsesdrift, som sporer den; den søger ikke blot at redde de levende rester, men den vil gjenvinde alt og mere til. Romerkirken føler sig sterk nok til endnu engang at gjøre et forsøg paa at erobre verden.

Et blik paa det nuværende Europa vil være tilstrækkeligt til at vise, i hvilken grad pavekirken har havt held med sig i denne kamp. Ikke blot de to store halvøer i Sydeuropa er saa katholske som nogensinde. Ogsaa nord for Alperne og Pyrenæerne hersker St. Petri stol over millioner. I Tyskland, selve reformationens vugge, lægger paven den dag idag et tungt lod i begivenhedernes vegtskaal. Størstedelen af Frankrig og Østerrig-Ungarn, halve Schweiz, hele Belgien og Irland modtager befalinger fra Rom. Det engang protestantiske Polen er erkekatholsk. Ikke at tale om de erobringer, papismen har gjort i fremmede verdensdele.

Man maa uvilkaarlig spørge: Hvad var det, som gav den tilsyneladende forældede og faldefærdige pavekirke kraft til at gaa ud af kampen mod reformationen med et slikt resultat? ~ Hvor interessant det end kunde være at faa dette spørgsmaal udførlig belyst, saa vilde det dog blive for vidtløftigt blandt disse indledende bemærkninger. Vi vil blot minde om enkelte kjendsgjæringer. Man taler om reformationens tilbagevirkning paa catholicismen. Romerkirken blev ved reformationen nødt til at tage sig sammen. Ad forskellige veie søgte den atter at fremelske den gamle katholske fromhed; pietisme i romersk forstand skulde gjenneutrænge de stivnede former. Kirkens alvorligste mænd fandt, at det bedste middel hertil var at skabe en oplyst og retskaffen pretestand. Mange misbrug blev ogsaa afskaffede eller modificerede. Paa den anden side var romerkirken konservativ nok til i alt væsentligt at holde fast ved det gamle; ja, det lykkedes den netop nu at fiksere hele den foregaaende læreudvikling, der aldrig havde formaaet at danne noget af-

sluttet, for hele kirken gjældende dogmesystem, til en lærebygning, der bares af et almindeligt kirkemødes autoritet. Heri havde papisterne unægtelig et fortrin for reformationskirken, hvis lærebegreb endnu en tidlang var svævende. Kom saa dertil den anseelse, som storkirken og dens hoved i kraft af aarhundreders hævd endnu eiede i manges, især de svageres og uvidendes øine, og endvidere dens faste organisation, saa besad den ogsaa deri en mægtig fordel.

Men romerkirken havde ogsaa andre midler af mere udvortes art til kraftig at modvirke reformationens fremtrængen. Vi fæster særlig blikket ved et par af disse; det ene var gammelt og prøvet allerede overfor middelalderens kjætttere, nemlig *inkquisitionen*; det andet var ogsaa efter sin idé gammelt, men efter sin virkelighed nyt, en ny munkeorden, *jesuiterne*. Inkquisitionen var det middel, der i grunden laa nærmest, da det gjaldt at knuse det nye kjætteri. At det blev brugt med kraft og konsekvens, derom vidner resultaterne og tallene paa dens ofre. I de lande, paven lod hjem-søge med denne landeplage, maatte tusinder af ulykkelige efter mange pinsler lide en grufuld død for sin overbevisnings skyld, dersom det ikke lykkedes dem at redde sig til steder, hvor inkquisitionens arm ikke naaede. Den pyrenæiske halvø og Nederlandene kan især give forfærdelige beviser herpaa. Det hører dog ikke hid at dvæle nærmere herved. Vi vil kun bemærke, at ikke vilde romerkirken ved dette middel alene kunnet modstaa reformationen. Det ligger i sagens natur; en aandelig strømning hemmes ikke i længden ved magtmidler.

Virksommere var derfor det andet middel, *jesuiterordenen*, og det især af to grunde: Paa den ene side var nemlig dette samfund nøie knyttet til arbeidet for kirkens egen gjenoplivelse, til hvilken det stod baade i et betingende og et betinget forhold; paa den anden side søgte det at møde fienden paa hans egen grund og med hans egne vaaben. Det er med dette samfund, vi i det følgende vil stifte nærmere bekjendtskab.

Jesuitenordenen.

I. Dens oprindelse, formaal og indretning.

Stifteren af denne orden var en spansk adelsmand, *Innigo Lopez de Recalde* af familien *Loyola*. Vi kjender ham bedst under navnet *Ignatius Loyola*. Han blev født i aaret 1491.

Spanien var det land, hvor endnu den gamle ridderaand levede, og denne besjælede ogsaa Ignatius. Hans aandelige føde havde været læsning af ridderromaner, og hans hug stod til ridderlige bedrifter og eventyr. Dette er værd at lægge merke til, dersom man vil forstaa hans senere udvikling; thi dette sværmeri forlod ham aldrig. Det tog blot en anden retning. Dette for ham selv som for hele kirken skjæbnesvangre omslag skede i 1521, et aar, der ogsaa i reformationens historie var meget betydningsfuldt. Under franskmændenes beleiring af Pamplona fik han et saar, der dels for lang tid bandt ham til sygesengen, dels gjorde ham halt for hele livet.

Det var under den lange rekonvalescens, at hans ridderfantasier begyndte at antage nye former. Ved siden af en skildring af Jesu liv læste han som tidsfordriv ogsaa helgenlegender. Nye indtryk blandede sig nu med de gamle forestillinger. Han opdagede, at der ogsaa i aandens verden gaves riddere, der med aandelige vaaben kjæmpede mod aandelige fiender og vandt uvisnelig hæder, en Franciscus, en Dominicus o. a. Den verdslige ridderbane var ham stængt; hvad om han efterlignede disse aandens riddere? Tanken greb ham og begeistrede ham, og med en sydlændings varm-

blodige iver fattede han straks sin beslutning; fra en verdslig ridder vilde han nu blive en aandelig, og hans hjertes dame skulde fra nu af være den hellige jomfru — et nyt og eienommeligt udslag af det geistlige riddervæsens tanke. Det var ikke blot den ydre kamp for Kristi riges udbredelse, der var hans ideal, men ogsaa helgenernes forsagelser. Under feberfantasierne troede han at skue sin dame, der styrkede ham i hans forsæt, og ikke før var han bleven frisk, før han skred til dets udførelse. Han forlader slegtninge og venner og begiver sig til klostret *Monsserrat* ved Barcelona. Her gjør han bod for sine synder, aflægger sin ridderlige rustning og holder med pilgrimsstaven i haand vaabenvagt for sin nye herskerinde, jomfru Marias billede, bortgiver sine penge og klæder sig i en simpel kappe, omgjordet med et grovt taug. Baade her og i *Manresa* underkaster han sig de strengeste bodsøvelser og plager sig ved den mest yderliggaaende askese. Da han trods alle anstrengelser for at opspore og skrifte alle sit livs synder ikke fandt fred, opgav han det ganske. I stedet derfor hengav han sig til sine syner, under hvilke han troede at gjennemskue selve treenighedens hemmelighed. I en hule i *Manresa* skal han have gjort udkastet til sine berømte «aandelige øvelser» (*exercitia spiritualia*), der spiller en stor rolle inden den af ham stiftede orden.

Man kan tænke sig, at maalet for hans længsler maatte være Jerusalem. Did drog han 1523 for at styrke de troende og omvende de vantro. Men franciskanerprovincialen fandt den glødende sværmer ubrugbar og viste ham bort. Ét udbytte synes Ignatius dog at have havt af denne valfart: han kom til erkjendelse af sin mangel paa videnskabelig dannelse. Saasnart han kommer hjem, giver han sig til, skjönt 33 aar gammel, at indhente det forsømte. Han begyndte at lære latin, i *Alcala* studerede han filosofi og i *Salamanca* theologi. Men han var bleven for gammel til at lære. Hans hukommelse slog feil, og hans tøilesløse fantasi spillede ham mangel paa streg. Selv naar han puggede sin latinske grammatik, tog den flugten med ham; «naar han skulde konjugere «amo»,

sænkede hans sjæl sig med brændende attraa ned i den himelske kjærligheds sødme».

Ved siden af studierne fortsatte han sine bodsøvelser, hvori han ogsaa indviiede andre. Herved paadrog han sig mistanke for kjæteri, og den senere helgen var nær ved at falde i inkquisitionens haand — en forunderlig skjæbnens ironi! Da pakkede han sine bøger paa et æsel og vandrede 1528 til *Paris*, den tids mest berømte lærdomssæde. Her begyndte han sine studier paany. Men det kostede ham stor møie at tilegne sig endog begyndelsesgrundene i grammatik, filosofi og theologi. Hans henrykkelser forstyrrede ham idelig ogsaa her, saa han endog kom paa den tanke, at deres ophavsmand var den onde selv.

Dette Ignatius's ophold i *Paris* skulde blive af grundlæggende betydning for hans senere liv og virksomhed. Han stødte her sammen med ligesindede, med hvilke han lagde grunden til sin store orden. Vi nævner først blandt disse *Peter Faber* og *Franz Xaver*, den senere berømte missionær. Til dem sluttede sig fire andre, spanierne *Alfonse Salmeron*, *Jakob Lainez* og *Nicolaus Bobadilla* samt portugiseren *Simon Roderiques*, lutter navne, der er dybt prentede i jesuiterordenens historie. Skjønt disse langt underlegen i kundskaber og intelligens knyttede Ignatius dem til sig for livet ved sin personligheds magt, og ved hans veltalende forestillinger blev de vundne for hans sværmeri, et aandeligt ridderskab. Den 15. august 1534 var for disse fæller en merkedag. Faber, som allerede var presteviet, læste messe for dem i *Mariakirken* paa *Montmartre*; saa aflagde de samtlige løftet om fattigdom og ugift stand og svor, at de efter endte studier vilde vie sig til i *Jerusalem* at virke for de fattiges pleie og saracenernes omvendelse; men hvis denne plan skulde møde uoverkommelige hindringer, saa skulde de — og dette lægger vi merke til — byde paven sin tjeneste med forpligtelse til uden løn at gaa uvægerlig, hvor han befalede. Denne sin ed stadfæstede de alle ved at modtage hostien.

Man har, og det med rette, gjort opmærksom paa, at vi

allerede her sporer et træk, der var eiendommeligt for den senere saa mægtige jesuiterorden, nemlig under alt sværmeri et drag af beregning, en evne til at bøje af for hindringer og til altid at lempe sig efter de givne forhold.

Fra nu af kan man sige, at Ignatius mere bestemt har fundet sin livsopgave. Den lille kreds af sværmere, der aflagde munkeløftet paa Montmartre, udvikler sig under hans ledelse til et samfund, der griber afgjørende ind i kirke- og verdenshistoriens begivenheder.

Efterat Ignatius for sin helbreds skyld havde opholdt sig et par aar i Spanien, finder vi i aaret 1537 ham og hans venner samlede i Venedig. Nu var de rustede til at udføre sin plan og ventede blot paa en leilighed til at kunne drage til Jerusalem. Men her skulde der møde hindringer, der blev afgjørende for deres skjæbne, en af hine ubetydelige begivenheder, der drager store følger efter sig. En krig mellem republikken Venedig og tyrkerne tvang dem til at stanse. Under dette sit nødtvungne ophold stifter Ignatius bekendtskab med den af *Johan Peter Caraffa*, senere pave *Paul IV.* (1555—59) ledede *theatinerorden*. Denne havde sat sig til opgave at virke til vækkelse af nyt kirkeligt liv og dannelsen af en dygtig og sedelig prestestand, paa samme tid som den ivrig modarbejdede alt kjætteri. De erfaringer, Loyola derved gjorde, blev bestemmende for hans liv. Han kom til erkjendelse af, at hans virkefelt var ikke Jerusalem, men vesten, og saaledes gik det til, at han og hans medsvorne kom til at gribe til det andet alternativ i den ed, de svor paa Montmartre: at byde paven sin tjeneste med løfte om blind lydighed. Alle lod de sig nu vie til prester og drog saa til hver sin kant for i by og bygd at virke som bodsprædikanter. Inden aaret var omme, skulde de mødes i Rom.

Men førend de skiltes, havde de allerede gjort udkastet til regler for sit samfund, forat der, ogsaa naar de var adskilte, kunde være enhed i deres optræden. Samtidig gav de sig selv navnet *Jesu selskab* eller *kompagni*, «aldeles som

et kompani soldater, der bærer navnet efter sin hovedsmand». Vi gjenkjender atter Ignatius's ridderfantasier.

I Rom mødte vennerne i førstningen mistro, og alle udveie syntes stængte; de blev mistænkte for kjætteri. Men ved sin nidkjære prædiken og undervisning samt ved sin opofrende sygepleie lykkedes det dem omsider at vinde stemningen for sig, og flere og flere sluttede sig til dem. Snart gik deres ry langt ud over Roms, ja Italiens grænser. Efterat et kollegium af kardinaler havde afgivet sin betænkning over Ignatius's udkast til regler, gav pave *Paul III.* (1534—49) hans samfund sin stadfæstelse som kirkelig orden 1540. Tallet af medlemmer var fra først af indskrænket til 60, men denne bestemmelse hævedes allerede 1543.

Saaledes var *jesuiterordenen* stiftet. Tilbage stod blot at vælge dens overhoved. Ignatius Loyola var naturligvis selvskreven. Han blev ogsaa enstemmig valgt til ordenens general, fordi han, som Salmeron skrev paa sin stemmeseddel, «havde avlet dem alle i Kristus og næret dem med sin melk». Han vedblev at være sjælen i ordenens virksomhed lige til sin død 1556. Allerede da havde selskabet, takket være de mange privilegier, hvormed paven overøste det, faaet stor udbredelse og magt, især i Italien og paa den pyrenæiske halvø. Den 13. mars 1623 blev Loyola af pave Gregor XV. optagen blandt den katholske kirkes helgener.

Vi slutter her vor korte fremstilling af Loyolas liv. Dog endnu ét for at afværge misforstaaelse. Vi har mest lært ham at kjende som den glødende sværmer, den til ekstase henfaldne mystiker og den overspændte asket; men dette er blot én side ved hans karakter, der indeslutter i sig en mærkelig dobbelthed. Ved siden af sværmeriet merker vi hos ham tillige en ubøielig viljekraft og en seig udholdenhed, der ikke giver sig, før den har naaet sit maal. Men denne mageløse energi er af en elastisk natur, saa den forstaar at bøie undaf for det umulige og vanskelige, uden derfor at tabe det egentlige maal af syne. Kommer saa dertil en udpræget praktisk evne, et fint psykologisk blik og et afgjort herskertalent, for

hvilket selv overlegne begavelser maa bøie sig, saa er *Ignatius Loyola* ubetinget en personlighed, der hævder en fremragende plads blandt kirkehistoriens og verdenshistoriens store navne¹⁾.

Ser vi nærmere paa den af Ignatius stiftede orden, hvis udbredelse og stedse voksende indflydelse vistnok overtraf hans egne dristigste forventninger, saa gjenkender vi i hele samfundet umiskjendelig de træk, der karakteriserede dets ophavsmand. Hans overlegne begavelse har paatrykket hele selskabet dets stempel. Ved siden af et asketisk drag, der ytrer sig paa flere og for dette samfund eiendommelige maa-der, bærer det hele præg af en hensynsløs energi og urokkelig konsekvens, parret med hin bøielighed, der med fastholdelse af maalet klogt viger undaf for altfor store hindringer. Denne tillempning efter det i hvert tilfælde *hensigtsmæssige*, saavel som en overalt strengt gennemført *methode*, kan vistnok siges at høre til ordenens mest eiendommelige kjendemerker. Særlig sterkt træder dette frem under Ignatius's efterfølgere som samfundets ledere, hos hvilke det mystiske drag træder tilbage for det klogt beregnende. Og ganske naturlig. Det gjaldt i alle ting at indrette sig praktisk for at kunne naa det maal, ordenen havde sat sig.

Dette *maal*, der allerede var forudsat i hin ed, som de første stiftere svor paa Montmartre, var som en Jesu krigshær at kjæmpe for hans riges, d. v. s. *den katholske kirkes* udbredelse og befæstelse paa det trin af udvikling, hvorpaa denne nu stod. Som en saadan altid kampfærdig krigshær stillede det hele samfund og dets enkelte lemmer sig viljeløst i pavens, Kristi stedfortræders, tjeneste, rede til paa første vink at udrette hans befalinger. Ved siden af dette store

¹⁾ Vore meddelelser om Loyolas liv og for en stor del om jesuiterordenen selv støtter sig paa Rankes klassiske skildring i hans *Geschichte der Päbste*, samt paa G. E. Steitz's afhandl. om jesuiterordenen i *Herzogs realencyklop.* VI, 608 fg. Slgn. ogsaa Baur, *Kirchengesch. der neueren Zeit*, Tübingen 1863, pag. 185 fg. og Otto Henne am Rhy, *Die Jesuiten*, Leipzig 1894.

maal fandtes intet andet. I forhold til det maatte alting stille sig under synspunktet af *midler*, og alt maatte ved siden deraf faa blot relativt værd. Saaledes med askesen, saaledes med videnskaben, ja saaledes endog med moralen.

Jesuitenordenens eiendommelige askese lærer vi at kjende gjennem Loyolas førnævnte «aandelige øvelser». «Hele denne bog er et psykologisk mesterverk. Med sand kunsthåndværk behersker den det menneskelige hjerte, dets mest skjulte bevægelse, dets fineste og groveste følelser. De høieste idéer saavel som menneskets sanselige instinkter maa tjene forfatterens hensigt, som gaar ud paa fuldstændig at underkaste sjælen under Gud, d. e. den katholske kirke. Intet middel er herunder glemt, og allermindst de udvortes: discipelen maa nøiagtig og skriftlig opregne sine synder og hyppig skrive; indbildningskraften ophidses ligetil hallucinationer; den troende fører fuldstændige samtaler med sin egen sjæl og sin egen samvittighed, med Kristus, jomfru Maria og helgenerne; han forpligtes til at føle moralsk smerte og selvforagt og til at udgyde taarer; han opsender glødende bønner, der hver gang er afpassede efter den omhandlede gjenstand; han fremmaner for sit indre det tydelige billede af den korsfæstede Jesus og af helvede med alle dets pinsler¹⁾. Alle disse øvelser foregaar ogsaa efter en bestemt methode. De er en frugt af Ignatius's egen religiøse udvikling og skal føre ordenens medlemmer ind i den samme. De tager sigte paa følelsen, og gjennem denne skulde viljen paavirkes, saa vedkommende blev tilskyndet til at fatte en uigenkaldelig beslutning. De forskjellige bønner og betragtninger var nøiagtig fordelte paa hver dag og time og varede første gang i regelen fire uger; siden maatte de gjentages til bestemte tider. Jesuitenordenen lagde paa disse øvelser megen vægt. Foruden at være et middel til sjælenes frelse skulde de tjene til at skaffe lederne kjendskab til hver af ordenens medlemmer og især til at bibringe disses liv den afgjørende

¹⁾ Philippson, Westeuropa, indledn. pag. 56 fg.

retning¹⁾. Askesens maal er altsaa ikke blot den enkeltes aandelige udvikling, men den er tillige et middel til at bringe ham til helt at ofre sig for ordenens interesser. I det hele taget er den et led ved siden af de øvrige i det store og vel sammenføjede maskineri, hvis eneste formaal er den katholske kirkes udbredelse.

Et udslag af den samme praktiske tendens og en ligesaa konsekvent gennemført methode møder os i jesuiterordenens *forfatning*. Denne er vistnok i sine grundtræk allerede udviklet af Loyola selv; men den, der helt ud gennemførte og fuldendte den, var hans efterfølger som samfundets general, *Jakob Lainez* (1558—1623). Denne kan derfor betragtes som ordenens egentlige organisator. Med det store maal for øie gjaldt det at bibringe dens forfatning den størst mulige enhed og fasthed. Det var ikke nok, at alle enkelte lemmer var fyldte af begeistring for det fælles maal. Der trængtes en ordnende, styrende og ledende vilje, der kunde være udtryk for hele samfundets tanke. Ganske naturlig blev ordenens forfatning monarkisk. Den øverste leder var *ordensgeneralen* (*præpositus generalis*) i Rom. Selv stod denne under paven, men forøvrigt var han inden sit samfund, hvad paven var for den hele kirke, en pave i mindre maalestok.

Ordenens medlemmer inddeltes i 4 klasser. Den første af disse udgjordes af *novicerne*. De stod endnu paa prøvestadiet. Dette varede som regel i 2 aar, og novicerne skulde under disse godtgjøre sin skikkethed for optagelse i samfundet samt renheden af sine hensigter. Hele sit tidligere liv maatte de gjøre nøiagtig rede for. Man eksaminerede dem grundig for at undersøge, om noget var til hinder for deres indtrædelse i ordenen, om de f. eks. afveg fra den rette tro, havde gjort sig skyldige i forbrydelser, tilhørte nogen anden orden, var gifte, led af større legemsfeil o. s. v. Man søgte saa meget som mulig at rykke dem løs fra deres fortid, og

¹⁾ Constitutiones societatis Jesu, Antwerpen 1635, pag. 83; 120; 178; 280.

de afskares al forbindelse med sine forældre og paarørende, om hvilke de maatte tale, som om de allerede var døde¹⁾. Man prøvede nøie deres troskab, ydmyghed, evner og anlæg; de øvedes i at undervise, prædike og høre skrifte. De maatte underkaste sig de foreskrevne øvelser efter «exercitia spiritualia» og maatte tilslut aflægge et almindeligt skriftemaal²⁾. De fik forskrifter for sin opførsel, og man bestemte, hvem de skulde omgaaes³⁾. For hver dag og hver time var deres arbeide nøiagtig foreskrevet. De sattes ogsaa kortelig ind i ordenens indretning og institutioner⁴⁾. De beboede et eget hus og stod under opsyn af en «magister novitiorum»⁵⁾; de aflagde endnu intet løfte⁶⁾ og regnedes blot i videre forstand med til ordenen⁷⁾, men selv maatte de ikke sige, at de tilhørte den⁸⁾.

Efter endt prøvetid optoges novicen i den anden klasse, hvis medlemmer var de saakaldte *scholastici*. Disse regnedes som virkelige ordenslemmer⁹⁾ og afkrævedes derfor løfter. Det var de tre vanlige munkeløfter om fattigdom, ugift stand og lydighed mod samfundets foresatte¹⁰⁾. Dertil kom forpligtelsen til altid at leve i samfundet og holde sig dets regler efterrettelig¹¹⁾. I denne klasse falder de egentlige studieaar, og scholasterne opholder sig i et *kollegium*, der ledes af en rektor. Denne studietid var temmelig langvarig, men optoges for en stor del af praktiske øvelser, betragtning, bøn, kirkebesøg o. l. Efter endt læretid maatte scholasten gennemgaa endnu et prøveaar, hvori øvelserne fra noviciatet gjenoptoges¹²⁾.

Naar studierne var tilendebragte, gik scholasten over i en af de to følgende klasser. Den ene af disse bestod af *professerne* eller *bekjenderne af de fire løfter* (*professi quatuor votorum*), den anden af de saakaldte *koadjutorer* (*coadjutores spirituales*). De første kaldtes saa, fordi de til de tre almindelige munkeløfter ogsaa føiede et fjerde, det specielle lydigheds-

¹⁾ Konstitutionerne pag. 26; 27. — ²⁾ 42. — ³⁾ 209. — ⁴⁾ 11. —

⁵⁾ 115. — ⁶⁾ 123. — ⁷⁾ 214. — ⁸⁾ 31. — ⁹⁾ 213—15. — ¹⁰⁾ 10; 31. —

¹¹⁾ 227—28. — ¹²⁾ 43; 216.

hedsløfte til paven. De udgjorde samfundets kjerne¹⁾, og deres tal var forholdsvis ringe²⁾. De maatte være presteviede³⁾ og kunde ikke være under 25 aar⁴⁾. Hvem der skulde optages blandt professerne og koadjutorerne, bestemtes af generalen eller i nødsfald af en, hvem denne gav fuldmagt dertil⁵⁾. De maatte stadig være rede til hvilkensomhelst mission⁶⁾; de havde derfor intet fast opholdssted⁷⁾, men beboede midlertidig de saakaldte profeshuse, der kun maatte underholdes ved almisser⁸⁾.

Netop den omstændighed, at professerne altid maatte staa saa at sige paa reisefod, nødvendiggjorde den fjerde klasse, *koadjutorerne*. De havde at ofre sig for undervisningen og toges blandt dem, der fortrinsvis troedes skikkede til denne gjerning. Styrrerne for kollegierne valgtes derfor ogsaa blandt disse, og ikke blandt professerne⁹⁾. De burde ogsaa være presteviede¹⁰⁾ og aflagde foruden de tre munkeløfter et særskilt løfte om at tage sig med iver af ungdommens opdragelse. De stod i rang under professerne og havde ikke som disse ret til at afgive stemme ved valg af general¹¹⁾. — Foruden disse *geistlige* koadjutorer (*coadjutores spirituales*) gaves der ogsaa *verdslige* (*coadjutores temporales*)¹²⁾. De sidste forrettede de grovere og tungere tjenester, som var nødvendige, fungerede som kokke, gartnere, sygevogtere o. s. v.

Ved siden af disse fire hovedklasser nævnes i konstitutionerne ogsaa et slags professor, der aflagde blot tre løfter, *professi trium votorum*; men man er ikke ganske paa det rene med, hvordan det egentlig forholdt sig med dem. Sandsynligvis omfattede denne klasse de hemmelige jesuitter, der forpligtede sig til at fremme ordenens interesser uden egentlig at høre samfundet til. De kunde være baade geistlige og

¹⁾ «Sunt in societate præcipui». Konstitutionerne pag. 8; 215. —

²⁾ 284. — ³⁾ 8. — ⁴⁾ 73; 80. — ⁵⁾ 326—27. — ⁶⁾ 7; 39. — ⁷⁾ 142. — ⁸⁾ 238. — ⁹⁾ 181; 238. — ¹⁰⁾ 49. — ¹¹⁾ 300. — ¹²⁾ 9; 49.

lægfolk og optoges kun, dersom de formodedes at kunne være ordenen til særegen nytte¹⁾).

Den del af verden, som jesuiterne omspændte med sin virksomhed, delte de i *provinser*. Over alle disse stod *generalen* i Rom. Hans stedfortrædere var *provincialerne* (præpositi provinciales), der var for den enkelte provins, hvad generalen var for det hele samfund. Under dem stod igjen forstanderne for de forskjellige ordenen tilhørende anstalter, og disse gik under det almindelige navn *superiorer*. Desuden fandtes der en række af tjenestemænd i de forskjellige grene af samfundets virksomhed, saasom *visitatorer*, der udsendtes af generalen for at have øie med provinsernes forvaltning, *prokuratorer*, der førte ordenens processer, *revisorer*, der havde at bedømme de af medlemmerne forfattede skrifter o. s. v.

Mod alle de overordnede indprentedes samfundets enkelte medlemmer ubetinget *lydighed*. Lydighed var i det hele taget jesuiternes kardinaldyd, og den indskjærpedes til yderste konsekvens. «Enhver maa tilegne sig den overbevisning», heder det i konstitutionerne, «at de, som lever under lydighed, bør lade sig lede og styre af det guddommelige forsyn gennem superiorerne *akkurat som et lig . . . eller som en oldings stav*». Paa den maade vilde man sikrere kunne gjøre Guds vilje end ved at stole paa sin egen dom²⁾).

Men var lydighed det herskende forhold overfor overordnede, saa skulde jesuiten overfor under- og sideordnede

¹⁾ Slgn. Baur, Kirchengesch. der neueren Zeit, pag. 190—91.

²⁾ «Sibi quisque persuadeat, quod qui sub obedientia vivunt, se ferri ac regi a divina providentia per superiores suos sinere debent, perinde ac si cadaver essent, quod quoquoersus ferri et quacunque ratione tractari se sinit; vel similiter atque senis baculus, qui ubicunque et quacunque in re velit eo uti, qui eum manu tenet, ei inservit. Sic enim obediens rem quamcunque, cui eum superior ad auxilium totius corporis religionis velit impendere, cum animi hilaritate debet exequi, pro certo habens, quod ea ratione potius quam re alia quavis, quam præstare possit, propriam voluntatem ac iudicium diversum sectando, divinæ voluntati respondebit». Konstitutionerne pag. 234.

visse *mistro*. Der herskede inden samfundet et helt spionerings-system; enhver skulde altid have følelsen af at være bevogtet. Alt, hvad en jesuit saaledes erfarede, skulde indberettes til generalen. Paa en maade var heller ikke superiorerne og provincialerne undtagne herfra; de havde ved sin side saakaldte *konsultorer* og *admonitorer*, der skulde være deres raadgivere og i tilfælde minde dem om deres pligter. Men generalen selv, om han sveg ordenens interesser? Hvor mægtig han end var, saa var han dog ikke absolut enevældig, men man havde ogsaa overfor ham sine garantier. Hans skridt fulgtes af 5 *assistenter*, hvis raad han i visse fald havde at indhente, og som kunde skride ind, hvis han forgik sig. I vigtige sager, der vedkom hele samfundet, kunde generalen heller ikke træffe afgørelser alene, men maatte sammenkalde et fællesmøde (*generalkongregation*), i hvilket som regel blot professerne kunde deltage. Denne stod til jesuitergeneralen omtrent i samme forhold som de almindelige kirke-møder til paven; den havde at vælge ny general og kunde, om det var nødigt, afsætte ham. Ordenens monarkiske forfatning var saaledes ikke enevældig, men indskrænket.

Det ligger i sagens natur, at naar et samfund med saadanne grundsætninger og en slig gennemført enhed stillede sig viljeløst i en enkelt mands tjeneste, saa maatte man dermed kunne udrette store ting. Og jesuiterordenen opstod netop i rette tid som et velkomment middel til at fremme pavens formaal. De gamle munkeordener, endog tiggerordenerne, som i sin tid mægtig havde støttet pavedømmet, havde væsentlig udspillet sin rolle. Vistnok var jesuitterselskabet paa en viss maade en ny udgave af disse tiggerordener, hvilke den lignede i meget. Men den var dog noget mere. Den betegnede i forhold til disse omtrent et lignende fremskridt som de selv overfor de tidligere munkesamfund. Havde tiggerordenerne taget et stort skridt fremad i retning af munkesamfundets tilnærmelse til verden, saa tog jesuiterordenen skridtet omtrent fuldt ud.

De gamle munkesamfund havde lagt hovedvegten paa

enkelte særegne idealer, saaledes tiggerordenerne paa den absolute fattigdom. Jesuiterordenen tog disse med; den maatte i det hele ikke staa tilbage i noget, som efter datidens forestillinger hørte med til menneskelig fuldkommenhed; men den flyttede tyngdepunktet fra det aandelige livs idealer til det praktiske formaal, den katholske kirkes udbredelse. Paa de gamle munkeidealers lagde den kun saa megen vegt, som de fortjente efter den virkning, de kunde have i dette formaals tjeneste; naar jesuiterne derfor mere end nogen tidligere orden lagde hovedvegten paa lydigheden, da var det, fordi de i denne dyd saa den mægtigste løftestang for ordenens interesser. En hel del af de gamle gudfrygtighedsøvelser og andre ting, som før havde optaget munkenes tid, lod de derfor fare, forat medlemmerne udelt kunde ofre sig for ordenens formaal. De anbefaledes maadehold i askesen som i alt andet for at spare paa kræfterne. Der toges kort sagt i alle ting overveiende hensyn til, hvad der var *hensigtsmæssigst* til opnaaelse af maalet. Og ordenens virkefelt var det praktiske liv; de greb ind overalt, baade i de kirkelige, politiske og sociale forhold, og vidste at skaffe sig indflydelse overalt. Netop et saadant middel var det, paven trængte i denne tid, da hans autoritet var i høieste grad truet baade i kirkelig og politisk henseende.

Jesuiternes store maal, gjenoprettelsen af den katholske kirke i dens tidligere magt, rummede i sig en flerhed af underordnede virksomheder. Vi kan sammenfatte dem under disse to benævnelser: *ydre og indre mission*. Den første var atter af en dobbelt art. Dels gjaldt det at udbrede den katholske kirke der, hvor dens arm endnu ikke naaede, dels at bekjæmpe kirkens fiender og forsvare den mod disse. Jesuiternes fortjenester af hedningemissionen vil vi ikke omtale her; vi bemærker kun, at de her har udrettet storartede ting, skjønt ofte ved høist tvilsomme midler; vi minder om deres bekjendte evne til at lempe sig efter de hedenske synsmaader. Kampen mod kjætterne stillede sig imidlertid snart som ordenens hovedopgave, ligesom det er

ved sin modstand mod reformationen, at den har ydet romerkirken de største tjenester. — Jesuiternes arbeide for den *indre mission* gik ud paa at styrke og befæste kirkens lemmer i lydighed mod dennes autoritet og at gjenoplive katolsk tro og fromhed blandt folkene.

Under arbeidet mod disse maal stod en flerhed af virksomme midler til jesuiternes raadighed. Det var især tre saadanne, paa hvilke de lagde hovedvegten: *ungdommens undervisning, prædikenen og skriftemaalet*. Vi skal i det følgende nærmere iagttage, hvorledes hvert af disse midler anvendtes; men for nærmere at forstaa dette, blir det nødvendigt først at kaste et blik paa jesuiternes moralske grundsætninger.

II. Jesuiternes moral og politik.

I ingen retning har den aand, hvoraf jesuiterordenen var behersket, givet sig et saa eiendommeligt og for den almene og kristelige bevidsthed afskyeligt udslag som i dens *moral*. Denne er ligefrem bleven til et ordsprog, saa der overhovedet ikke kan bruges en sterkere betegnelse for en forkastelig moral end udtrykket: *jesuitermoral*. Fra jesuitisk hold er selvfølgelig disse beskyldninger blevne ivrig benegtede, dog altid uden resultat; thi kjendsgjærningerne taler her et altfor tydeligt sprog.

I virkeligheden medfører de jesuitiske kasuisters moralske grundsætninger en fornægtelse, ja ophævelse af al baade kristelig og menneskelig sedelære. Dette følger i grunden af selve jesuiterordenens inderste væsen. Moral kan ikke eksistere uden personlig frihed og ansvarlighed. Men fornægtelsen af den enkeltes frihed og personlige ansvar er netop et af dette samfunds karaktermerker, ja en af de grundpiller, hvorpaa det er bygget. Vi har seet, hvorledes blind lydighed og underkastelse under ledernes vilje var en jesuits fornemste dyd: «Som et lig eller som en oldings stav» skulde han viljeløst lade sig bruge til hvadsomhelst.

Summen af jesuiternes moralske grundsætninger pleier

man at sammenfatte i sætningen: «*Hensigten helliger midlet*». At de jesuitiske moraltheologer udtrykkelig har lært dette, er en uomtvistelig og fastslaaet kjendsgjerning. Naar jesuiterne benægter det, saa har de vistnok forsaavidt ret, som ingen af deres lærere har udtalt satsen nøiagtig med disse tre ord; men denne deres benægtelse er blot skikket til at stadfæste sætningen. Hvadenten de siger, at «*hensigten helliger midlet*», eller de lærer: «*Naar øiemedet er tilladt, er ogsaa midlerne tilladte*», saa vil ingen jesuitisk haarkløver kunne bevise, at dette ikke kommer akkurat ud paa ét. Vi skal her anføre flere udtalelser af berømte jesuitiske morallærere, hos hvem denne lære forkyndes paa en alt andet end tvetydig maade. Hos den bekjendte *Busenbaum* heder det: «*Det er tilladt . . . at bedrage fængselsvogtere ved at give dem f. eks. mad eller drikke, saa de dysses i søvn, eller ved at sørge for, at de er fraværende, og ligesaa at bryde lænker og fængsler; thi naar øiemedet er tilladt, saa er ogsaa midlerne tilladte*»¹⁾. Paa et andet sted siger han: «*Den, for hvem maalet er tilladt, for ham er ogsaa midlerne tilladte*»²⁾. Omtrent de selvsamme ord findes hos flere; saaledes *Voit*: «*Den, hvem øiemedet er tilladt, ham er ogsaa midlerne tilladte*»³⁾; eller: «*Den, hvem øiemedet er tilladt, for ham er ogsaa de midler tilladte, der er bestemte for maalet*»⁴⁾. *Gury*: «*Naar øiemedet er tilladt, saa er ogsaa de i og for sig ligegyldige midler tilladte*»⁵⁾. *Paul Laymann* siger, støttende sig til *Sanchez's* autoritet, saa krast det end

¹⁾ «*Licet etiam . . . custodes decipere tradendo v. g. cibum et potum ut sopiantur, vel procurando, ut absint, item vincula et carceres effringere: quia cum finis est licitus, etiam media sunt licita*». *Medulla theologiæ moralis*, Frankf. 1653, pag. 320.

²⁾ «*Cui licitus est finis, etiam licent media*». *Ibid.* pag. 504.

³⁾ «*Cui finis licet, ei et media permissa sunt*». *Theologia moralis*, Würzburg 1769, nyeste udg. 1860, I, pag. 123.

⁴⁾ «*Cui concessus est finis, concessa etiam sunt media ad finem ordinata*». *Ibid.* pag. 472.

⁵⁾ «*Ubi licitus est finis, etiam licita sunt media per se indifferentia*». *Casus conscientiæ*, Regensburg 1865, pag. 332.

lyder: «Stygge berøringer egtfæller imellem er uden brøde, naar de sker som forberedelser eller pirremidler for den egteskabelige forbindelse; *thi for den, hvem endemaalet er tilladt, for ham er ogsaa de midler tilladte, der er bestemte for maalet*»¹⁾. Jakob Illsung: «*For den, hvem øiemedet er tilladt, er ogsaa det ifølge sin natur for et saadant øiemed bestemte middel tilladt*»²⁾. En anden berømt jesuitisk morallærer, spanieren Escobar, siger: «*Den synder ikke, som formedelst et godt formaal glæder sig over handlinger, der efter sin natur er slette . . . ; thi øiemedet giver handlingerne deres egentlige karakter og ved et godt eller slet formaal blir disse gode eller slette*»³⁾. En jesuitisk professor i moral docerer, at «*hensigten bestemmer handlingens sedelighed*»⁴⁾. Sammenlign hermed den sidste jesuitiske moralist, Aug. Lehmkuhl: «*En handlingens moral bedømmes efter dens hensigt*»⁵⁾. Hos nok en jesuitisk forfatter heder det, at «*aldrig kan man synde uden at være henvendt paa ondskab og aldrig med en god hensigt*»⁶⁾. Samme forfatter siger paa et andet sted: «Om en handling er moralsk god eller ei, afhænger blot af den handlendes egen dom, der er tilstrækkelig for Gud, som jo først og fremst ser paa

¹⁾ «Tactus turpes inter conjuges, si fiant ut præparationes seu incitamenta ad copulam conjugalem, vacant culpa: quia cui concessus est finis, concessa etiam sunt media ad finem ordinata». Theologia moralis, München 1625, lib. III, s. 4. § 12. pag. 20.

²⁾ «Cui licitus est finis, illi licet etiam medium ex natura sua ordinatum ad talem finem». Baum der Weisheit pag. 153.

³⁾ «Non peccat, qui ob bonum finem in actibus ex natura sua malis delectatur . . . Finis enim dat specificationem actibus et ex bono vel malo fine boni vel mali redduntur». Univ. theologiæ moralis recept. sententiæ, Lyon 1652—63. Tom. IV, 1. 33. sect. 2. probl. 65. n. 300. pag. 336.

⁴⁾ «Finis determinat moralitatem actus». Ludv. Wagemann, Synopsis theologiæ moralis, Augsburg og Innsbrück 1762, index lit. F.

⁵⁾ «Moralitas tandem desumitur ex fine». Theologia moralis, Freiburg. 1888, I, pag. 32.

⁶⁾ «Nunquam posse peccari sine advertentia ad malitiam, nunquam cum bona intentione». Carolus Antonius Casnedi, Crisis theologica, Lissabon 1711, Tom. I, pag. 219.

den handlendes hensigt, den (dommen) være nu materielt overensstemmende med Guds lov eller ikke, naar den bare efter forstandig dom og formelt stemmer med Guds lov, slig som denne opfattes af den handlende selv¹⁾.

Det forekommer os, at disse udtalelser kan være nok til at bevise, at de jesuitiske morallærere har lært: «*hensigten helliger midlet*». Og dette har ikke været tilfældet blot til en enkelt tid; de nævnte citater er hentede fra bekendte jesuitiske moraltheologer lige fra Laymann, Busenbaum og Escobar i første halvdel af det 17. aarhundrede til Aug. Lehmkuhl, der udgav sit verk over den moralske theologi 1888. Det nytter heller ikke noget, om jesuiterne paastaar, at den nævnte grundsætning ikke kan lægges ordenen som helhed til last, men blot maa skrives paa de enkelte moralisters regning. Det er en velkjendt sag, hvorledes der inden samfundet til alle tider er bleven øvet den strengeste censur over alle literære arbejder af ordenens medlemmer, ja at overhovedet intet saadant kunde udkomme uden at være godkjendt af generalen eller af ham dertil forordnede mænd²⁾; et udtryk herfor er ordene «med superiorernes tilladelse» (*superiorum permissu*), hvormed titelbladet paa jesuitiske bøger i regelen er forsynet. De nævnte og lignende udtalelser er heller aldrig blevne officielt tilbagekaldte eller fordømte af det jesuitiske samfund. Vi slutter os i saa henseende til en af de nyere kjendere af jesuiterne, *Otto Henne am Rhyn*, naar denne siger:

«Ingen udsmykkelse kan omstøde den kjendsgjerning, at omtrent samtlige jesuiter, der har skrevet om moral, blandt hvilke findes 50—60 navnkundige og flittige skribenter og aandrige lærde, har fremstillet de handlinger, der af den sunde

¹⁾ «Bonum morale non pendet nisi a iudicio operantis, quod sive sit, sive non sit materialiter conforme legi Dei, dummodo, ut est sub iudicio prudenti, sit formaliter conforme legi Dei, ut ab operante apprehensæ, satis est Deo, qui primario operantis intentionem consideret». Casnedi *ibid.* II, pag. 381.

²⁾ Se konstitutionerne pag. 118; 169; 281.

menneskeforstand og af alle civiliserede folks sedelige forskrifter erklæres for slette, i mange tilfælde som tilladte, i mange i det mindste som tvilsomme, om tilladte eller ikke. Da der nu ikke kjendes en eneste jesuitisk morallærer, hvis grundsætninger stemmer fuldt overens med den almindelig gjældende moral, medens de skrifter, hvori det modsatte er tilfældet, udtrykkelig er blevne godkjendte af ordenen, saa har menneskehedens kulturhistorie den fuldeste ret til at betragte de navnkundige jesuitiske moralisters lærdomme som ordenens egne¹⁾.

At grundsætningen «hensigten helliger midlet» praktisk følges af mange ikke-jesuitter, ja af protestanter med, kan heller ikke tale til jesuiternes undskyldning; den mennesket iboende ondskab vil altid gjøre slige tilfælde uundgaaelige. Jesuiternes fejl er, at de har gjort denne lære til en moralsk grundsætning og videre gennemført den i hele sin sedelære. At virkelig mange af dem, som har doceret denne moral, selv har ført et liv, der stod i strid med deres lære, gjør ikke sagen bedre. «Disse mænd har», siger den nys citerede Otto Henne am Rhyn, «ved sin lakse morallære indirekte givet sine troende ret til at agte deres eget strenge forhold for unødvendigt til opnaaelsen af religiøse og moralske fortjenester»²⁾.

Ikke mindre foragtelige end selve grundsætningen, «hensigten helliger midlet», er de forskjellige kunstgreb, som jesuiterne tog sin tilflugt til for at gennemføre den. Det vigtigste af disse er den saakaldte *probabilisme*. Herved forstaaes den lære, at en hvilkensomhelst handling eller lærdom blir tilladelig eller antagelig (probabel), naar man til dens forsvar kan anføre et udsagn af en kjendt jesuitisk autoritet (doctor gravis). Denne lære findes allerede antydnet i den jesuitiske undervisningsplan. Om læreren i kasuistik heder det, at han «skal begrunde sine egne

¹⁾ Die Jesuiten pag. 61.

²⁾ Ibid.

meninger slig, at hvis der findes nogen anden mening, der er probabel og befæstet ved gode autoriteter, saa skal han ogsaa betegne denne som probabel»¹⁾. Selvfølgelig var det en jesuits pligt blandt flere probable handlemaader at vælge den, der var mest fordelagtig for ordenen²⁾.

Videre udviklet og gennemført i sine konsekvenser er probabilismen bleven af de jesuitiske moraltheologer. Naar de forskellige lærde er uenige, idet nogle erklærer en handling for tilladelig, andre for utilladelig, saa kan man vælge, om man vil følge den ene eller den anden. De gaar endog saa vidt som til at paastaa, at «man kan gjøre, hvad man efter en sandsynlig mening holder for tilladt, selv om det modsatte staar for samvittigheden som sikrere» (Emanuel Sa). Escobar lærer, at man kan følge en mindre sandsynlig mening med forbigaelse af en sandsynligere og sikrere, saafremt der ikke foreligger nogen fare, saa at klogskaben, retfærdigheden eller kjærligheden gjør, at man maa foretrække den modsatte mening³⁾. Man har ogsaa lov til, mener Escobar, at følge en andens mening med tilsidesættelse af en mere probabel, forudsat at hin ogsaa er probabel, og man handler ikke derved mod sin samvittighed, naar man bare tror, at ogsaa den andens mening er probabel⁴⁾.

Det er selvsagt, at en saadan lære maatte føre til farlige konsekvenser i det praktiske liv. Vi skal meddele et eksempel. Escobar opkaster det spørgsmaal, om en dommer

¹⁾ «Ita suas confirmet opiniones, ut si qua alia fuerit probabilis et bonis auctoribus munita, eam etiam probabilem esse significet». Ratio studiorum pag. 72.

²⁾ Slgn. konstitutionerne pag. 20; 119; 293.

³⁾ «Num licet opinionem probabilem sequi, relictæ probabiliori? Licet imo et tutiori, modo non immineat aliquod periculum, ad quod vitandum prudentia aut justitia aut caritas dictet oppositam sententiam esse eligendam». Liber theologiæ moralis, Prooem. Ex. III, c. 3.

⁴⁾ «Possum me probabiliori aliorum sententiæ aptare mea probabiliori ac tutiore relictæ? Ita plane, nec sic operans contra conscientiam agam, modo existimem, alienam opinionem, quam sequor, esse probabilem». Escobar p. a. st.

i sin kjendelse har lov til blandt to probable meninger at vælge, hvem han vil. Dette besvarer han med ja, idet han henviser til en anden jesuit, *Castro Palao* i Leon. Dommeren kan, siger han, dømme snart efter den ene, snart efter den anden mening, blot han undgaar forargelse¹⁾. — Escobar tillader ogsaa, at en læge rækker den syge en medicin, om hvilken han antager, at den muligens *kan* helbrede, endskjønt sandsynligheden mere taler for, at den vil skade²⁾. — Hvordan probabilismen gjordes gjældende i skriftestolen, skal vi senere høre.

Man forstaaer let, at ligesaa bekvem denne lære om probabilismen er for den enkelte umoralske og samvittighedsløse person, ligesaa farlig er den for samfundet, idet den ophæver forskjellen mellem ondt og godt, mellem ret og uret. «Det farlige og betænkelige ved probabilismen», siger en af os oftere citeret forfatter, «ligger deri, at den ikke i første linje lader sig lede af samvittigheden, men af anskuelser og meninger, som naturligvis gaar i forskjellig retning»³⁾. Det er jo ogsaa en kjendsgjerning, at de forskjellige jesuitiske moraltheologer ofte udtaler sig paa stik modsat vis om de samme spørgsmål.

Et andet ligesaa tarveligt jesuitisk kneb har vi i det saakaldte «*indre forbehold*» (*reservatio s. restrictio mentalis*). Dette bestaar deri, at man, naar man forsikrer eller endog aflægger ed paa noget usandt, stiltiende for sig selv tillægger ord, hvorved det forsikrede blir sandt. Om f. eks. en morder blir spurgt, om han har begaaet drabet, saa kan han negte det, idet han i sit indre tænker sig f. eks., at han ikke har dræbt vedkommende, før han blev født⁴⁾. — Beslægtet hermed er *tvetydigheden*. Om saaledes en jesuit blev anklaget for

¹⁾ «Potestne iudex in ferenda sententia ex duabus probabilibus opinionibus sequi, quam maluerit? Castro Palao respondet posse, imo secluso scandalo modo juxta unam, modo juxta aliam judicare». Escob. *ibid.* c. 6.

²⁾ *Liber theologiæ moralis* I, pag. 48.

³⁾ Otto Henne am Rhyn, *Die Jesuiten*, pag. 102.

⁴⁾ Sanchez, *Opus morale* III, pag. 356.

mord paa en franskmænd, saa kunde han uden at lyve paa staa, at han aldrig havde dræbt nogen franskmænd (Gallus), saafremt han ved dette ord tænkte paa en hane (gallus)¹⁾.

I forbindelse hermed nævner vi den saakaldte «*ledelse af hensigten*» (methodus dirigendi intentionem). Denne gaar ud paa, at en ulovlig handling blir tilladelig, naar den indeslutter et lovligt moment. En søn har f. eks. lov til at ønske sin faders død, ja glæde sig deraf, naar hans glæde ikke gjælder faderens død i og for sig, men den formue, han skal arve. Paa denne maade blir det tilladt at hjælpe sin næste til at synde, naar blot en af disse betingelser er tilstede: 1. hvis ens handling eller medvirken i og for sig er god eller i det mindste ligegyldig; 2. hvis den sker i en god hensigt og af en fornuftig grund og ikke i den hensigt at hjælpe den anden til at synde; 3. hvis man af en fornuftig grund ikke kan hindre den andens synd eller i det mindste ikke er forpligtet dertil²⁾.

Af andre jesuitiske kunstgreb har vi *utilismen*, ifølge hvilken en forbrydelse blir tilladt, om man derved kan fri sin egen person for større skade. Saaledes har man ifølge Busenbaum lov til at dræbe sin næste, naar denne fremfører falsk anklage, vidnesbyrd o. s. v. mod en, og man ved, at man derved vil blive dræbt eller lemlæstet, tabe sit gods, sin ære o. s. v.; mord regnes i dette tilfælde som simpelt selvforsvar. Dog tilføier Busenbaum, at andre autoriteter nærer betænkelighed ved at forsvare dette af frygt for store misbrug³⁾.

¹⁾ Cardenas, Crisis theol., pag. 395.

²⁾ «Cooperari tantum materialiter subministrando tantum materiam et facultatem peccandi vel exhibendo objectum licet, si sequentes conditiones adsint: 1. Si tuum opus vel cooperatio sit secundum se bona vel saltem indifferentes. 2. Si bona intentione et rationabili ob causa fiat et non ut juves alterum peccare. 3. Si alterius peccatum impedire nequeas aut saltem non tenearis, propter causam rationabilem». Busenbaum, Medulla theol. mor. pag. 64.

³⁾ «Licet occidere eum, qui apud judicem falsa accusatione aut testimonio etc. id agit, unde certo tibi constat, quod sis occidendus vel mutilandus vel etiam (quod alii difficiliter concedunt) amissurus bona

Et saadant mord kan man ifølge den samme forfatter ogsaa begaa i en andens sted, naar kjærligheden tilskynder en dertil¹⁾. — Fremdeles har vi *krietismen*, ifølge hvilken en synd blir tilladt, naar sjælen hengiver sig modstræbende til den, eller den, med hvem man begaar synderi, giver sit samtykke dertil. Endvidere *formalismen*, der gaar ud paa, at man kan omgaa ethvert bud ved at overtræde det i en anden form, end budet selv bestemmer. Et forbud mod at læse en bog kan man saaledes omgaa ved at læse den i løse blade, idet man da ikke læser nogen «bog». Endelig kan nævnes den saakaldte *klandestinisme*, ifølge hvilken alt blir undskyldeligt, der blot kan holdes hemmeligt²⁾.

Betrægter vi nærmere, hvorledes denne jesuitiske sedelære forholdt sig overfor enkelte af de kristelige moralbud, da viser det sig, at den ligefrem førte til ophævelse af flere af dem. Hvad det fjerde bud angaar, da er det en kjendt sag, hvorledes jesuiterne søgte at udrydde hos ordenens medlemmer den naturlige kjærlighed til forældre, slektninge, venner og fædreland, forat de desto ivrigere skulde gaa op i ordenens interesser³⁾. Børn forpligtedes ligefrem til at hade sine forældre og ligesaa forældre sine børn, hvis de tilskyndede dem til frafald fra den katholske tro, da de i dette tilfælde var fiender af ens sjæls evige vel⁴⁾. Ja børn kunde anklage sine forældre for kjætteri, selv om de vidste, at de derved vilde komme til at lide døden paa baalet. — Ligesaa letfærdig omgikkes jesuiterne med det femte bud. Vi har

temporalia, honorem etc., quia hæc non est invasio, sed justa defensio». Medulla theol. mor. pag. 142—43.

¹⁾ «Quandocunque quis juxta supradicta habet jus alium occidendi, id potest etiam alius pro eo præstare, cum id suadeat caritas». Busenbaum ibid.

²⁾ Se Otto Henne am Rhyn, Die Jesuiten pag. 65—66. — Slgn. dr. Silv. Jordan, Jesuiterne og jesuitismen i tidsskr. for udenlandsk theol. literatur, udg. af H. N. Clausen og H. M. Hohlenberg, 8. aarg. Kbh. 1840, pag. 531—36.

³⁾ Slgn. foran side 13. Se ogsaa nedenfor pag. 41.

⁴⁾ Escobar, Lib. theol. mor. IV, pag. 239.

allerede hørt, hvorledes flere af dem lærer, at man har lov til at dræbe sin næste, af hvem man kan frygte nogen fare for liv, gods eller ære. Deres lære om tyranomord skal vi tale om senere.

Det sjette bud behandles af de jesuitiske moraltheologer paa en ligefrem forargelig maade. De gaar her saaledes i enkelt-heder; at det umulig altsammen lader sig gjengive paa norsk; betegnende er det i saa maade, at i en oversættelse paa tysk af en af de nyeste jesuitiske moralisters verker afsnittet om det sjette bud ikke har kunnet gjengives andet end paa latin. Den egteskabelige troskab sætter jesuiterne i det hele taget ikke høit, og kvinden indtager i deres skrifter en høist nedværdiget stilling, medens mandens forbrydelser mod hustruen undskyldes og forsvares. Sanchez og Escobar tillader manden at prygle sin hustru, og dette blir for hende skilsmissegrund først da, naar hun er udsat for ligefrem dødsfare¹⁾. Ifølge Busenbaum er en mand ikke forpligtet til at holde den ed, han har svoret en kvinde om at ville egte hende, dersom der kommer noget ufordelagtigt til, som han ikke har forudseet, om hun f. eks. fra at være rig, frisk og af uplettet rygte kommer i fattigdom, sygdom, vanrygte o. l.²⁾ Endnu værre er det, at jesuiterne tillader den for kvinden saa nedværdigende prostitution³⁾. Endskjønt det neppe kan meddeles paa tryk, drister vi os dog til at citere et udsagn af en af deres moralister, der i skamløshed vistnok er uden sidestykke. *Tamburini* siger, støttende sig paa *de Lugo*, følgende: «Men en anseet kvinde kan forlange og modtage saa meget hun vil (nemlig for sin prostitution); den fornuftige grund er,

¹⁾ Escobar, Lib. theol. mor. IV, pag. 246. Sanchez, Disput. de matrim. III, lib. 10 de divortio disp. 18, nr. 15; 16.

²⁾ «Titius, qui cum juramento promisit nuptias Bertæ diviti, sanæ, virgini, bonæ famæ etc., non tenetur stare juramento, postquam Berta incidit in paupertatem, infirmitatem, fornicationem vel infamiam, quia promissio ipsa non obligat eo casu». Medulla theol. mor. pag. 98.

³⁾ Slgn. Gury, Compend. I, pag. 200.

at i disse og lignende ting det, som savner en bestemt eller almindelig pris, kan *sælges* for saa meget, som sælgeren værdsætter det til. Men en anseet pige kan værdsætte sin ære meget høit; deraf ser man, at den hore, om hvilken der var tale i det foregaaende afsnit, i begyndelsen af sin prostitution havde kunnet modtage mere; men saasnart hun har værdsat sin ære til den eller den pris, saa bør hun staa ved denne vurdering; ellers vilde hun sælge over den engang fastsatte pris»¹⁾ — «Med aaben pande, ligesom en forretningsmand om sin vare, taler jesuiten her om salg og værdsættelse af kvindelig og jomfruelig ære istedenfor fra først af med hellig afsky at fordømme enhver prisgivelse af dette uvurderlige gode!»

Paa en ikke mindre forkastelig maade omgaaes de jesuitiske morallærere med *sandheden*. Løgn, fortieelse og alskens fordreielse spiller i det hele taget en stor rolle i jesuiternes saakaldte moralsystem. Intetsteds viser dette sig klarere end i den maade, hvorpaa de omhandler ed og løfter. De omgiver disse med en saadan mur af indre forbehold og lignende kunster, at deres forpligtende kraft saa godt som ophæves. En ed eller et løfte behøver ikke at holdes, hvis man derved vilde udsætte sig eller sin næste for alvorlig skade. «Den, som har svoret, at han vil bevare en hemmelighed», siger Busenbaum, «synder ikke mod sin ed ved at aabenbare denne, naar han ikke kan skjule den uden stor skade for sig og næsten; thi selve hemmelighedsløftet synes ikke at forpligte

¹⁾ «At vero femina honesta potest petere et sumere, quantum ei placet; ratio est, quia in his et similibus rebus, quæ pretio statuto vel vulgato carent, tanti res potest vendi, quanti eam æstimat, qui vendit. At puella honesta plurimi potest suam honestatem æstimare; unde vides, meretricem, de qua numero præcedente fuit locutio, potuisse initio suæ prostitutionis plus accipere; at ubi tanto vel tanto pretio honestatem suam æstimavit, huic æstimationi debet stare; secus, venderet supra æstimationem». Tamburini, Explicatio Decalogi, Monachii 1659 II, pag. 195.

uden paa denne betingelse, at det ikke medfører skade¹⁾. Forat et løfte i det hele taget skal være forpligtende, kræves der ifølge den samme forfatter en fuldkommen frihed, hensigt og overveielse, saa at vedkommende frit og direkte inde i sig selv har givet løftet med den hensigt at ville forpligte sig²⁾. Heraf følger da, at et løfte ikke er forpligtende, dersom det er mindre vel overveiet, om det f. eks. er givet i en pludselig sindsbevægelse eller af vane at lade tungen løbe, før man faar tænkt sig om, eller i vrede, der bringer en ud af ligevægt³⁾. Et løfte aflagt i drukkenskab er saaledes ogsaa ugyldigt, endog om man paa forhaand har villet aflægge det⁴⁾. Betingede løfter blir ugyldige, naar betingelsen falder bort, endog om man selv er aarsag til, at betingelsen ikke finder sted. Rigtignok tilføies der, at man ikke dertil maa bruge «list, vold eller ondskab»; men saa heder det umiddelbart efter: «Ja, endog naar du underfundigen ved svig, list o. s. v. lægger hindringer i veien, saa er det endnu sandsynligt, at du ikke er bundet af dit løfte». Man lover f. eks. at ville foretage en pilgrimsreise, hvis Peter giver sit bifald dertil; derpaa sender man en til denne for at raade ham til ikke at gjøre dette; hvis altsaa nu Peter ikke giver sit samtykke, saa er man ikke forpligtet⁵⁾. Løfter og eder

¹⁾ «Qui juravit se servaturum secretum, non peccat contra juramentum illud detegendo, quando non potest illud celare absque gravi suo vel alterius damno; quia ipsa promissio secreti non videtur obligare nisi hac conditione (si non noceat)». *Medulla theol. mor.* pag. 98.

²⁾ «Cum voti obligatio sit gravissima, requiritur intentio, deliberatio et libertas perfecta, qua quis libere et directe in se voluerit promittere cum animo se obligandi». *Busenbaum ibid.* pag. 101.

³⁾ «Non obligat votum factum cum semiplena animadversione vel deliberatione, v. g. ex repentino animi motu vel consuetudine, lingua mentem præveniente, vel ex calore iracundiæ rationis usum auferente». *Busenbaum ibid.* pag. 102.

⁴⁾ «Vota facta in ebrietate etiam ante prævisa et sic volita in causa non sunt valida, cum non sint volita in se ipsis et directe». *Busenbaum ibid.* pag. 102.

⁵⁾ «Vota conditionalia non obligant cessante conditione, etiamsi ipse vovens causa fuerit, ut conditio non poneretur, dummodo id non

behøver heller ikke at holdes, hvis man forandrer eden eller løftet til noget bedre og Gud mere velbehageligt; ei heller hvis de betingelser, «som man stiltiende underforstaar ved ethvert løfte» (sic), medfører det¹⁾). Dersom man ikke opfylder et løfte fuldstændig, men undlader lidt deraf, saa er dette ialfald ingen stor synd²⁾). Dette hænger sammen med den maade, hvorpaa jesuiterne skjelner mellem store og smaa synder; en synds storhed er ikke afhængig af den handlendes motiver, men af materiens, den ydre handlings større eller mindre betydning³⁾). — Anvendt i retsvæsenet vil disse grundsætninger sige saa meget som, at man har lov til at føre dommeren bag lyset, saa meget man lyster, og fortie for ham, hvad man finder for godt, hvis man derved selv kan undgaa ubehageligheder. Sanchez tillader under saadanne omstændigheder ligefrem mened⁴⁾). Dette bekræftes af Busenbaum, naar han siger at «den, som har svoret, at han vil meddele dommeren, hvad han kjender til, ikke er forpligtet til at aabenbare ting, som ingen ved om»⁵⁾). Sammenlign hermed følgende udtalelse af samme forfatter om, hvorvidt den skyldige er pligtig at tilstaa sandheden: «Hvis han ikke spørges paa lovlig maade (!), saa er han ikke forpligtet til at tilstaa sin brøde, men han kan føre dommeren bag lyset enten ved tvetydige ord eller endog ved at negte under

impediverit per dolum, vim aut malitiam, ut v. g. vovisti peregrinationem, si eam Petrus approbet; deinde submittis, qui persuadeat, ut non approbet; illo igitur non approbante non teneris. Imo etsi malitiose per fraudem, dolum etc. impediveris, adhuc probabile est, te voto non teneri. Busenbaum *ibid.* pag. 107.

¹⁾ Busenbaum *ibid.* pag. 99.

²⁾ Busenbaum *ibid.* pag. 96.

³⁾ Busenbaum *ibid.* pag. 14.

⁴⁾ *Opus morale in præc. Decal. lib. III, cap. 6, nr. 23–46.*

⁵⁾ «Qui juravit judici se dicturum, quæ novit, non tenetur revelare occulta». *Medulla theol. mor.* pag. 98.

et eller andet forbehold og i en god mening (sic), saaledes at det ikke blir nogen løgn» ¹⁾).

Allerede af de her fremstillede eksempler fremgaar det, at den jesuitiske sedelære i grunden er gennemtrængt af den pureste *egoisme*. Kan man selv opnaa nogen fordel eller undgaa nogen skade, saa tillades snart sagt hvadsomhelst. Hvordan det under disse omstændigheder gik med *næstekjærlighedens* bud, siger sig selv. Vi har hørt, hvorledes en jesuit af kjærlighed til den sande religion var forpligtet til at hade kjættene, om det saa var deres nærmeste. Busenbaum, der dog er en af deres mere maadeholdne moraltheologer, lærer ligefrem, at «i og for sig er ingen forpligtet til at vise sin fiende kjærlighed ved nogen særegen positiv handling, f. eks. ved at hilse paa ham, tiltale ham, besøge ham, naar han er syg, trøste ham, naar han sørger, modtage ham gjestevenlig i sit hus eller omgaaes ham paa venskabelig maade». Dog tilføies der, at hvis undladelse af saadan kjærlighedsbevisning vilde medføre forargelse, eller man ved at vise denne kjærlighed kunde vinde sin uven for sig og Gud uden nogen uleilighed for sig selv (sic), saa vilde det være synd at undlade den ²⁾).

Den jesuitiske moral, der staar i samklang med ordenens pelagianistiske theologi, synes ikke at have været saa vanskeligt at tilfredsstille. Man kan isandhed sige, at deres moraltheologer har gjort, hvad de har evnet, for at gjøre veien til himlen let. De undser sig heller ikke selv for at prale heraf. «Isandhed, naar jeg ser», siger Escobar, «at

¹⁾ «An et quando reus teneatur fateri veritatem? — Si non interrogetur legitime, non tenetur fateri suum crimen, sed potest iudicem eludere vel ambiguis verbis vel etiam negando cum aliqua restrictione et in bono sensu, ut mendacium absit». Medulla theol. mor. pag. 317.

²⁾ «Per se loquendo nemo tenetur ad inimicum diligendum positivo et peculiari actu, neque ad eum salutandum, alloquendum, ægrotum invisendum, moestum consolandum, hospitio excipiendum vel familiariter cum eo agendum etc., quia hæc sunt signa specialia amoris. Dico per se, quia si omissio scandalosa esset aut per aliquid horum posses sine tuo incommodo inimicum tibi et Deo reconciliare, id omittere esset grave». Medulla theol. mor. pag. 50.

saa mange forskellige meninger er i omløb, hvad moralen angaar, saa mener jeg, at det er det guddommelige forsyn, som deri straalere frem, fordi som følge af meningernes forskjellighed Kristi aag blir let at bære. Ved forsynets styrelse er det bleven sørget for, at der opstilles flere maader at handle moralsk paa, og at der kan findes en ret handlemaade, hvadenten menneskene handler efter den ene eller den anden mening» ¹⁾.

Forfølger vi videre den maade, hvorpaa jesuiterne anvendte sine grundsætninger i *politiken*, saa møder vi en kjendsgjerning, om hvilken man skulde tro, at den ikke kunde staa i nogen forbindelse med dette reaktionære samfund. Vi sigter til det bekjendte faktum, at jesuiterne var ivrige tilhængere og forsvarere af *folkesuveræniteten*. Det synes unegtelig underligt, at et samfund, der i sit inderste væsen bares af autoritetens tanke og selv blev styret omtrent enevældig, og hvis høieste formaal var at bekjæmpe den med reformationen følgende løsrivelse fra den gamle kirkelige autoritet, kunde forfegte en saa demokratisk idé. Forklaringen ligger dog ikke saa fjern. Netop fordi jesuiternes maal var til det yderste at forsvare den kirkelige autoritet, kunde de forkynde en saadan lære. Denne kirkelige autoritets, det vil sige pavens, farligste fiende, var de verdslige magthavere, kongerne og fyrsterne. Det var derfor ikke for at hæve folket, men for at knække fyrsterne, at jesuiterne opstillede den lære, at disse havde sin magt alene af folkets naade, medens paven derimod havde sin umiddelbart fra Gud. Og paven fandt, at det var lettere at bevare sin myndighed overfor den uvidende masse end overfor de magtbegjærlige og gjenstridige fyrster. Hvor

¹⁾ «Profecto dum video, tot diversas sententias in rebus moralibus circumferri, divinam reor providentiam fulgurare, quia ex opinionum varietate jugum Christi suaviter sustinetur. — Superna providentia cautum, plures operationum moralium vias exponi, rectamque inveniri posse actionem, sive juxta unam sive juxta alteram opinionem homines operentur». Universæ moralis recept. sententiæ, Lugd. 1652, vol. I, lib. 2, sect. 1, cap. 2, nr. 23.

sand og berettiget end derfor læren om folkesuveræniteten i og for sig kan være, saa var den for jesuiterne vistnok intet andet end det hensigtsmæssigste middel til opnaaelsen af sit maal og som saadant en illustration til sætningen: hensigten helliger midlet.

I forbindelse hermed kommer vi tilbage til, hvad vi allerede i forbigaaende har nævnt, nemlig jesuiternes berygtede lære om *tyranmord*. Ifølge denne deres lære kunde enhver, der uden retslig adkomst bemægtigede sig regjeringen, hvis han ikke kunde fjernes paa anden maade, simpelthen dræbes af hvemsomhelst. Dette begrundes med, at en saadan fyrste i virkeligheden maatte holdes for en «offentlig fiende» ¹⁾. Den fyrste derimod, der indehavde sin stilling i kraft af arv eller valg, kunde, selv om han blev en tyran, ikke dræbes af en «privatmand». Dog skulde ogsaa dette være tilladt som selvforsvar ²⁾.

Betænkkeligheden ved en saadan lære er selvindlysende; thi hvem der i tilfælde skulde holdes for en tyran og for «offentlig fiende» gives der ikke altid tydelige bestemmelser om, og afgjørelsen heraf var saaledes overladt til fanatikeres egen dom. Og i jesuiternes øine var i grunden enhver fyrste en tyran, der ikke eiede ordenens tillid, men modarbejdede dens interesser. De skjæbnesvangre følger af denne lære har ogsaa tilfulde vist sig; mordene paa de franske konger *Henrik III.* og *Henrik IV.* taler her tydelig nok. Det er bekjendt, hvorledes jesuiterne frydede sig over disse skjendselsgjerninger. I anledning af dominikanermunken Jac. Clemens's mord paa kong Henrik III. udbryder den bekjendte jesuiter-

¹⁾ «Occupantem tyrannice potestatem quisque de populo potest occidere, si aliud non est remedium; est enim publicus hostis». Eman. Sa, Aphorismi confessor. pag. 363.

²⁾ «Plane tyrannum, qui principatum occupavit, si tyrannis aliter tolli non possit, interficere cuilibet licitum est. Sed illum, qui jure successionis electionisque princeps est, quamvis tyrannus fiat, privato non licet occidere, nisi uno casu scilicet ad corporis sui defensionem». Mart. Anton. Delrio, Syntagma tragoediæ latinæ, Antwerp. 1593.

Brandrud: Klosterlasse.

pater *Joh. Mariana*: «En udmerket dristighed, en berømmelig daad! Ved dette kongemord har han (Clemens) skabt sig en uhyre navnkundighed. Jeg for min del finder, at snart filosoffer og snart theologer er enige deri, at den fyrste, som med vold og vaaben har bemægtiget sig regjeringen uden nogen ret forevrigt og uden noget offentligt samtykke fra borgernes side, kan dræbes og berøves liv og herredømme af hvemsomhelst»¹⁾. Ordene minder lidt om vore dages anarkister. Med saadan lære stod ikke Mariana alene; kongemordene er blevne forsvarede af mange jesuiter til forskjellige tider. Først nylig er de blevne forkastede af jesuiterpateren Gury.

Selvfølgelig har jesuiterne med den katholske kirke i sin helhed til alle tider fornegtet *religions-* og *samvittighedsfrihedens* princip. Religionsfriheden betragter de som statsfarlig og fordømmer den paa det strengeste. Tolerance staar for dem som en latterlighed; de forsvare derfor forfølgelse af andeledestænkende, og inkquisitionen har i jesuiterne altid havt ivrige talsmænd.

Jesuiterordenen var i egentligste forstand et *internationalt* samfund. Nationalfølelse og fædrelandskjærlighed søgte de saa langt fra at opelske hos sine medlemmer, at de tvertom ligefrem lagde an paa at udrydde slige følelser hos dem, forat de ene og alene skulde være fyldte af tanken paa ordenens bedste. Det at være jesuit maatte være enhver nok. En af samfundet udtraadt jesuit, grev *Hoensbroech*, udtaler sig herom paa følgende maade: «Fra sin indtrædelse lige til sit livs ende

¹⁾ «Jac. Clemens — in sui ordinis Dominicani collegio theologiæ operam dabat, cum cognito a theologis, quos erat sciscitatus, tyrannum jure interimi posse (Henrico III.) — altum vulnus infixit. Insignem animi confidentiam, facinus memorabile! Cæso rege ingens sibi nomen fecit. Ecquidem in eo consentire tum philosophos, tum theologos video, eum principem, qui vi et armis rem publicam occupavit, nullo præterea jure, nullo publico civium consensu, perimi a quocunque, vita et principatu spoliari posse». De rege et regis institutione, Toleti 1598 og Mogunt. 1605. Lib. I, cap. 6. — Dette Marianas skrift, der blev udbredt i Paris kort før mordet paa Henrik IV. og vakte stor opsigt, blev paa parlamentets befaling brændt 8. juni 1610.

indprentes jesuiten, at han eksisterer for *verden* og ikke for denne eller hin nation; praktisk blir dette gjort ham begribeligt ved sendelse til de forskjelligste lande¹⁾.

III. Jesuiternes opdragelse og videnskab.

Jesuiterne indsaa snart, at det gjaldt at faa ungdommen i sin magt; thi med den eiede de fremtiden. De tog derfor snart sigte paa undervisningen, fornemmelig den høiere. Sin opmerksomhed rettede de saaledes især paa *universiteterne*; ligesom tiggermunkene fordum søgte de at tilrive sig magten ved disse og at besætte de akademiske lærestole med sine medlemmer. Stor vegt lagde de ogsaa paa at faa *latin-skolerne* i sine hænder, idet de godt forstod, at det kom saare meget an paa de første indtryk, man modtog under sin barndom. Men ved siden heraf havde de ogsaa særegne skoler, der havde til opgave at uddanne sine elever til vor-dende jesuitter eller katholske missionærer i de kjætterske lande. Disse i egentligste forstand jesuitiske læreanstalter gik under navn af *kollegier* og *seminarier* og lededes af *rektorer*. Deres elever var de saakaldte *scholaster* (*scholastici nostri*). Ofte var der med kollegiet forenet en latinskole, hvor da ogsaa fremmede (*scholastici externi*) modtog undervisning²⁾. Den mand, som især har æren af at have udarbejdet den jesuitiske undervisningsplan, er den bekjendte *Claudius Aquaviva*, der stod som ordenens general fra 1581 til 1615. Denne undervisningsplan foreligger i «*Ratio atque institutio studiorum societatis Jesu*», der er affattet 1588 og udkom første gang 1599³⁾.

¹⁾ Citat hos Otto Henne am Rhyn, Die Jesuiten, pag. 81.

²⁾ Se konstitutionerne pag. 170; 187.

³⁾ Denne udgave er nu meget sjelden; forf. har ikke havt adgang til nogen ældre udgave end fra 1635, som eies af vort universitetsbibliothek. Ved siden af denne kilde hviler vor fremstilling af dette afsnit for størstedelen paa Karl v. Raumers fortræffelige skildring af jesuiternes opdragelsesarbejde i hans *Geschichte der Pädagogik*, Gütersloh 1877, I, pag. 262 fg.

Den jesuitiske undervisning og opdragelse beherskes ligesom enhver anden gren af deres virksomhed af konsekvent gennemført methode. En fuldstændig jesuitisk læreanstalt falder i to afdelinger: *studia inferiora* og *studia superiora*. Under rektoren stod over hver af disse en *præfekt*. *Studia inferiora*, der svarede til et gymnasium, deltes i 5 klasser, af hvilke de tre første tilsammen kaldtes *grammatica*, den fjerde *humanitas* og den femte *rhetorica*. Allerede disse navne antyder, hvad undervisningen her især gik ud paa, nemlig hovedsagelig sprogtilegnelse. Hovedvegten lagdes paa latinen; græsk læstes ogsaa, men traadte dog i baggrunden for hin. Ved siden heraf gik ogsaa en hel hob andre fag, der sammenfattedes under det noget dunkle navn «*erudition*». Særlig spillede naturligvis religionsundervisningen en fremtrædende rolle. En af de mest brugte lærebøger var her den berygtede katekisme af jesuiterpateren *Petrus Canisius*.

Studia superiora begyndte med et 2—3-aarigt kursus i filosofi. Dertil kom aristotelisk etik og en smule matematik, fysik og geografi. Først nu gik man, om man dertil ansaaes skikket, over til det theologiske studium, der atter tog en tid af 4 aar og lededes af professorer i den hellige skrift, hebraisk, scholastisk theologi og kasuistik. — De theologiske studerende anvendtes ogsaa som lærere i de 5 gymnasieklasser.

Den lange studietid, 12—15 aar, lader formode, at der opnaaedes meget betydelige resultater. I visse henseender var vistnok ogsaa dette tilfældet, men resultatet svarede dog ikke til, hvad man kunde vente. Dertil var studietiden altfor meget optagen med praktiske øvelser, andagtsovelser o. l. Desuden var selve den jesuitiske undervisning ikke af synderlig solid beskaffenhed. En aldeles overveiende vejt lagdes, som sagt, paa *latinen*, der skulde være samfundets eget fællesprog. Maalet var, at ethvert medlem kunde skrive og tale det til fuldkommenhed. Endskjønt det saa ud, som om humanismen spillede en stor rolle i deres undervisning, hvorfor endog en egen klasse gik under navnet «*humanitet*», saa

havde den i virkeligheden lidet med humanismen at bestille. Naar jesuiterne lod det ved humanismen gjenoplivede klassiske studium faa en saa fremherskende plads i sine skoler, da skede dette ingenlunde for det klassiske aandsindholds skyld, men ene og alene for *stilens* skyld. «For os», siger de, «kan de hedenske forfattere fra den klassiske oldtid kun have et underordnet formaal, nemlig det at uddanne stilen; gennem klassikerne skal hellenernes sprog, men i særdeleshed romernes, vindes og stilen dannes og *intet videre, intet andet*»¹⁾. Jesuiternes klassiske mønsterbillede var derfor *Cicero*. Forøvrigt bødes de klassiske mesterverker disciplene i saakaldte «kastrede» udgaver, hvor alt var bortskaaret, der kunde øve en anden virkning, end man ønskede. Betegnende er det ogsaa, at de stillede de græske og latinske kirkefædres skrifter lige med de klassiske forfattere. Humanismen blev indenfor den jesuitiske pædagogik blot et skin, og dette havde, som vi snart skal høre, sine gode grunde. Hovedvegten lagdes paa at pugge latinske gloser og vendinger ind i disciplenes hukommelse og opøve dem i at sætte disse sammen igjen til ciceroniansk latin. Det hele blev en mekanisk og aandløs dressur. Det samme var ogsaa tilfældet med den saakaldte «erudition», der bestod af «et sammen-surium af alle mulige anekdoter og notiser, sammenhobede uden orden fra de forskjelligste videnskaber».

Det filosofiske studium hvilede selvfølgelig paa *Aristoteles*, men professoren maatte altid have kirkelæren som rettesnor²⁾. Men var Aristoteles ordenens filosofiske autoritet, saa var *Thomas Aquin* dens theologiske. Det var derfor hans system, som lagdes til grund for studiet af den scholastiskeologi. Professoren skulde ikke blot anføre hans mening, men ogsaa forsvare den; han maatte nødig vige fra ham, dog kun under den forudsætning, at han stemte overens med den af Tridentinerkonciliet fastslaaede lære³⁾. Professoren i den hellige

¹⁾ Raumer I, pag. 274.

²⁾ Regulæ professoris philosophiæ, Ratio pag. 74—80.

³⁾ Sign. Reg. prof. scholasticæ theologiæ, ibid. pag. 48—53.

skrift skulde holde sig udelukkende til *Vulgata*; grundsprogene benyttedes kun sammenligningsvis og for at støtte *Vulgata*. Paa samme maade med de gamle oversættelser; *Septuaginta* skulde dog altid omtales hædrende. De jødiske rabbinere maatte han ogsaa benytte kun til forsvar for *Vulgata* og kirkelæren; kronologi, topografi og lignende mindre nyttige ting skulde han ikke hefte sig ved uden høist nødvendig¹⁾. Professoren i hebraisk skulde ligeledes gjøre sig flid for at forsvare *Vulgata*²⁾. Professoren i kasuistik eller jesuitisk etik skulde ved en detaljeret drøftelse af de forskjellige samvittighedstilfælde (*casus conscientiæ*) gjøre sig flid for at uddanne dygtige prester og skriftefædre. Han havde at foredrage læren om sakramenterne og om menneskenes pligter og synder uden at indlade sig paa den egentlige theologi. I tvilsomme tilfælde skulde han anføre autoriteter, dog ikke for mange; han skulde begrunde sin egen mening, dog saa, at hvis der fandtes en anden mening, der var støttet af gode autoriteter, saa skulde han ogsaa betegne den som antagelig³⁾.

De jesuitiske skoler tog dog ikke blot sigte paa *undervisningen*, men var tillige i egentligste forstand *opdragelsesanstalter*. Selve undervisningen blev stillet i opdragelsens tjeneste og var heltigjennem beregnet paa at tjene dens formaal.

Hvad var saa den *jesuitiske opdragelses maal*? Vi forstaar dette bedst ved at gjenkalde os i erindringen hele jesuiterordenens store opgave: den katholske kirkes befæstelse og udbredelse. Som enhver anden gren af deres virksomhed, saaledes maatte naturligvis ogsaa deres opdragelsesarbejde tjene dette ene maal. Hensigten med dette maatte derfor nødvendig blive at give den enkelte den størst mulige dannelse og udrustning, hvorved han bedst kunde bidrage til fremme af sit samfunds interesser.

¹⁾ Reg. prof. sacræ scripturæ, Ratio pag. 43—47.

²⁾ Reg. prof. linguæ hebr., ibid. pag. 47—48.

³⁾ Reg. prof. casuum conscientiæ, ibid. pag. 71—73. Slgn. ovenfor pag. 22—23.

Hertil krævedes to ting: først og fremst var det nødvendigt at bibringe hver enkelt den aand og de anskuelser, som var eiendommelige for det hele samfund. Dernæst gjaldt det at udruste enhver med den fornødne færdighed og dressur, med andre ord, at give ham de vaaben ihænde, hvorved han bedst kunde fremme ordenens formaal. Det sidste blev især undervisningens sag, medens den egentlig religiøs-sedelige opdragelse tog sigte paa det første. Vi gjentager imidlertid, at ogsaa undervisningen var stillet i den hele opdragelses tjeneste.

Betragter vi nu nærmere den *religiøs-sedelige beskaffenhed* af den jesuitiske opdragelse, da viser det sig, at den helt igjennem bundede i forholdet *autoritet og blind lydighed*. Opdragelsens maale var med andre ord at danne hver enkelt til et fuldkommen lydigt og føieligt redskab for ordenens interesser. Men disse samlede sig alle som i et brændpunkt i generalens person, der inden samfundet repræsenterede Guds vilje og forsyn; han kunde altsaa først og fremst kræve alles lydighed. Og under ham stod igjen hvert høiere trin som generalens repræsentant overfor det lavere, og maatte derfor lydes; en uafbrudt lydighedskjede skulde saaledes forene alle ordenens medlemmer ligefra generalen og ned til den yngste skolegut. At indarbejde i hver en saadan fuldkommen lydighed var hovedformaalet med den jesuitiske opdragelse, og med lydigheden fik lærlingen begynde fra første stund af. Vi har hørt, hvorledes lydighedskravet sættes paa spidsen; den enkeltes vilje skulde bøje sig ubetinget under autoriteten. «Som et lig eller som en oldings stav» var sammenligningen. Vi havde nær sagt, at det var mere end en sammenligning. Et lig eller en oldings stav lader sig ikke blot bruge viljeløst, men ogsaa uden at reflektere; de har ingen selvstændig mening, uden den, som brugeren giver dem. Saa langt straktes i virkeligheden jesuiterordenens lydighedskrav. Det var ikke nok med, at jesuiten fornægtede sin egen vilje og efterkom enhver befaling; han maatte heller ikke have nogen egen mening, ikke reflektere.

Først da var lydighedsidealet naaet, først da var man en fuldkommen jesuit¹⁾. Dette er ogsaa i grunden jesuitismens inderste væsen: *at adlyde et menneske som Gud*.

Men seet fra den anden side blir dette det samme som *fornektelse og ophævelse af den enkeltes frie personlighed*, og man kan derfor sige, at dette var det negative maal for den jesuitiske opdragelse; den lagde planmæssig an paa at tilintetgjøre den enkeltes frihed og selvstændighed til bedste for det hele samfund. Dette krav paa personlighedens selvopgivelse danner den jesuitiske opdragelses stærkeste modsætning til den protestantiske, hvis grundtanke netop er personlighedens frigjørelse fra enhver falsk autoritet og størst mulige udvikling til frihed og selvstyre indenfor de grænser, som samfundets vel nødvendig kræver.

Og som opdragelsen i det hele lagde an paa at bringe den enkelte til helt at gaa op i samfundet paa personlighedens bekostning, saa gav dette sig ogsaa tilkjende i undervisningen. Dette fremgaar allerede af, hvad vi har bemærket om dennes ordning og art. Alt, hvad der kunde vække og nære disciplenes trang til selvstændig tænkning, saavel som alt, der kunde bringe dem i tvil om den orthodoxe lære, holdtes omhyggelig borte. Derfor vogtede man sig for, at de skulde paavirkes af den klassiske aandsdannelse; derfor sprang man over, hvad der ikke stemte med Thomas Aquin, med Vulgata og med den romerske katekisme; derfor vaa-gede man ængstelig over, hvilke bøger disciplene fik at læse o. s. v.²⁾

De *negative* midler, hvorved man søgte at tilintetgjøre

¹⁾ Slgn. konstitutionerne pag. 233—34: «Obedientia, quod ad executionem attinet, tunc præstat, cum res jussa completur; quod ad voluntatem, cum ille, qui obedit, id ipsum vult, quod qui jubet; quod ad intellectum, cum id ipsum sentit, quod ille, et quod jubetur bene juberi existimat. Et est imperfecta ea obedientia, in qua præter executionem non est hæc eiusdem voluntatis et sententiæ inter eum, qui jubet, et qui obedit, consensio».

²⁾ Slgn. Ratio pag. 160.

disciplenes personlighed og danne dem til lydige jesuiter, kan udtrykkes ved det ene ord: *isolation*. Og det var ikke blot i undervisningen, at jesuitdiscipelen blev isoleret fra alt, der kunde paavirke ham i en for lydigheden skadelig retning. Det fandt sted paa alle opdragelsens felter. Vi har tidligere hørt, hvorledes man planmæssig søgte at rive disciplene løs fra alle naturlige forhold, forat de kun skulde vide af ét forhold, nemlig til ordenen. Kjærligheden til forældre, søskende og venner skulde udryddes; «det er et helligt raad», heder det i konstitutionerne, «at de værner sig til at sige, ikke, at de *har* forældre eller brødre, men at de *havde*» ¹⁾. En jesuit maatte ikke have noget fædreland; ordenen skulde for ham erstatte alt. Han maatte ikke stifte særvenskaber, men afstængtes fra udenverdenen, forat han ikke skulde modtage uheldige tilskyndelser. Ikke engang indenfor kameraternes kreds maatte discipelen vælge sin omgang, men anvistes denne. Sit modersmaal fik han heller ikke beholde, men maatte bytte det med samfundets autoriserede sprog, latinen. Personlighedens selvudfoldelse blev saaledes paa alle maader hindret for at fremelske den fuldkomne lydighed i handling, vilje og tænkning.

Men var isolationen det negative middel til at frembringe denne lydighed, saa var jesuiterne heller ikke blottede for midler af *positiv* art. Vi nævner først og fremst disciplenes *stadige ophold i kollegierne*, hvor deres liv fra morgen til kveld var nøie reguleret ved de mest detaljerede forskrifter. Her søgte man at omgive dem med den rette aandelige luft, forat det jesuitiske væsen lidt efter lidt og umerkelig skulde formelig gaa dem i blodet. Endvidere nævner vi de «*aandelige øvelser*», som enhver jesuitdiscipel maatte gjentage 8 dage før hvert skoleaars begyndelse. Vi har før hørt, hvorledes dette middel sigtede til at meddele disciplenes vilje den forønskede føielighed. Virkningen svarede ogsaa til hensigten.

¹⁾ «*Sanctum est consilium, ut assuescant non dicere, quod parentes vel fratres habeant, sed quod habebant*». Konstitutionerne pag. 27.

De ensformige og vedholdende gudelige øvelser tjente til at gjøre baade sjæl og legeme saa træt og udmattet, at man tilslut blev et næsten viljeløst redskab i øvelsesmesterens haand. Et virksomt middel til at faa tag over disciplenes vilje var ogsaa de hyppige *skriftemaal*. Hver maaned maatte de lægge hele sit indre aabent for den anviste skriftefader. Hertil kom, at man søgte at bibringe dem et indgroet had til kjætterne; særlig var dette formaalet med den nysnævnte *Petrus Canisius's* katekisme. Derfor tillodes disciplene, betegnende nok, at overvære henrettelser af kjættere, medens det forbødes dem at bivaane andre slige optrin, saavel som offentlige skuespil, komedier, lege o. l.¹⁾

Haand i haand med arbeidet for at bibringe disciplene dette sedelig-religiøse grundpræg gik saa bestræbelserne for at udruste dem med de nødvendige vaaben, hvorved det saaledes erhvervede grundpræg paa bedste maade kunde gjøres ordenen tilgode. Herhen hørte da tilegnelsen af kundskaber og anden færdighed. Men netop fordi kundskabstilegnelsen sigtede ikke paa udviklingen af disciplenes personlighed, men væsentlig blot paa at give dem kampmidler ihænde, maatte den nødvendigvis faa et udvortes og mekanisk præg og derfor blive aandløs. Undervisningen gik ud paa at afrette discipelen til en saavidt mulig fuldkommen maskine eller automat, der af lederne kunde anbringes og sættes i virksomhed hvorsomhelst. Derfor meddeltes i undervisningen kun, hvad en jesuit kunde faa praktisk brug for. Derfor bestod skoleuddannelsen i slige brudstykker fra de forskelligste fag, der puggedes ind i hukommelsen paa de øvrige aandsevners bekostning. Hovedvegten lagdes paa, at lekserne for dagen kunde ramses op med den størst mulige færdighed, medens der paa forstaaelsen lagdes liden vegt. Gjennem hyppige ordkampe opøvedes disciplenes slagfærdighed og evne til at slaa om sig med alle sine kundskabsbrokker, forat

¹⁾ «Neque ad publica spectacula, comoedias, ludos, neque ad supplicia reorum, nisi forte hæreticorum, eant». Ratio pag. 160.

de siden skulde kunne glimre ved sin tilsyneladende grundige og alsidige lærdom.

Naar den jesuitiske pædagogik netop har gjort sig bekendt ved den maade, hvorpaa der altid toges hensyn til disciplenes anlæg og evner, saa skede dette ingenlunde i den enkeltes, men udelukkende i samfundets interesse; det var et klogt beregnet træk for paa den mest frugtbringende maade at udnytte ethvert anlæg til ordenens bedste. Og skarpe psykologer som jesuiterne var, forstod de at gennemskue sine folk og anbringe enhver paa sin rette plads. Den enkeltes ønsker toges der intet hensyn til; han maatte i ydmyghed nøie sig med den stilling, der blev ham anvist¹⁾.

Med den fremtidige virksomhed for øie lagde jesuiterne ogsaa stor vægt paa disciplenes *legemlige* uddannelse, og dette hører til deres pædagogiske fortrin. Dels ved veksling i arbeidet, dels ved hvile til bestemte tider sørgedes der for, at deres kræfter ikke skulde overanstreges. Mere end to timer ad gangen maatte discipelen ikke arbejde uden hvile²⁾. Skolerne skulde anlægges paa sunde steder og indrettes efter sundhedens forskrifter³⁾. Ved gymnastik, lege o. s. v. blev de unges legemer hærdede og udviklede. Forat de kunde blive skikkede til at bevæge sig ved hofferne og i de høiere cirkler, lagdes der megen vægt paa deres ydre optræden, og de opøvedes derfor i god tone, høflighed og anstand. Som for alt andet gav jesuiterne ogsaa nøiagtige regler for ordensmedlemmernes opførsel.

For at spore og opmuntre disciplene til flid, orden og gode seder anvendte jesuiterne dels *straf*, dels *opmuntring*. Hvad straffen angaar, da er det et for den jesuitiske pædagogik udmerkende træk, at den saa meget som mulig skyede legemlig revselse. I det hele anbefales maadehold i tugten, og vanærende straf bør undgaaes; skjeldsord er forbudt.

¹⁾ Se herom konstitutionerne pag. 269 fg.

²⁾ Ratio pag. 152.

³⁾ Slgn. konstitutionerne pag. 366.

Heller skulde man da gribe til saakaldte litterære straffe, der bestod i at give eleverne ekstra arbeide som straf¹⁾. Hjalp ikke tugt, greb man til udvisning, og da var adgangen til jesuitiske skoler for bestandig stængt²⁾. Ofte var der ved skolerne ansat en saakaldt «korrektor» til at besørge tugten, men han skulde merkelig nok ikke tilhøre ordenen; havdes ingen saadan, udførtes straffen «ved en af scholasterne selv eller paa anden passende maade»³⁾.

Heller end straf anvendte man opmuntringer af forskellig slags. Jesuiterne tog ikke i betænkning at bruge den mægtige spore, som ligger i kappelysten. Den «*hellige kappelyst*» (sancta æmulatio) spiller derfor ogsaa en saare stor rolle i deres pædagogik, og de udtaler det selv uden sky. «Sandelig», heder det i en udgave af deres undervisningsplan, «den, som forstaar dygtig at egge kappelysten, han har derved det sikreste hjælpemiddel i undervisningen, ja, et middel, som næsten alene er tilstrækkeligt for at undervise ungdommen paa det bedste. Læreren maa derfor vurdere dette vaaben høit og flittig udspekulere de veie, ad hvilke han kan opnaa den, og hvorledes han mest og bedst kan bruge den»⁴⁾.

Jesuiterne har ogsaa vist sig svært flinke til at udspekulere slige midler. Et af de mest virksomme var *veddekampene*, der ofte nævnes i deres læreplan. Saaledes blev enhver discipel anvist en medbeiler, som han skulde kappes med om forrangen. De tilholdtes at angive hinanden, om de begik nogen fejl, forat denne kunde blive straffet. Dette angiveri opmuntredes blandt disciplene paa alle maader, ligesom det overhovedet var et af ordenens vigtigste midler til at spore medlemmerne til flid og troskab. «Hele samfundets regjering beror», siger den førnævnte jesuit Mariana, «paa angivelser, der breder sig gennem det hele som en gift, saa at ingen broder kan tro den anden. Af grænseløs kjærlighed til det

¹⁾ Slgn. Ratio pag. 116.

²⁾ Ibid. pag. 96.

³⁾ Ibid. pag. 95.

⁴⁾ Citat hos Raumer I, pag. 281.

nidskrænkede herredømme optager vor ordensgeneral angivelser i sit arkiv og skjænker dem tiltro uden først at have hørt paa den, mod hvem de er rettede». Herfor dannede angiversystemet blandt eleverne en udmerket forskole. Hvordan det paa denne vis maatte gaa med kameratskabet og den gjensidige kjærlighed og fordragelighed, siger sig selv.

Som et andet vigtigt middel til at egge kappelysten angiver læreplanen, at man skal udnævne de dygtige og hæderlige disciple til «magistrater, prætorer, censorer og dekurioner». Udsigten til at opnaa slige værdigheder stod lokkende for disciplenes ærgjerrighed. Fremdeles heder det i læreplanen, at man for at egge elevernes kappelyst skal foreholde dem, at «intet ansees mere ærefuldt end fra aar til aar at overgaa sin ligemand i kundskaber; derimod agtes intet for mere værdigt og usselt end at blive overfløjet af sin ligemand». Men ikke blot i kundskaber eggedes man til at kappes; ogsaa forsømmelse af de paabudte andagtsøvelser straffedes med ekstrabønner, ekstra kirkegang o. l.; de derimod, «der lyser ved særskilt andagt, skal roses og udmerkes offentlig»¹⁾.

Endelig er at nævne *belønninger* og *præmier* af forskjellig slags. De store aarlige præmieuddelinger fandt sted for fuld offentlighed og i overvær af mange folk. Seierherrerne blev raabte frem for at modtage sin pris, og de, der ikke rak op, blev, hvis de fortjente ros, opregnede ved navns nævnelse. — De flinkere elever anvistes de første pladse i klassen, og man brugte ofte at optegne disciplenes navne paa offentlige tavler, naar de havde leveret en talentfuld udarbeidelse eller givet et træffende svar o. s. v. For hver præstation gaves karakter; der benyttedes tal fra 1—6, og muligens er dette karaktersystem fra jesuiterne gaaet over i vor skole. Var nogen saa uheldig at blive tildelt en litterær straf, havde han altid haab om at afvaske denne plet ved at overvinde en anden discipel i fremsigelsen af en lekse, udarbeidelsen af en opgave o. l. — Herhen hørte ogsaa uddelingen af æres-

¹⁾ Raumer I, pag. 281—83.

grader. Paven havde givet ordenen fuldmagt til at uddele de samme akademiske grader som universiteterne, endog til saadanne, der aldrig havde studeret ved noget universitet¹⁾.

Endskjønt den jesuitiske pædagogik efter selve sine grundprinciper maa være høist forkastelig, saa maa det dog paa den anden side erkjendes, at den ogsaa havde sine gode sider og i ét og andet endog var forud for samtiden. Ved siden af, hvad vi allerede har paaapeget, vil vi nævne, at det sedelige forhold i det hele stod langt bedre ved de jesuitiske høiskoler end ved mange af de protestantiske, hvor studenterne ofte førte et vildt liv. Hvor overfladisk den jesuitiske undervisning end var, saa kan det dog ikke negtes, at der har været mange lærde jesuiter, og at deres disciple ofte i kundskaber stod over andre skolars. Var undervisningen særlig anlagt paa at blænde, saa forstod ogsaa jesuiterne at kaste folk blaar i øinene. Det er derfor intet under, at samtiden, og det dens største skolemænd, saa op til de jesuitiske skoler med beundring. Frants Baco raadede til at tage dem til mønster, da der efter hans mening ingen bedre fandtes.

Da de nu ogsaa villig aabnede sine skoler for saadanne, der ikke ønskede at blive jesuiter, ja selv for kjættene, saa var følgen den, at mange, endog protestanter, sendte dem sine sønner til opdragelse. Dette skede saa meget heller, som man søgte at indbilde folk, at der ikke lagdes nogen snare for de unges tro, men at undervisningen kun indskrænkede sig til humane og filosofiske fag og saaledes var neutral. Hertil kom, at undervisningen i de jesuitiske skoler meddeltes gratis. Mange godtroende forældre fik imidlertid sine sønner igjen som jesuiter.

Ihvorvel jesuitersamfundet har frembragt mange lærde mænd, og skjønt disse ned igjennem tiderne har udfoldet en betydelig litterær virksomhed, saa kan det dog ikke siges, at ordenen har bidraget stort til *videnskabens* fremme. Viden- skab i den betydning, vi lægger i dette ord, var i grunden

¹⁾ Raumer I, pag. 279.

for jesuiterne fremmed og maatte være det, da de ifølge sine grundsætninger ikke kunde anerkjende den frie forsknings ret. Videnskabens formaal er at føre den søgende menneske-aand til sandhedens erkjendelse, og som saadan har den sit formaal i sig selv. Den jesuitiske videnskab, saavel som den katholske overhovedet, rækker, naar man bortser fra rent verdslige fag, ikke længere end til at godtgjøre og fastslaa de ad autoritetens vei som sandhed udgivne dogmer. Naar vi nu erindrer deres moralske grundsætninger, saa kan det ikke forundre os, at de har anseet det tilladeligt at forfalske historiske kjendsgjæringer, aktstykker o. l. for at naa sine hensigter.

IV. Jesuiternes prædiken og sjælesorg.

Den jesuitiske undervisning var nærmest beregnet paa ungdommen i de høiere samfundslag; den egentlige folkeoplysning lod de ligge urørt. Deres middel til at indarbeide katholsk tro og gudsfrygt blandt folkets brede lag var især *prædiken paa folkesproget* samt *skriftemaalet*. Før reformationen havde disse prestelige handlinger længe været i høj grad forsømte inden den katholske kirke; men med det rette blik for deres betydning gjenoptog jesuiterne dem og søgte derved at vække det sunkne religiøse og kirkelige liv. De greb sagen an med ligesaa stor iver, som tiggermunkene i sin tid havde gjort. Pave Paul III. havde i erkjendelsen af de tjenester, jesuiterne herved ydede ham, givet dem tilladelse til at prædike paa folkesproget baade i kirker og paa gader, endvidere til at forvalte sakramenterne og modtage skrifte samt meddele absolution i alle tilfælde, endog saadanne, som ifølge den kanoniske ret ene tilkom paven. Paven satte tilige stor straf for hver den, som søgte at hindre dem i udøvelsen af deres gjerning. Og da jesuiterne var fritagne for mange pligter, som havde paahvilet de tidligere munkesamfund, saasom deltagelse i processioner, korsang ved

de kanoniske timer o. s. v., der optog megen tid, saa kunde de desto mere uhindret ofre sig for sine prestelige hverv. Ogsaa paa dette felt optog de med held kampen mod reformationen, og i bevidstheden om den indflydelse, de herved kunde øve, lagde de derfor saare stor vægt paa at uddanne dygtige sjælesørgere. Kun de, som særlig ansaaes skikkede, blev bestemte for denne vigtige gerning.

Hensigten med jesuiternes prædikevirksomhed var selvfølgelig at bibringe folket en grundfæstet katholsk livs- og verdensanskuelse samt katholsk tro og fromhed, saaledes som det af jesuiterne ledede Tridentinerkoncil havde fremstillet den. Dette formaal bestemmer naturligvis ogsaa den jesuitiske prædikens *indhold*. Den skulde især fremhæve og forklare betydningen og ypperligheden af den katholske kirkes indretninger og formane til flittig brug af de kirkelige gudfrygtighedsøvelser, skriftemaal, bodshandlinger o. s. v. Selvfølgelig skulde prædikenen indskjærpe troen paa kirkens autoritet; jesuiterne betonedes derfor sterkt pavens uindskrænkede magt, ligesom de ogsaa forfægtede læren om pavens ufeilbarhed, endskjønt ikke engang Tridentinerconciliet havde vovet at fastslaa dette punkt som kirkeligt dogme. De undlod selvfølgelig heller ikke at forkynde alskens katholsk overtro, relikviedyrkelse, helgentilbedelse o. l.; med særlig andagt omfattede jesuiterne den hellige jomfru, ligesom læren om jomfru Marias ubesmittede undfangelse har havt sine ivrigste talsmænd i dette samfund. Forøvrigt er det at merke, at jesuiternes troeslære var semipelagiansk, og at de med megen iver har forfægtet den menneskelige viljes frihed og gerningernes tilstrækkelighed. For at vinde indgang for sin forkyndelse blandt kjættene og anderledes-tænkende forstod de godt at lempe sig efter tilhørernes meninger; det gjaldt ikke at støde nogen bort, og derfor søgte de at gjøre sin prædiken saa smagelig som mulig, samtidig med at de søgte at indsmugle sine katholske lærdomme. Ogsaa deres propaganda i Norden kan fremvise ret

slaaende eksempler paa denne «jesuitiske» fremgangsmaade¹⁾.

Hvad særlig *skriftemaalet* angaar, da var jo dette inden romerkirken et gammelt og prøvet middel til at beherske samvittighederne og bibringe folk baade kristelig kundskab og gode seder. Intet under derfor, at jesuiterne ogsaa rettede sit blik paa dette middel. Vi har tidligere hørt, hvorledes skriftemaalet spillede en stor rolle inden ordenen selv. Den lagde derfor stor vægt paa at uddanne dygtige skriftefædre, og disse maatte særlig være vel hjemme i sin kasuistik og i Ignatius's exercitier. I jesuiternes virksomhed udadtil gik prædikenen og skriftemaalet haand i haand. Ofte sendtes en prædikant og en skriftefader sammen, og de skulde da udfylde hinanden²⁾. Ingen af dem maatte modtage noget vederlag for sin gjerning³⁾.

Skriftefædrene havde nøiagtige regler for sin fremgangsmaade, og ogsaa her herskede, som overalt, ensartet methode. De maatte vænne sig til at spørge kort og greit⁴⁾, og ligeoverfor de enkelte synder skulde de altid have et svar paa rede haand, hentet fra helgenernes liv eller lære. Overfor kvinder skulde stor tilbageholdenhed iagttages, og kun enkelte, hvem provincialen betroede det, fik gjøre besøg hos saadanne. Disse besøg skulde endda indskrænke sig til følgende nødvendige tilfælde: naar vedkommende kvinde var adelig; naar hun havde ydet ordenen betydelig tjeneste; naar man kunde antage, at hendes mand vilde synes om det⁵⁾. — Særlig lod ordenen det være sig magtpaaliggende at faa sine medlemmer anbragte som skriftefædre hos fyrstelige personer og andre magthavere. Som skriftefædre ved hofferne havde de nemlig anledning til at skaffe sig indblik i de intimeste politiske

¹⁾ Se nedenfor under afsnittet om «Klosterlasses missionsforsøg i Sverige», pag. 88.

²⁾ Konstitutionerne pag. 270.

³⁾ Ibid. pag. 241.

⁴⁾ Ibid. pag. 176.

⁵⁾ Se Herzogs realencyklopædi VI, pag. 618.

hemmeligheder, en anledning, som de ypperlig forstod at benytte sig af til ordenens bedste. Gjennem fyrsternes samvittighed beherskede de ogsaa deres politik, og hvilken rolle de jesuitiske skriftefædre har spillet i alskens politiske intriger ved de katholske hoffer, lader sig vistnok snarere tænke end beskrive. Ihvorvel skriftemaalets hemmelighed officielt var paabudt, saa tillod vistnok den jesuitiske moral paa mange maader omgaaelse af dette bud, naar ordenens vel krævede det.

For aldeles at faa skriftestolen i sine hænder undlod jesuiterne ikke at gribe til de forkasteligste midler. Blandt andet fandt deres lære om *probabilismen* her god anvendelse. Hvis nogen i sin handlen fulgte en probabel mening, saa kunde skriftefaderen «akkommodere» eller lempe sig efter denne, om han end selv maatte dømme den som uantagelig. Ja, i dette tilfælde var han ligefrem forpligtet til at meddele skriftebarnet absolution¹⁾. Man forstaar, at ligesom det var meget let at finde en undskyldning for sin synd, saa blev det paa denne maade heller ikke saa vanskeligt at finde en grund til at give absolution.

Ligesaa skammelig var den maade, hvorpaa jesuiterne søgte at lokke folk til sine skriftestole ved ligefrem at give anvisning paa alskens kneb, hvorved man kunde føre skriftefaderen bag lyset. Ifølge deres forskrifter behøvede man ikke at anvende megen flid paa at granske samvittigheden. Ei heller behøvede man at tænke stort paa sit foregaaende liv; hvis noget faldt en ind, som man ikke var sikker paa at have angivet, saa kunde man bare indbilde sig, at man

¹⁾ «Praxis circa prædicta ex schola societatis: Poenitens in praxi bona fide sequitur sententiam tutam et probabilem; confessarius vero eandem speculative improbabilem censet: potestne se accommodare opiniononi poenitentis? — Potest, modo sciat, illam tanquam probabilem a peritis doctoribus admitti. Imo ex Laymani sententia tenetur poenitentem absolvere, quia confessarius non potest negare disposito absolutionem». Escobar, Lib. theol. mor. Prooem. Examen III, cap. 6. — Sgn. ogsaa Otto Henne am Rhyn, Die Jesuiten pag. 63.

dog havde gjort det. Man var aldeles ikke forpligtet til at huske alle sine synder; man behøvede blot at bekjende de, som faldt en ind. Man behøvede heller ikke specielt at nævne synden ved navn; om man f. eks. havde ønsket sin næste død eller ondt rygte, saa var det ikke nødvendigt at bekjende andet end, at man havde ønsket ham en stor ulykke¹⁾. En alvorlig synd behøvede man ikke at skrifte, dersom man var bange for, at skriftefaderen af svaghed kunde tage forargelse af den, eller om man frygtede, at opdagelsen vilde medføre stor skade for ens eget eller medskyldiges rygte. Om nogen udtrykkelig havde erklæret at ville aflægge et almindeligt skriftemaal, saa kunde han uden at lyve skrifte bare nogle synder og forbigaa andre; skriftefaderen vidste jo selv bedst, at man under et saadant skriftemaal ikke bekjendte alle synder, som ellers var skriftede paa retmæssig maade; selv om skriftebarnet løi, saa var dette dog en tilgivelig synd, da det jo kun dreiede sig om et ubetydeligt punkt, der ikke nødvendig hørte med til skriftemaalet.

Havde de jesuitiske moraltheologer ved sin lære forflygtiget betydningen af menneskets synd, saa har de derved ogsaa forfusket *bodens* alvor. Jesuiterne søgte at gjøre denne saa let og behagelig, at man tilslut ikke kunde vide, hvortil bod var nødvendig. Deres skriftefædre lagde da ogsaa liden vægt paa den oprigtige anger. Den virkelige anger over synden for Guds skyld (*contritio*) var ifølge deres lære ikke nødvendig; at angre af frygt for straf (*attritio*) var tilstrækkeligt, selv om frygten kun gjaldt de timelige straffe; man behøvede blot at tro, at den med synden følgende ulykke var sendt af Gud. Den bod, som jesuiterne forlangte, var saaledes let ydet; de roste sig ogsaa selv af, at synden ved deres bodsmethode blev hurtigere sonet end begaaet; de fleste mennesker havde knap besmittet sig med synd, før de blev vaskede rene igjen. Man kan derfor heller ikke undres over, at de jesuitiske skriftefædre var meget populære og deres

¹⁾ Busenbaum, *Medulla theol. mor.* pag. 51.

skriftestole meget søgte. De pralede ogsaa selv af, at de formelig overvældedes af pönitenternes mængde (poenitentium numero pæne obruimur¹⁾). Det er derfor vistnok utvilsomt, at de jesuitiske skriftefædre har bidraget meget til fremme af ordenens formaal og til at bøie samvittighederne i lydighed mod pavekirken.

V. Lidt om jesuiterordenens udbredelse og gang mod Norden.

Ligesom jesuiterordenen efter sin oprindelse tilhørte Syd-europa og var et udslag af den romanske folkeaaend, saaledes fik den ogsaa der sin første udbredelse. Men det siger sig selv, at skulde den med virkning kunne optage kampen mod reformationen, saa maatte den i særlig grad ogsaa rette sin opmærksomhed paa de lande, hvor denne havde faaet mest indgang. Hovedskuepladsen for jesuiternes virksomhed blev derfor ganske naturlig selve reformationens arnested, *Tyskland*; men ogsaa paa de øvrige mellem-europæiske lande rettede de tidlig sit blik.

Allerede under *Loyola* havde disse romanismens og papismens bannerførere begyndt sine streiftog nordover paa den germanniske stammes protestantiske enemerker; i 1552 oprettedes ved selve generalens sæde en læreanstalt til uddannelse af missionærer særlig for de tyske lande; det var det berømte *tyske kollegium* (collegium Germanicum) i Rom, hvorom vi siden oftere skal høre. Endnu var ordenen ung, og ingen moralteolog havde nedskrevet dens forargelige moralske grundsætninger. Den mødte derfor ikke fra først af den modstand, som den siden maatte taale. Snart ser man derfor jesuiterne oprette sine kollegier og huse i mange af de største byer, og det lykkedes dem at tilrive sig magten ved flere af de berømteste lærdomssæder. Før *Loyola* døde, havde de

¹⁾ Se Baur paa tidligere anførte sted pag. 203 fg. Slgn. Gieseler Kirchengesch. III, 2, pag. 630 fg. og Pascals provincialbreve nr. 10.

fast fod i *Wien, Köln, Ingolstadt og Prag*. Inden ret længe ompsændte ordenen de sydtyske og østerrigske lande samt Rhinegnene med et net af akademier, kollegier og lignende anstalter, i hvilke de havde faste udgangspunkter for sin propaganda. Deres ivrigste forkjæmper i disse egne var den førnævnte katekismusforfatter *Peter de Hondt* eller *Canisius*, hvis navn heller ikke er ukjendt i den nordiske jesuitermission. I *Frankrige*, hvor de fra først af modtoges med mistro, lykkedes det dem 1561 at faa indgang under visse betingelser. De havde sine anstalter i selve Paris, men sit fasteste tilhold i dette land fik de i Lyon. I hugenotfølgelserne tog de ivrig og virksom del. Fra Frankrige udbredte de sig til de spanske *Nederlande*, hvor de satte sig fast i Löwen, Brügge, Gent, Antwerpen, Brüssel og andre byer. Ogsaa England søgte de at drage ind under sit virkefelt, og de havde i Douai og Rom særegne kollegier med den engelske mission for øie. Overalt, hvor de vandt fodfæste, lykkedes det dem helt eller delvis at stanse reformationens gang.

Paa denne maade havde jesuiterne sterkt nærmet sig *Norden*. Med begjærighed greb de enhver leilighed til ogsaa her at skaffe sig indflydelse. Allerede 1569 grundlagde den bekjendte biskop af Ermland og Kulm, senere kardinal *Hosius* det første polske jesuitkollegium i *Braunsberg* i Østpreussen. Snart fulgte andre efter i *Wilna* i Littauen og andre byer. Ved jesuiternes ihærdige arbejde stod omsider det protestantiske *Polen* som et katholsk land.

Fra Polen og Preussen var veien kort og adkomsten let til de *skandinaviske* lande. Der manglede kun en leilighed til at gribe ind i disse landes kirkelige forhold. Denne lod ikke længe vente paa sig. Den polske kongedatter, *Katharina Jagellonica*, der var katholsk, blev gift med den svenske konge *Johan III*. Da denne om ikke længe aabenbart viste sig tilbøielig for en forbindelse med Rom, var dette en ligefrem indbydelse for jesuiterne til at udvide sit virkefelt ogsaa til Sverige og de øvrige skandinaviske lande.

Det er denne propaganda, som i det følgende skal be-

skjæftige os, og vi vil derfor ikke her foregribe udviklingen ved at skildre dens oprindelse og fremgang. Kun vil vi meddele nogle almindelige træk. Propagandaens ivrigste talsmand var fra begyndelsen af den nysnævnte kardinal *Hosius*, der var en ven af det Jagelloniske kongehus. Men snart havde den vakt stor interesse i videre kredse. Da missionen i Sverige snart krævede mange arbejdere, udkastede den bekendte jesuit og ordenens sekretær *Antonius Possevin* planen til at oprette *særegne anstalter, beregnede paa den nordiske propaganda*. Ifølge hans tilskyndelse blev saaledes det af *Hosius* grundlagte *Braunsberg-kollegium* tilligemed et kollegium i *Olmütz* i Mähren omdannede til seminarier, hvor ogsaa skandinaviske ynglinge skulde dannes til vaaben mod sine egne kirker (1578). I udkastet til regler for disse anstalter nævnes udtrykkelig *Sverige, Danmark* og *Norge* som felter for deres virksomhed¹⁾.

Seminariet i Braunsberg, der havde den heldigste beliggenhed, ikke langt fra den vigtige handelsby Danzig, og desuden forsynedes med ordenens bedste kræfter, kunde især om ikke længe glæde sig ved stor blomstring, takket være den svenske dronnings og andres gavmildhed. De mange økonomiske fordele, som det kunde byde, lokkede mange skandinaver did. Jesuiterne drev desuden en ivrig jagt efter de unge nordboer, som for studiers skyld opholdt sig ved fremmede universiteter. Mange protestantiske forældre lod sig ogsaa daare af deres paastand om, at undervisningen skulde være neutral, og betroede dem sine sønner. Broderparten af slige nordiske studenter tilfaldt vistnok Braunsberg; ved siden heraf var jesuiterkollegierne i *Olmütz*, *Wien*, *Grätz* og *Augsburg* de af skandinaverne mest søgte jesuitskoler. Frugterne af denne neutrale undervisning viste sig imidlertid snart; en ikke liden del af disse elever vendte hjem til fædrelandet som mere eller mindre ivrige jesuiter eller jesuit-

¹⁾ Se Theiner, Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl. Augsb. 1838, I, pag. 535 fg.

venner og søgte der at virke for ordenens formaal. I det følgende skal vi erfare mere herom, og vi nøier os foreløbig med disse faa almindelige bemærkninger.

At give nogen udtømmende fremstilling af jesuiterordenens udbredelse og historie nedigjennem tiderne vilde her blive for vidtløftigt. Enhver i kirkehistorien noget bevandret læser vil vide, hvorledes dette «Jesu samfund» efterhaanden, som dets virkemaade og især dets moralske grundsætninger blev almindelig kjendte, tabte sin popularitet endog i papismens egentlige hjemlande. Særlig bidrog hertil *Blaise Pascals* berømte *provincialbreve*, der udkom 1656. Den jesuitiske obskurantisme kunde ikke taale oplysningstidens kritik. Ved midten af det 18. aarhundrede var det almindelige had mod det mægtige samfund saa stort, at mange lande udviste dem. Det katholske Portugal gik i spidsen (1757), og snart fulgte Frankrige, Spanien, Neapel og Parma efter, ligesom jesuiterne ogsaa i Østerrige og Tyskland maatte føle tidernes pinagtighed. Uviljen blev snart saa stor, at pave Clemens XIV. i aaret 1773 ved bullen «*Dominus ac redemptor noster*» maatte skride til ordenens formelige ophævelse. Paa denne tid tællede samfundet ikke mindre end 22 600 virkelige medlemmer. Det er imidlertid bekjendt, hvorledes jesuiterne endnu vedblev at virke i hemmelighed, beskyttede især af keiserinde *Katharina II.* i Rusland og *Fredrik II.* af Preussen. Da den franske revolutions samfunds- og religionsopløsende idéer holdt sit tog baade gennem det katholske og protestantiske Europa, vaagnede atter inden romerkirken mindet om dens tidligere forsvarere, jesuiterne. I 1814 lod pave *Pius VII.* ordenen gjenoprette og indsætte i dens gamle rettigheder. Fra denne tid har den atter vokset en langsom vækst, og den dag idag spiller jesuitersamfundet i Europa en ikke ubetydelig rolle. I visse henseender har det maattet lempe sig efter den nyere tids krav, dog uden at have tabt sit maal af sigte og uden at have forandret sit egentlige væsen.

Vi slutter her vor korte udsigt over jesuiterordenen, dens oprindelse, indretninger, grundsætninger og virkemaade.

I det følgende vil vi lære dens arbeide nærmere at kjende paa et enkelt begrænset virkefelt, nemlig i de *skandinaviske riger*. Dog vil dette ikke ske i en fremstilling af ordenens virksomhed i almindelighed, men ved en skildring af den mands liv, der her spillede den mest fremtrædende rolle, og som for os nordmænd har særlig interesse, nemlig nordmanden og jesuiterpateren *Laurits Nilssøn* eller *Klosterlasse*.

Laurits Nilssen.

I. Ungdom, studier og indtrædelse i jesuiterordenen.

Denne merkelige mand, hvis liv og skjæbne hidtil har været lidet paaagtet¹⁾, angives af de fleste baade ældre og nyere forfattere at være født i *Tønsberg*²⁾. De seneste undersøgelser har imidlertid godtgjort, at dette er feilagtigt; ifølge disse er hans fødested *Oslo*³⁾. Det var sandsynligvis

¹⁾ Endskjønt han findes omtalt i en mængde skrifter, er der hidtil gjort kun et eneste forsøg paa at levere en samlet udsigt over hans liv, nemlig af *Fr. Bøtzmann* i «Illustreret Nyhedsblad» for 1865; selvfølgelig har hr. B. af hensyn til pladsen og bladets læsekreds maattet indskrænke sig til en kortere skisse. — Det er dog forfatteren bekjendt, at et par af vore fremragende historikere, prof. dr. *Ludv. Daae* og rektor *A. E. Erichsen*, har viet gjenstanden for vor fremstilling megen interesse, uden at dog nogen af dem har fundet tid eller anledning til at bearbejde det samlede stof.

²⁾ Den ældste kilde for denne meddelelse er vistnok *Messenius*, *Scandia illustrata* VI, pag. 39 og VII, pag. 28 (cfr. A. E. Erichsen, «Noget om bisk. mag. Jens Nilssen og hans skrifter», hist. tidskr. 2. række, VI, pag. 313, note 3). — Af andre forfattere, der følger *Messenius*, kan merkes: *Anjou*, *Svenska kyrkoreformationens hist.*, Ups. 1850, III, pag. 168. — *Westén*, *Svenska kgl. hofklersiets hist.*, Stockh. 1799, I, pag. 222. — *Carl Deichmann*, optegnelser i et exemplar af *Müllers Tønsbergs beskrivelse* i det *Deichm. bibl. o. m. a.*

³⁾ *Supplem. catal. collegii Olmucensis* (i det k. k. statsarkiv i Wien, trykt i *Rørdams Kjøbenhavns universitets hist.*, III, pag. 171); her kaldes han udtrykkelig *P. Laurentius fra Oslo (ex Asloia)*. Slgn. *Erichsen* i den ovenfor citerede afhandl. — *L. Daae*, *Kort beskr. over Tønsberg* i anledn. af tusindaarsfesten, aftrykt uden forfs. vidende efter «*Morgenbladet*», pag. 31. — *Yngv. Nielsen*, *Jens Nilssens visitatsbøger*, pag. XVI, note 1.

i slutningen af aaret 1538 eller muligens i begyndelsen af 1539, at han første gang saa dagens lys¹⁾. — Vi gjør straks opmærksom paa, at hans fødsel saaledes falder netop i en i vort fædrelands kirkelige som politiske historie saare betydningsfuld tid, idet reformationen nylig (1536) ved kongebud var begyndt at indføres, paa samme tid som Norge ved *Kristian III.s* haandfæstning havde mistet den sidste rest af national selvstændighed.

Laurits Nilssøn eller *Laurentius Nicolai*, som hans lærde navn lød, tilhørte en familie, der bar navnet *Frende*²⁾.

- ¹⁾ Alle forfattere, der omtaler Laurits Nilssøns fødselsaar, sætter dette til 1538. Denne tidsbestemmelse er vistnok, som Erichsen paa anførte sted bemærker, fremkommet ved tilbageregning fra hans dødsaar, idet han ved sin død 5te mai 1622 angives at have været 84 aar. Ribadeneira, *Bibliotheca scriptorum societatis Jesu*, Rom 1676, pag. 545 o. fg. En oplysning i det førnævnte *Supplem. catal. collegii Olmucensis* fører til samme resultat; ifølge dette var han i 1583 44 aar gammel. Da dette skrift er dateret januar 1583, er han rimeligvis født enten sidst paa aaret 1538 eller muligens ogsaa i begyndelsen af 1539. En oplysning hos Cordara, *Hist. societatis Jesu*, Rom 1750, VI, pag. 295 om, at han i 1621 var «en olding paa 80 aar», maa kun betragtes som omtrentlig.
- ²⁾ Laurentius Raimundus, *Historia liturgica*, Stockh. 1745, pag. 88. — Optegnelser af C. Deichmann i den danske udgave af Laurits Nilssøns «*Confessio Christiana*» i det Deichm. bibl. — Erichsen p. a. st., pag. 309. — C. Deichmann er ved ligheden mellem navnene *Frende* (svensk *Fränne*) og *Fronike*, der tilhørte en familie i Tønsberg (slgn. Müller, Tønsbergs beskr. pag. 45), bragt til den antagelse, at disse to navne muligens kunde være identiske. Denne mulighed falder dog med den kjendsgjærning, at Laurits Nilssøn ikke var fra Tønsberg, men fra Oslo.

Efter sit fødeland nævnes han meget ofte med tilnavnet *Norvegus* el. *Norvagus* (Lorenzo Norvego). Navnet *Klosterlasse*, under hvilket han er almindeligst kjendt, fik han først senere under sit ophold i Sverige 1576—80, hvorfor vi indtil videre ikke benytter det. — Hos Slange, *Kristian IV.s hist.* pag. 228 kaldes han *Laurits Norbagge*. — Rhyzelius siger i sin *Monasteriologia Sviogothica*, Linköp. 1740, pag. 40—41, at Laurits Nilssøns rette navn var *Lars Erics Forserus*, og at han paa grund af sin klædedragt af nogle blev kaldt *Råck-Lasse*. Denne paastand beror imidlertid paa en forveksling

Af de studier, som i sin tid blev foretagne og offentliggjorte af nuværende rektor i Stavanger *A. E. Erichsen* angaaende Laurits Nilssøns familieforhold, synes det med vished at fremgaa, at han har været en broder af den i Norges kirkehistorie velkendte mag. *Jens Nilsson*, som var biskop i Oslo 1580—1600¹⁾. Vi staar altsaa her overfor den interes-

med en anden samtidig person af dette navn, en prest i Stockholm, som Johan III. blev nødt til at afsætte, fordi han anklagedes for jesuitisme. Sln. Messenius, Scand. ill. VII, pag. 74. — Werwing, Konung Sigismunds och kon. Carl IX.s hist. (udg. af Stiernman, Stockh. 1747) I, pag. 135. — Dalin, Geschichte des Reiches Schweden, Rostock og Greifswald 1763, III, 2, pag. 130. — Westén I, pag. 173 og 222. — Anjou III, pag. 196—97.

¹⁾ Cfr. Erichsens oftere nævnte afhandl. i hist. tidsskr. — De grunde, som taler for dette slegtsskabsforhold, er følgende:

1. Begges fader har samme navn, *Nils*.
2. De har begge samme familienavn, nemlig *Frende* eller *Frendeson* (Frendesonius), dog saa, at Laurits Nilsson nævnes blot med det kortere *Frende*, Jens Nilsson derimod kun med det længere, *Frendeson*. (Sln. Yngv. Nielsen, Jens Nilssøns visitatsbøger pag. 565). Denne forskjel har dog lidet at betyde, da *Frende* og *Frendeson*, som Erichsen paaviser, i henhold til den tids sprogbrug ikke kan betragtes som andet end vekslende former af samme familienavn. Da endvidere dette familienavn paa den tid er saare sjældent, skulde det være høist besynderligt, om man her havde at gjøre med to forskellige familier. End underligere vilde dette være, da det viser sig, at
3. Laurits Nilsson og mag. Jens Nilsson var fra samme by, nemlig *Oslo*.
4. Det synes med vished at fremgaa, at de har haft fælles slegtninge. Om den senere provst i Tønsberg *Finn Sigurdsson* (Vincencius Sigvardi el. Sigvardinus) heder det, at han paa en udenlandsreise i aaret 1600 kom til Prag, »hvor han gjennem sin slegtning Laurits haabede at erhverve reiseunderstøttelse af jesuiterne» (»ubi per affinem suum Laurentium a Jesuitis viaticum lucrari sperabat»; cfr. Erichsen p. a. st. efter Schønings afskrift »ex manuscripto quodam lacero et vetusto» i gl. kgl. saml., 4to, 2830 paa det kgl. bibl. i Kbh.). Ved denne »slegtning» Laurentius kan man neppe tænke paa nogen anden end nordmanden og jesuiten Laurits Nilsson, der efter al sandsynlighed netop paa denne tid opholdt sig i Prag. Af optegnelser i Mährisches

sante kjendsgjærning, at en af Norges betydeligste og lærdeste biskoper og Norges merkeligste apostat paa hin tid var kjødelige søskende. Dette blir ikke mindre paafaldende, naar man tager i betragtning, at mag. Jens Nilssøn ikke alene er en kraftig og tiltalende bispeskikkelse, men ogsaa viser

Landesarchiv i Brünn synes det nemlig at fremgaa, at Laurits Nilssøn, efter fra 1582 at have opholdt sig i Olmütz, i aaret 1586 har taget stadigt ophold i Prag, hvor han 1587 kreeredes til doktor i theologi; han fungerede her som «cancellarius et studiorum præfectus» og sees i den følgende tid at have foretaget promotioner inden det filosofiske fakultet (cfr. Erichsen p. a. st. samt Rørdam, Kbh.s univ.s hist., III, pag. 172). Rimeligvis har han — kanske dog med en kortere afbrydelse — boet i Prag lige til aaret 1602, da vi gjenfinder ham i Braunsberg. Dette skal senere nærmere belyses. Den samme Finn Sigurdssøn sees før den tid at have befundet sig i biskop Jens Nilssøns nærmeste omgivelser; han var saaledes biskopens stadige ledsager paa dennes visitatsreiser i aarene 1594—97 (cfr. Jens Nilssøns visitatsbøger, passim). Da det nu allerede af andre grunde er sandsynligt, at Laurits Nilssøn og Jens Nilssøn var brødre og Finn Sigurdssøn, som ovenfor paavist, rimeligvis var en slegtning af den første, saa ligger den formodning saare nær, at hr. Finn har været en søn af sognepresten til Trykstad, hr. Sivord (Sigurd) Pederssøn, der var gift med biskop Jens Nilssøns søster Margrete. Efter dette var altsaa Finn Sigurdssøn baade biskopens og Laurits Nilssøns søstersøn. Ordet «affinis» strider ikke herimod, da det paa hin tid bruges ikke blot i betydningen «svoger», men ogsaa om «slegtning» i almindelighed.

5. Baade Jens Nilssøn og Laurits Nilssøn vides at have besøgt «Vor frue» skole i Kjøbenhavn, og det vistnok samtidig, dog saa, at Jens forlod skolen et par aar før sin yngre broder (se pag. 64—65).
6. Som en omstændighed, der vistnok ikke leverer noget bevis for det nævnte slegtsskab, men dog efter vor mening overmaade sterkt taler derfor, kan endvidere nævnes det faktum, som ogsaa Erichsen gjør opmærksom paa, at Laurits Nilssøn ikke gjør nogetssomhelst forsøg paa at smugle sin jesuitiske lære ind i sit eget fædreland, saalænge den strengt lutherske Oslobiskop levede; ikke før var imidlertid denne død (1600), før han ivrig gik igang med baade i skrifter og paa andre maader at arbejde for den dansk-norske kirkes tilbageerobring for papismen. Det ser ud, som om Laurits Nilssøn ikke har vovet dette forsøg eller har undseet

sig som en nidkjær protestant, medens hans lidt yngre broder har gjort sig kjendt som en ligesaa ivrig og fanatisk jesuit¹⁾.

Er paavisningen af disse to mænds slegtskabsforhold rigtig, da falder der ogsaa noget lys over *Laurits Nilssøns* øvrige slegt, om hvilken man før intet har vidst. Om biskop Jens Nilssøn ved man nemlig, at han paa fædrenesiden stammede fra Danmark; hans fader var dansk af fødsel og hed *Nils Jørgenssøn Frendeson* (Frendesonius). Om denne kjender man forøvrigt ikke mere, end hvad hans søn, biskopen, selv fortæller, nemlig at han var «en skipper og styremænd» (navarchus et gubernator), og at han døde i Oslo 28. februar 1549²⁾. Moderen derimod var norsk og hed *Hilleborg Jonsdatter*³⁾;

sig derfor, saalænge hans kraftige og begavede broder vaagede over den lutherske læres renhed i Oslo stift. —

Ligeoverfor disse grunde indvender prof. dr. Yngv. Nielsen i sin biografi over biskop Jens Nilssøn (Visitatsbøgerne pag. XVI, note 1), at denne havde en søn, der hed Laurits, et navn, som en saa nidkjær protestant som Jens Nilssøn, neppe vilde have givet sin søn, dersom han havde havt en broder, der ikke alene var frafalden, men endog jesuit. Hertil svarer Erichsen p. a. st. med rette, at han ikke vil tillægge denne omstændighed mere vægt, end at den viser, at navnet Laurits var gjængs i familien. At ingen af dem nogetsteds i sine skrifter antyder dette slegtskab kan i betragtning af deres grundforskjellige standpunkt ikke være synderlig paafaldende. Mod dette forhold behøver heller ikke den omstændighed at tale, at de begge var født i samme aar, 1538. Fødselsdatum kjendes ikke for nogen af dem, men det lader sig jo let tænke, at Jens blev født i begyndelsen af aaret, Laurits derimod i slutningen; er den sidste født i førstningen af 1539, falder vanskeligheden rent bort. Forfatteren kan til overflod meddele, at det er ham bekjendt, at den her hævdede opfatning af slegtskabsforholdet mellem bisk. Jens Nilssøn og apostaten Laurits Nilssøn deles af autoriteter som prof. dr. Ludvig Daae og statsraad dr. A. Chr. Bang.

¹⁾ De læsere, som skulde ønske at stifte nærmere bekjendtskab med biskop Jens Nilssøns liv og virksomhed, henviser vi til hans visitatsbøger og til den udførlige biografi, som prof. dr. Yngv. Nielsen har forudskikket i sin fortrinlige udgave af disse.

²⁾ Mag. Jens Nilssøns egen paa latin skrevne beretning om sit levnetsløb og sin slegt. Visitatsbøgerne pag. 565.

³⁾ Visitatsbøgerne ibid.

hun var af bondeæt og var født paa gaarden Moen i Eidsberg sogn af forældrene *Jon Moen* og *Ingerid Gunnarsdatter*¹⁾. Hun overlevede sin mand i mange aar og døde 29. mars 1578, lørdag i den stille uge («in profesto paschatos»)²⁾. Hun oplevede saaledes den tid, da hendes sønner, rigtignok paa høist forskjellig vis, begge var blevne store og indflydelsesrige mænd³⁾. Nils Jørgenssøn og Hilleborg Jonsdatter havde desuden endnu en søn ved navn *Povel* og en datter, som hed *Margrete*. Povel blev (senest 1575) udnævnt til prest i Sande ved Drammen og provst i Bragernes provsti, hvor han formentlig levede til sin død 1623⁴⁾. Søsteren Margrete blev gift med sognepresten til Trykstad, hr. *Sivord Pederssøn*, og døde 27. mars 1584⁵⁾. En søn af denne Sivord Pederssøn og Margrete Nilsdatter var vistnok den nys (pag. 60—61) omtalte *Finn Sigurdssøn (Vincentius Sigvardi)*, der døde som sogneprest ved Laurentii kirke i Tønsberg og provst sammesteds 1627, og som i sin tid indledede forbindelse med jesuiterne⁶⁾.

Af hvad art den opdragelse har været, som sønnerne Jens og Laurits fik i hjemmet under sin første barndom, derom kan vi ikke give læseren nogen besked; det er ikke engang bekjendt, om de før faderens død (1549), ved hvilken de var henholdsvis 11 og 10 aar gamle, har nydt nogen skolegang i Oslo. Der er dog fuld sandsynlighed for, at saa

¹⁾ Erichsen i den oftere citerede afhandl. i hist. tidsskr. pag. 314. Om den øvrige familie se sammesteds.

²⁾ Jens Nilssøns visitatsbøger pag. 565.

³⁾ Jens Nilssen var allerede 27. okt. 1573 valgt og 14. febr. 1574 af kongen indsat som sin svigerfader biskop Frants Bergs medhjælper i embedet og dermed designeret til dennes efterfølger paa Oslo bispestol (Yngv. Nielsen, Visitatsbøg. pag. XXX). Laurits havde i 1575 af paven modtaget det vigtige hverv at føre den svenske kirke tilbage til papismen.

⁴⁾ Yngv. Nielsen, Visitatsbøgerne pag. XIII fg.

⁵⁾ Yngv. Nielsen ibid.

⁶⁾ Slgn. Yngv. Nielsen, Jens Bjelke til Østraat, Kra. 1872, pag. 3. A. E. Erichsens oftere citerede afhandl. i hist. tidsskr., pag. 311—12. Kirkehist. saml. 3. række I, pag. 341.

har været tilfældet. Saavel i Oslo som i de andre stiftssteder vedligeholdtes ogsaa efter reformationens indførelse de gamle domkapitelsskoler eller kathedralskoler, som de kaldtes, fordi de tilhørte bispens «cathedra» (sæde)¹⁾. Da ifølge Kristian III.s kirkeordinants af 1537 alle saakaldte pugeskoler i byerne skulde nedlægges²⁾, er det høist rimeligt, at brødrene Jens og Laurits er blevne indpodede videnskabens første elementer i Oslo latinskole. Saa meget sandsynligere er dette, som ialfald moderen lader til at have havt sans for betydningen af en ordentlig skolegang og for studiernes nytte. Biskopen fortæller nemlig selv, at hun efter mandens død i aaret 1550 forlod Oslo og drog søveien til Danmark, hvor han blev sat i skole først i Kjøbenhavn, siden i Roskilde³⁾. Sikkerlig tog hun ogsaa de øvrige børn med, endskjønt biskopen intet nævner derom. Hvad der bevægede moderen til denne reise er ikke godt at vide. Sønnen siger, at hun førte ham til Danmark, «forat han skulde faa en hæderlig opdragelse og lære gode kunster»⁴⁾. Hensigten var saaledes ialfald for en del at skaffe børnene en bedre uddannelse end den, der kunde blive dem tildelt i den ubetydelige provinsby; men umuligt er det ikke, at hun tillige tænkte at opnaa nogen hjælp for sine børn hos mandens slegtninge i Danmark. Der er nemlig ting, som tyder paa, at familien var i mindre gode kaar⁵⁾.

Det vilde have været meget interessant, om vi havde kunnet meddele noget om den stilling, disse egtefolk indtog

¹⁾ Hamar domskole blev dog, da Hamar stift ved reformationens indførelse sloges sammen med Oslo, forenet med skolen i sidstnævnte by. Sign. en afhandling af justitiarius J. Chr. Berg i «Budstikken», 3. aarg. (1821) no. 39—42, betitlet: «Efterretninger om det af kong Kristian IV. stiftede gymnasium i Kristiania og sammes lærere».

²⁾ Rørdam, Danske kirkelove I. Rietz, Skånska skolväsendets hist. Lund 1848, pag. 57.

³⁾ Visitatsbøgerne pag. 565.

⁴⁾ «Ad honestam disciplinam et bonas artes addiscendas».

⁵⁾ Cfr. Yngv. Nielsen, Jens Nilssøns visitatsbøger pag. XVII, note 2. — Pontoppidan, Annales ecclesiæ Danicæ. Kbh. 1747, III, pag. 191.

ligeoverfor den forandring, som netop paa hin tid, hvorom her er tale, gik for sig i den dansk-norske kirke. Det er troligt, at der da vilde have faldt klarere lys over den udvikling, sønnernes, særlig Laurits's, liv senere tog. Vi kan imidlertid blot beklage, at intet saadant træk er os opbevaret. Vi vil dog minde om, hvad vi allerede kortelig har berørt, at den tid, hvori disse gutters bardomsaar faldt, var en bevæget tid, i hvilken det gamle brødes haardt med det nye saavel i det hele folk som inden hjemmets fire vægge og i den enkeltes samvittighed. Intet er mere forstaaeligt, end at de religiøse indtryk, som børn af én og samme familie i en saadan overgangstid bragte med sig hjemmefra, kunde være høist forskellige. Vi bemærker dette for at antyde, at Laurits Nilssøn muligens allerede fra hjemmet havde taget med sig og fra barneaarene bevaret spiren til den retning, hans liv senere tog.

Kun 11—12 aar gammel var Laurits, da han, som vi antager, sammen med den øvrige familie forlod sit fødeland. Rimeligvis gjensaa han det aldrig mere; vi har ialfald ingen sikker underretning om, at han siden satte foden paa Norges grund, ihvorvel han, som vi senere skal høre, forsøgte derpaa.

Det ligger nu nær at slutte, at Laurits blev sat i skole i Kjøbenhavn sammen med sin knap et aar ældre broder. Om denne sidste ved vi, at han allerede temmelig snart forlod Danmark igjen og vendte hjem til Oslo, og at han efter afvekslende ophold dels i sin fødeby, dels i Kjøbenhavn om-sider blev student 1556, hvorefter han rimeligvis opholdt sig nogen tid ved Kjøbenhavns universitet og drev sine studier videre, maaske lige til 1558¹⁾. Det er muligt, at ogsaa Laurits i denne tid har besøgt flere skoler i Danmark, en skolegang, der dog ligesom broderens af og til kan have været afbrudt af mangel paa midler²⁾. Man tør antage, at han til en tid sammen med Jens Nilssøn har frekventeret

¹⁾ Yngv. Nielsen, Jens Nilssøns visitatsbøger pag. XV—XVI.

²⁾ Sln. Yngv. Nielsen sammesteds pag. XVII, note 2.

«Vor frue» skole i København, hvor den sidste vides at have gaaet mellem aarene 1554 og 1556¹⁾.

Sikkert er det, at vi træffer Laurits Nilssøn som elev af denne skole i aaret 1558. Efter en i 1606 nedskreven beretning opgiver han nemlig selv, at han havde gaaet i Københavns trivialskele for 50 aar siden «under Anders Pedersens rektorat (sub præceptore Andrea Petreio)»²⁾. Om denne *Andreas Petreius* med tilnavnet *Coagius* (*Anders Pederssøn Kjøge*) ved vi, at han blev rektor ved Københavns skole efter mag. *Niels Hviid* i aaret 1558; denne havde styret skolen blot et aar, og hans forgjænger var igjen mag. *Jens Kristjernsøn* fra 1553—57³⁾. Troligen har da Laurits Nilssøn

¹⁾ Visitatsbøgerne pag. 565.

²⁾ Epistola Joh. Stephani ad M. Magnum Matthiae, episcopum Lundensem, trykt i Ny kirkehist. saml. (udg. af dr. H. F. Rørdam) V, pag. 222.

Denne tidsangivelse maa ikke presses; den er uden tvil at betragte blot som et rundt tal, da nogen bestemt tidsangivelse ikke var magtpaaliggende i den forbindelse, hvori den forekommer. Man bør saaledes ikke, som dr. Yngv. Nielsen har gjort (Visitatsbøgerne pag. XVII, note 2) af ordene «Se quidem ante annos 50 scholam trivialem visitasse etc.», drage den slutning, at Laurits Nilssøn først kom ind paa skolen, efterat Jens Nilssøn (i aaret 1556) havde forladt den. De citerede ord siger i og for sig intet om, naar han optoges i den. At Laurits fortsatte paa skolen, efterat broderen var gaaet ud, var jo ganske naturligt, da han var den yngre. Der ligger derfor i denne tidsbestemmelse intet, der er til hinder for, at de to mænd kunde være brødre. Slgn. Erichsen p. a. st. pag. 310.

³⁾ Rørdam, Kbh.s univ.s hist. II, pag. 563 fg.; 708. — Efter denne kilde hidsættes følgende om Anders Kjøge: Som hans tilnavn viser, var han født i byen Kjøge paa Sjælland. Han blev 1558 magister i Kbh. og samme aar rektor ved Vor frue skole, samt lector musicus ved universitetet. Da man ikke var forneiet med hans virksomhed ved skolen, blev han betydet at nedlægge sit rektorat 1563; han forblev dog her til 1564, da han ansattes som professor i mathem. ved universitetet. 9. april samme aar tildeltes han af kongen kanonikatet i Lund, fik 1566 sæde i konsistoriet, men afskedigedes 1577 og begav sig til sit kannikesæde, hvor han boede til sin død 1588. — Han var ikke i besiddelse af nogen synderlig dygtighed eller lærdom,

i kortere eller længere tid befundet sig ogsaa under de to sidstnævntes vejledning¹⁾. Den lidet selvstændige og ikke synderlig begavede rektor Anders Kjøge har vistnok ikke øvet nogen videre indflydelse paa ham.

Hvor længe Laurits har gaaet i denne skole lader sig ikke sikkert afgjøre. Dog ved vi saa meget, at han ikke derfra er bleven dimitteret som student til universitetet. Han giver os nemlig selv den oplysning, at han aldrig har været immatrikuleret ved Københavns universitet²⁾. Dette var dog ikke ensbetydende med studiernes opgivelse; thi nogle faa aar senere finder vi ham i en af Europas mest berømte universitetsbyer, nemlig i *Löwen* i Belgien, og man maa antage, at han var dragen did paa studiernes vegne³⁾.

Allerede den omstændighed, at Laurits Nilssøn havde nydt en saa lang skolegang, borger for, at han var et opvakt hoved, der kunde have godt haab om at naa frem paa studiernes bane. Ifølge Kristian III.s ordinants af 1537 skulde skolemestrene, naar børnene var 12 aar gamle, underrette deres forældre om, hvorvidt de duede til at studere eller ikke. Fandtes de skikkede, skulde de holdes paa skole til det

men roses for retsindighed og hæderlighed. — Slgn. F. E. Hundrup, Lærerstanden ved metropolitanskolen, Kbh. 1872—75, pag. 10.

¹⁾ Hundrup, Lærerstanden ved metropolitanskolen pag. 9. At Laurits Nilssøn ikke i den ovenfor omtalte oplysning i aaret 1606 tillige nævner nogen af disse rektorer, er ifølge vor opfatning ikke paa-faldende, da den nævnte tidsangivelse kun bør betragtes som omtrentlig.

²⁾ « . . . nomen academiae nunquam dedisset nec civis esset nostrae reipublicae literariae ». Ny kirkehist. saml. V, pag. 222. — Naar Westén, Sv. kgl. hofkler. hist. I, pag. 222, siger, at han nogen tid havde studeret i sit fædreland, saa er det altsaa noget misvisende.

³⁾ Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 171 o. m. a. Universitetet i Löwen var stiftet af byens raad i aaret 1426 og blev snart et af de mest glimrende universiteter i slutningen af middelalderen. I anseelse og frekvens stod det blot tilbage for Paris. Det omfattede alle fakulteter og besad 28 rigt doterede kollegier. Dets grader hørte til de mest anseede i Europa. Minerva, Jahrbuch der gelehrten Welt, Strassburg 1893.

16. aar; i modsat fald skulde de sættes til et ærligt haandverk. De flinkere elever, som havde naaet denne alder, skulde, heder det, ofres Herren og sendes til almindelige studier (universiteter) enten paa egne eller forsamlingens bekostning¹⁾. Den undervisning, som saaledes var bleven Laurits Nilssøn tildel under hans skolegang hjemme i Norge og Danmark, sigtede, som overhovedet al undervisning paa denne tid, paa at danne ham til theolog og prest²⁾.

Her kunde det nu have sin interesse at faa svar paa det spørgsmaal, hvorfor Laurits Nilssøn følte sig tilskyndet til at fortsætte sine studier i det katholske Löwen og ikke i Kjøbenhavn eller ved et af de almindeligst søgte protestantiske universiteter i Tyskland, f. eks. Rostock, Wittenberg o. a. — Det er da for det første muligt, at universitetets ry for lærdom kan have øvet en lokkende indflydelse paa den begavede unge mand³⁾. Men den slutning ligger dog nærmere, at han allerede paa forhaand paa en eller anden maade var bleven paavirket af catholicismen og nærede katholske tilbøieligheder. Det er en kjendt sag, at den katholske propaganda hemmelig dreves i de fleste protestantiske lande, og særlig havde jesuiterne alle vegne sine spioner ude for at hverve tilhængere og knytte forbindelser. Det er derfor ingenlunde utroligt, naar en gammel forfatter beretter, at han «af jesuitiske hververe var lokket ud af landet»⁴⁾. Muligens har han

¹⁾ Rørdam, Danske kirkelove I. Rietz, Skånska skolväsendets hist. pag. 62.

²⁾ Det var det gamle princip, at skolen skulde tjene kirken, som gik igjen. Som bekjendt hvilede skolens ordning i Danmark-Norge paa Luthers og Melanchtons saksiske skoleordning af 1525 og 1528. Slgn. Rietz p. a. st. pag. 63 fg.

³⁾ Af andre bekjendte nordmænd, som vides at have studeret i Löwen, kan nævnes mag. *Geble Pederssøn*, den første evangeliske superintendent i Bergen. Cfr. dr. Bang, Kirkehistoriske smaastrykker pag. 204 fg. og Lampe, Bergens stifts bispe- og prestehist. K.ra 1894, pag. 1 fg.

⁴⁾ Jens Worm, Lexicon over danske, norske og islandske lærde mænd. Kbh. 1773 pag. 118. — Slgn. Pontoppidan, Annales ecclesiæ

tillige faaet løfte om understøttelse; paa anden maade kan man neppe forklare sig, hvorledes en fattig ung mand kunde drage til et saa fremmed sted for at studere.

Aaret for Laurits Nilssøns reise til Löwen vides ikke bestemt. Ei heller ved man med sikkerhed, til hvilke studier han der hengav sig. I et gammelt aktstykke, fundet i Wien, heder det, at han «udenfor samfundet hørte filosofi og noget theologi»¹⁾. Vi formoder, at der hermed sigtes til studier i Löwen, før han traadte ind i jesuiterordenen.

I denne by levede han da midt oppe i catholicismen og havde god anledning til at styrke sine papistiske tendenser, som han muligens allerede paa forhaand besad²⁾. Dog var der indtil videre endnu ikke tale om nogen formelig overgang til den katholske religion.

Laurits Nilssøns ophold i Löwen skulde blive af lang varighed; for alvor forlod han det ikke før 1575. Dog har det vistnok ikke været ganske uden afbrydelser; fra sikker kilde ved vi, at han for studiers skyld ogsaa har besøgt de bekjendte katholske universiteter i *Köln* og *Douai*, begge steder hovedcentre for jesuiternes propaganda³⁾. At disse, som vi maa antage, forholdsvis kortere udflugter har fundet sted under hans lange ophold i Löwen, er vistnok utvilsomt⁴⁾; derimod er det usikkert, om det skede før eller efter hans optagelse i jesuiterordenen, endskjønt det sidste er sandsynligst. En anden beretning, som gaar ud paa, at Laurits Nilssøn i aaret 1562 skal have vendt tilbage til Danmark, hvor han endog skal være bleven viet til prest, tør vi deri-

Danicæ III, pag. 557. Münter, Den danske reformation hist. II, pag. 643.

¹⁾ «Audivit extra societatem philosophiam et aliquid theologiæ». Supplem. catal. collegii Olmuc.

²⁾ Slgn. Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 171.

³⁾ Sacchini, Hist. societatis Jesu, IV, pag. 143. Theiner, Schweden und seine Stellung zum heiligen Stuhl, Augsb. 1838. I, pag. 433. Slgn. foran pag. 53. Douai laa i Nordfrankrige.

⁴⁾ Slgn. Bætzmann i Ill. nyhedsbl. for 1865, pag. 193.

mod ikke skjænke megen tiltro¹⁾. Bortseet fra de nedenfor (i note 1) fremstillede grunde maa han paa denne tid efter al sandsynlighed have været saa sterkt paavirket i katholsk retning, at han visselig ikke vilde have modtaget en stilling som luthersk prest.

¹⁾ Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 171, efter et haandskrift i kgl. bibl. i Kbh., Ny kgl. saml. 2073 af Andreas Hojer. Dr. Rørdam anser oplysningen for historisk, men tilføier, at han ikke ved, hvorfra Hojer har hentet den. Dr. Yngv. Nielsen finder derimod, at den kan være noget tvilsom (Jens Nilssøns visitatsbøger pag. XVI. — Tilsyneladende finder denne beretning støtte ogsaa i en jesuitisk kilde. Ribadeneira meddeler nemlig i sit verk, Bibl. script. soc. Jesu pag. 545, at Laurits Nilssøn døde i Wilna «anno salutis 1622, ætatis 84, religionis 59, sacerdotii 60, professionis 4 votorum 47». Har han været presteviet 60 aar før sin død 1622, saa er det altsaa skeet 1562, hvilket aar stemmer med Hojers meddelelse. Der er dog grund til at mistænke Ribadeneiras nøiagtighed paa dette punkt. Det forekommer os urimeligt, for ikke at sige utænkeligt, at en jesuitisk forfatter, der som saadan aldrig kunde anerkjende en protestantisk prestevielse for gyldig, i dette tilfælde skulde tillægge den en saadan vægt, at han endog daterer Laurits Nilssøns død fra denne begivenhed. Ribadeneiras oplysning kan derfor umulig referere sig til det, som Hojer fortæller. En anden sag havde det været, om han var bleven viet til katholsk prest. Nu findes der ogsaa virkelig en beretning om, at saa har været tilfældet. Westén siger (Sv. kgl. hofkler.s hist. I, pag. 222), at Laurits Nilssøn, efter at være optagen i jesuiterordenen «på grund af sin lärdom och mycken illfundighet», siden i 1562 af jesuiterne blev «befordrad till någon förmodligen prestetjenst hos drottningen i Polen». Dette synes bedre at stemme med Ribadeneira, da han i dette tilfælde vilde have været katholsk prest. Men for det første er det sikkert, at han endnu ikke i 1562 var optagen i jesuiterordenen, og for det andet var han endnu for ung til at blive prest i den katholske kirke, der sætter grænsen til 25 aar; Laurits Nilssøn var endnu blot 24. Dertil kommer, at der i en anden paalidelig kilde oplyses med ligefremme ord, at han *efter* sin indtrædelse i jesuiterordenen blev viet til prest i Löwen aar 1565 (Hdskr. i Mähr. Landesarchiv i Brünn, trykt i Rørdams Kbh.s univ.s hist. III, pag. 172). Vi kan af disse grunde ikke fæste lid til nogen af de nævnte oplysninger. Hvad Ribadeneiras meddelelse angaar, da beror den rimeligvis blot paa en inkurie. Han synes ogsaa selv at have ment, at Laurits Nilssøn blev viet til prest *efter* sin ind-

Snart ser man da ogsaa den beslutning modnet hos ham, at han vilde afsværge sin lutherske tro. Allerede det følgende aar, altsaa 1563, tog han skridtet fuldt ud og traadte ind i den katholske kirke¹⁾. Theiner siger, at han befandt sig paa reiser i Nederlandene og paa et besøg hos de ærværdige fædre af Jesu selskab i Löwen, da han blev katolik²⁾. Efter dette kan der neppe være nogen tvil om, at det var de samme «ærværdige fædre», som havde lokket ham til dette skridt. I det hele taget, selv om han aldrig havde truffet sammen med lemmer af dette selskab før, saa havde han under sit ophold i Löwen havt ypperlig anledning til at lære dem at kjende. Det var i fuld samklang med hele samfundets praksis, naar jesuiterne havde kastet sine øine paa dette berømte lærdomssæde, og at de søgte at faa det i sin vold for deri at eie en fast støtte for sin antireformatoriske propaganda i Nederlandene. Allerede straks efter ordenens stiftelse havde jesuiterne slaaet sig ned i denne by (1542). De skulde imidlertid her snart støde paa en fiende, som krydsede deres planer. Ikke længe før de begivenheder, vi her skildrer, var der netop fra universitetet i Löwen udgaaet en friere evangelisk retning, der i modsætning til den i romerkirken raadende semipelagianisme hævdede kirkefaderen *Augustins* lære om synd og naade. Denne retning var den senere saakaldte *jansenisme*, hvis ophavsmand, den lærde og fromme *Michael Bajus*, fra 1551 virkede som professor i Löwen († 1589). Selvfølgelig blev jesuiterne denne retnings heftigste modstandere, og det lykkedes dem at faa mange af Bajus's

trædelse i jesuiterordenen, der sikkert fandt sted 1564; umiddelbart efter at have fortalt om hans optagelse i samfundet siger han nemlig: «et sacerdotio initiatus quatuor vota professus est». Dette vil da stemme med den af Rørdam meddelte kilde, efter hvilken Laurits Nilsson blev prest i Löwen 1565.

¹⁾ Ribadeneria p. a. st. pag. 545, hvor det heder, at han døde «anno . . . religionis 59»; trækkes dette tal fra hans dødsaar 1622, bliver det 1563.

²⁾ Theiner, Schweden und seine Stellung zum heil. Stuhl. I, pag. 431.

sætninger dømte som kjætterske; men det lykkedes dem dog ikke at fortrænge den augustinske retning fra universitetet¹⁾. Ikke destomindre var jesuiterne vistnok temmelig mægtige i Löwen, hvor de blandt andet havde et collegium.

Denne strid mellem jesuiterne og den augustinske retning ved universitetet i Löwen var gaaende paa den tid, da Laurits Nilssøn kom did. Han kunde derfor ganske vist ikke undgaa at komme i berørelse med denne mere evangeliske katholicisme; men nogen indflydelse paa ham i retning af at støde ham tilbage fra papismen har den ikke øvet. Rimeligvis havde jesuiterne allerede fra først af faaet for sterkt tag i ham.

Laurits Nilssøn havde ogsaa her den bedste leilighed til at stifte bekjendtskab med den jesuitiske undervisning. Det kan tillige være noksaa forstaaeligt, at denne undervisning, der i det hele paa samtiden gjorde et solid indtryk, har øvet en vis tiltrækning paa den begavede unge nordmand. Paa den anden side kan vel ogsaa jesuiterne have fundet god grund til at fæste opmærksomheden ved Laurits Nilssøn. Skarpsynte iagttagere, som de var, har de ganske vist snart opdaget, at denne mand kunde blive ordenen til nytte, hvorfor de visselig ikke undlod at paavirke ham til at slutte sig til deres samfund. Dertil kom ogsaa den omstændighed, som for den vistnok ubemidlede unge nordbo turde have været af megen vægt, at han her fandt veien aaben til gratis at fortsætte sine studier og tilegne sig en efter datidens maalestok grundig uddannelse.

Disse og lignende grunde tør have været bestemmende for Laurits Nilssøn, naar han endelig følte sig dreven til at træde ind i jesuiternes samfund. Dette fandt sted den 2. februar 1564²⁾. Theiner ved at fortælle, at det skede

¹⁾ Se Herzogs realencyklopædi II, pag. 66 fg. Slgn. Gieseler, Kirchengesch. 3. bd., 2. del, pag. 607 fg.

²⁾ Supplem. catal. collegii Olmuc. og det ofte citerede hdskr. i Mähr. Landesarchiv i Brünn. — Westén I, pag. 222 har feilagtig 1563.

«af taknemmelighed for den fundne vei til den evige frelse»¹⁾. Vi skynder os i samme forbindelse at tilføie, at vi ikke har grund til at tro andet, end at Laurits Nilssøn gennem indre udvikling var kommen til fuld overbevisning om, at den katholske kirke, hvis befæstelse og udbredelse var jesuiternes høieste formaal, var den ene rette og saliggjørende kirke paa jorden.

Fra nu af fik Laurits Nilssøn eller *pater Laurentius*, som han hed blandt sine ordensbrødre, naturligvis plads ved det jesuitiske kollegium i Löwen og maatte gennemgaa de forskjellige stadier, gennem hvilke man lidt efter lidt rykkede op i ordenens øverste klasser, der først ansaaes som samfundets egentlige kjerne. Han var ved sin optagelse i selskabet omkring 26 aar gammel, altsaa en forholdsvis moden mand. Dette i forbindelse med den omstændighed, at han allerede paa forhaand havde drevet adskillige studier, turde have bevirket, at man ikke fandt det nødvendigt, at han strengt fulgte den sedvanlige plan. Det maa ogsaa erindres, at den jesuitiske undervisningsplan paa dette tidspunkt endnu ikke var fuldt udviklet, om den end vistnok forelaa i sine grundtræk²⁾. Den forud for den egentlige optagelse gaaende prøvetid, der under almindelige omstændigheder skulde vare to aar, men ogsaa kunde vare længere³⁾, kan for Laurits Nilssøns vedkommende neppe have været saa lang, da det jo i høiden blot var et aar, siden han gik over til catholicismen. Allerede aaret efter sin optagelse, altsaa 1565, modtog han ogsaa vielse som prest⁴⁾. Dette pleiede ellers at finde sted først efter nogle aars ophold i kollegiet; dog lader det til, at der kunde lempes noget paa denne regel, hvor det fandtes paakrævet⁵⁾. Det var jo i det hele eiendommeligt for jesuiter-

¹⁾ Theiner I, pag. 431.

²⁾ Se foran pag. 35.

³⁾ Konstitutionerne pag. 10—11. Slgn. ovenfor pag. 12.

⁴⁾ Hdskr. i Mähr. Landesarchiv.

⁵⁾ Slgn. konstitutionerne pag. 160.

ordenen dette, at den aldrig lod sig absolut binde til nogen bestemt regel, men overalt forstod at føie sig efter omstændighederne og tage hensyn til det i hvert enkelt tilfælde hensigtsmæssige.

Hvormed var nu pater Laurentius forøvrigt beskjæftiget under sit lange ophold i Löwen? Herpaa ser vi os heldigvis istand til efter troværdig kilde at levere adskillige oplysninger ¹⁾. Først er da at merke, at han inden ordenens midte fortsatte sine allerede før paabegyndte theologiske studier. Disse omfattede for hans vedkommende, som for de jesuitiske studerende i almindelighed, to grene, nemlig «positiv» og «scholastisk» theologi ²⁾; han blev saaledes ført ind baade i den hellige skrift, under hvis studium grundsporene græsk og hebraisk benyttedes, og i de gamle scholastiske systemer, fornemmelig *Thomas Aquins*, der gjaldt som jesuiternes største dogmatiske autoritet. — Dette er alt, hvad vi har af direkte oplysninger om Laurits Nilssøns studier; det er dog troligt, at han under sine studieaar i Löwen har tilegnet sig ialfald endel af det temmelig omfattende kjendskab til de gamle kirkefædres skrifter, som vi i hans senere forfatterskab ser ham i besiddelse af. Muligens turde han ogsaa med tanken paa fremtidig polemik her have gjort sig bekendt med reforma-

¹⁾ Vi sigter til det ofte citerede *Supplem. catal. collegii Olmuc.* De her meddelte oplysninger refererer sig vistnok netop til Laurits Nilssøns ophold ved jesuiterkollegiet i Löwen. Det skriver sig fra begyndelsen af januar 1583. Han forlod ikke Löwen før 1575, og allerede det følgende aar sendtes han til Sverige, hvor han forblev til 1580; paa hans virksomhed i Sverige passer meddelelserne ikke. Da han mellem 1580 og 1583 vistnok for en stor del befandt sig paa reiser eller ialfald ikke dvælede længe paa ét sted ad gangen, kan han ikke med rimelighed antages at have udeøvet en saa mangesidig virksomhed, som i det citerede aktstykke fremstillet, uden netop under sit lange ophold i Löwen. Hermed stemmer ogsaa, at meddelelsen om Laurits Nilssøns optagelse blandt de saakaldte «*professi quatuor votorum*» i aaret 1575, i hvilket aar han forlod Löwen, kommer allersidst.

²⁾ *Supplem. catal. collegii Olmuc.*

torernes, særlig Luthers skrifter¹⁾. Forøvrigt har den begavede nordbo sikkert gjort god fremgang i sine studier, hvilket ogsaa bevises deraf, at han blev tildelt graden af «*magister in artibus*»²⁾.

Vi har foran i afsnittet om jesuiternes opdragelse og undervisning (pag. 36) nævnt, at de, der var komne saa langt som til at sysle med det theologiske studium, ogsaa anvendtes som lærere i de 5 gymnasieklasser. Dette sees ogsaa at have været tilfældet med Laurits Nilssen. Det lader overhovedet til, at hans foresatte har fundet ham adskillig brugbar, og at de har vidst at drage nytte af hans arbejdsdygtighed. Vi finder saaledes, at han har undervist i et fag som retorik³⁾, der, som vi har seet, henhørte under de saakaldte «*studia inferiora*». Han betroedes ogsaa at undervise i de høiere-liggende discipliner matematik, filosofi og teologi⁴⁾. Af andre fag henhørende under de saakaldte «*studia superiora*» holdt han forelæsninger over kasuistik⁵⁾. I denne egenskab havde han, som vi har seet, at foredrage læren om sakramenterne og om menneskenes pligter og synder uden at komme ind paa den egentlige teologi. I tvilsomme tilfælde skulde han da holde sig til autoriteter; havde han sin egen mening, skulde han begrunde den, men dog anerkjende ogsaa andres meninger for probable, naar de støttedes af gode autoriteter⁶⁾. Endvidere havde han som saadan vistnok at lede elevernes disputationer i dette fag. — Det heder fremdeles om ham, at han «*dabat exercitia spiritualia*»⁷⁾; dette bør rimeligvis forståes saa, at han havde at lede de «*aandelige øvelser*», som

¹⁾ I polemik gaves der særskilt vejledning. Laurits Nilssen sees selv i sin tid at have undervist i dette fag. Theiner II, pag. 3.

²⁾ Supplem. catal. collegii Olmuc.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Dette er vel meningen med ordene: «*Casus conscientie concionabatur*». Ibid.

⁶⁾ Cfr. Raumer, Gesch. der Pädagogik I, pag. 279. Se ogsaa foran pag. 22—23.

⁷⁾ Supplem. catal. collegii Olmuc.

enhver jesuitdiscipel med visse mellemrum maatte underkaste sig efter den af Loyola selv anviste methode¹⁾. I førstningen skulde lederen af disse øvelser raadføre sig med en mere erfaren²⁾).

Man fandt ogsaa at kunne betro pater Laurentius opsynet over større grupper af undervisningen, hvorved han fik anledning til at aflægge prøve paa sin ledende og administrative dygtighed. Han sees nemlig at have indehavt en stilling som saakaldt «*præfectus scholarum*»³⁾. Endskjønt vi ikke har fundet denne titel i de kilder, hvortil vi har havt adgang, saa er det dog klart, at den betegner en overordnet stilling inden skolen. Muligens er det blot en anden betegnelse for den i jesuiternes undervisningsplan nævnte «*præfectus inferior*», der, som allerede omtalt, førte opsynet med de saakaldte *studia inferiora*, som dreves i de jesuitiske gymnasier⁴⁾. — Endelig finder vi, at pater Laurentius fungerede som saakaldt «*catechista*»⁵⁾; endskjønt vi hverken i undervisningsplanen eller i konstitutionerne har kunnet finde nogen oplysning om en saadan funktion, saa formoder vi dog, at han i denne egenskab havde at undervise disciplene i katekismen eller muligens i katekisation og lede deres øvelser i dette fag⁶⁾.

¹⁾ Se foran pag. 11 og 41.

²⁾ Konstitutionerne pag. 176.

³⁾ Supplem. catal. collegii Olmuc.

⁴⁾ Slgn. Raumer, *Gesch. der Pädagogik* I, pag. 272. — Herzogs *realencyklopædi* VI, pag. 614. Se ogsaa foran pag. 36. Mindre sandsynligt er det, at «*præf. scholarum*» skulde være det samme, som «*præf. studiorum*», en stilling, som Laurits Nilsson senere indehavde i Olmütz 1583 og udover; denne titel er sandsynligvis identisk med den i «*Ratio*» nævnte «*præf. generalis*» eller «*præf. studiorum generalium*», som stod umiddelbart under rektoren og paa hans vegne ledede hele skolen, baade *studia inferiora* og *superiora* («*Ratio*» pag. 2; 23 o. fl. st. Slgn. Herzog VI, pag. 614).

⁵⁾ Supplem. catal. collegii Olmuc.

⁶⁾ Slgn. Theiner II, pag. 3. Denne funktion sees Laurits Nilsson ogsaa at have udøvet senere, nemlig i Olmütz 1583 (Hdskr. i Mähr. Landesarchiv).

Ved siden af at være saa sterkt optaget med ungdommens undervisning havde Laurits Nilssøn ogsaa prestelige pligter; specielt sees han at have optraadt som skriftefader, og det ikke blot overfor ordenens egne medlemmer, men ogsaa for udenforstaaende ¹⁾).

Af alt dette fremgaar klart, at pater Laurentius maa have nydt sine overordnede fulde tillid. At han har udført sine mange hverv til disses tilfredshed, kan man ogsaa slutte deraf, at man nu fandt ham værdig til at optages i ordenens høieste klasse. Den 18. oktober 1575 indlemmedes han blandt «*professi quatuor votorum*» ²⁾), ved hvilken leilighed han til de tre vanlige munkeløfter ogsaa føiede det fjerde om ubetinget lydighed mod alle pavens befalinger. Vor kilde oplyser, at denne for Laurits Nilssøn vigtige begivenhed fandt sted under den daværende provincial over Belgien, pater *Baldevin* ³⁾). Ihvorvel vor jesuiterpater hidtil havde vist sig som en dygtig og brugbar skolemand, kan vi dog af den omstændighed, at han blev optagen ikke blandt koadjutorerne, men blandt de saakaldte *professi*, slutte, at man har ventet sig mere af ham paa et andet felt ⁴⁾). Den opvakte nordmand, hos hvem man vistnok havde opdaget adskilligt baade af nidkjærhed og sluhed, maatte kunne udrette noget i kampen mod den forhadte reformation.

Det løfte, som Laurits Nilssøn nys havde aflagt om villig at paatage sig enhver mission, paven vilde overdrage ham, skulde han snart faa anledning til at opfylde. Optagelsen i professernes klasse betegnede for ham afslutningen af hans ophold i Löwen, hvor han nu vel havde dvælet henimod 15 aar ⁵⁾). Allerede samme aar kaldtes han til sin første

¹⁾ «*Fuit confessionarius nostrorum et externorum*». Supplem. catal. collegii Olmuč.

²⁾ Ibid.

³⁾ Hdskr. i Mähr. Landesarchiv.

⁴⁾ Se foran pag. 14.

⁵⁾ Bætzmann antager (se Ill. nyhedsbl. for 1865, pag. 193), at Laurits Nilssøn i denne tid har foretaget nogle af de reiser, som omtales

større mission i ordenens og den katholske kirkes tjeneste. Det gjaldt intet mindre end et angreb paa den unge lutherske kirke i *Sverige*, hvis forhold netop paa dette tidspunkt havde udviklet sig i en saadan retning, at den havde vakt den katholske kirkes største opmærksomhed, ja givet denne grunden at haab om endnu engang at spille en rolle i dette land. At paven maatte tillægge disse udsigter den aller største vægt, er saa meget mere indlysende, som *Sverige* paa denne tid under sin et halvt sekel i forveien gjenvundne nationale selvstændighed befandt sig i sterk fremgang baade i materiel og aandelig henseende. Intet under derfor, at romerkirken, saasnart en gunstig leilighed frembød sig til at fiske i rørte vande, greb sagen an med stor iver. At det blev jesuiternes opgave som catholicismens svorne vaabenbrugere overfor reformationens fremtrængen at sætte sig i spidsen for modreformationen ogsaa i *Sverige*, det var selvsagt. Men om forsøget skulde lykkes, det vilde for en stor del bero paa den eller de mænd, der kom til at lede arbeidet.

Naar derfor et saa ansvarsfuldt hverv ikke blev betroet til nogen anden end nordmanden *Laurentius Nicolai*¹⁾, da kan intet mere vidne om den tillid, han havde vundet, og de store tanker, ordenens ledere nærede om hans begavelse og kløgt, hans troskab mod den katholske kirke og hans hengivenhed for sit samfunds interesser. Af en samtidig kilde kjender vi ogsaa den dom, som hans ordensbrødre fældte om ham; han havde ord for at være «en vis og vellærd mand, udstyret med mere end almindelig dømmekraft og dertil af

hos Ribadeneira: «In Belgio Austria, Moravia, Bohemia, Suecia, Dania variis perfunctus laboribus» (Bætzmann citerer feilagtig «Moldau» for Moravia = Mähren). Heri kan vi ikke være enige; oplysningen om hans reiser i Østerrig, Mähren og Böhmen sigter viesselig til hans senere besøg i disse egne, hvorom vi siden skal høre.

¹⁾ Hdskr. i Mähr. Landesarchiv og fl. a. st.

stor fromhed¹⁾. Men hvad der kanske mest af alt henedede opmærksomheden paa Laurits Nilssøn var, at han som indfødt skandinav eiede de sproglige betingelser fremfor de fleste andre. Ved siden deraf havde det visselig ogsaa sin betydning, at han var opvokset og opdragen i Skandinavien og derfor sad inde med et temmelig nøie kjendskab til de kirkelige forhold i Norden.

II. Laurits Nilssøns missionsforsøg i Sverige.

Før vi gaar over til vort forsøg paa at skildre fremgangen og udfaldet af pater Laurentius's angreb paa den svenske kirke, blir det nødvendigt til nærmere forstaaelse at kaste et blik paa denne kirkes tilstand i denne tid²⁾.

«I ingen stat», siger pater *Theiner*, «har Luthers reformation udviklet sig saa rent og afsluttet og sat sig saa fast som i Sverige». Heri kan den katholske lærde have nogen ret. Den svenske reformations ledende mænd var tildels dannede i selve Luthers skole, og Sverige var tillige saa lykkeligt i *Gustav Vasa* at eie en konge, der straks blev den nye lære af hjertet hengiven, paa samme tid, som han besad sit folks tillid og kjærlighed. Folket som helhed havde ogsaa stillet sig gunstigt overfor reformationen, og denne havde allerede ved tiden for vor fremstilling vokset sig sterk og trængt adskillig ind i bevidstheden hos mængden af landets indbyggere. Skulde en katholsk reaktion derfor kunne sættes igang i Sverige, saa var det allerede paa forhaand rimeligt, at den ikke maatte komme nedenfra, fra folkets brede lag, men

¹⁾ «Vir prudens et bene doctus et non vulgari judicio præditus, magna præterea pietate». Kardinal Hosius's brev til Herbst, aftrykt hos Baazius, *Inventarium ecclesiæ Sueogothorum*. Lincopiæ 1642, pag. 392.

²⁾ Under dette vort overblik holder vi os hovedsagelig til den svenske biskop og kirkehistoriker Anjous fortræffelige arbejde, *Svenska kyrko-reformationens hist.*, Ups. 1850, ligesom prof. Schück i sin *Svensk litteraturhist.* I. bind, Stockh. 1890, har ydet forfatteren værdifuld hjælp til forstaaelsen af det her omhandlede afsnit af Sveriges hist.

ovenfra. I virkeligheden var det ogsaa saa, at der blandt adelen sporedes de mindst alvorlige virkninger af reformationen. Ligesom bevæggrunden til at antage den nye lære for mange adelsmænd mest havde været haabet om delagtighed i det inddragne kirke- og klostergoods, saaledes havde ogsaa de forviklinger, der altid ledsager en religionsforandring, hos mange af dem fremkaldt en religiøs ligegyldighed, som gjorde, at de ikke med overbevisning kunde slutte sig til nogen af parterne, men var tilfals for den lære, af hvilken de kunde haabe den største fordel. Blandt den svenske adel kunde den katholske kirke saaledes have udsigt til at finde nogen tilslutning og støtte for en mulig papistisk reaktion. En anden ikke mindre fare for den svenske reformationskirke laa i den tilbøielighed til at ville samle den verdslige og kirkelige magt i én person, som besjælede kongerne af Vasaätten.

Da omsider en anledning for modreformationens forkjæmpere til at blande sig i Sveriges kirkelige forhold tilbød sig, saa kom den fra allerhøieste sted.

Sveriges konge var fra 1568 *Johan III.*, Gustav Vasas anden søn. I endnu høiere grad end faderen og sine brødre var denne konge sterkt religiøst interesseret. Tildels turde dette have havt sin grund i naturlige tilbøieligheder. Fra barnsben af nærede han hang til grubleri, og da han havde faaet en theologisk uddannelse, blev det fornemmelig religiøse spørgsmaal, som gav hans grublerier stof og næring. Skjønt af naturen følsom og udstyret med ikke liden æsthetisk sans, var han en mand med sterkt udprægede meninger, og han havde arvet en god del af faderens stivsind og seige paa-staaelighed, ligesom dennes lyst til at herske over kirken i fuldt mon gik igjen ogsaa hos sønnen. Disse og lignende anlæg turde have øvet sin indflydelse paa kongens theologiske og kirkelige standpunkt. De bitre theologiske stridigheder, som fulgte i reformationens fodspor, og som allerede nu inden de protestantiske lande havde begyndt at fortrænge den religiøse inderlighed og varme, maatte virke frastødende paa hans følsomme sind. Paa den anden side kan det ikke forundre, at

hans sans for det skønne i religionen stødtes tilbage af den ligeegyldighed, han saa ofte merkede hos protestanterne i den henseende, og at han følte sig tiltalt af mange træk i den katholske religiøsitet og især i den katholske gudstjeneste. Hans giftermaal med en katholsk prinsesse, den polske kongedatter *Katharina Jagellonica*, der paa grund af sine mange gode personlige egenskaber vistnok øvede adskillig indflydelse paa ham, bidrog ogsaa til at drage ham til romerkirken. Dertil kom, at han under en lang fængsling havde hengivet sig til studiet af de gamle kirkefædre, hvilke han synes at have omfattet med et sandt sværmeri. I denne sin interesse styrkedes han ved ligesindede; fremfor alle gjælder dette hans sekretær, mag. *Petrus Michaelis Fecht*¹⁾, en svensk lærd, der havde studeret under Melanchton. Under disse studier kom kongen mere og mere til den overbevisning, at man havde fjernet sig altfor meget fra den gamle kirkes lære. I disse tanker fandt han støtte hos en dengang ikke ualmindelig mening blandt theologer ude i Europa, der gik ud paa, at man for at stifte fred mellem katolikker og protestanter skulde vende tilbage til de gamle kirkefædres tro og lære. Hovedrepræsentanten for denne retning, den belgiske theolog *Georg Cassander*, havde netop givet denne opfatning udtryk i et skrift, som ogsaa kom Johan III. ihænde og bragte ham til fuld klarhed. Snart modnedes hos kongen den plan at realisere disse tanker for Sveriges vedkommende ved at indføre en ordning af kirken og specielt af gudstjenesten, som stemmede med den første kirkes «apostoliske og katholske tro».

Begyndelsen skede paa et kirkemøde i Stockholm juni 1574, hvor kongen forelagde de samlede bisper og prester

¹⁾ Han var rimeligvis født i Stockholm. Indskreves 1558 som student i Wittenberg, hvor han 1561 blev magister. Efter sin hjemkomst blev han viet til prest og skal en tidlang have virket som skolemand. Fik siden ansættelse i Johan III.s kancelli (senest 1571) og havde 1573 opsyn med alle rigets bogtrykkerier. Endog modstandere roser ham for hans lærdom og iver for kirkens vel. Anjou III, pag. 57—58.

flere forslag til forbedring dels af gudstjenesten, dels af kirkeskikkene. Med Fecht som medarbejder tog han dernæst fat paa udarbejdelsen af en hel ny *kirkeordinants*, som det ogsaa lykkedes ham, dog ikke uden adskillig modstand, at faa underskrevet af Sveriges biskper og nogle af de fornemste prester 1575. Ikke saa glat gik det med kongens forsøg paa at indføre en ny *liturgi*, den saakaldte «*røde bog*», der udkom i førstningen af 1576. Den strengt lutherske del af presteskabet troede i disse forandringer at opdage et direkte forsøg paa at føre den svenske kirke tilbage til katholicismen. Som følge deraf reiste der sig en feide, der ført med en religionsstrids hele bitterhed og fanatisme bragte uro og forvirring i den svenske kirke i de følgende 20 aar.

Der er imidlertid ingen tvil om, at Johan III.s reformatriske bestræbelser baade af samtiden og af mange senere forfattere er bleven grundig misforstaaet. Vistnok kan det ikke negtes, at han særlig i den nye liturgi hentede sine forbilleder fra den katholske messeordning, og at den havde ikke liden ydre lighed med denne. Indrømmes maa det ogsaa, at kongen slet ikke nærede nogen ulyst mod en forening med Rom; idéen om kirkens enhed og nødvendigheden af en apostolisk succession sees at have besjælet ham i høi grad. Men dog var han langt fra med velberaad hu at ville føre den svenske kirke tilbage til dens tidligere lydighed mod Rom, slig som Romerkirken selv maatte kræve den. Fra hans kirkelige ideal var pavekirken ligesaa langt fjernet som baade de lutherske og kalvinistiske kirkeafdelinger. Hvad han ønskede, var en forening paa kirkefædrenes grund, eller som Schück fremstiller det: han havde aldrig tænkt sig denne forsoning uden som et kompromis med gjensidige indrømmelser. Selv stillede han derfor en række af betingelser; især krævede han nadverens uddeling under begge skikkelser, prædiken paa folkesproget og ophævelse af presternes cølibat, betingelser, som han aldrig slog af paa det mindste, hvor meget end romerkirken søgte at bevæge ham dertil. Forsoningen med den katholske kirke kan endog neppe siges at have

været hovedformaalet med kongens reformplaner; det kan man slutte deraf, at han aldrig opgav disse, selv efterat han afgjort havde brudt med Rom. Vi er tilbøielige til at give Schück ret, naar han siger, at Johan III.s og Fechts virksomhed hovedsagelig gik ud paa at gjenoplive folkets religiøse følelse og inderlighed. «Gudstjenesten skulde faa igjen den stemningsrige karakter, som under middelalderen havde lokket saa mange sjæle til andagt, og de konfessionelle tvistigheder, som nu truede med at kvæle hjertets fromhed, skulde bringes til taushed» ¹⁾).

Faktum var imidlertid, at kong Johans reformforsøg kunde give grund til mistanke. Det var da heller ikke blot inden landets grænser, at de vakte den største opsigt. Rygtet om svenskekongens forsonlige sindelag overfor romerkirken gik snart sin gang gennem Europas lande og hilstes af papisterne med stor glæde. At imidlertid disse viste ligesaa liden forstaaelse af Johan III.s virkelige hensigter som hans egne undersaatte, vil vi af det følgende kunne forvisses om.

Den mand, der fra først af med størst iver søgte at drage fordel af de her fremstillede begivenheder i Sverige til bedste for sin kirke, var, som vi alt har nævnt, den for sin gudsfrygt og lærdom høit priste biskop af Ermland og Kulm, senere kardinal *Hosius* († 1579), en af de nidkjæreste arbeidere paa at udrydde protestantismen i Polen ²⁾. Som en, der stod det polske kongehus nær, søgte denne ganske naturlig det første tilknytningspunkt i den svenske dronning, den førnævnte polske prinsesse *Katharina Jagellonica*. Allerede fra 1572 sees der at have fundet en fortsat brevveksling sted mellem dem ³⁾. Dronningen skulde bearbejde sin gemal, og gennem denne skulde det svenske folk vindes tilbage for

¹⁾ Schücks litteraturhist. I, pag. 267.

²⁾ Se foran pag. 53.

³⁾ Denne brevveksling findes meddelt hos Baazius. Ifølge Anjou (III, pag. 67) er imidlertid disse breve dels forkortede, dels indeholder de feil, som forvansker meningen.

katholicismen. Hosius vovede endog at henvende sig til kongen selv, og denne viste sig imødekommende, bl. a. for at faa pavens hjælp til erhvervelsen af dronningens mødrearv og ligesaa til opnaaelsen af den polske krone, til hvilken han beilede dels for sig selv, dels for sin søn, den unge prins *Sigismund*. Til denne knyttede papisterne ogsaa adskillige forhaabninger for fremtiden, da han med faderens samtykke var bleven overladt til katholske lærere.

Forbindelsen var engang knyttet og pavens opmærksomhed vakt. Naturligt var det, at det blev overdraget modreformationens bannerførere, jesuiterne, at fortsætte det saaledes indledede angreb paa den svenske kirke. I sommeren 1574 sendtes den første jesuit, rektoren for kollegiet i Wilna og Melanchtons fordums discipel, *Stanislaus Warszewitz*, til Stockholm for at undersøge forholdene og paavirke kongen. Hans underhandlinger med denne i den korte tid, han opholdt sig her, førte dog neppe til andet resultat end at gjøre denne mere klar over sin opgave, paa samme tid som den fromme og smidige jesuit muligens forstod at give kongen et gunstigt indtryk af det samfund, med hvilket han gennem Warszewitz for første gang stiftede bekjendtskab¹⁾. Som vi har hørt, var det netop paa denne tid, den svenske konge tog de første skridt til indførelse af en ny kirkeordinants. Kardinal Hosius, der af dronningen var underrettet om disse bestræbelser, skyndte sig at lægge sin og den hellige stols glæde for dagen i et brev, hvori han i pavens navn opmuntrede kongen til at gaa uforfærdet videre i den gode sag²⁾. Fra katholsk side troede man nu ogsaa at burde gaa et skridt videre og vove et hovedangreb mod Sveriges kirke. Vi ved allerede, at til dette vanskelige hverv var udseet nordmanden og jesuiterpateren *Laurentius Nicolai*.

Vi forlod denne i Löwen og vender nu tilbage did for at gjenoptage traaden, hvor vi fandt at burde afbryde den.

¹⁾ Theiner I, pag. 398. Anjou III, pag. 79—80.

²⁾ Theiner I, pag. 427 fg.

Bestemmelsen om hans mission var vistnok fattet af ingen mindre end paven selv. Naar det er bleven paastaaet, at denne sendelse har været direkte foraarsaget af den svenske konge¹⁾, da beror det sikkerlig paa enkelte forfatters alfor store lyst til af denne at gjøre en ligefrem katolik, og kongens senere optræden taler derimod. Ligesaa liden tiltro fortjener den meddelelse, at han skulde være indkaldt af Fecht eller af dronningens katholske sjælesorger *Herbst*²⁾. Mere grund er der til at tilskrive dronning Katharina en smule skyld for, at der blev sendt jesuiter til landet; hun skal i sin brevveksling med Hosius have ytret et saadant ønske³⁾, dog selvfølgelig uden at nævne nogen bestemt. Et troværdigt indtryk giver den samtidige jesuit *Possevin*, med hvem vi senere skal stifte nærmere bekendtskab, i den maade, hvorpaa han fremstiller Laurits Nilssøns sendelse og dens foranledning. Efter at have fortalt om Warszewitz's besøg i Stockholm og dennes indberetning til paven om samme, siger han: «Paven overdrog derfor samfundets general Everard Mercurianus at sende til Sverige en anden af ordenens prester, som forstod folkets sprog, og som skulde søge paa

¹⁾ Saaledes Messenius, *Sccond ill.* VII, pag. 28. — Holberg, *Danmarks riges hist.*, Kbh. 1733, II, pag. 611 o. fl.

²⁾ Laur. Paulinus Gothus, *Historiæ arctoæ libri tres*, Strengnes 1636, II, pag. 308. Jonas Werwing, *Kon. Sigismunds og kon. Karl IX.s hist.* (ed. Stiernman, Stockh. 1746) I, pag. 45. Raimundus, *Hist. liturg.* pag. 11. Westén I, pag. 222.

³⁾ Anjou III, pag. 67. Sign. Theiner I, pag. 396—97, ifølge hvilken hun skulde være bragt paa denne tanke af Warszewitz, som indberettede det til jesuitergeneralen og foreslog, at i tilfælde dronningen skulde forlange nogle slige prester af ham, saa burde én være polak og én kyndig i det svenske sprog eller idetmindste slig, at han snart kunde lære det, f. eks. en flamlænder eller en tysker. — Jesuiten Dorigny siger, at pater Laurentius «var bleven sendt til Sverige paa opfordring af den polske dronning, Katharinas søster». *La vie du pere A. Possevin.* Paris 1712, pag. 168.

enhver tilladelig maade at fremme Guds sag. Valgt blev *Laurentius Norvegus*, som dengang var i Belgien»¹⁾.

Ifølge den hellige faders eget opdrag skulde pater Laurentius være overbringer af det nys omtalte brev fra kardinal Hosius til kongen af Sverige. Dette skulde formodentlig være en slags introduktion for ham hos kongen; forøvrigt havde hans sendelse, som vi har hørt, et selvstændigt formaal. «Idet han dulgte sin egenskab af jesuit», siger en gammel jesuitisk forfatter, «skulde han klogelig gjøre sig umag for at trøste dronningen og aabne døren for den katholske tro»²⁾, eller som pater Theiner udtrykker det: han skulde «indlede underhandlinger med kongen for at befæste ham i hans tilbøielighed for den katholske kirke og opmuntre ham til at fuldføre foreningen af den svenske kirke med den katholske»³⁾.

Som tidligere nævnt dvælede Laurentius Nicolai i Löwen til 1575. I slutningen af oktober forlod han denne by, som i saa lang tid havde været ham et hjem, og begav sig til *Braunsberg* for der at oppebie kardinal Hosius's videre ordre. Han ankom did 29. november, aftenen før den hellige Andreas's fest. Det var vistnok meningen, at han med det samme skulde fortsat reisen lige til Sverige; men da der indtraadte en streng kulde, maatte han blive i Braunsberg vinteren over⁴⁾. I denne tid boede han naturligvis i det der-

¹⁾ «Pontifex igitur Everardo Mercuriano præposito generali eiusdem societatis mandat, ut alium de societate sacerdotem in Sueciam alleget, cui linguam eius gentis callenti curæ sit, ut quacunque liceat ratione Divinam rem promoveat. *Laurentius Norvegus*, qui erat in Belgia, delectus est». Theiner Urk.-Buch pag. 322—23. Slgn. Possevins ord sammesteds pag. 270.

²⁾ «Qui, dissimulata professione societatis, reginæ consolandæ aperiendoque catholicæ fidei sensim ostio operam prudenter daret». Sacchini, Hist. soc. Jesu IV, pag. 112. Sacchinis meddelelser beror paa pater Laurentius's egne indberetninger til jesuitergeneralen. Anjou III, pag. 117.

³⁾ Theiner I, pag. 431—32.

⁴⁾ Theiner ibid.

værende jesuiterkollegium¹⁾. Først ud paa vaaren 1576, i slutningen af marts, tiltraadte han atter reisen, forsynet med det nævnte brev til den svenske konge samt en skrivelse til rigsraaden og kongens fortrolige ven, grev *Per Brahe*, om hvem rygtet fortalte, at han var papismen hengiven (vir ad catholicam religionem valde propensus)²⁾ og ivrig støttede kongens reformer. Han ledsagedes paa reisen af en belgisk sækulargeistlig ved navn *Florentius Feyt* og en lægmand, der var en kyndig og erfaren kirurg. De ankom til Stockholm i slutningen af april 1576³⁾.

Neppe var Laurentius Nicolai og hans reisefæller stegne iland, fortæller Theiner, før der over byen udspreddes det rygte, at der var ankommet nogle forklædte jesuiter. Dronningen var nok paa forhaand bleven underrettet om deres komme. Da det var hende magtpaaliggende, at sagen blev holdt saa hemmelig som mulig, sendte hun straks sin private skriftefader Herbst afsted for at opsøge dem i det herberge, hvor de havde taget ind, og lod dem indtrængende lægge paa hjerte, at de maatte holde grunden til sin nærværelse hemmelig og i det hele iagttage det strengeste inkognito med hensyn til sin religion og stand. Hun paalagde dem at give sig ud for reisende lærde, der var komne for at lære landets seværdigheder at kjende. — Den omstændighed, at de fremmede havde modtaget besøg af dronningens katholske hofprest, bidrog blot endnu mere til at stadfæste rygtet om jesuiters ankomst, og snart kom det kongen selv for øre. Denne henvendte sig straks til dronningen og fik her vished for rygtets sandhed⁴⁾.

¹⁾ Se foran pag. 53.

²⁾ Geijer, Svenska folkets hist., Örebro 1834, II, pag. 261.

³⁾ Theiner I, pag. 431—32. Westén I, pag. 222 og Pufendorf, Innledn. till Sv. hist., Stockh. 1688, pag. 448, sætter Laurits Nilssøns komme til Stockh. til 1575. Vi stoler dog her ubetinget paa Theiner, der har sine oplysninger fra førstehaands kilder. Münter, Den danske reformationens hist. II, pag. 644 har feilagtig 1574. Andre har 1577.

⁴⁾ Theiner I, pag. 432. Dennes fremstilling er vistnok her og i det følgende noget farvet, men giver dog indtryk af at være paalidelig i hovedsagen.

Det var nu af interesse at høre, hvorledes kongen optog denne nyhed. Theiner ved at fortælle, at kongen blev ikke saa lidet glad, saameget mere som Laurentius Nicolai var nordmand og saaledes ogsaa forstod svensk. Kongens glæde turde dog muligens have været en smule blandet. Det var netop paa denne tid, vaaren 1576, at han som bedst holdt paa med indførelsen af sin nye liturgi; da denne havde vakt stor opsigt som et forsøg paa catholicismens gjenindførelse, noget, som kongen dog altid søgte at undgaa skindet af, skulde man heller tro, at en katholiks, og det en jesuits, optræden ved hans eget hof maatte være ham ubehagelig; det maatte jo være skikket til at øge mistanken. Flere grunde kan dog have bevirket, at kongen ikke netop modtog de fremmede med uvilje; han havde tidligere gennem Warszewitz vistnok faaet et gunstigt indtryk af jesuiterne, og dertil kunde jo pater Laurentius som nordmand og kyndig i sproget let bevare sit inkognito, hvilket gjorde faren mindre. Dette i forbindelse med kongens sympathi for katolikkerne turde have bevirket, at han modtog dem paa en venlig maade. «Men af frygt for nye ting», siger en bekjendt jesuitisk forfatter, «var han ikke saa kjæk til at bekjende sandheden, som han var skarp til at forstaa»¹⁾. Han fandt det paa-krævet straks gennem en af sine fortrolige at indskjærpe dem dronningens anvisning om at iagttage den dybeste taus-hed om, hvem de var, og om hensigten med sin reise²⁾. Kongen turde, som det synes, heller ikke straks give pater Laurentius adgang til hoffet. Han paalagde ham derfor, at han indtil videre skulde søge at sætte sig i gunst baade hos de mange tyskere, som boede der i egenskab af handelsmænd, og hos byens prester, især de sidste. Meningen var, at disse skulde selv anbefale ham til kongen, og han vilde da uden mistanke kunne færdes ved hove³⁾.

¹⁾ Sacchini, Hist. soc. Jesu IV, pag. 143.

²⁾ Theiner I, pag. 432.

³⁾ Theiner ibid.

Dette kongens ønske stemte forøvrigt fuldkommen overens med de forskrifter, Laurentius Nicolai ogsaa modtog af Hosius med hensyn til sin optræden i Sverige. I et brev til dronningens skriftefader *Herbst*, dateret Rom 8. juli 1576¹⁾, udtaler denne sin overbevisning om, at pater Laurentius, hvem han helligt roser og anser for den rette mand til denne gjerning, ved Guds egen styrelse var bleven sendt til Sverige. Derpaa udtaler han sig om maaden, hvorpaa denne burde optræde. Han holdt det for bedst, at han undgik alt, hvorved folk kunde stødes²⁾. Saa tilføier han følgende karakteristiske raad: «*Han (pater Laurentius) kan hæve troen lige til skyerne; han kan lade være at tillægge gjerninger uden tro nogen fortjeneste, men forsikre, at Kristus er vor eneste midler, og forkynde, at hans død paa korset er det eneste offer, hvorved vi er blevne frelste. Naar han har lært dette i sin almindelighed, da først kan han komme med den sunde forstaaelse af, hvad han har lært, og gjøre det klart for alle, at intet andet end dette har hidindtil været prædikeret i den katholske kirke*»³⁾. Isandhed en ypperlig illustration til grundsætningen: hensigten helliger midlet! Hosius var da ogsaa forvisset om, at denne fremgangsmaade ikke skulde forfeile sit maal. «Uden tvil», tilføier han, «vil folket blive paavirket af den livets hellighed, som siges at være hos manden, naar det ser, at deres egne biskoper og prester er saa vidt forskjellige fra den»⁴⁾.

¹⁾ Trykt hos Baazius pag. 390 fg.

²⁾ «Exedit autem, ut is, qui mittitur ad vos, omnem occasionem fugiat, qua possint animi omnium offendi».

³⁾ «Poterit fidem in coelum usque tollere, operibus extra fidem factis nihil tribuere, Christum unicum esse mediatorem asserere, unicum illud esse sacrificium crucis, per quod salvati sumus, docere. Quæ cum in genere docuisset, tum demum eorum, quæ docuit, sanum intellectum offerre et planum omnibus facere, quod nihil aliud quam hoc fuit hactenus in papatu prædicatum». Baazius pag. 392—93. Sln. Gieseler, Kirchengesch. 3. bd. I, pag. 488.

⁴⁾ «Movebitur procul dubio populus ea, quæ dicitur esse in homine,

Dette var imidlertid blot den negative side ved den mission, pater Laurentius skulde udføre i Sverige. Hvad de positive midler angaar, hvormed jesuiterne tænkte at faa bugt med den svenske kirke, da viste det sig snart, at de ikke afveg fra deres vanlige taktik. Det gjaldt at *faa tag i den høiere undervisning og saaledes faa den oplyste ungdom i sine hænder*. Særlig magtpaaliggende var det for dem at skaffe sig indflydelse paa presternes uddannelse. Tanken om at faa landet forsynet med indfødte prester, der var catholicismen hengivne, sees derfor at have været noget af det første, papisterne rettede sin opmærksomhed paa. Kardinal Hosius havde saaledes i sine førømtalte breve til dronning Katharina opfordret denne til at sende svenske ynglinge, helst af adelig byrd, til Rom for at opfores i kristelig fromhed¹⁾. Det samme ønske gjentager Hosius i det ovennævnte brev til kongen, som Laurentius Nicolai var overbringer af²⁾. Meningen var da, at disse unge mænd skulde opdrages i de derværende anstalter til uddannelse af missionærer for siden at vende tilbage til sit fædreland som propagandaens redskaber. Men det siger sig selv, at det i længden maatte falde besværligt, om man skulde ty til et saa fjernt sted som Rom. Ulige heldigere vilde det være, om jesuiterne kunde faa indflydelse paa den akademiske undervisning i selve Sverige.

Omstændighederne viste sig i saa henseende i høieste grad gunstige, da pater Laurentius kom til Stockholm. Kongen omgikkes nemlig paa denne tid, som det synes, med planer til en omordning af presternes uddannelse, svarende til de reformer, han var ifærd med at indføre paa kirkens omraade. Det var hans ønske, at studiet skulde baseres især paa de gamle kirkefædres skrifter. Allerede i ordinantsen af 1575 havde kongen udtalt tanken om at oprette en ny

vitæ sanctimonia, cum videat longe ab ea discrepare suos episcopos et ministros». Baazius ibid.

¹⁾ Anjou III, pag. 72. Baazius pag. 351.

²⁾ Theiner I, pag. 431. Baazius pag. 387.

theologisk lærestol i Stockholm «saavel for de unge mænds skyld, som der var i presteembede og ved hoffet, som for de fremmedes, der forstod latin, men ikke det sprog, hvorpaa gudstjenesten holdtes i kirkerne»¹⁾. Før pater Laurentius's komme til Stockholm var ogsaa beslutning fattet om at oprette en saadan høiskole i det tidligere franciskanerkloster paa *Graamunkeholmen* (nu Riddarholmen)²⁾. Denne bestemmelse var dog endnu ikke realiseret, rimeligvis fordi man ikke havde fundet den rette mand til at tage sig af sagen.

Dette kom pater Laurentius saare vel tilpas, og han lod ikke den gode anledning glide sig ud af hænderne. Det er klart, at det her fremfor alt var nødvendigt for ham at komme paa en god fod med Stockholms presteskab, der naturligvis med interesse, om ikke just med glæde, imødesaa oprettelsen af det nye theologiske seminar. Kongens raad om at indsmigre sig hos presterne stemte derfor udmerket med Laurits Nielsens egne hensigter. Vi skal nu høre, hvordan han gik frem for at opnaa deres tillid.

Først søgte han efter kongens vink at vinde de mere medgjærlige tyskeres venskab³⁾. Efterat han uden vanskelig-

¹⁾ Anjou III, pag. 89.

²⁾ Anjou III, pag. 110, efter et brev fra kongen til erkebiskopen af 11. mars 1576 i rigsregistr. Dette franciskanerkloster var grundlagt i aaret 1284 af kong Magnus Ladelaas. Rhyzelius, *Monasteriologia Suiogothica*, Linköping 1740, pag. 37 fg.

³⁾ «Insinuat se in amicitiam Germanorum; hi enim faciles sunt». *Scriptum Flor.* Feyt ex Suecia reversi anno 1577 de statu religionis in regno, hvoraf et brudstykke er meddelt hos Geijer II, pag. 245—46, og Gieseler 3. bd. I, pag. 488. Slgn. Anjou III, pag. 433. Ifølge Anjou (III, pag. 106) skulde dette aktstykke findes blandt de «Fredenheimske» afskrifter fra det pavelige arkiv i St. Angelo i Ups. akad. bibl. Geijer (*Svenska folkets hist.* II, pag. 245) oplyser, at det findes i de «Nordinske» saml. Ved henvendelse til bibliothekaren, dr. Cl. Annerstedt, der med stor opofrelse af tid har gennemstøvet samlingerne, har jeg imidlertid faaet den oplysning, at det citerede skrift ikke kan findes i Ups., ligesaalidt som nogen «Fredenheimske» samling. Hvor det da findes, ser jeg mig ikke istand til at oplyse;

hed af dem havde faaet de breve, han ønskede, henvendte han sig listigen til presterne og indledede fortrolig samtaler med dem om forskellige ting¹⁾. Særlig henvendte han sig til de mest indflydelsesrige. Saa vel i klædedragt som i lader og tale søgte han at lempe sig efter byens presteskab²⁾, og han forstod at give sig udseende af god lutheran³⁾. For desto mere at undgaa mistanke gav han sig ud for en svenske fra den norske grænse. Under drøftelser af religiøse gjenstande vidste han at gaa saaledes ind i deres tankegang, at de ikke fattede nogen mistanke. Særlig ledede han samtalen ind paa den theologiske videnskabs stilling i Sverige og søgte at overbevise dem om nødvendigheden af en forandring paa dette omraade. Han gav sig her udseende af selv at være en autoritet. I mange aar, fortalte han, havde han været paa reiser i udlandet, dels for at lære videnskabens stilling at kjende paa de forskellige steder, dels for selv at trænge dybere ind i samme. Han havde saaledes studeret ved de berømte universiteter i Douai, Löwen og Köln. Da han nu havde bragt i erfaring, at den svenske konge omgikkes med planer til at grundlægge en ny theologisk høiskole, havde han grebet denne tanke med levende interesse. Han var kommen til Stockholm i den hensigt at tilbyde sin ringe bistand til dette saa gavnlige foretagende, dersom man ikke vilde forsmaa den. Hertil havde han følt sig dreven af fædrelandskjærlighed, idet han heller vilde tjene sit eget land eller et dermed beslegtet folk end et fremmed. Han

jeg maa kun beklage, at det nævnte aktstykke ikke har staaet til min disposition.

¹⁾ «Nullo negotio litteras, quales optabat, a Germanis consecutus ministros sollers aggregatur, sermonem familiariter miscet variis de rebus». Sacchini IV, pag. 143. Slgn. Anjou III, pag. 133, og Messenius, Scand. ill. VII, pag. 33.

²⁾ «Vestium cultu et vultu sermoneque inprimis se accommodat ille Stocholmensium presbyterio». Messenius, Scand. ill. VII, pag. 33. Slgn. Dorigny pag. 168.

³⁾ Messenius ibid.

vilde derfor bede dem støtte ham i denne sag og bruge sin indflydelse ved hoffet til at anbefale ham hos kongen og skaffe ham dennes gunst¹⁾.

Det lykkedes ogsaa den smidige jesuit, som «var temmelig boglærd og havde desuden et godt mundlæder»²⁾, at naa sit maal. Ved sit indsmigrende væsen vandt han presteskabet for sig, paa samme tid som han fuldstændig duperede det ved sin lærdom og indsigt. Endskjønt det visselig er en overdrivelse af Theiner, naar han siger, at den svenske geistlighed stod paa et lavere videnskabeligt trin end i noget andet land, hvor det nye evangeliums lys havde trængt ind, saa finder vi det dog naturligt, at Stockholmspresterne maatte føle sig den i jesuiternes skole øvede dialektiker underlegne. Særlig vakte den færdighed og elegance, hvormed pater Laurentius behandlede det latinske sprog, deres udelte beundring. Følgelig vandt han herved efterhaanden tillid hos en flerhed af dem; de lover at tale hans sag hos kongen, og saaledes «fletter de selv den snare, hvormed de selv siden skal hænges»³⁾. Dette var netop, hvad kongen havde ønsket; han tog deres anbefaling venlig op⁴⁾, og i glæden over den vending, sagen havde taget, kaldte han straks den fremmede jesuit op til sig paa slottet, underholdt sig meget venlig med ham og spurgte ham ud om videnskabens stilling i Tyskland, Frankrig, Belgien og Nederlandene⁵⁾.

Det indtryk, pater Laurentius gjorde paa kongen under de samtaler, som de hyppig havde paa tomandshaand, maa

¹⁾ Sacchini IV, pag. 143. Theiner I, pag. 433.

²⁾ Pufendorf p. a. st. pag. 448.

³⁾ «Ministri, homines illiterati, promittudinem Latini sermonis et elegantiam mirantur, operam omnem promittunt, miseri laqueum, quo suspendantur postea, sibi contexunt». Script. Flor. Feyt. — Slgn. Sacchini IV, pag. 143.

⁴⁾ «Adeunt regem, commendant virum. Rex gratam sibi commendationem significat, gaudet in sinu rem dextre confectam». Script. Flor. Feyt. — Slgn. Sacchini ibid.

⁵⁾ Theiner I, pag. 433.

have været ubetinget fordelagtigt¹⁾ og styrket ham i den tanke, han muligens havde næret helt siden hans komme, nemlig at denne mand var den rette til at betroes ledelsen af den paatænkte høiskole. Han ventede derfor heller ikke med at udnævne ham til *professor* ved samme og raadførte sig med ham om, hvordan den bedst burde ordnes. Stedet for skolen var, som vi har omtalt, allerede udpeget; i det forhenværende kloster paa *Graamunkeholmen* fandtes der tilstrækkelig rummelige og passende lokaler. Kongen lovede, at der skulde blive sørget for de nødvendige midler til skolens oprettelse, til lønning af lærere, til underhold, bolig og klæder for studenterne o. s. v.²⁾ Nu eller senere henlagdes til kollegiet et krongods og en af kongens egne eiendomme paa Lindø, der før havde hørt under Torvesund; pater Laurentius skulde her personlig have 50 læs hø. Desuden vides han selv tilligemed læsemestre og studenter at have modtaget til fortæring 9 «læster spanmål» (korn), til indkjøb 5 og til klostrets bygning 7 læster³⁾. Disse aftaler blev truffene i løbet af forsommeren. I den varmeste sommertid forlod kongen Stockholm og drog til et af sine slotte udenfor byen. Under sit fravær overdrog han omsorgen for den øvrige ordning af skolen til en fortrolig raadgiver, der efter Theiners gjetning var grev *Brahe*⁴⁾.

Sjælen i det hele foretagende var dog naturligvis Laurentius Nicolai. I løbet af sommermaanederne var alt ordnet, og da kongen i slutningen af juli vendte tilbage, var pateren færdig til at lade skolen træde i virksomhed. I august blev den endelig aabnet under navn af det «*kongelige kollegium*»⁵⁾,

¹⁾ Slgn. Dorigny pag. 168—69.

²⁾ Theiner I, pag. 434. Sacchini IV, pag. 143. Slgn. Possevin hos Theiner, Urk.-Buch pag. 270.

³⁾ Dette var ialfald tilfældet tre aar senere, altsaa 1579. Annerstedt, Ups. univ.s hist. I, pag. 73, note 1.

⁴⁾ Theiner I, pag. 434.

⁵⁾ Theiner ibid. Anjou III, pag. 110. Schücks literaturhist. I, pag. 518.

og «den nye professor af den augsburgske bekjendelse» startede sine forelæsninger ¹⁾. Selv havde han fra nu af sin faste bolig i graamunkeløstret, og heraf, saavel som paa grund af sin virksomhed sammesteds, fik han det bekjendte navn *Klosterlasse*, hvormed han i hjemlige kilder oftest nævnes ²⁾.

Ved det nye kollegium skulde pater Laurentius fungere som lektor i *theologi* og *retorik* ³⁾. Til medlærer fik han sin reisefælle, den papistiske prest *Florentius Feyt* ⁴⁾. Det saa ikke ud til, at den nye høiskole skulde komme til at mangle søgning. Hertil bidrog vistnok for en stor del kongens gavmildhed og de mange økonomiske fordele, kollegiet som følge deraf saa sig istand til at byde Paa kongens befaling samledes under Klosterlasses lærestol mange baade yngre prester og presteemner fra latinskolens øverste klasse; tallet er imidlertid noget usikkert, da vore kilder ikke stemmer overens i dette punkt ⁵⁾. Til kollegiet var der anskaffet de nødvendige

¹⁾ Hos flere forfattere berettes, at Laur. Nicolai efter sit komme til Stockh. blev gjort til professor i Upsala; først da kongen lærte ham nærmere at kjende og fandt ham brugbar for sine planer, skulde han have kaldt ham til at prædike i klosterkirken paa Graamunkeløsten og til professor ved kollegiet. Saaledes Dalin, *Gesch. des Reiches Schweden*, Rostock 1763, 3. del, III, pag. 51. Slgu. Münter p. a. st. II, 644 og Westén I, pag. 222. Denne oplysning skriver sig fra Dorigny, Vie du pere A. Possevin, pag. 169, og beror sikkert blot paa en forveksling af Stockholm og Upsala. Den fortjener derfor ingen tiltro. Bortset fra det urimelige i, at kongen skulde sætte en ukjendt jesuit til professor ved det udpræget protestantiske Upsalauniversitet, saa forbydes det allerede af den grund, at Laur. Nic. i de faa maaneder mellem sin ankomst og kollegiets oprettelse maatte have nok at gjøre med at sætte sig ind i forholdene, vinde presteskabet for sig og ordne det nødvendige til skolens aabning. Desuden maatte Theiner sikkert have omtalt sagen, men der findes hos ham ikke den mindste hentydning til noget saadant.

²⁾ Anjou III, pag. 110 o. m. a.

³⁾ Sacchini IV, pag. 143. Schücks literaturhist. I, pag. 518.

⁴⁾ Schück ibid.

⁵⁾ Anjou siger (III, pag. 134, note 2), at papistiske kilder opgiver de første elevens antal til 20 eller 30. Efter Theiner (I, pag. 434) skal

videnskabelige hjælpemidler. Et vistnok ikke ubetydeligt bibliotek bragtes saaledes tilveie, idet man skrabede bøger sammen fra alle kanter ¹⁾.

Af stor interesse vil det nu være at erfare, hvorledes Klosterlasse lagde sin undervisning an fra første stund af. I saa maade gik han ogsaa frem ganske i overensstemmelse med den instruktion, han havde faaet af kardinal Hosius, det vil sige, han søgte i sine foredrag at give sig udseende af god lutheran. Efter kongens og Fechts ønske lagde han især kirkefædrenes skrifter til grund for sine forelæsninger og søgte af dem at godtgjøre sine lærdomme. Luthers og Kalvins skrifter, hvori han var vel hjemme, havde han altid opstillet i sit auditorium. Dem brugte han ogsaa flittig og «beviste af dem sine paastande, hvadenten disse hævdede en protestantisk sandhed, eller de havde

de imidlertid have beløbet sig til omtr. 60, nemlig samtlige prester i Stockh., 30 i tallet, og desuden ligesaa mange kandidater til embedet. Denne Theiners meddelelse hviler ganske vidst paa Sacchini IV, pag. 143, hvor det heder: «Rex . . . imperat, ut scholis eius universi Stocholmenses ministri — erant autem ferme triginta — et summæ classis pene numero pares intersint». Hos Flor. Feyt heder det: «erant autem plus minus 30». Gieseler 3. bd., I, pag. 488. Schück I, pag. 518, har blot 20, rimeligvis efter Possevin (Theiner Urk.-Buch pag. 270), der oplyser, at pater Laur. blev anbragt i kollegiet med 20 elever.

¹⁾ Endel bøger fandtes før. Rhyzelius siger saaledes i sin *Monasteriologia* pag. 40, at Klosterlasse «havde der for sig det bibliotek, som baade graamunkene her havde havt, og nonnerne fra St. Clara kloster havde bragt med sig did». Andre bøger tilveiebragtes ved plyndring af andre biblioteker baade i Stockholm og Upsala. Abr. Angermannus siger saaledes i fortalen til Laur. Petri Nericus's *Refutatio erroris Herbesti*, Hamb. 1588: «Præcipuas bibliothecas . . . diripiebant . . . Cathedralem Upsalensem bibliothecam Herbestus Lutheri scriptis evacavit, Stocholmensem totam opera Fechtenii in suam potestatem redegit Closterlassius . . . Defuncti archiepiscopi privatam librariam Fechtenius bis perlustravit . . . præstantissimis lucubrationibus et nonnullis aliis libris nudavit». Sign. Messenius, *Scond. ill.* VII, pag. 33 og Annerstedt, *Ups. universitets hist.*, Ups. 1877, I, pag. 65.

til hensigt at godtgjøre reformatorerne mod kirkefædrenes lære»¹⁾, eller som Theiner fra sit standpunkt fremstiller det: han rettede al sin bestræbelse paa «overalt i de enkelte satser i tro og disciplin at gennemføre en streng parallel mellem kirkefædrenes og reformatorerne lære og afslørede derved kraftigen de sidstes formastelige ryggesløshed, hvilke stik imod al autoritet havde opstillet sit vanvittige og gudløse hjerneskind imod de af kirken med almindelig overensstemmelse antagne lærdomme fra den kristelige oldtid»²⁾. Han nøiede sig heller ikke med blot at citere disse skrifter, men idet han altid havde dem ved haanden, slog han vedkommende steder op i forsamlingens paasyn og lod sine tilhørere med egne øine forvise sig om rigtigheden af hans paastande. Paa den maade vidste han at give sig skin af sandhedskjærlighed og upartiskhed og slog derved, som Theiner siger, ind paa en ganske sikker og ufeilbar vej³⁾. Der var imidlertid den hage ved tingen, at han helst tog sin tilflugt til saadanne skrifter, som Luther havde udgivet, før han endnu for alvor havde brudt med paven og den katholske kirkelære, og hvori han endnu lærte mangt og meget, som han siden forkastede. Med forkjærlighed dvælede han ved udtalelser af Luther, der, som en gammel forfatter siger, «lyder noget haardt, saafremt man ikke en redelig og fornuftig udlægning bruger»⁴⁾. Kunde han komme over steder, hvor Luther modsagde sig selv, da var det naturligvis «gefundenes fressen» til at rokke tilhørernes tro paa Luther,

¹⁾ Anjou III, pag. 134.

²⁾ Theiner I, pag. 434.

³⁾ Theiner *ibid.*

⁴⁾ Pufendorf pag. 449, der vistnok har sin visdom fra Messenius, *Scand. ill.* VII, pag. 33—34. Som eksempel paa slige udtalelser nævner Pufendorf, efter Messen. *ibid.*, et ord, der tillægges Luther: «Naar bustruen ikke vil, maa pigen komme». (*Si non velit uxor, a marito ancillam esse tantisper amandam*). *Slg.* Westén I, pag. 223 o. fl. Noget ord af Luther, der kunde forvrænges paa denne maade, kender vi ikke.

paa samme tid som han paaberaabte sig hans autoritet i andre stykker. «Dog røbede han ikke», siger Messenius, «slige hemmeligheder til hvemsomhelst, forat ikke hans stemp-linger skulde opdages, men i førstningen blot til dem, som han merkede var gunstig stemte for hans sag og var villige til at slutte sig til den romerske lære»¹⁾).

Denne Klosterlasses fremgangsmaade blev heller ikke uden virkning. Paa samme tid, som han ved sin dialektiske færdighed, sit velformede foredrag og sin elegante latin vidste at aftvinge sine tilhørere deres beundring, lykkedes det ham ved det skin af objektivitet, hvormed han forstod at omgive sig, at vinde deres tillid. Følgen heraf var, som man kan tænke, for fleres vedkommende den, at de lidt efter lidt kom til at vakle i sin overbevisning og i sin tro paa den gjængse kirkelære, saa de ikke længere rigtig vidste, hvad de skulde holde for sandt. Hermed var Klosterlasse foreløbig kommen et godt stykke paa vei henimod sit maal. Det næste og visselig for ham vanskeligste og farligste skridt var mere direkte at indpode de vaklende sjæle den ene saliggjørende kirkes positive sandheder.

Indtil videre, tør man saaledes sige, havde Klosterlasse ved sin optræden som professor formaaet at befæste sin stilling. Samtidig med, at hans tilhørere mere og mere gav sig ind under hans indflydelse, styrkedes han ogsaa i kongens gunst og vandt flere hofmænds yndest²⁾).

Havde pater Laurentius's missionsforsøg i Sverige saaledes allerede ved hans lærergjerning faaet en god begyndelse, der maatte give ham og dem, der med interesse fulgte hans bestræbelser, ret til de største forhaabninger, saa indskræn-

¹⁾ «Nec cuilibet promiscue hujusmodi prodebat mysteria, ne sua palam fieret machinatio, sed principio iis dumtaxat, quos in suas propendere partes animadverteret et Romanum amplecti dogma paratos intelli-geret». Sccond. ill. VII, pag. 34.

²⁾ Dorigny pag. 169. Theiner I, pag. 435; slgn. pag. 445, hvor Theiner ved at fortælle, at statholderen over Østergötland, *Hogenskild Bjelke*, gennem Klosterlasse blev «helt vunden for den katholske kirke».

kede den nidkjære jesuit sig dog ikke til sin undervisning alene. Denne var jo beregnet paa en snævrere kreds og kunde først efter længere tids forløb ventes at bringe nogen større frugt. Det gjaldt imidlertid ogsaa at faa smuglet den papistiske lære ind blandt folkets store masse. De midler, som i denne henseende stod til jesuiternes raadighed, var, som vi tidligere har paavist, *prædiken* og *sjaelesorg*, det sidste i form af privat skriftemaal¹⁾. Rimeligt var det derfor, at Klosterlasse heller ikke undlod at bruge disse midler i sin propagandas tjeneste, særlig prædikenen; skriftemaalet lod sig jo foreløbig ikke anvende uden hemmelig og overfor katolikker. Han havde da ogsaa forskrifter at holde sig til i dette stykke. I det oftere nævnte brev til Herbst giver kardinal Hosius det raad, at Klosterlasse skulde gjøre sig al umag for at faa en kirke, hvori han kunde prædike. Naar kongerne af Polen og Frankrige og keiseren af Tyskland tillod, at lutheranerne der havde sine egne kirker, hvorfor skulde saa ikke den svenske konge tillade, at «de kristne» (sic) fik sin i Sverige?²⁾

Dette ønske var heller ikke vanskeligt at faa opfyldt. Til det gamle franciskanerkloster paa Graamunkeholmen hørte ogsaa en kirke. Denne blev paa kongens bud sat istand for Klosterlasse, og samtidig med tiltrædelsen af sit professorat kunde denne ogsaa begynde fra klosterkirkens prædikestol at udsaa tvilens frø i sine tilhøreres hjerter³⁾. — Visselig kunde

¹⁾ Se foran pag. 47 fg.

²⁾ «Censerem hunc modis omnibus amplectendum, ut ecclesiam habere posset, in qua Dei verbum prædicaret. Scis, quod ferebat hoc rex in Polonia, fert Cæsar in Germania, fert Francorum rex in Gallia, ut habeant Lutherani suas ecclesias, cur non ferat quoque ipse in Suecia, ut habeant quoque suas Christiani?». Hosius's brev til Herbst hos Baazius III, pag. 392.

³⁾ Anjou III, pag. 134. Rhyzelius, *Monasteriologia Suiogothica*, Linköp. 1740, pag. 41. Naar Rhyzelius sammesteds, pag. 40, og efter ham Westén I, pag. 224, ved at oplyse, at Klosterlasse siden blev ansat som prest ved storkirken eller St. Nicolai kirke i Stockh., saa er det en fabel. Rhyz. sætter denne begivenhed til 1582, Westén til 1580:

den fremmede prædikant med det «gode mundlæder» snart glæde sig ved et stedse voksende tilløb¹⁾. Med hensyn til den maade, hvorpaa han fra først af gik frem i sine prædikener, da er der ingen tvil om, at det nøiagtig foregik efter Hosius's opskrift: først at forkynde den rene lutherske lære, hæve troen lige til skyerne, prædike Kristus som vor eneste midler o. s. v., dernæst at bibringe tilhørerne den «sunde forstaaelse» af dette og endelig at paavise, at det hele stemte fuldstændig overens med romerkirkens lære.

Det vil af det foregaaende fremlyse, at Klosterlasse fra først af havde lagt sine planer med stor snedighed og klogskab. Men det er ogsaa allerede paa forhaand klart, at med denne hemmelighedsfulde taktik kunde han i længden ikke nøie sig. Tidligere eller senere maatte han løfte sløret tilside og aabenbare sine virkelige hensigter. Men først maatte jordbunden være tilstrækkelig forberedt. Det siger sig selv, at han maatte være i besiddelse af megen menneskekundskab for at vælge det rette tidspunkt til det afgjørende anfald paa tilhørernes lutherske tro; thi han maatte være forberedt paa, at der vilde «indtræde en farlig krisis hos hver enkelt af de unge disciple i det øieblik, det blev dem klart, at denne lære maatte føre til et afgjørende brud med statsreligionen og den gjængse bekjendelse»²⁾. Det gjaldt, at denne krisis ikke indtraadte for tidlig. — Vi skal i det følgende høre, hvordan det gik, idet vi indtil videre lader os

allerede disse aastal gjør meddelelsen umulig, da Klosterlasse forlod Stockh. allerede 1580. Naturligvis ligesaa grundløs er beretningen om, at han samtidig fungerede som kgl. hofprædikant (Westén I, pag. 225). Begge oplysninger beror paa forveksling af Klosterlasse og den før omtalte Lars Erics Forserus eller Forsius, ogsaa kaldet «Räcklasse». Westén I, pag. 225 sammenholdt med pag. 46, note 3.

¹⁾ Slgn. Westén I, pag. 223, der siger, at hans prædikener i førstningen «berömdes ganska mycket». Messenius, Scand. ill. VII, pag. 33, siger, at der «sker et uhyre tilløb af folk» (ingens fit hominum concursus).

²⁾ Bætzmann, p. a. st.

nøje med den oplysning, som Possevin giver os, at «sagen havde i nogle faa maaneder adskillig fremgang» ¹⁾).

Vi finder det her nødvendigt at kaste et blik paa enkelte andre foreteelser, der havde stor indflydelse paa begivenhedernes udvikling.

Vi har omtalt Johan III.s kirkelige reformforsøg og den strid, som ved dem reiste sig. Særlig modvilje vakte liturgien, der udkom i begyndelsen af 1576, og efter hvilken striden har faaet sit navn: den liturgiske. For bedre at forstaa Klosterlasses optræden vil vi kortelig kaste et blik paa denne strid i dens ophav. Til grund for liturgien havde kongen og Fecht lagt den romerske messeordning (*missale Romanum*). Det samme var ogsaa tilfældet med den tidligere brugte svenske messe af *Olaus Petri*. «Rødboken», saa kaldet efter sit bind, nærmede sig dog mere til sit forbillede og kan siges at have indtaget et standpunkt mellem den romerske messe og *Olaus Petris*. Dog var ogsaa her det ligefrem katholske indhold fjernet, og liturgiens lighed med *missale Romanum* indskrænkede sig væsentlig til udvortesheder. Størst vegt var der lagt paa nadverens feiring, og her nærmede liturgien sig ogsaa mest til romermessen, idet den indeholdt udtryk, som sterkt mindede om messeofret. Det var derfor ogsaa dette punkt, som især vakte uvilje. Forøvrigt var de katholske bønner optagne, dog med udelukkelse af stødende udtryk og ceremonier ²⁾).

Endskjønt liturgien for det meste mødtes af liden sympati fra geistlighedens side, fandt den dog ogsaa inden denne enkelte mægtige velyndere. Dette gjælder fremforalt den daværende erkebiskop *Laurentius Petri Gothus*, en svigersøn af reformatoren *Laurentius Petri* og fra 1574 dennes efterfølger som den svenske kirkes primas. Som Melanchtons hengivne discipel og aandsfrænde delte han denne mands afsmag for de bitre theologiske stridigheder, der truede med

¹⁾ «La cosa hebbe alcuna progresso per pochi mesi». Possevins indberetn. til pave Gregor XIII. hos Theiner, *Urk.-Buch* pag. 270.

²⁾ Anjou III, pag. 102. Slgn. Baazius pag. 394—95.

at fortrænge alt religiøst liv i de protestantiske lande; og idet han, uden i det væsentlige at ville vige fra det lutherske standpunkt, delte sin lærers fredelige sindelag og derfor gjerne var tilbøielig til at give efter i mere udvortes og ubetydelige ting, kunde han stille sig gunstig ligeoverfor kongens reformplaner, hvori han visselig ikke saa noget forsøg paa katholsk reaktion. Dette fremgaar klart af den fromme og lærde mands senere optræden under striden. Men negtes kan det ikke, at han i sin godtroenhed og ireniske iver kom til at gaa længere, end han for sin samvittighed kunde forsvare¹⁾. Paa den anden side var der inden presteskabet et parti, der fra først af stillede sig i opposition mod alle Johan III.s reformer. Dette partis overhoved var ingen mindre end kongens egen broder, hertug *Karl* af Södermanland, senere kong *Karl IX.*, den store *Gustav Adolfs* fader. Denne, den tredje af Gustav Vasas sønner, der af alle brødrene lignede faderen mest, var besjælet af en dyb ærbødighed for det under denne udførte kirkelige arbejde, og udrustet med en god del af Vasa-ættens viljestyrke og myndighed øvede han en afgjørende indflydelse paa prestanden inden sit hertugdømme, hvor han regjerede som en liden konge. I ham fik derfor oppositionen mod kongens forandringer sin kraftigste støtte

Den første aabenbare modstand mod liturgien, hvis spredning ikke straks var ledsaget af noget paabud om benyttelse²⁾, skulde imidlertid ikke udgaa fra fyrstendømmet, men fra kongens nærmeste omgivelser. Vi sigter til rektoren ved Stock-

¹⁾ Schück I, pag. 271 fg. Efter denne kilde bidsætter vi følgende biografiske data om Laur. Petri: Han var født i Söderköping 1529. Aar 1557 immatrikuleredes han ved Wittenbergs universitet og hørte i 3 aar Melanchtons forelæsninger. Efter sin hjemkomst blev han Erik XIV.s hofkapellan, og efter en ny udenlandsreise kaldtes han 1566 til professor ved Upsala universitet. Da den ældre Laurentius Petri døde, udnævntes han til hans efterfølger paa erkebispes stolen, som han beklædte til sin død 1579. Mest bekjendt er han bleven ved sin deltagelse i liturgistriden; forøvrigt var han en lærd humanist og stod i ry som en god latinsk og græsk skald. Sln. Rhyzelius, *Episcop. Suioth.* pag. 59 og Hollander, *Biskopar* pag. 2.

²⁾ Anjou III, pag. 104.

holms skole, den begavede, men fanatiske *Abraham Andree Angermannus*¹⁾ og sognepresten sammesteds, *Olof af Medelpad*. De var begge fremragende baade ved lærdom og veltalenhed samt mænd, der ivrede for Luthers rene lære; paa grund af sin indflydelse kom de til at indtage en ledende stilling i den strid, som snart blussede op. Begge havde ladet sig bevæge til at underskrive ordinantsen af 1575, men under forudsætning af, at intet videre skridt skulde tages; men havde de allerede da havt kongen mistænkt for at lude mod papismen, saa steg deres mistanke til vished, da liturgien kom. Da det nu gjaldt at følge den af dem underskrevne ordinants, negtede derfor begge de nævnte herrer simpelthen dette. Allerede i juni 1576 vægrede de sig ved at feire den i ordinantsen paabudte Kristi legemsfest. Det samme skede, da man efter nævnte kirkelov skulde feire jomfru Marias fødselsfest den 8. september. Samtidig negtede de bestemt at godkjennde liturgien, som i Stockholm synes at skulle være bleven taget i brug denne dag. Deres opposition mod kongens yndlingstanker var for meget for dennes stakkede taalmodighed. Baade mester Abraham og hr. Olof blev tilligemed et par

¹⁾ Angermannus var født omkr. 1540. Han havde i sin barndom havt reformatoren Olaus Petri til lærer og kom derefter i Gefle skole. 1562 lod han sig immatrikulere i Rostock, hvor flere af liturgiens senere modstandere samtidig studerede. 1572 blev han prædikant og skolemester i Stockh. Paa grund af sin modstand mod liturgien faldt han i kongens unaade og forvistest først til Öregrund, siden til pastoratet Saltvik paa Åland. Da han dog ikke kunde holde sig i ro, udstedte Johan III. et strengt forbud mod hans skrifter og satte ham som fange paa Åbo slot. Men mester Abr. flygtede til hertug Karl. Da han imidlertid heller ikke her var tryg, maatte han endelig drage i landflygtighed. Alligevel virkede han i sine skrifter mod liturgien. Paa mødet i Ups. 1593 valgtes han til erkebiskop. Hans lidenskabelige fanatisme forledede ham tilslut til at gaa over til kong Sigismunds parti; men dermed beredte han sit fald. Han afsattes fra sit embede og tilbragte resten af sit liv under bevogtning. † 1607. Ligesom erkebisk. Laur. Petri Gothus var han en svigersøn af reformatoren Laur. Petri d. æ. Se Schück I, pag. 278—81. Sign. Rhyzelius, Episcop. pag. 62 og Hollander p. a. st. pag. 3.

underordnede geistlige afsatte dagen før den omtalte fest, 7. september 1576, og foreløbig belagte med husarrest¹⁾. Hermed var signalet til striden givet.

Vi vender imidlertid tilbage til *Klosterlasse*. Det vil staa klart for enhver, at han maatte følge disse foreteelser med den mest levende opmærksomhed, og det vil være af interesse at se, hvilken stilling han valgte at indtage i den liturgiske strid. Vi har ingen grund til at tro, at Klosterlasse i spørgsmaalet om liturgien har været mere klarsynt end de fleste andre baade katolikker og protestanter paa den tid. Han opfattede den ganske vist som et ligefremt tegn paa kongens tilboielighed for papismen. Dog havde han naturligvis paa den anden side allerede fra første stund øie for, at den ingenlunde var slig, som katolikerne maatte ønske den, og at der ikke kunde blive tale om nogen godkjendelse af liturgien fra romerkirkens side. Det samme gjælder ogsaa kongens reformer forøvrigt²⁾. Vi forstaar heraf, at der var to maader, hvorpaa Klosterlasse kunde stille sig til disse. Enten maatte han tone rent flag og som god katolik forkaste dem som tegn paa en selvraadighed, romerkirken ikke kunde taale; eller han maatte i erkjendelsen af den tilnærmelse til katholicismen, som kongens reformer betegnede, foreløbig give dem sin tilslutning i det haab, at det første skridt med tiden skulde bringe kongen videre paa den betraadte bane. Naar Klosterlasse valgte den sidste fremgangsmaade, der forøvrigt laa nærmest og stod i god samklang med hans fordækte optræden i det hele, da vil vi ikke undlade at pege paa, at det vistnok for endel ogsaa havde sin grund deri, at han allerede havde gennemskuet Johan III.s karakter bedre end f. eks. kardinal Hosius og paven. Sikkerlig var han ved det kjendskab, han ved hyppige samtaler havde faaet til kongen, kommen til den erkjendelse, at denne havde sine uforgribelige meninger, og at han maatte tages med lempe, hvis man skulde

¹⁾ Anjou III, pag. 106—7. Slgn. Sacchini IV, pag. 143.

²⁾ Dette skinner ogsaa igjennem allerede i Hosius's før omtalte brev til kong Johan. Se Theiner I, pag. 427 fg.

komme nogen vei med ham. Han indsaa derfor ogsaa, at først gjaldt det at faa drevet liturgien igjennem; saa kunde han have haab om gjennem stadig paavirkning lidt efter lidt at lede kongens tankegang videre. Endelig turde ogsaa kongen have givet ham direkte opfordring til at yde liturgien sin støtte ¹⁾).

Hvorom alting er, da liturgistriden brød løs, stillede Klosterlasse sig afgjort paa kongens og liturgisternes side og gav sig af al magt til at arbejde for liturgiens gennemførelse. Hans modstander, den før omtalte mester Abraham, fremhæver atter og atter den rolle, Klosterlasse spillede i denne strid. Han holder ham endog for liturgiens første og kraftigste forsvarer ²⁾ og omtaler ham som den, der ved siden af Fecht og Herbst havde det travlest med at fremskynde dette misfosters fødsel; ja, han lader sig endog af sin polemiske iver forlede til at beskyldte ham for at have havt en væsentlig del i liturgiens affattelse ³⁾, ligesom han paastaar, at fortalen i samme var forfattet af Herbst og Klosterlasse ⁴⁾. Heri havde han dog uret; thi liturgien var færdig og udkommen, før Klosterlasse satte foden paa svensk grund ⁵⁾. Men

¹⁾ Slgn. Sacchini IV, pag. 144: «Propugnationem (liturgiæ) monitu regis Norvegiæ suscepit, aliquid sperans posse valere ad veram et catholicam (sc. liturgiam) sensim introducendam».

²⁾ «Liturgicus ille defensor Klosterlassius». «Liturgicus primus defensor et declarator» o. s. v. Abr. Angermannus, *Historia liturgica* fol. C, 1; F, 8; X, 1. Dette skrift lod forf. indføre i sin udgave af Laur. Petri Nericius's *Refutatio erroris Herbsti*, Hamb. 1588.

³⁾ «Hi tres liturgicæ molitionis socii . . . infaustum suum foetum quam tectissime parturiunt, lambunt, absolvunt et in lucem protrudunt». *Hist. liturg.* fol. A, 6. Paa et andet sted taler han ogsaa om «blasphemum idolum Herbst-Clostlas-Posvinianum». *Ibid.* fol. Y, 1.

⁴⁾ «Præfatio ex eadem Herbstclostlassiana officina . . . missa». *Hist. liturg.* fol. P, 6. Fortalen var rimeligvis forfattet af erkebiskopen. Se herom Anjou III, pag. 104, note 2.

⁵⁾ Liturgien udkom tidlig paa vaaren 1576, efter Theiners mening i febr. Theiner I, pag. 427. Slgn. Anjou III, pag. 103; 105.

saa meget fremgaar dog med sikkerhed af Angermannus's fremstilling, at Klosterlasse for den almene bevidsthed stod som liturgiens svorne ven og kraftige støtte. Følgen heraf var imidlertid den, at da mester Abraham, mester Olof og andre fandt at maatte angribe liturgien, saa blev dette til et angreb ogsaa paa Klosterlasses person og hele hans virksomhed ¹⁾).

Hertil kunde imidlertid de nævnte mænd have fuld grund. Vender vi os atter til Klosterlasses virksomhed ved kollegiet, vil vi finde, at forholdene her omtrent ved den tid, da liturgistriden blussede op, har forandret sig noget. Som vi foran (pag. 100) har seet, gik her alt godt og vel nogle faa maaneders tid, og Klosterlasse merkede, at han mere og mere vandt sine disciples tillid, og at deres hjerters jordbund mere og mere beredtes for den papistiske lærdoms sæd. Denne fremgang lader imidlertid til at have gjort ham uforsigtig. Hans utaalmodige omvendelsesiver synes at have tilsløret hans ellers saa klare blik. Allerede sikker paa at have sine tilhørere i sin magt begyndte han at lade forklædningen falde og aabenbare, hvor han vilde hen. Hans senere medarbeider Possevin dømmer denne hans uforsigtighed som hvilende paa altfor stor godtroenhed: «Han troede, at disse elever var bedre, end de virkelig var, og aabenbarede derfor mere for dem, end man burde overfor saadanne» ²⁾. Intet under derfor, at Klosterlasse af sin undervisning snart «merkede en modsat virkning af den, han havde tænkt sig» ³⁾. Endskjønt enkelte af hans disciple vistnok allerede havde givet sig saa-

Klosterlasse kom til Stockholm først i slutn. af april. Liturgien var forfattet af kongen og Fecht i fællesskab. Herbst havde ingen befattning havt med selve liturgiens eller med fortalens affattelse. Anjou III, pag. 104. Se ogsaa Theiner I, pag. 421—22.

¹⁾ Theiner I, pag. 435.

²⁾ «Pensando che i detti scolari fossero migliori di quel ch'erano, et esso loro scuoprendo piu di quel che con tali si doveva». Possevin's indberetn. til Gregor XIII. hos Theiner, Urk.-Buch, pag. 270. Slgn. Anjou III, pag. 134.

³⁾ «Segui contrario effeto a quel che si pensava». Possevin p. a. st.

ledes ind under hans personligheds indflydelse, at de selv ikke nu, da de maatte forstaa sin lærers hensigter, formaaede at trække sig tilbage, saa var der dog «mange», som begyndte at føle sig uvel under denne paavirkning, og hvis hengivenhed og beundring for Klosterlasse vistnok snart aftog i samme grad, som de merkede, at denne mand blot havde villet gjøre et lumsk overfald paa deres tro. Klosterlasses færd rygtedes snart ogsaa udenfor kollegiets mure, da hans elever ikke holdt sine opdagelser for sig selv. Disse «frafaldne», som Possevin kalder dem, og af hvilke der var «mange», begyndte snart, «nogle paavirkede af kjæterne, andre dengang, og medens de var der» (sic), at «røbe alt, som Norvegus gjorde, for de falske biskoper og prester». Og da der blandt «alt, hvad Klosterlasse gjorde», nok var adskilligt, der egnede sig til at vække opsigt, saa var det intet under, at de «falske biskoper og prester» nu kom til forstaaelse af, at den fremmede professors virksomhed var af en farlig art. Disse afsløringer fremkaldte ogsaa, som rimeligt kunde være, megen forbitrelse og uvilje. Skal man tro Possevin, saa gik denne ophidselse, især «efter forskjellige begivenheder, som senere fandt sted», saa vidt, at man endog begyndte at tale om at støde kongen fra tronen og indsætte hans broder hertug Karl isteden, «en sag, der voldte hans majestæt stor bekymring»¹⁾. Endskjønt denne voldsomme stemning vistnok først indfandt sig senere, da andre opsigtvækkende begivenheder stødte til, saa er der dog ikke tvil om, at de nævnte afsløringer allerede straks bidrog til at nedkalde over Klosterlasses hoved noget af

¹⁾ «Perciò che doppo diversi accidenti, i quali succedessero, molti di quei scolari, essendo fugiti (bør vistnok overs. «frafaldne», da det efterfølgende ikke taaler bet. «flygtet»), chi per subordinatione degli heretici, chi per alhora et mentre stavano, et stanno ancora alcuni in quel collegio, significando tutto quel che dal Norvego si faceva a psevdoe piscopi et a falsi pastori, hanno cagionato varie alterationi et solle vamenti di animo non senza minaccia, che in luogo di Sua Majestà sostituirebbono il duca Carlo suo fratello, perche fosse re di Suecia, la quale cosa causa piu che mediocri disturbi a Sua Majestà». Possevin's indberetn. til paven hos Theiner, Urk.-Buch, pag. 270.

det had, for hvilket han tilsidst maatte vige. Blandt de «falske biskoper og prester» var visselig *Abraham Angermannus* og mester *Olof* de, som med ikke mindst tilfredsstillelse modtog meddelelserne om «alt, hvad Klosterlasse gjorde». De fik herved et velkomment vaaben saavel mod liturgien som mod dens ivrige forsvarer og forvissedes end mere om, at kongens reformer og Klosterlasses virksomhed sigtede mod ét og samme maal: papismens indførelse i Sverige. Deres kamp mod kongens reformer var fra nu af ogsaa en kamp mod Klosterlasse og hele hans trafik. Samtidig med sin optræden mod liturgien, siger pater Theiner, «angreb de ogsaa hemmelig Klosterlasse og udsprede en mængde smaa satiriske flyveskrifter blandt folket og presteskabet, samt gjorde alt, hvad der stod i deres magt for at mistænkeliggøre hans foredrag og advare hans tilhørere, især de unge theologer, mod disse»¹⁾. Paa grund af sin store indflydelse blandt folket kunde disse to mænd nok blive Klosterlasse farlige modstandere, hvilket han ogsaa i tidens løb fik føle²⁾.

Imidlertid synes Klosterlasse paa grund af den iver, hvormed han understøttede kongens bestræbelser, blot end mere at have steget i dennes gunst. Vi har allerede hørt, hvorledes Johan III., utaalmodig over den modstand, liturgien mødte hos Angermannus og mester Olof, lod disse afsætte fra sine embeder og indespærre. Disse lod sig dog ikke skræmme, men indsendte en skriftlig redegjørelse for sin optræden³⁾.

¹⁾ Theiner I, pag. 435. Slgn. hermed Flor. Feyt: «Porro cum salutis nostræ inimicus omnem animarum fructum semper impedire contendit, excitavit æmulum quendam patri Laurentio, Abrahamum (Angermannum) scholæ rectorem: is animos auditorum subvertit et alienos a patre fecit». (Gieseler 3 bd. I, pag. 488).

²⁾ «Habebantur hi duo totius regni columnæ, a quorum judicio ceteri fere in iis, quæ religionis sunt, dependerent, unde fiebat, ut quo audacius sese opponerent, ceteri magis in erroribus confirmarentur». Saaledes lyder Klosterlasses medarbejder Flor. Feyts dom om dem. Script. Flor. Feyt, citeret af Anjou III, pag. 106. Slgn. Sacchini IV, pag. 143.

³⁾ Anjou III, pag. 111. Brevet findes i forkortet skikkelse hos Baazius, pag. 394—97. Der findes ingen hentydning til Klosterlasse.

Deres afsættelse synes heller ikke at have været saa alvorlig ment fra kongens side, der endnu troede at kunne bringe dem til eftergivenhed. Han ønskede dog at fjerne dem fra sin umiddelbare nærhed, hvilket ogsaa skede straks før jul samme aar (1576); hr. Olof blev domprovst i Upsala, og mester Abraham fik tilbud om at blive professor sammesteds, hvilket han dog afslog; da han tillige afslog at blive sognepræst i Öregrund for ikke at fortrænge den tidligere, modtog han en stilling som prædikant sammesteds, og der tilstodes ham den løn, han havde oppebaaret som skolemester¹⁾. Endskjønt saaledes ingen af dem ved sin fjernelse fra Stockholm økonomisk seet havde lidt noget, saa havde kongen opnaaet saa meget, at han fik friere hænder. Ganske vist kunde ogsaa Klosterlasse puste friere, da disse hans bitreste modstandere ikke længere kunde se ham saa nøie efter i sømmene.

Om han var nogen direkte aarsag til deres fjernelse, derom kan vi ikke sige noget bestemt, endskjønt det ligger nær at antage²⁾. Sikkert er det imidlertid, at Klosterlasse kom til at høste fordelene deraf. Mester Abrahams skole blev nemlig nogen tid efter overdraget til ingen anden end ham og hans stalbroder Florentius Feyt³⁾, en omstændighed, der er vel værd at lægge merke til. Det var Stockholms oplyste unge slegt, som derved overgaves til apostaten Klosterlasses intellektuelle og moralske pleie. Jesuiterne var saaledes paa god vei til at tilrive sig ledelsen ikke blot af det theologiske universitetsstudium, men ogsaa af datidens høiere almindelige dannelses i Sveriges hovedstad. At dette for Klosterlasses propaganda betegnede en ny haabefuld seier og et vigtigt fremskridt henimod maalet, er selvsagt, naar man overveier.

¹⁾ Anjou III, pag. 111—12.

²⁾ Baazius ved at fortælle, at *jesuiterne* tilligemed kongens hoffolk overtalte kongen til ikke at betro nogen noget embede, medmindre han forpligtede sig til at holde sig liturgien efterrettelig. Inventarium pag. 397.

³⁾ Anjou III, pag. 112 efter Script. Flor. Feyt. — Sacchini IV, pag. 143. — Theiner I, pag. 446.

den sluhed, hvormed denne jesuitiske lærer forstod at dryppe tvilens gift i sine unge disciples hjerter. Klosterlasse var ogsaa i mellemtiden af kongen bleven udnævnt til *rektor* ved kollegiet, hvorved han rimeligvis fik en endda friere og selvstændigere stilling ved samme, end han før havde haft; han vedblev dog fremdeles at være lektor baade i theologi og retorik ¹⁾.

Det ovenfor nævnte skrift, hvori Abraham Angermannus og hr. Olof angreb liturgien, var blot det første i den store hær af stridsskrifter, som fra nu af oversvømmede landet. Klosterlasse, der, som før er sagt, havde paataget sig liturgi-ens forsvar, blev imidlertid ikke svar skyldig. Som rimeligt kunde være, dækkede han sig helst bag anonymitetens slør. Et forsvarsskrift, han havde forfattet til bedste for «rødboken», lod han saaledes anonymt oversende til selve erkebiskopen med bøn om, at denne vilde foretage de rettelser, han fandt nødvendige, og saa udgive det som sit eget. Erkebispens, der var liturgi-ens varme ven og ikke kjendte skriftets forfatter, men sandsynligvis troede, det var sendt af en ham hengiven liturgist, løb ogsaa paa limpinden og lod skriftet, efter at have givet det nogle ubetydelige ændringer, udgive i sit eget navn under titelen: «*Responsiones ad quasdam rationes etc.*» ²⁾.

Striden antog stedse større og alvorligere dimensioner. En betydelig støtte fik antiliturgisterne eller misoliturgerne, som de ogsaa kaldes, i professorerne ved Upsala universitet, især de to efternævnte: den lærde og stridbare *Petrus Jonæ*

¹⁾ Saaledes synes nemlig Theiner I, pag. 438 at maatte forstaaes; dog er hans fremstilling her noget uklar.

²⁾ Schück I, pag. 273. Sign. Abr. Angerm., Hist. liturg. fol. P, 6: «*Responsiones contra antiliturgicum scriptum consarcinavit (sammenlappede) Klosterlassius*». For rigtigheden heraf paaberaaber mester Abraham sig Klosterlasses egen tilstaaelse under en disputation, som blev holdt mellem ham og antiliturgisterne i overvær af høitstaaende personer om forskjellen mellem et «sacramentum» og et «sacrificium». Skriftet er muligens identisk med «*Rationes ob quas liturgia debeat approbari*», der ogsaa tillægges Klosterlasse.

og den mere milde og forsonlige *Olof Luth.* Strengt luthersk sindede, som begge disse var, maatte Klosterlasse for dem være en usmagelig person, og det saa meget mere, som han var dem en farlig konkurrent; kollegiet i Stockholm berøvede nemlig snart universitetet i Upsala en stor del af dets søgning ¹⁾. De dannede ogsaa i denne by oppositionen mod den derboende erkebiskops liturgiske bestræbelser. Da Laur. Petri juledag 1576 for første gang holdt messe efter den nye ordning, kom det til alvorligere sammenstød mellem dem. Begge de nævnte professorer optraadte da saa skarpt mod erkebiskopen og de nye reformer, at kongen ved efterretningen derom fandt at maatte kalde dem til Stockholm for at svare for sig (6. januar 1577). Den 9. januar indfandt baade Petrus Jonæ og Olof Luth sig i Stockholm og kaldtes straks op paa slottet ²⁾.

Det lader til, at kongen endnu nærede haab om, at de kunde overbevises. Efter tidens skik lod han derfor foran-

¹⁾ Slgn. følgende linjer af et digt af en Laurentius Helsingius over provsten David Ratt:

«Itt sådant herligt universitet
 War tå i Upsala, som mången vet.
 Men ther then nu war i bästa flor,
 Så upprörde Satan et stort rumor
 Igenom sitt redskap och instrument,
 Som han ther till hade utsändt,
 Som war till thet første den sleme gäst
 Herbestus och mäster Fecht thernäst,
 Them tilsände Fanen den tredje stalbroder,
 Som war i Sverige ei mångom goder,
Klosterlasse mände man honom kalla.
 These djefwulens tippe kålfwar alla
 The smidde ihop en Liturgiam,
 Som förstörde Upsala Academiam».

Se Sven Bring, *Handlingar*, Lund 1758, III, pag. 293 og Annerstedt, *Ups. univ. hist.* I, pag. 72. Slgn. Scheffers *Upsalia*, Ups. 1666, pag. 255.

²⁾ Anjou III, pag. 114 har 10. jan. efter Baazius pag. 404. Annerstedt paaviser imidlertid i sin *Ups. univ. hist.* I, pag. 68, at dette er feilagtigt istf. 9. jan.

stalte en *disputats* mellem Upsala-professorerne og liturgisterne; de sidste repræsenteredes fornemmelig af Klosterlasse og hans medhjælper Florentius Feyt, hvilke sandsynligvis var omtrent de eneste tilstedeværende, der turde optage en ordkamp med de lærde herrer. To dage efter disses ankomst, altsaa den 11. januar, tog disputatsen sin begyndelse. Striden dreiede sig denne dag om *den hellige skrifts autoritet og fortolkning*¹⁾, og Klosterlasse opponerede kraftigst. Efter et par dages ophør fortsattes ordkampen den 13. og gik da over til at dreie sig om tidens mest aktuelle stridsemne, selve *liturgien*. Den næste dag fandt det sidste sammenstød sted, og emnet var nu *messeofret*. Denne gang havde striden faaet en høitideligere karakter, idet den førtes paa grev Per Brahes slot og under dennes præsidium i overvær af kongens sekretærer, hofprester og andre lærde mænd²⁾.

Om udfaldet af dette ordskifte er vi ikke saa nøie underrettede. Klosterlasse, der mest førte ordet paa liturgisternes side, maatte forudsættes at eie en større øvelse i disputerkunsten end sine modstandere. Derimod havde disse den fordel at kunne holde sig til skriften, medens Klosterlasse mest maatte hente sine beviser fra kirkefædrene og den kirkelige tradition. Den sidste befandt sig naturligvis ogsaa i en vanskeligere situation derved, at han ikke fuldt ud turde vedkjende sig, hvad han havde at forsvare. Hvad særlig spørgsmaalet om messeofret angaar, da skal han af kirkefædrene og traditionen ikke have formaaet at bevise andet, end at det var blot et looffer. Hans modstandere synes dog at have gaaet ham haardt paa klingen med spørgsmaal. Da

¹⁾ Ifølge Theiner I, pag. 439 skulde emnet have været «kirkens anseelse og magt». Vi finder dog heller at burde følge Baazius, Annerstedt og Anjou, hvilken sidste tildels paaberaaber sig haandskrevne beretninger i Ups. bibl. og rigsarkivet som sine kilder (III, pag. 113, note 2).

²⁾ Baazius, Annerstedt, Anjou og Theiner paa de anførte steder. — Pufendorf pag. 455 blander aabenbart denne disputats sammen med det kirkemøde, som snart efter fandt sted.

han saaledes udtrykkelig blev spurgt om, hvad han selv personlig mente om messeofret, skal han have svaret, at det var det, som presten med sine hænder frembar for Gud¹⁾. Altsaa dog noget mere end blot et lovoffer! — Det er saaledes uvist, hvem der egentlig gik af med seiren, og pater Theiners fremstilling kan sikkert taale nogen afprutning, naar han oplyser, at Klosterlasse «godtgjorde med de mest slaaende grunde af den hellige skrift og kirkefædrene, at Kristus efter den hellige nadveres indstiftelse og efter den hele kirkes enstemmige vidnesbyrd i den hellige nadvere og følgelig ogsaa i messen fremstiller sig selv som et virkeligt, ublodigt offer for Herren»²⁾.

I ethvert fald gav ikke Upsala-professorerne efter. Idet de undskyldte sig med, at de ikke havde sat sig saa nøie ind i liturgiens indhold, bad de om en frist paa 8 dage, inden hvilke de tilbød sig at fremstille sine tanker skriftlig. Dette indrømmedes dem ogsaa. Den 22. januar havde de sin redegjørelse færdig. Underhandlingerne fortsattes uden dog at føre til noget resultat. Der fandt saaledes et nyt møde sted i grev Brahes hus den 27. januar, men uden frugt³⁾. Theiner anser det for givet, at seiren ogsaa her blev paa Klosterlasses side.

Hvad virkningerne af den stedfundne ordkamp angaar, da var heller ikke de udelukkende til Klosterlasses og liturgisternes fordel. Den skaffede dem saaledes en betydelig modstander mere. Mester Olofs efterfølger som sogneprest i Stockholm, *Salomo Birgeri* eller *Byrgersson*, der havde maattet love liturgien sin tilslutning, hvilket han dog altid havde angret, tog nu mod til sig og sluttede sig til dens fiender. Han blev afsat fra sit embede og indesperret⁴⁾.

¹⁾ Anjou III, pag. 114.

²⁾ Theiner I, pag. 439.

³⁾ Baazius pag. 405. Theiner I, pag. 439; dennes henvisning til Baazius pag. 398 fg. er feilagtig.

⁴⁾ Baazius pag. 404. Westén I, pag. 149 fg. Anjou III, pag. 114. Theiner I, pag. 439.

Ogsaa i en anden henseende turde den afholdte disputats have været af nogen betydning, nemlig som forberedelse for det ikke længe efter stedfindende kirkemøde. Liturgien var allerede henimod et aar gammel; men den var endnu ikke kirkelig godkjendt. Dens modstandere havde appelleret til et frit svensk kirkemøde¹⁾, og efterat kongen gjennem udsendinge havde underhandlet med presterne og almuen paa de forskjellige steder af landet, fandt han, at tiden nu var kommen til at vove et hovedslag for sin kjære liturgi og udskrev en rigsdag og et kirkemøde til begyndelsen af 1577. Mødet traadte sammen i *Stockholm* i februar. Abraham Angermannus og domprovst Olof i Upsala, som imidlertid var kaldte til Stockholm og forgjæves bearbejdede til at godkjende liturgien, blev tilligemed Upsala-professorerne og Salomon Byrgersson bragte i sikkerhed udenfor byen; saaledes sikrede man sig mod, at disse skulde forstyrre forhandlingernes gang²⁾. Efterat liturgien den 10. februar var bleven godkjendt af stænderne paa rigsdagen, forelagdes den for geistligheden paa det dagen efter sammentrædende kirkemøde. I kongens følge optraadte baade Klosterlasse og Florentius Feyt. Den første skulde, siger Theiner, overtage kongens forsvar i det tilfælde, at denne skulde ligge under for sine modstandere³⁾. Han sees ogsaa at have taget levende del i forhandlingerne. Kongen, der selv dirigerede mødet, forlangte efter en høitidelig tale straks afstemning. Majoriteten samlede sig da paa høire side omkring erkebiskopen, den

¹⁾ Anjou III, pag. 115. Sacchini IV, pag. 144 siger, at det var skeet, fordi liturgiens modstandere ikke kunde staa sig mod Klosterlasses slagfærdighed. («Sic autem adversarios Laurentius fregit, ut aperte revicti hostes ad concilium episcoporum ac populi provocarunt»).

²⁾ Baazius pag. 405. Anjou III, pag. 115—16. Theiner I, pag. 439. Naar Holberg i sin Danmarks riges hist. (Kbh. 1733) II, pag. 613 siger, at der blev «en conference holden paa slottet, udi hvilken mag. Abraham (sic) forfægtede den evangeliske tro og havde Klosterlasse til modstander», da beror det vistnok paa en forveksling med den nys omtalte disputats mellem Klosterlasse og Upsala-professorerne.

³⁾ Theiner p. a. st.

antiliturgiske minoritet paa venstre under ledelse af biskop *Martinus Gestricius* fra Linköping. De sidste blev nu gjenstand for alskens overtalelser fra kongens og erkebiskopens side. Klosterlasse fik ogsaa her brug for sin slagfærdighed; han kastede sig ivrig ind i debatten og opbød al sin «veltalenheds ild» i de 5 timer, samtalen varede¹⁾. Der blev tillige anstillet en ordkamp mellem erkebispem og biskop Martin i kongens overvær. Ogsaa her opponerede Klosterlasse samt biskop *Erasmus Nicolai* af Vesterås, «hvilke tilligemed erkebiskopen vekselvis skaffede Linköpings-bispen bryderi hele dagen igjennem lige til kvelds»²⁾. Resultatet af disse forhandlinger var, at biskop Martin svigtedes af alle; men trods al den «overbevisningens varme og veltalenhed», hvormed Klosterlasse og de andre anbefalede liturgien, lykkedes det dog ikke for dem at omvende biskop Martin selv. Dennes optræden under mødet havde endog gjort et dybt indtryk, og hans anmerkninger mod liturgien fik indflydelse paa den forklaring, der ledsagede underskrifterne.

Saaledes var paa dette vigtige kirkemøde liturgien endelig bleven vedtagen for hele den svenske kirke. Vi tør tilskrive Klosterlasse en ikke ringe del i dette udfald. Han var sikkerlig heller ikke den, der triumferede mindst; thi atter saa han sig et godt skridt nærmere maalet og maatte føle sin stilling tryggere³⁾. Noget af det første, han gjorde, var at sende indberetninger til ordensgeneralen i Rom, paa denne tid *Eberhard Mercurianus*, der styrede ordenen fra 1573 til sin død 1580. Theiner, der fra disse har hentet

¹⁾ «Nec defuit lector monasterii, Kloster-Lasse, officio persuadendi». Baazius pag. 407. — Se ogsaa Theiner I, pag. 442.

²⁾ «Qui cum archiepiscopo mutua opera fecerunt negotium episcopo Lincopensi tota die usque ad vesperam». Baazius pag. 411. Sign. Theiner I, pag. 444. Anjou III, pag. 118. Rhyzelius, Episcop. pag. 267 fg.

³⁾ Ifølge Theiner I, pag. 446 var det først efter kirkemødet, at Klosterlasse blev overdraget ledelsen af Stockholms skole efter Abr. Angermannus.

eller suppleret sine meddelelser om mødet, nævner 2 saadanne, én af 27. februar og én af 23de mars¹⁾.

Det ligger ikke indenfor vor opgave at levere nogen udtømmende fremstilling af hele liturgistridens løb; hvad vi hidtil har taget med, og hvad vi for fremtiden vil tage med, har vi anseet nødvendigt for at gjøre læseren klar over den rolle, Klosterlasse spillede under samme. Vi vil blot endnu fremhæve, at kampen om den nye liturgi ingenlunde var op- og afgjort dermed, at denne var bleven sanktioneret af et almindeligt svensk kirkemøde. Man kan vel endog sige, at striden først nu blev almindelig og brændende. Det gjaldt at sætte den nye ordning i brug rundt omkring i menighederne. At dette var den ikke mindst vanskelige side af sagen, viste sig straks; det kom nemlig nu for dagen, at en flerhed af de biskoper og prester, der havde underskrevet liturgien, ikke nærrede nogen hug til at indføre den i sine menigheder. Kongen var selvfølgelig ikke videre blid over dette, og en og anden prestemand maatte nok bøde med tab af embede og indtægter for sin gjenstridighed. Kongens tro hjælper i alt arbeide for liturgiens gennemførelse var naturligvis Klosterlasse. En gammel forfatter meddeler endog — vi ved ikke med hvor stor paalidelighed —, at kongen havde sine speidere ude for at opspore dem, der modsatte sig hans forehavende, og at Klosterlasse var sjælen i den kommission, som skulde dømme i slige sager²⁾. Mange af dem, der under striden paadrog sig kongens unaade, søgte og fandt beskyttelse hos hans broder hertug Karl.

Under alt dette arbeide for liturgiens gennemførelse, der for Klosterlasse blot var et foreløbigt maal, havde denne ikke tabt sit egentlige formaal af sigte. «Hans hovedbestræbelser gik ud paa», siger Sacchini, «at berede kongens hjerte, der var inderlig knyttet til ham, for den himmelske

¹⁾ Theiner I, pag. 445, note 15. Desværre har Theiner ikke optaget disse for vor fremstilling visselig værdifulde indberetninger blandt sine offentliggjorte aktstykker.

²⁾ Pufendorf pag. 455.

sæd¹⁾. Han bestræbte sig ivrig for at bortrydde kongens uvilje mod en forbindelse med Rom. «Kongen baade tænkte og talte», siger den samme forfatter, «saare ringe om kirkens styrere, og denne mening havde han faaet ved samtaler med kjættene, der var flygtede fra vore lande, og som paa den mest uforskammede maade rakkede ned paa biskoppernes liv, idet de ved andres vanrygte søgte at dække over sine egne laster. Da pateren (Klosterlasse) merkede dette, greb han enhver anledning til at bortrydde denne forkjerte mening, indledede ved passende leiligheder samtaler, gjendrev beskyldninger, priste mange katholske kirkestyreres fromhed og berømmede især pave Gregor (XIII.s) velgjørenhed og øvrige dyder». Klosterlasses forestillinger skal ifølge den samme forfatter ogsaa have frugtet i den grad, at han lod slige meninger fare, og «at han allerede priste og elskede den hellige fader²⁾». Ihvorvel dette selvfølgelig er overdrevet, saa lykkedes det vistnok Klosterlasse for endel at fjerne kongens betænkeligheder. Allerede en tid forud for de begivenheder, vi sidst har skildret, havde kongen taget det første skridt til at indlede forbindelse med Rom. Senhøstes 1576 afgik et gesandtskab fra Stockholm til Rom. bestaaende af Johan III.s fortroligste raadgivere, sekretæren *Peter Fecht* og grev *Pontus de la Gardie*. Officielt hed det, at de reiste i politisk erende samt for at bevirke udleverelse af dronningens modersarv; men desuden havde de det hemmelige hverv at underhandle med paven om en forbindelse mellem den svenske kirke og romerkirken paa grundlag af de vilkaar, kongen opstillede. Gesandtskabet havde dog en ulykkelig skjæbne, skibet forliste ved Bornholm, og Fecht druknede; de la Gardie derimod reddedes og fortsatte reisen til Rom.

¹⁾ «Cui tamen illa erat summa curarum, ut regis animum penitus sibi adjunctum ad celestes molliret satus». Hist. societ. Jesu IV, pag. 143.

²⁾ Sacchini IV, pag. 143.

Klosterlasse, hvis delagtighed i denne sendelse ikke kan betviles, omtaler den selv i et par af sine hyppige indberetninger til ordensgeneralen.

Det ene af disse breve, som er dateret 26. mars 1577, giver os oplysning om gesandtskabets politiske formaal, paa samme tid, som det viser, i hvor høi grad Klosterlasse eiede kongens fortrolighed. Kongen var, heder det, paa denne tid meget bekymret for, hvorledes han skulde fremme sine planer; thi han truedes af mange baade ydre og indre fiender. Han havde krig med Rusland, og Danmark stod rustet til at gjøre indfald i Sverige. Kongens egen broder var mistænkt for at staa i forbund med danskerne og have fiendtlige planer igjære. Man frygtede ogsaa, at keiseren pønsede paa et forbund med russerne mod Sverige, og at ogsaa danskerne havde sluttet sig til samme. Grunden til, at danskerne var fiendtligsindede mod Sverige, var den, at der overalt gik rygter om, at den svenske konge var bleven katolik og vilde føre sit lands kirke tilbage til papismen. Da kongen af Danmark fik høre det, skulde han have sagt, «at dette ikke var gavnligt for hans rige, og at han ei vilde taale en papistisk nabo». Ifølge Klosterlasses mening var grunden den, at danskekongen frygtede, at Johan III. derved skulde faa for mange venner i udlandet. Derfor havde danskerne, som efter Klosterlasses mening «altid pleier at være listige og forslagne», søgt forbund med keiseren under et eller andet paaskud, og det blot i den hensigt at hindre religionens fremgang i Sverige. Derfor var det den svenske konges bøn, at paven vilde udtænke noget, der kunde være til gavn for hans rige, nemlig ved at sørge for at skaffe ham forbund med andre katholske fyrster. Især vilde han bede paven sørge for, at en eller anden, f. eks. hertugen af Lotringen, der havde ret til den danske trone, eller hertugen af Brunsvig eller en anden kunde gjøre indfald i Danmark fra den holstenske side, saa danskernes angreb derved kunde afledes fra Sverige. Hvis paven gjør dette, tilføier

Klosterlasse, «vil han ved denne store velgjerning vinde vor konge og hele riget for sig og kirken for stedse»¹⁾).

Sætter dette brev os ind i den politiske foranledning til den af Johan III. indledede underhandling med Rom, saa giver Klosterlasse os i sin anden og tidligere skrivelse af 21. februar s. a. et indblik i gesandtskabets øvrige formaal. Merkelig er denne skrivelse ikke mindst af den grund, at den giver os en smule forstaaelse af de mange vanskeligheder, baade kongen og Klosterlasse havde at kæmpe med, og tillige røber os noget af Klosterlasses egen opfatning af forholdene.

Efter at have omtalt for ordensgeneralen det gesandtskab, som ved vinterens begyndelse var bleven afsendt til Rom, samt mindet om Fechts ulykkelige skjæbne, hvem han forøvrigt omtaler som katolik, meddeler han, at kongen netop i de sidste dage havde sendt en anden mand, en italiener, afsted i samme erende²⁾). Klosterlasse havde selv gjerne villet medsende denne et brev; men kongen havde aldeles forbudt ham det af frygt for, at det kunde blive opsnappet af danskerne. — Kongen pintes, siger brevskriveren, ved tanken paa ikke at have virkelige biskoper og prester. Han turde ikke gaa aabenbart tilverks af frygt for danskekongen, der stod i forbund med hertug Karl og sammen med denne modstod Johan III.s forsøg; kongen frygtede ogsaa for sin indesperrede broder³⁾ og endelig for presterne, der endog begyndte at stræbe ham efter livet. Han ønskede derfor, at paven «paa enhver mulig maade» skulde hjælpe ham til at faa virkelige biskoper. Nogen udenlandsk biskop var der dog ikke tale om, da han straks vilde udsætte sig for mistanke. Det var derfor kongens bøn, at det maatte være ham tilladt at sende de katolikere, han allerede maatte have, lige godt

¹⁾ Theiner I, pag. 450; her staar feilagtig Franz Nicolai for Laurentius N.

²⁾ «His vero diebus quendam alium Italum eiusdem rei gratia misit».

³⁾ Erik XIV., der henrettedes blot faa dage efter dette brevs affattelse, den 26. febr. 1577.

om de allerede var prester før, til hvilkensomhelst katolsk biskop og naarsomhelst for at ordineres, selv om det maatte ske «ved et sprang»¹⁾. Dernæst ønskede kongen, at hans hellighed paven maatte give en hvilkensomhelst af disse, som kongen valgte til biskop, sin stadfæstelse, og hvis de ikke kunde sendes andetsteds hen udenfor riget for at ordineres, at da magten til at ordinere biskoper om muligt for en tid kunde overdrages til én eller flere hjemme i landet. Klosterlasse udtaler som sin mening, at dette var umuligt; men kongen mente, at saa var det før gaaet til i Sverige. «Men hvis ikke dette kan ske», fortsætter Klosterlasse, «vilde vi (sic) ønske, at det maatte staa os frit for at sende dem (biskopperne) hvorsomhelst for at ordineres, selv om det var af en, hos hvem det neppe ellers kan finde sted. Forøvrigt øiner jeg endnu ikke, hvor vi skal finde nogen, som enten er ugift, eller som er villig til at skille sig ved sin hustru; derfor ønsker hans kgl. maj., at der maa gives dispensation for presternes egteskab, især nu i førstningen. Og forat religionsforandringen skal gaa desto lettere for sig, vilde han ogsaa gjerne faa dispensation med hensyn til nadveren under begge skikkelser. *Siden vilde jeg haabe, at der maatte kunne lempes baade paa dette og andet.* Han beder ogsaa om, at messen maa kunne fremsiges og synges paa folkets eget sprog, samt at indvielsesordene ikke maa udtales lydelig. . . . Forvaltningen af kirkegodset bør indtil videre overlades til kongen, til det kan ordnes anderledes»²⁾.

¹⁾ «Etiam per saltum».

²⁾ «Si tamen hoc fieri non possit, optaremus liberum esse eos quovis mittendi, ut ordinentur etiam ab uno, ubi aliter vix fieri potest. Ubi aliquem sine uxore vel qui uxorem relinquere velit inveniemus, necdum video; proinde cupit regia majestas, ut dispensetur de sacerdotum conjugio maxime initio. Ut etiam plausibilior, optaret dispensari quoad communionem sub utraque specie; postea sperarem hæc et alia aliter accomodari. Petit etiam, ut missa vernacula lingua dici et cantari possit, nec non verba consecrationis aperte pronunciari. . . . Dispensationem bonorum ecclesiasticorum ad tempus regi liberam esse oportet, quousque aliter fieri poterit». Theiner I, pag. 454.

Som man af dette Klosterlasses brev vil se, var kong Johan III. sterkt besjælet af tanken om nødvendigheden af en apostolisk succession, uden hvilken han troede der ingen rette prester og biskoper kunde være. Denne idé, som han allerede maatte have suget af de gamle kirkefædres skrifter, var visselig bleven styrket hos ham af Klosterlasse. Mellem linjerne i brevet kan vi læse, hvorledes disse to mænd i hyppige samtaler har drøftet veie og maader, paa hvilke savnet af denne apostoliske succession skulde afhjælpes for den svenske kirke. Fra Klosterlasses standpunkt var selvfølgelig dette ganske ligetil: kongen behøvede blot at vende tilbage til lydigheden mod Rom, og sikkert har han ikke undladt at vise kongen denne vei. Men naar man kjender Johan III.s standpunkt, maa man indrømme, at for ham stod sagen ganske anderledes vanskelig. Paa den ene side kunde han ikke tænke sig en ret kirke uden et embede, der gennem succession kunde føre sin oprindelse tilbage til selve apostlene, og denne succession fandtes blot i den katholske kirke. Paa den anden side kunde han umulig ligefrem forene sig med en kirke, der i hans øine havde fjernet sig altfor langt fra sit udspring. Altsaa en forbindelse var nødvendig, men en fuld forening umulig¹⁾. Vanskelighederne ligger i dagen, og vi ser i Klosterlasses brev, hvorledes kongen søgte at løse dem. Hans mening var, at han selv skulde vælge sine biskoper, og at saa disse skulde ordineres af en dertil af paven beskikket mand hjemme i Sverige. Det siges endog, at kongen skulde have udseet Fecht til at forplante det rene episkopat i den svenske kirke efter selv at have modtaget pavens ordination²⁾. Vi har allerede hørt, hvorledes en høiere magt krydsede denne plan.

Den sidste del af brevet, som vi ordret har citeret, er

¹⁾ Hvor levende denne idé om kirkens enhed og en apostolisk succession har været hos Johan III., kan vi se deraf, at han, da udsigten til en forbindelse med Rom glap, tænkte paa forening med den græske kirke for gennem den at blive delagtig i successionen.

²⁾ Theiner I, pag. 453. Anjou III, pag. 108.

i vor sammenhæng særlig mærkelig, da den viser, hvorledes Klosterlasse selv blev nødt til at gaa med paa kongens vanskeligheder. Han reserverer sig vistnok mod den mistanke, at han skulde holde kongens plan om successionens overførelse paa Sveriges presteskab for mulig, og ligeledes mod, at han skulde dele kongens tanke om presternes fritagelse for cølibatet. Selvfølgelig bød ogsaa klogskaben ham i det længste at raade kongen til at opgive sine forlangender, da jo denne ellers let kunde benytte hans ord som paaskud til at fastholde sine krav. Ifølge Sacchini skal han endog undertiden have bestormet kongen «heftigere og sterkere, end dennes mave kunde taale» ¹⁾. Og dog forekommer det os, at det tydelig skinner igjennem hans ord, at han foreløbig ialfald ikke var saa utilbøielig til at lade kongen faa sin vilje. Men naturligvis ogsaa blot foreløbig; siden var det hans haab, «at der maatte kunne lempes baade paa dette og andet». Naar han endelig bestemt tilraadete, at kirkegodsets forvaltning «indtil videre» burde overlades i kongens hænder, da skede det vistnok af klogt hensyn til adelen; denne, der havde faaet magten over kirkens gods, burde ikke ved straks igjen at fratages dette stødes bort ²⁾.

Ved sin forsigtige og reservede udtryksmaade viser imidlertid Klosterlasse, at han havde øie for en vanskelighed, som kongen selv synes at have været blind for, den nemlig, at paven neppe vilde gaa med paa hans forslag. Dette viste sig ogsaa snart. Da Pontus de la Gardie, som efter skibbruddet ved Bornholm alene fortsatte reisen, kom til Rom og overbragte kongens erende til paven, lod denne straks nedsætte en kongregation af kardinaler til at drøfte Johan III.s forslag. Her var imidlertid ikke tale om nogen god-

¹⁾ «Bonus pater ubi cognovit tam obstinate regem dispensationes petere, ne si non impetrarentur obtentu illo rex uteretur ad hæresim conservandum, in omni sermone ab eo consilio conabatur avertere, interdum acrius ac fortius quam regis . . . ferre stomachus posset». Hist. soc. Jesu IV, pag. 273.

²⁾ Theiner I, pag. 455.

kjendelse af Klosterlasses eftergivende taktik. Paven gav dog ikke ligefrem et afvisende svar. Det gjaldt at vedligeholde den engang indledede forbindelse og søge at faa Johan III. til at opgive sine krav. Man gav sig straks til at lede efter en mand, der kunde være skikket til paa pavens vegne at forhandle med den svenske konge¹⁾. Dog herom senere.

Vender vi os nu atter til Klosterlasses virksomhed ved kollegiet, saa lader det ikke til, at han ved uforsigtigen at røbe sine hensigter havde mistet ungdommens søgning. Rimeligvis havde kongen paalagt ham større forsigtighed, og han vedblev med sin gamle taktik. Sacchini fortæller saaledes, at han «ifølge kongens befaling afholdt sig fra offentlig og aabenlyst at behandle saadanne troessager, som kjætteerne forvrænger, mens han dog lidt efter lidt dryppede katholsk fromhed ind i deres sjæle, og det med ikke liden virkning, idet han omvendte mange, som siden blev udmerkede arbejdere»²⁾. Udpaa vaaren 1577 skal efter Theiners beretning tallet af Klosterlasses disciple have steget til 70, og ved paasketider kunde han rose sig af at have omvendt 30 af sine tilhørere, som havde aflagt den katholske troesbekjendelse og modtaget sakramentet efter katholsk ritus³⁾. Intet under, at han nærede lyse forhaabninger om en snar og rig frugt af sit arbejde. Ved en eller anden leilighed skal han triumferende have ytret: «Inden et aar skal I se, at vi er herrer i landet»⁴⁾.

Der var imidlertid én ting, som manglede, nemlig tilstrækkelig mange arbejdere. Dronning Katharina og hendes søster, dronning Anna af Polen, der var levende interesseret for propagandaen

¹⁾ Theiner I, pag. 455—56.

²⁾ Sacchini, Hist. soc. Jesu IV, pag. 182.

³⁾ Theiner I, pag. 446—47. Slg. Schück I, pag. 518. Anjou III, pag. 135.

⁴⁾ «Videbitis, quod intra annum imperabimus». Abr. Angerm., Hist. liturg. fol. Q, 5. Mester Abraham tilføier: «imperator scilicet scortorum et adulterorum» og udbryder saa: «Sed quo ruitis declaratores? Satin sani estis?»

i Sverige, havde i erkjendelsen heraf i slutningen af april 1577 henvendt sig til paven og jesuitergeneralen med bøn om, at der maatte sendes flere jesuiter til landet¹⁾. Klosterlasse følte ogsaa dybt nødvendigheden heraf. Han havde derfor med kongens bifald besluttet at sende nogle af sine for papismen vundne disciple til Rom for at uddannes til prester i det tyske kollegium. Først derved opfyldtes det ønske, som paven og kardinal Hosius tidligere havde ytret²⁾. Den 13. juli 1577 forlod seks af kollegiets dygtigste elever sit fædreland for i Rom at dannes til redskaber mod sin egen kirke og dens tro. Disse seks var følgende:

1. Johannes Bult,	19 Aar.
2. Jonas Petri,	16 —
3. Ericus Petri,	25 —
4. Laurentius Eri,	24 —
5. Gregorius Clementi,	22 —
6. Petrus Brask Gothus,	19 —

Den sidste, en brodersøn af den bekjendte *biskop Hans Brask* i Linköping († 1538) og saaledes af fornem familie, skulde være deres fører³⁾.

Af Klosterlasse forsynedes de med en anbefalingsskrivelse til jesuiterordenens huse, som de maatte tage ind i paa veien⁴⁾, samt med en speciel skrivelse til generalen i Rom⁵⁾. Det første lyder saa:

«Da jeg ifjor af vor hellige fader blev sendt hid til Sveriges udyrkede ager, og jeg erfarer, at jeg kun vil udrette temmelig lidet, dersom der ikke sendes flere arbejdere, som

¹⁾ Theiner I, pag. 447 efter et brev fra bisk. af Mondeyi, pavelig nuntius ved det polske hof, til jesuitergeneralen af 1. mai 1577.

²⁾ Se foran pag. 89.

³⁾ Brev fra Petrus Brask Gothus til jesuitergeneralen af 31. aug. 1577, aftrykt hos Theiner, Urk.-Buch pag. 150—52. Slgn. Theiner I, pag. 447, og Sacchini IV, pag. 145.

⁴⁾ Trykt hos Theiner, Urk.-Buch pag. 149—50. Slgn. Theiner I, pag. 447.

⁵⁾ Brev fra Petr. Canisius til jesuitergeneralen af 2. sept. 1577. Theiner, Urk.-Buch pag. 148—49.

forstaar sproget, til denne saa store høst, saa gaar al min stræben ud paa, at landet engang kan skaffe sig arbeidere selv. Derfor sender jeg disse seks begavede unge mænd, der endnu blot er nybegyndere i den katholske tro, til den hellige fader i Rom for at undervises i collegium Germanicum. Jeg vil derfor bede alle fromme mænd, som det maatte falde i deres lod at tage ind hos, og især fædrene af vort samfund, at de vil omfatte dem med sin sedvanlige kjærlighed som blomsten af dette lands førstegrøde og hjælpe dem med raad og daad, forat de til Guds æres forherligelse lykkelig og til opmuntring for sig selv kan naa det dem foresatte maal. Den almægtige Gud, hvis vingaardsmænd de er bestemte til at blive, skal opveie denne eders velgjerning med sin uendelige gavmildhed. Lev vel. Stockholm i Sverige 13. juli 1577. Eders tjener i Kristus

Laurentius Norvegus.

Jesu samfunds uværdige tjener.

Kongens interesse for de seks udsendinge kom til udtryk deri, at han lod udbetale dem en sum af 300 daler til reiseomkostninger¹⁾. Opholdet i Rom skulde efter pavens løfte bekostes af denne.

Det er interessant at se den maade, hvorpaa disse Klosterlasses elever omtaler sin lærer. De nævner ham med en ærbødighed, der tyder paa, at han havde vundet baade deres kjærlighed og agtelse. Petrus Brask omtaler ham som «den fromme mand, hvem de altid vil ære», og som deres «første fader», der i denne saa forfærdelige og forladte Herrens vingaard havde begyndt at arbeide med udmerket frugt, og som med Guds hjælp efterhaanden vilde gjøre større fremskridt med grundlæggelsen af den katholske religion i dette navnkundige land. Næst Gud, siger han videre, skyldte de denne fader mere end nogen anden dødelig, fordi han var aarsagen til, at de, «som var fødte og opdragne i den nye sekts mørke, nys var blevne førte til den katholske sandheds

¹⁾ Se det førnævnte brev fra Brask til ordensgeneralen.

lys og saa freidig havde modtaget dette, at de heller vilde foragte baade forældre, venner og fædreland end forblive længere i kjætternes midte med fare for sin egen frelse». Derfor havde de da ogsaa fundet at burde adlyde pater Laurentius, naar han opmuntrede dem, «sine nyfødte sønner i Kristus», til «uden at sige farvel til sine venner og uden nogens vidende» ¹⁾ at drage til Rom, for der at gjøre sikrere fremskridt i den katholske tro under jesuitergeneralens egen opsig.

De unge apostater synes ogsaa allerede at nære stor hengivenhed for sin nye tro og begeistring for sin opgave. «For oprigtig at tilstaa det», heder det videre hos Brask, «er vi allerede grebne af nogen længsel efter at gjøre fremgang i den katholske tro og efter oprigtig at kunde studere med det maal for øie, at vi endelig engang vil vie vort arbeide til vort haardt besværede fædreland, hvor saa mange myriader af mennesker gaar fortabte paa grund af uvidenhed om sandheden; ligesaa forat vi kan blive vor gode fader Laurentius's arvtagere og efterfølgere, eller i det mindste medarbeidere i at plante eller gjenoprette den katholske tro der». I denne hensigt var de villige til «af ganske hjerte at ofre baade sine studier og al sin lydighed til den hellige romerske kirkes forsvar og forherligelse», og de vilde «hele livet igjennem anstrenge sig slig, som det sømmer sig for lydige og standhaftige sønner og undersaatte af den samme kirke og den hellige apostolske stol».

Apostaternes reise til Rom tog længere tid, end de havde ventet. Efter henved 2 maaneders forløb var de ikke komne længere end til *Innsbrück*; herfra skrev nemlig Brask sit brev til ordensgeneralen, og dette er dateret 31. august. I denne by var de blevne opholdte, da de af derværende jesuiter erfarede, at Italien netop var hjemmøgt af pest.

¹⁾ «Insalutatis amicis et insciis omnibus». Brask p. a. st. Slgn. Canisius's ovenfor citerede brev hos Theiner, Urk.-Buch pag. 148—49, Anjou III, pag. 135.

Klosterlasses breve sikrede dem imidlertid god modtagelse, hvor de kom. Rektoren for jesuiterkollegiet i Innsbrück, den ogsaa i den svenske modreformations historie bekendte katekismusforfatter *Petrus Canisius*, tog sig af dem paa bedste maade. Efter provincialens raad blev de sendte til Dillingen for i det derværende konvikthus at oppebie jesuitergeneralens nærmere ordre¹⁾.

Canisius roser høiligen de seks unge svensker for deres iver og begeistring og udtaler sig i de mest anerkjendende ordelag om Klosterlasse som det redskab, hvorved «Gud havde skjænket dem disse første arbejdere i den forladte høst». Han priser Guds godhed for det sjeldne og herlige eksempel, at disse seks unge mænd, der var «fødte og opdragne blandt kjætttere og barbarer» (sic), ved den «gode faders» (Klosterlasses) hjælp, ikke blot havde forandret sin religion, men ogsaa i kort tid havde sluttet sig til den katholske tro med den største begeistring; ja, de havde forladt venner og fædreland og givet sig afsted paa den lange reise, «brændende af iver efter at forsvare den katholske kirke», og de vilde nu «drive sine studier ene og alene med det formaal engang at kunne blive dygtige prester og prædikanter i Sverige». Han havde ikke fundet andet hos dem end «naturlig oprigtighed og aaben ligefremhed». Han forsynede dem derfor ogsaa med en skrivelse til generalen i Rom, hvori han med disse og lignende ord varmt anbefalede dem til dennes og pavens velvillige understøttelse, samt forklarede grunden til udsættelsen af deres reise²⁾.

Klosterlasses bestræbelse for at skaffe flere arbejdere paa den svenske missionsmark havde saaledes faaet en god begyndelse, og «der viste sig», siger en jesuit, «paa alle kanter godt haab om at gjenoprette den hellige kirke i dette store rige»³⁾. Men at vente paa de seks udsendte ynglingers

¹⁾ Canisius og Brask p. a. st.

²⁾ Canisius's brev af 2. sept. 1577 p. a. st.

³⁾ Sacchini IV, pag. 145.

tilbagekomst vilde blive for længe. Endskjønt, som han selv siger, hans stræben gik ud paa at skaffe landet *indfødte* prester, saa han sig dog nødt til for det første at søge hjælp udenfor landet.

Ganske naturlig vendte han sit blik mod *Löwen*, hvor han havde tilbragt saa lang en tid og havde mange venner, med hvilke han ogsaa efter sin ankomst til Sverige havde staaet i skriftlig forbindelse. Da nu hans medarbeider *Florentius Feyt* i august 1577 i familieanliggender vendte tilbage til *Löwen*, benyttede han sig af denne leilighed til at medsende breve. I en skrivelse til rektoren for kollegiet i *Löwen*, pater *Johan Harlem*, af 9. og 12. august omtaler Klosterlasse de til Rom afsendte seks unge mænd med tilføielse af, at der med det første skulde følge flere efter. Dernæst udtaler han, at baade kongen og han selv i høi grad ønskede, at der maatte sendes folk fra Nederlandene, der kunde gjøre tjeneste som lektorer eller prædikanter. «Hvis ikke dette skede, vilde hele sagen falde sammen». Kongen var, heder det, i høi grad bekymret, fordi han manglede hjælp til religionens fremme; derfor havde Klosterlasse opfordret Florentius Feyt til, saa snart han havde ordnet sine egne affærer, at vende tilbage og føre med sig flere missionærer samt en typograf.

Allerede tidligere havde Klosterlasse henvendt sig til pater Harlem om en bogtrykker, forsynet med gode typer, hvoriblandt ogsaa græske og hebraiske, samt udtalt ønsket om, at han skulde føre med sig nogle dygtige hjælpere og korrektorer¹⁾. Feyt fik nu af kongen med sig en pengesum paa 400 daler baade til bestridelse af missionærernes reiseudgifter og til indkøb af bogtrykkersager. For andre 100 daler skulde han købe den i *Löwen* sidst udkomne og for-

¹⁾ «Significat pater Laurentius in suis ad me literis regem typographum petere, quem pater optaret bonos typos, græcos etiam quosdam et hebræos habere, secumque famulos ac correctores idoneos adducere». Af et brev fra pater Harlem til jesuitergeneralen af 18. mai 1577, citeret hos Theiner I, pag. 464.

bedrede udgave af den hellige Augustins skrifter tilligemed nogle andre gamle forfattere¹⁾.

Klosterlasses optraad mødte i Löwen stor velvilje, og det faldt ikke Feyt vanskeligt at finde mænd, der var villige til at følge kaldet. To prester, der havde studeret i Löwen, erklærede sig straks rede, og drog afsted allerede 6. november samme aar²⁾. Den følgende vaar efterfulgtes disse af en læge ved navn *Johan Schilander*, der foruden at forstaa sig paa kirurgien tillige var vel hjemme i latin, græsk og matematik, saa at han ogsaa kunde være brugbar som lærer. Han ledsagedes af en duelig bogtrykker, der skulde afhjælpe kongens og Klosterlasses savn af en saadan³⁾. Forøvrigt havde interessen for den svenske propaganda forplantet sig ogsaa til studenterne ved Löwens universitet, og de synes at have grebet sagen med begeistring. De satte igang en indsamling af bøger af forskjellige slags, gamle kirkefædres skrifter, latinske og græske klassikere, samt et stort udvalg af katholsk litteratur, som de mere velstaaende studenter overlod af sine bogsamlinger. Hele denne beholdning blev i oktober 1577 afsendt til Klosterlasse i Stockholm til brug ved kollegiet⁴⁾. Hermed var vistnok et stort savn afhjulpet, da der i Sverige ikke kunde opdrives passende lærebøger.

I det førnævnte brev til pater Harlem, som Florentius Feyt var overbringer af, kommer Klosterlasse ogsaa med et par udtalelser om resultaterne af sit arbejde, der er ganske interessante, forsaavidt som de vistnok tyder paa, at den norske jesuit var lidt af en sangviniker. «Han havde», siger

¹⁾ Brev fra pater Harlem til generalen af 22. nov. 1577, hvorefter Theiner har meddelt et uddrag I, pag. 463—64.

²⁾ En af disse var maaske den *Ubertus*, som Sacchini nævner blandt de lærere, pater Laurentius havde tilkaldt fra Belgien. Hist. soc. Jesu IV, pag. 273.

³⁾ Theiner I, pag. 464. Maaske er det til Schilander og de to ovenfor nævnte prester, Schück sigter, naar han siger: «I beg. af 1578 ankom tre katholske lærere til Sverige for at bistaa ved undervisningen i Stockholms-kollegiet». Litteraturhist. I, pag. 519.

⁴⁾ Theiner ibid.

han, «af den mægtige mand, ifølge hvis magt og befaling han docerede theologien — nemlig kongen —, opnaaet, at han vilde afholde sig fra kjætternes sakramenter; ja, han syntes ogsaa, at han i de øvrige ting ved Guds hjælp næsten havde beseiret hans sind»¹⁾ — Vi fristes dog til at tro, at Klosterlasse her har overdrevet en smule, forat pater Harlem og jesuiterne i Löwen med større villighed skulde sende ham den forlangte hjælp. I ethvert fald kom Klosterlasse aldrig saa vidt med kongen, at han fik ham til at nyde nadveren efter katholsk skik. Johan III. gav heller aldrig for alvor slip paa kravet om nadverens uddeling under begge skikkelser, om det end, som vi skal høre, lykkedes Possevin at bringe ham til for et øieblik at vakle.

I samme forbindelse kommer pater Harlem ogsaa med en anden oplysning, som han har fra Klosterlasse selv, men som forekommer os en smule mystisk. «Det var», heder det, «bleven bestemt, at han (Klosterlasse) paa selve den hellige Bartholomæus's fest (den 25. aug.) skulde holde sin første prædiken for folket paa dets fædrene sprog i en kirke nær ved det hus, hvor han bor, idet der samstedts ved vesperbønnerne blev sunget under musik»²⁾. Her maa vistnok have fundet en eller anden misforstaaelse sted fra Harlems side. Klosterlasse havde nu opholdt sig i Sveriges hovedstad over et aar og i denne tid sikkert mange gange talt til folket paa dets «fædrene sprog»³⁾ fra klosterkirkens prædikestol. Muligens sigter pater Harlems oplysning virkelig til Klosterlasses første prædiken i klosterkirken, og han

¹⁾ «Impetrasse se a clarissimo viro, cujus auctoritate et imperio theologiam profitetur, ut hæreticorum sacramentis abstinere(t); videri sibi, eiusdem animum ceteris etiam rebus divina ope plane pervicisse».

²⁾ «Decretum fuisse, ut ipsis D. Bartholomæi feriis primam haberet ad populum sermone patris (sic) concionem in templo domui, quam inhabitat, vicino, decantato ibidem musico concentu vespertinis precibus».

³⁾ «Sermone patris» er rimeligvis trykfeil for «s. patrio».

har ved en misforstaaelse henført den til et feilagtigt tidspunkt, nemlig et aar for sent. Tiden, den 25. august, passer hertil udmerket, og beretningen om afsyngelsen af sange under musik kunde da forstaaes om brugen af den nye liturgi, der, som vi ved, snart efter skulde tages i brug i de øvrige af Stockholms kirker¹⁾. Theiner forstaar det saa, at Klosterlasse nu for første gang «prædikede offentlig i en kirke», og at han om eftermiddagen holdt vespergudstjeneste «aldeles efter katholsk ritus under ledsagelse af musik»²⁾. Men for det første fandt gudstjenesten sted i klosterkirken, «nær ved det hus, hvor han boede», og for det andet indeholder Harlems ord intet om nogen «katholsk ritus». Det hele er og blir uklart.

Forøvrigt vovede Klosterlasse nu ogsaa i sine prædikener at blotte sig temmelig meget. Han undser sig ikke længere for fra sin prædikestol at komme med voldsomme anfald paa Luther og andre af reformationens mænd. Den 6. oktober 1577, som var 18. søndag efter trefoldighed, talte han over dagens tekst, Math. 22, 34: «Men da farisæerne hørte, at han havde stoppet munden paa sadducæerne» o. s. v. Efterat han her bl. a. havde fremstillet farisæerne som saadanne, der indbildte sig at være de helligste af alle og i sit hovmod endog søgte at belære Kristus selv, fortsætter han: «Saadanne farisæere findes ogsaa den dag idag, som, naar de ser, at de er lærde, tror, at de er særlig udstyrede med den Helligaands gaver, og at de staar langt høiere end alle andre, og ledede af denne overbevisning giver de sig saa til at fortolke skriften efter sit eget hoved, som f. eks. Luther, Filip Melanchton, Brentz og flere af deres bekjendelse»³⁾. Dem, der

¹⁾ Se foran pag. 102.

²⁾ Theiner I, pag. 463. Her staar forresten feilagtig 1575 istf. 1577.

³⁾ «Tales pharisæi reperiuntur etiam hodie, qui cum vident se esse doctos, putant se præcipuis spiritus sancti donis præditos esse, longe alios antecellere, qua persuasione deinceps ducti juxta suum caput

ikke ved, hvor de under al forvirring og meningsforskjel skal søge sandheden, henviser han til den kirke, der har bevaret den fra apostlene og fædrene nedarvede lære. Alene denne kirke havde Kristi eget ord for, at den ikke kunde feile; thi Kristus havde jo sagt til Peter, kirkens klippe, at paa denne klippe vilde han bygge sin menighed, og helvedes porte skulde ikke faa magt over den, og han havde selv lovet at være med den alle dage indtil verdens ende. Derfor blev ogsaa kirken altid «én og den samme»; thi holdt man ikke fast ved denne kirkes enhed, «og det især i Petri stol», da vilde det i sandhed være tvilsomt, hvor man blandt saa mange forskellige sekter skulde kunne finde den sande kirke. Klosterlasse slutter sin prædiken med den bøn, at «Gud den almægtige maatte bevare og oplyse dem alle i sin sandhed og ved sin aand saaledes lede deres sjæle, at de maatte hænge fast ved den sunde lære og altid findes indenfor den katholske kirkes tærskler»¹⁾.

Ikke længe efter havde Klosterlasse atter leilighed til i en prædiken at forkynde sin papistiske lære, og denne gang ved en høitideligere anledning og for et større publikum. Allehelgensdag den 1. november 1577 lod Johan III. den svenske nationalhelgen St. Eriks lig lægge i en sølvkiste og under megen stas overflytte fra Upsala slot til domkirken sammesteds. Kisten blev baaret af romersk-katholske prester, og liget bisattes ved høialteret, der hvor det endnu staar²⁾.

scripturam commentari incipiunt, ut Lutherus, Philippus Melancthon, Brentius et eorum professionis plures». «Contio lectoris collegii Stocholmensis, die 8 post festum Michaelis anno Domini 1577» i en haandskriftsaml. merket K. 26 i Ups. universitetsbibl. Bibliothekaren, dr. Cl. Annerstedt, der velvillig har fremledt dette aktstykke og stillet det til min disposition, modtage herved min ærbødige tak.

¹⁾ «Deus omnipotens nos omnes in veritate sua illuminet mentesque nostras spiritu suo regat, ut sanæ doctrinæ adhæreamus, et ut intra ecclesiæ catholicæ limites semper inveniamur».

²⁾ Possevin hos Theiner II, pag. 28. Messenius, Scand. ill. VII, pag. 51. Anjou III, pag. 125. Messenius's ytring, at Klosterlasses prædiken

Klosterlasse havde af kongen faaet det ærefulde hverv fra domkirkens prædikestol at holde talen for anledningen. Kongen var selv tilstede og mange fornemme mænd¹⁾. Klosterlasse holdt da paa svensk en lang prædiken om helgenerne, deres tilbedelse og forbøn, og det paa en maade, der tydelig viste, hvor han vilde hen. Indholdet vakte derfor ogsaa adskillig forargelse blandt tilhørerne, særlig blandt flere af Upsala-theologerne. Kongen, «der menede, at denne tale var saa kraftig, at den havde omvendt alle»²⁾, blev harm og befalede professorerne *Petrus Jonæ*, *Olof Luth* og *Henrik Gado-lenus* samt sognepresten *Joachim Olai* og skolemesteren i Upsala *Olaus Andreaæ*, at de skulde forfatte en skriftlig gjendrivelse af de grunde, Klosterlasse havde fremført for helgenernes tilbedelse³⁾. Den 23. november, samme dag, som kongen forlod Upsala, overleverede de til denne den forlangte kritik⁴⁾.

Paa en beskeden, men dog værdig og bestemt maade fremsætter de nævnte mænd sine grunde. Paa den hellige skrifts grundlag hævder de den lutherske opfatning af helgenerne og deres forhold til menneskene, som er givet udtryk i den augsburgske bekjendelse. Men da Klosterlasses prædiken syntes dem at afvige fra denne bekjendelse, vilde de ikke lægge skjul paa, at den jo med rette forekom dem mis-

fandt sted «legati permissu», beror paa en feiltagelse. Legaten Possevin, til hvem han sigter, kom ikke til Stockh. før henved 2 mdr. senere. Se nedenfor pag. 136.

¹⁾ Sacchini ved at berette, at overflytningen af liget foregik «under litanier og fromme sange, idet de kjætterske prester, som man havde udestængt, lyttede til ved vinduerne og skar tænder af ærgrelse» (inter litanias et pia carmina, hæreticis ministris, quos excluserant, audientibus ad fenestras atque ringentibus). Hist. soc. Jesu IV, pag. 220. Sacchini synes forøvrigt feilagtig at henlægge denne begivenhed til 1579.

²⁾ Holberg, Danm. riges hist. II, pag. 614.

³⁾ Messenius og Anjou p. a. st.

⁴⁾ Findes i den nævnte haandskriftsaml. K. 26 i Ups. bibl. med overskrift: «Contra intercessionem sanctorum». Ifølge Anjou III, pag. 126 skal det ogsaa findes i rigsarkivet.

tænkelig, og det af tre grunde. For det første, fordi prædikanten havde fremstillet helgenernes forbøn hos Gud, der ikke kunde bevises ved nogetsomhelst vidnesbyrd af den hellige skrift, som om det var en nødvendig lære- og troessætning¹⁾.

For det andet havde Klosterlasse uden videre bragt de skriftsteder, der blot taler om englenes forhold, i anvendelse ogsaa paa alle andre salige i himlen²⁾. Af saadanne steder nævnes salme 91, 11: «Han skal give sine engle befaling om dig» o. s. v.; Tob. 12, 16 og 19 om engelen, der bragte Tobias's bøn til Gud; Zach. 1, 7—17, hvor der fortælles om engelen, der forkyndte templets og Jerusalems gjenopbyggelse; endvidere Luk. 15, 10, hvor det heder, at Guds engle glæder sig over én synder, der omvender sig. Af disse og lignende steder vilde Klosterlasse bevise, at ogsaa de salige i himlen paa samme maade vogtede og forsvarede menneskene i dette liv, hørte deres bønner, bragte dem frem for Gud, gik i forbøn for dem og forstod og glædede sig, naar syndere omvendte sig³⁾.

Den tredje grund til, at Klosterlasses prædiken med rette maatte betegnes som mistænkelig, var, at han havde fremført næsten udelukkende de argumenter, hvormed papisterne pleiede ud fra forvanskede udsagn af skriften at begrunde helgenpaakaldelsen⁴⁾. Som et saadant sted nævnes

¹⁾ «Quod concionator sanctorum intercessionem apud Deum pro viventibus nulla scripturæ authenticæ autoritate fundatam tanquam articulum doctrinæ inculcaverit».

²⁾ «Quia concionator ille loca scripturæ, quæ de angelorum officiis diserte loquuntur, sine discrimine ad alios quosvis in cælo beatos detorsit».

³⁾ «Ex his et similibus scripturæ dictis inferre voluit, beatos in cælo eodem modo custodes et defensores esse hominum in hac vita, preces eorum exaudire, Deo offerre preces, pro iis apud Deum intercedere et intelligere et lætari, quando peccatores poenitentiam agunt».

⁴⁾ «Tertia causa, cur contio ista merito suspecta fuerit, hæc est, quod in eo sint agitata fere tantum eadem argumenta, quibus pontifici ex detortis scripturæ dictis invocationem sanctorum stabilire consueverunt».

2 Makkab. 15, 11—16, hvor det fortælles, at Makkabæus opmuntrede sine krigsmænd ved et syn, han havde haft af ypperstepresten Onias og profeten Jeremias, «som har bedt meget for folket»; fremdeles nævnes Apok. 5, 8 om de fire dyr og de fireogtyve ældste, der faldt ned for lammet, hver forsynet med en harpe og guldskaaler, fyldte af røgelse, «som er de helliges bønner».

Upsala-theologerne gjendriver alt dette punkt for punkt baade ud fra skriften og kirkefædrene og gør bl. a. opmærksom paa, at Klosterlasse hentede mange af sine argumenter fra saadanne bibelske skrifter, der anerkjendtes som kanoniske af den katholske, men ikke af den lutherske kirke. Til slutning beder de, at disse deres bemærkninger maa blive gjenstand for en fordomsfri prøvelse, og erklærer sig villige til, om saa maatte forlanges, at afgive en vidtløftigere forklaring af det omhandlede spørgsmaal¹⁾.

Kongen var imidlertid ikke tilsinds at se fordomsfrit paa sagen, og Upsala-theologerne fik bøde for sin frimodighed. Petrus Jonæ og Olaus Luth blev afsatte fra sine embeder og fratoges sin løn²⁾; Henrik Gadolenus slap med at blive forflyttet til pastor i Føgdø i Strengnes stift³⁾. Kongens unaade rammede derved ogsaa selve universitetet i Upsala, og dette maatte ligge under i konkurrancen med Stockholmskollegiet⁴⁾, der netop i den nærmest følgende tid modtog forsterkning af nye katholske lærerkræfter fra Belgien. Ved hjælp af disse kunde Klosterlasse drive undervisningen med større kraft, idet han kunde fordele eleverne paa flere klasser⁵⁾.

¹⁾ «Actum Upsaliæ anno MDLXXVII, novembris XXIII, quo die inde Stocholmiam rex discessit. Petrus Jonæ, Olaus Jonæ Luth, Henri N. Cladoleus (sic, feilskrift for Gadolenus), Joachi. Olai, pastor, Olaus Andreæ, rector scholæ».

²⁾ Messenius, Scand. ill. VII, pag. 51. Johs. Schefferus, Upsalia, Ups. 1666, pag. 255. Anjou III, pag. 125—26.

³⁾ Anjou III, pag. 126, note 1.

⁴⁾ Messenius og Scheffer p. a. st. Slgn. foran pag. 110.

⁵⁾ Sacchini IV, pag. 182.

Ikke længe efter de her skildrede begivenheder optraadte der paa skuepladsen for vor fremstilling en mand, som skulde komme til at øve stor indflydelse paa begivenhedernes gang. Vi sigter til den allerede ofte nævnte bekjendte jesuit *Antonius Possevin*. Paa ham var pavens valg faldt, da han efter sine forhandlinger med Johan III.s gesandt, grev *Pontus de la Gardie*, fandt at burde sende en mand til Stockholm for personlig at underhandle med kongen paa sine vegne. Den store betydning, denne mand fik for de begivenheder, vi her forsøger at skildre, kræver, at vi kaster et blik paa hans liv.

Antonius Possevin, født i Mantua i Norditalien 1534, havde studeret i Rom. Ligesom Klosterlasse traadte han først (1559) som forholdsvis moden mand ind i jesuiterordenen, tilskyndet dertil ved dens medlemmers lærdom og fromhed, der for ham stod som det eneste attraaværdige livsmaal. Hans første virksomhed som jesuit falder i Piemont og Savoyen; senere optraadte han i Frankrige, overalt paa samme fordækte maade som Klosterlasse i Sverige, idet han dulgte sin egenskab af jesuit. Han brugtes ofte som sendebud ved det franske hof og udviste megen diplomatisk kløgt. Det skyldtes delvis ham, at Frankrige aabnedes for jesuiterne, og han fungerede en tidlang som rektor ved deres kollegier i Avignon og Lyon. I 1572 var han vidne til hugenotforfølgelserne i Frankrige. Samme aar blev han paa en reise til Rom i anledning af valg paa ny general udnævnt til ordenens sekretær, en af samfundets høieste tillidsposter. Ved sin lærdom og fromhed har Possevin vundet ry som en af ordenens mest fremragende mænd og har som saadan fundet sin biograf¹⁾. Theiner har knapt ord sterke nok til at skildre hans fortjenester; han beundrer ham som theolog, statsmand og lærd, kalder ham «den kristelige videnskabs reformator» og stiller ham ved siden af mænd som *Bellarmin*, *Pallavicino*

¹⁾ Jesuiten Dorigny har udførlig skildret Possevins liv i sit verk, *La vie du pere A. Possevin*. Paris 1712.

og andre jesuiterordenens heroer¹⁾. — Men lad saa være, at Theiner og andre i sin beundring for Possevin's jesuitiske fuldkommenhed har overdrevet, sikkert er det, at han i mange henseender var en fremragende mand, og at det hverv, der nu var overdraget ham, neppe kunde betroes nogen bedre end Possevin, der ved sin diplomatiske smidighed og fine omgangstone forstod at færdes ved hofferne. Dertil kom endnu ét; allerede som 17-aars gut var han tilfældigvis kommet over *Olaus Magnus's* historiske verk, som han havde læst med stor interesse. Han sad saaledes allerede inde med et kjendskab til det svenske folks historie, der kunde blive ham til stor nytte. Man kan paa forhaand slutte, at en saadan mand, der tillige var et mønster paa jesuitisk fromhed, maatte gjøre indtryk paa kong Johan III.²⁾

Den 19. december 1577 ankom den pavelige legat til Stockholm, ledsaget af to jesuitiske prester, irlænderen *W. Good* og franskmænden *J. Fornier*³⁾. Han var udrustet som keiserlig gesandt og optraadte efter pavens specielle bud i verdslig dragt og med sverd ved siden for ikke at vække mistanke. Det opdrag, han havde faaet, var af dobbelt art. Først og fremst skulde han søge at faa kong Johan til at opgive sin vaklende holdning og slutte sig helt til Rom. Dernæst skulde han afværge, at kongen sendte undsætning til *Vilhelm af Oranien* under Nederlandenes kamp mod Spanien for sin tro og sin frihed⁴⁾.

Da det er vor opgave at skildre den rolle, Klosterlasse spillede under den katholske reaktion i Sverige, vilde det blive for vidtløftigt at give en udtømmende fremstilling af Possevin's optræden. Men for at faa et nogenlunde helt billede af den svenske propaganda, blir vi nødte til at frem-

¹⁾ Theiner I, pag. 456.

²⁾ Disse biografiske data er væsentlig hentede fra Theiner og Anjou.

³⁾ Theiner I, pag. 460—62. Anjou III, pag. 139.

⁴⁾ Theiner I, pag. 459. Anjou III, pag. 138. Slgn. Sacchini IV, pag. 181.

drage nogle hovedtræk ogsaa i denne mands virksomhed under samme.

Det siger sig selv, at saa snart den pavelige nuntius optraadte paa skuepladsen, saa tog han den øverste ledelse af propagandaen i sin haand. Det kunde synes naturligt, om Klosterlasse herved havde følt sig tilsidesat. Hertil spores dog ikke det mindste tegn. Han synes tvertom at se op til Possevin og beundrer navnlig hans asketisk fromme liv. «Aldrig sover han i seng», fortæller han om ham, «undertiden lever han tre dage ad gangen bare af brød og vand; han holder sig stadig indestængt i et tarveligt lidet hus, og ofte tugter han sig selv. Derfor gaar han ogsaa om bleg og mager og sygelig»¹⁾

Imidlertid søgte Possevin straks paa bedste maade at sætte sig ind i forholdene. Selvfølgelig var Klosterlasse den, der her kunde give ham bedst besked baade om den svenske kirkes tilstand, om kongens, stormændenes og folkets religiøse standpunkt, om geistlighedens stilling overfor kongens reformer osv. Possevin raadførte sig derfor ofte med ham om saadanne ting. Klosterlasse forsømte ikke at gjøre sin kollega opmærksom paa, at kongen i visse punkter havde sine egne meninger, som han ikke vilde opgive, og at han umulig kunde faa ham til at tro, at paven ikke var villig til at give efter i samme²⁾.

¹⁾ «Nunquam in lectis dormit, aliquando integro triduo solo pane et aqua victitat, exigua et conclusa domo perpetuo se continet, disciplinas facit frequenter. Jam itaque incedit totus pallidus, macer et non ita firmæ valetudinis». Citat hos Theiner I, pag. 472 af et brev fra Klosterlasse til jesuitergeneralen, dateret Stockh. 20. mai 1578.

²⁾ Dorigny, *La vie du pere Possevin*, pag. 175. Slgn. Theiner I, pag. 471. Anjou III, pag. 139—40. Slgn. ogsaa Sacchinis opfatning af forholdene paa dette tidspunkt: «Causam religionis jam Norvegus in eum locum adduxerat, ut facile redditurus se ecclesiæ videretur rex, modo pontifex, quo res non per abrupta cum tumultu, sed sensim per modicas inclinationes fieret, quædam initio permitteret ad fallendum dolo bono populum, ut loquebatur, necessaria». Hist. soc. Jesu IV, pag. 181.

Possevin bragtes dog ikke herved straks til at indse, at Klosterlasses eftergivende taktik var befoiet. Efterat han havde haft sin første høitidelige audiens hos kongen, af hvem han modtoges paa den venligste maade, søgte han under stedse hyppigere samtaler at overbevise denne om nødvendigheden af at opgive sin vaklen og bøie sig i lydighed mod Rom. Saavel ved sine ydre som indre egenskaber var Possevin vel skikket til at gjøre dybt indtryk paa en mand med Johan III.s karakter, og da de jo begge var enige i det negative, at misbillige protestantismen, kunde nok den fine diplomat faa kongen temmelig langt med sig. Men da Possevin forlangte, at kongen skulde lade sine betingelser for en forening med romerkirken fare, stødte han straks paa en modstand, der bragte ham til at sande Klosterlasses dom om ham.

Deres forhandlinger dreiede sig især om, hvorvidt det var nødvendigt at være et lem paa det ydre katholske kirkelegeme, naar man ellers bekjendte sig til den kristne tro; om ikke ogsaa de lutherske geistlige i det mindste i visse henseender kunde kaldes rette biskoper og prester; om der ikke kunde være tale om en ret kirke, uden hvor der var lovlig, d. v. s. i kraft af apostolisk succession, indviede geistlige; om man ikke kunde søge troesnormen og magten til at vie prester hos de orientalske kirker, f. eks. den aleksandrinske osv. Alle disse og lignende spørgsmaal blev af Possevin tilbageviste med kirkefædrenes og traditionens vidnesbyrd ¹⁾).

Selvfølgelig førtes samtalen ikke mindst om de af kongen forlangte dispensationer, presternes frihed for cølibatet, naderens uddeling under begge skikkelser og gudstjenestens afholdelse paa modersmaalet. Men kongen kunde her føre saa mange grunde i marken baade fra den hellige skrift og

¹⁾ «Antonii Possevinci, de societate Jesu, responsiones ad nobilissimi et regii viri Septentrionalis interrogationes, qui de salutis æternæ comparandæ ratione ac de vera ecclesiæ cupiebat institui». Aftrykt i uddrag paa tysk hos Theiner I, pag. 474 fg.

kirkefædrene, ja endog fra pavernes og konciliernes beslutninger, at Possevin ikke kunde komme nogen vei med ham, men maatte love at oversende paven dennes fordringer til nærmere overveielse ¹⁾).

Men om det end ikke lykkedes Possevin ad argumentationens vei at indvirke synderlig paa kongens tankegang, saa lader det dog til, at han ved sin elskværdige personlighed, sin store lærdom og veltalenhed og sin fromhed havde vakt den følsomme konges dybeste beundring. Saa snart Possevin blev opmærksom paa dette, undlod han ikke at benytte sig deraf; hvad han ei kunde opnaa ad forstandens vei, kunde han muligens bibringe kongen gennem følelsen.

Af og til kom det under deres samtaler til meget rørende optrin. En dag faldt saaledes talen paa Petrus Fechts voldsomme død, og Possevin gjorde opmærksom paa, hvilken forskjel der var mellem denne, som, fordi han ikke var kaldet, omkom i bølgerne, og hin Petrus, der vandrede paa havet, samt formanede kongen til at slutte sig til denne og hans efterfølger paven. Kongen kom i stor bevægelse og brast i graad. Da opfordrede jesuiten ham til at skrifte alle sine synder, saa skulde han faa absolution, og kongen erklærede sig villig. Possevin forelagde ham da den tridentinske troesbekjendelse og gav ham et par dages frist til at overveie, om han vilde slutte sig til den. Allerede følgende dag kaldte kongen ham for sig og erklærede sig villig til at skrifte. Paa Possevins opfordring bøiede han sine knæ, skriftede under stor bevægelse og modtog, efter at være afpresset løftet om at overlade paven afgjørelsen af spørgsmaalet om nadveren under begge skikkelser, jesuiterpaterens absolution. Denne var selv saa greben, at han kastede sig paa gulvet, takkede Gud og bad, at han maatte fuldende, hvad han havde begyndt. End mere bevæget sprang kongen op, kastede sig om Possevins hals og udbrød: *«Jeg omfavner dig og den*

¹⁾ Brev fra Jac. Typotius til kardinalen af Como, Stockh. 30. nov. 1578, hos Theiner, Urk.-Buch, pag. 140. Anjou III, pag. 140—41.

*katholske kirke for evig*¹⁾). Den næste dag holdt Possevin messe for kongen, og samme dag modtog denne tilligemed nogle af sine hofmænd nadveren af den pavelige legats haand²⁾).

Vi vilde dog vistnok tage feil, om vi troede, at hermed var Johan III.s ubetingede og bevidste overgang til papismen fuldbyrdet, endskjønt mange har opfattet det saa. Hvad de nys citerede merkelige ord angaar, da lader det sig jo tænke, at kongen under den ekstatiske følelsestilstand, hvori han synes at have befundet sig, ikke fuldt har sanset rækkevidden af sine ord, eller han har stolet paa, at hans betingelser skulde blive indrømmede. Det lader ogsaa til, at kongen selv ikke følte sig bunden herved; derpaa tyder hans følgende optræden. Allerede dagen efter, da han af Possevin havde modtaget nadveren³⁾, begyndte han at tale med denne om de forlangte indrømmelser og blev ikke lidet forbauset, da legaten ytrede tvil om, at paven nogensinde vilde gaa med paa dem. Det er ogsaa en velkendt sag, at Johan III. ikke gav slip paa disse fordringer; den betydning, f. eks. Theiner tillægger dette optrin, maa vistnok betragtes som overdreven.

Possevin var ogsaa heldig i en anden sag. Kongen havde i længere tid gaaet med den plan at faa paven, keiseren af Tyskland, kongerne af Spanien, Frankrige, Polen og andre katholske fyrster til at sende gesandter til et møde et eller

¹⁾ «Ego amplector te et ecclesiam catholicam in æternum». Possevins egne ord i hans «Prima relazione» (Theiner Urk.-Buch. pag. 264). Hos Theiner lyder det: «Jeg omfavner dig og den *hellige romerske* katholske kirke» (I, pag. 488). Hos Sacchini og Dorigny findes endnu andre variationer. Possevin bør dog som eneste ørenvidne staa mest til troende, endskjønt vi ikke med Anjou (III, pag. 142) kan tillægge ordlyden nogensomhelst vegt. — Hvad hele optrinnet angaar, se Theiner I, pag. 485—88. Anjou III, pag. 141—42.

²⁾ Anjou III, pag. 143.

³⁾ Efter alt, hvad man kan se, var dette baade første og sidste gang, Johan III. modtog nadveren af nogen katolik. Slgn. Anjou III, pag. 144.

andet sted i Nordtyskland for der at underhandle med protestanternes udsendinge om en forening mellem de forskellige kirker under gjensidige betingelser og indrømmelser. Denne skulde tillige tjene til gjensidig beskyttelse, om nogen af forbundsfællerne skulde blive gjenstand for angreb for religionens skyld, eller om nogen under et eller andet paaskud vilde hindre religionens fremme i hans land.

Kilden til vor kundskab herom er atter Klosterlasse i et brev til ordensgeneralen af 15. juli 1577¹⁾. Det var kongen om at gjøre, fortæller han, at faa sit land forenet med den katholske kirke paa en fredelig maade og at undgaa oprør; det svenske folk var nemlig, efter hvad Klosterlasse havde skjönt af dets historie, let at opvige og raskt til at fordrive sine konger. Netop i de sidste dage havde kongen sagt ham, at han allerede gennem en gesandt havde underhandlet med den hellige fader om et saadant møde; han havde omhyggelig udviklet for Klosterlasse meningen med dette og tilkjendegivet ham, at han vilde være ham meget taknemmelig, om han vilde støtte sagen.

Klosterlasse, som først gennem sin sidste samtale med kongen fuldstændig havde forstaaet dennes mening, var heller ikke uvillig til dette. I det nævnte brev forklarer han sagen for generalen i Rom og anbefaler den til ham paa bedste maade. «Hvis der kan ske kongens fromme ønske fyldest», siger han, «saa beder jeg for Guds skyld, at det maa ske, og ikke jeg alene, men alle de tusender af sjæle, der styrter mod selve helvedes afgrund og blot vil gaa tilgrunde, fordi de berøves anføreren til sin frelse. Men hvis ikke denne plan vinder bifald, saa er det min bøn, at den allerhelligste herre (paven) i sin visdom vil udtænke en bedre, der saa snart som mulig kan komme til udførelse; thi hans maj. hindres meget af frygt for oprør og foretager sig uheldigen mangt og meget for at skjule sit religiøse standpunkt, og da han er meget forstandig, værger han sig paa alle maader

¹⁾ Et brudstykke deraf er meddelt hos Theiner I, pag. 496. Teksten er tildels noget uklar.

med sin fornuft mod samvittighedens bebreidelser, og han gaar ikke gjerne paa med storm ved anledninger, hvor alt kan udsættes for fare» ¹⁾).

Er disse ord allerede merkelige derved, at de lærer os, hvorledes Klosterlasse bedømte Johan III.s personlighed, saa stadfæster de ogsaa tilfulde, hvad vi oftere har sagt saavel om den fremgangsmaade, han troede at burde bruge for at vinde kongen for romerkirken, som om hans grunde for samme. Ved fornuftig eftergivenhed og ad omveie troede han, at kongen omsider kunde vindes; ellers resikerede man at støde ham fra sig. Vi maa sige, at Klosterlasse herved viser sig at have opfattet Johan III.s karakter ret. Anderledes og paa en viss maade mere konsekvent stillede Possevin sig. Fra strengt katholsk standpunkt kunde der naturligvis ikke være tale om en paa indrømmelser baseret forening med protestanterne, al den stund disse maatte ansees som frafaldne og kjættære. I overensstemmelse hermed modsatte den pavelige legat sig kongens nævnte plan, og det lykkedes ham ogsaa i kraft af den indflydelse, han havde vundet over ham, at bringe ham til at afstaa fra sit forsæt²⁾.

I slutningen af mai 1578 forlod Possevin Stockholm efter at have dvælet der henved et halvt aar. Med udbyttet af sit besøg var han ikke ganske tilfreds, og han havde ikke de lyseste forhaabninger, om propagandaens fremgang; han maatte tilstaa, at «den katholske religion endnu ikke

¹⁾ «Si pio regis desiderio satisfieri possit, idem ut fiat propter Deum rogo; nec ego solum, sed etiam tot millia animarum, quæ jam ad ipsa inferorum præcipitia devolvuntur, tantum peritura, quia duce salutis destituuntur. Si autem hæc ratio non placeat, rogo, ut sanctissimus dominus noster pro sua sapientia commodiorem aliquam excogitet, quæ primo quoque tempore executioni mandari possit; nam regia majestas multum metuurbationum impeditur; multa agit, non bene, ut religionem dissimulet, et cum acutissimus sit, omnibus modis ratione se contra conscientiæ remorsum munit; nec facile patitur se oppugnare, qua universa in discrimen vocentur».

²⁾ Theiner I, pag. 496—97.

havde nogen fast grundvold i dette land»¹⁾. Han førte fem nye elever fra Klosterlasses kollegium med sig for at uddannes til prester i det germanske kollegium i Rom. I Braunsberg vendte kongens sekretær, *Johan Henriksson*, der havde ledsaget ham did, tilbage, medbringende fire nye jesuitter, *Andreas Wisowsky* og den før omtalte *Stanislaus Warsewitz*, der skulde gjøre tjeneste hos dronningen, samt *Laurentius Ridziski* og *Valentinus Luski*, der skulde være Klosterlasses medhjælpere²⁾.

Imidlertid havde Possevin ogsaa paa andre maader været virksom for propagandaens fremme. Vi har i det foregaaende været vidne til, hvorledes allerede Klosterlasse lod det være sig magtpaaliggende ogsaa at bruge bogtrykkerkunsten i sin missions tjeneste. Det var ham ikke blot om at gjøre lettere at kunne skaffe tilveie lærebøger, som han trængte ved sit kollegium. Vigtigere var det, at han derved kunde sprede katholsk litteratur i vide kredse rundt over hele landet. Og at Klosterlasse flittig benyttede sig af dette middel til «at ophjælpe videnskaben og fromheden»³⁾, tør vi sikkert slutte, endskjønt kun lidet af denne hans litterære virksomhed er os opbevaret. Rimeligst er det ogsaa, at mesteparten af, hvad han saaledes skrev og lod trykke, var kortere indlæg i dagens strid, mindre flyveskrifter, nidskrifter o. l., hvori han synes at have havt sin styrke⁴⁾.

Ogsaa Possevin var opmærksom paa den støtte, propagandaen vilde vinde gennem dette middel. Han havde saaledes, vistnok ved Klosterlasse, ladet oversætte paa svensk

¹⁾ Hans egne ord i et brev til ordensprovincialen Franz Sunner, Theiner, Urk.-Buch pag. 274. Sign. Anjou III, pag. 144. Theiner I, pag. 501.

²⁾ Saaledes Sacchini IV, pag. 182. Theiner nævner blot de to første. Andreas Wisowsky er vistnok den samme, som hos Sacchini kaldes snart Simon Visocius, snart Caspar V. Se Sacchini IV, pag. 273. Sign. Dorigny pag. 189.

³⁾ Dorigny pag. 189.

⁴⁾ Se nedenfor pag. 158 fg.

den førnævnte *Petrus Canisius's* lille katekismus foruden en flerhed af mindre traktater over de hovedsageligste differenspunkter i den katholske og protestantiske lære, samt ladet dem trykke og uddele i store mængder¹⁾. Til hjælp for udlændinge lod han paabegynde udarbejdelsen af en *svensk grammatik*, der er merkelig som den første i sit slags²⁾. Man tager neppe fejl ved at tillægge Klosterlasse æren ogsaa for dette arbejde, da ingen anden af de katholske missionærer dertil eiede de sproglige betingelser; vi beklager, at dette ogsaa for den svenske sproghistorie visselig interessante verk, som saa mange andre af den norske jesuits skrifter, er gaaet tabt³⁾.

Ved siden af dette middel bør ogsaa nævnes en plan, som jesuiterne omgikkedes med, og som Possevin med kongens bifald skulde søge at iverksætte, nemlig at indkalde katholske familier til landet. Disse, der om mulig skulde medføre sine egne prester, skulde da danne en fast støtte for propagandaen inden rigets grænser. Kongen viste sig imidlertid ogsaa her at holde paa sit, idet han ikke havde lyst til at skaffe disse familier nogen egen kirke, samt forlangte, at deres prester mindst to gange i ugen skulde holde messen paa landets sprog⁴⁾.

Forøvrigt laa trangen til prester ogsaa i høi grad Possevin paa hjerte. Fra Klosterlasses kollegium udgik der vistnok i tidens løb enkelte saadanne⁵⁾. Men dette kunde ikke

¹⁾ Theiner I, pag. 495. Alene i pestaaret 1580 uddeltes af Canisius's katekismus ikke mindre end 1500 eksemplarer blandt befolkningen i Stockholm. Sacchini IV, pag. 222. Slgn. Schück I, pag. 263.

²⁾ Theiner *ibid.*

³⁾ Grammatiken var dog ikke færdig endnu i 1580, da baade Possevin og Klosterlasse forlod landet for stedse. Arbeidets fuldførelse overdroges da til en *Petrus Cuprimontanus*, discipel af kollegiet i Olmütz. Dets videre skjæbne kjendes ikke. Theiner, Urk.-Buch pag. 318. Schück I, pag. 584.

⁴⁾ Theiner I, pag. 495.

⁵⁾ Vi kjender en af dem ved navn Sveno Laurentii, der efter at have været Klosterlasses discipel fra 1577—80 blev udnævnt til Johan III.s

tilfredsstille behovet. Det havde naturligvis ogsaa sine vanskeligheder at faa uddannet katholske prester midt i et protestantisk land, hvor de unge studerende altid stod under modstandernes paavirkning og havde ondt for at rive sig løs fra sine gamle forbindelser. Ganske naturlig rettede jesuiterne derfor opmærksomheden paa fremmede læreanstalter, hvor disciplene, isolerede fra alt, hvad der hed kjæteri, stadig kunde leve under katholsk paavirkning. Vi har omtalt, hvorledes Klosterlasse derfor allerede havde sendt et par flokke til Rom for at uddannes i det germanske kollegium. Dette var imidlertid mest beregnet for tyskere og sterkt søgt. Man havde derfor vendt blikket paa birgittinerstiftelsen i Rom, og Possevin havde af kongen faaet i opdrag at underhandle med paven om dennes omdannelse til et seminar for svenske prester¹⁾. Men det var i det hele taget tungvindt at sende sine presteemner saa lang en vei. Under trykket af disse vanskeligheder var det da, at Possevin undfangede tanken om at forandre de tidligere jesuitkollegier i *Braunsberg* i Østpreussen og *Olmütz* i Mähren til seminarier, hvor man kunde uddanne katholske missionærer for de nordiske lande. Vi henviser her til, hvad vi paa et tidligere sted har fortalt om disse anstalter og deres betydning for den jesuitiske propaganda i Norden²⁾. Vi gjør her blot opmærksom paa, at det var umiddelbart efter sit besøg i Sverige og paa grund af de her gjorte erfaringer, at Possevin gik i vei med at virkeliggjøre denne tanke.

Naar Possevin forlod Sverige ikke uden bange anelser for propagandaens fremtid, da havde dette ogsaa sin gode grund. Under de to aar, Klosterlasse nu havde virket i

hofprædikant. Han havde ogsaa studeret i Upsala. I 1582 forflyttedes han til sognepr. i Rysta. Han synes forøvrigt ikke at have ladet sig narre af Klosterlasses omvendelseskunster, da han 1593 underskrev Upsala-mødets beslutninger († 1599). Saaledes Westén, I, pag. 179.

¹⁾ Theiner I, pag. 494.

²⁾ Se foran pag. 54.

rigets hovedstad, havde han vistnok arbeidet under stedse stigende modstand fra antiliturgisk hold; men han havde dog kunnet glæde sig ved kongens gunst, og i kraft af sin hemmelighedsfulde optræden havde han holdt sig i god forstaaelse med indflydelsesrige mænd af kongens parti, saaledes med erkebiskopen *Laurentius Petri Gothus*.

Dette forhold kunde dog neppe i længden vare ved. Det var rimeligt, at saalænge liturgisterne i ham blot saa en mand, der ivrede for den fælles sag, saa kunde de ikke have noget mod hans virksomhed at indvende, og mange af dem turde ogsaa paa grund af de fælles interesser have seet igjennem fingre med enkelte træk ved hans optræden, der maatte forekomme dem mistænkelige. Men jo mere Klosterlasse lod sin forklædning falde, desto nødvendiggere blev det dag for dag, at der maatte indtræde et brud mellem ham og dem, der endnu ikke vilde slippe den evangeliske tro. Og at hans dristighed voksede, efterhvert som hans propaganda syntes at have held med sig, er læseren allerede paa det rene med.

Possevin's besøg skulde vistnok heller ikke bringe ham til at lægge mere baand paa sig, da nu hovedansvaret gik over paa denne. Sikkert er det ialfald, at Klosterlasse netop under den pavelige legats nærværelse optraadte paa en maade, der ikke blot gav hans tidligere fiender ny vind i seilene, men endog aabnede øinene paa dem, der hidtil enten ikke havde seet eller ikke havde villet se noget mistænkeligt i hans virksomhed. Dette havde igjen følger, der skulde blive skjæbnsvangre for hele den jesuitiske propaganda i Sverige, idet Klosterlasse ikke alene fik den almindelige opinion imod sig, men endog tabte sin fasteste støtte, kongen selv, der for at fri sig fra meddelagtighed ikke længere turde skjænke ham sin gunst. Dog, vi vil lade begivenhederne tale.

Den ydre anledning til dette omslag var en fornem egteskabssag, der voldte stor skandale. Hovedpersonen i denne var en af kongens mest betroede hofmænd, sekretæren *Johan Henriksson*, den samme, som havde ledsaget Possevin til Braunsberg. Vi er her saa heldige at have Klosterlasses

egen meddelelse om sagen i en indberetning til jesuitergeneralen af 13. juli 1577¹⁾, og vi lader derfor ham selv fortælle. Han indleder med en ganske interessant bemærkning om egteskabets stilling i almindelighed blandt det svenske folk. «Hvad egteskabssager angaar», siger han, «saa er dette land paa grund af lutheranernes lære og praksis indviklet i utallige vanskeligheder. Jeg øiner ikke, hvorledes man skal komme over dette hav; thi her købslaar mænd om hustruer og hustruer om mænd, akkurat som om det var en gaardhandel; de forskyder, underhandler og bytter, omtrent som de har lyst»²⁾. Saa gaar han over til det foreliggende tilfælde og fortæller saaledes:

«Her er en mand, som har været med i et kongeligt gesandtskab hinsides havet. Da nu hustruen omtrent midt paa aaret fik brev om, at manden var død, skjænkede en anden, nemlig kongens første sekretær, hende sin tro, og begge svor de dyrt hinanden troskab. Siden blev de ogsaa viede. Imidlertid vendte den rette mand tilbage; men under et eller andet paaskud blev han tilbagevist af sin hustru. Sagen kommer erkebiskopen eller rettere sagt erkebiskopens skygge (archiepiscopi umbram) for øre, og denne erklærer, at det første egteskab skulde staa ved magt, hvis manden inden en viss bestemt tid gav sig i kongens tjeneste eller tog sig et andet hæderligt arbejde for og skaffede hustruen, hvad hun trængte til livsophold; ellers skulde hun være fri³⁾. Da egtefællen forsømmer dette, fortsætter konen sit samliv med sekretæren. Som følge deraf opstaar der mellem mændene en strid, der endog blir temmelig farlig. Imidlertid kommer

¹⁾ Meddelt hos Theiner I, pag. 543—44.

²⁾ «In rebus matrimonialibus propter Lutheranorum doctrinam et praxin regnum hoc innumeris difficultatibus implicitum est. Nec video, quo modo mare hoc transnavigari possit. Nam hic agunt viri de uxorbibus et uxores de viris non aliter atque de villis; rejiciunt, transigunt, mutant fere pro arbitrio».

³⁾ Der staar: «alias vero liberum», men skal vel være «liberam», da det ellers er meningsløst.

den første ogsaa i klammeri med sekretærens tjener, dels fordi han stod paa sin herres parti, dels fordi dennes piger (sic) ønskede forbindelsen. Sekretæren opmuntrede ogsaa tjeneren til at forsvare sig og modtage fienden med en dragt prygl, uden at han dermed vilde befale ham at dræbe ham. Da ikke længe efter en anledning tilbød sig, kastede tjeneren efter sin modstander med en sten og traf ham mod forventning i siden, saa han faldt død om. Begge blev grebne, herren, mener jeg, og hans tjener, og denne dømtes til døden; herren derimod fik kjøbt sig fri ved en pengebod, da det ikke kunde bevises, at han havde givet befaling til drabet. Det er nu allerede omtrent et aar, siden dette hændte¹⁾, og sekretæren ønsker, at kvinden — Anna Magnusdatter hed hun — maa forenes med ham i lovligt egteskab; han vil paa ingen maade afstaa fra dette, dels paa grund af sin ed, dels for de børns skyld, som han har faaet med hende. Og skjønt kongen elsker ham over alle sine andre hofmænd paa grund af hans udmerkede troskab, saa gyser han dog tilbage for dette egteskab, saafremt det ikke godkjendes ved en lovlig dispensation. Kongen har derfor overdraget mig at underhandle med vor allerhelligste herre (paven), og det samme blir jeg ogsaa indstændig bedet om af sekretæren, som, allerede før der blev tale om dette, er begyndt at blive en af vore. Han er en mand af meget stor indflydelse og en svøbe for presterne, hvorfor han ogsaa er forhadet af dem. Mod mig har han altid været saare elskværdig og har interesseret sig meget for vor sag. Hvis det kan lade sig gjøre, at han kan blive viet, saa vil det være kongen overordentlig kjært, da han holder umaadelig meget af ham. Det vil ogsaa i høieste grad gavne religionens sag, da han formaar saare meget ved sin indflydelse, handledygtighed og udmerkede standhaftighed; vi vil, kort sagt, ved denne store velgjerning vinde ham for os for altid. Jeg

¹⁾ Det skede altsaa allerede sommeren 1576, ikke længe efter Klosterlasses ankomst.

besverger derfor pateren, at han vil værdiges at anbefale, saa meget han formaa, denne saa vigtige sag til vor allerseligste herre og sørge for, at afgjørelsen saa snart som muligt, helst allerede denne høst, kan blive sendt til os over Nordtyskland, hvorfra der ogsaa ved vintertid kommer reisende til os».

Saaledes Klosterlasse. Hvorvidt hans fremstilling af sagens enkeltheder i alle dele er korrekt, skal vi lade være usagt. Saa meget er imidlertid sikkert, at erkebiskopen og vistnok de fleste med ham betragtede Anna Magnusdatters forbindelse med den kongelige sekretær som ligefremt egteskabsbrud¹⁾. Nogen fuldmagt direkte fra den hellige fader til at meddele den forlangte egteskabsdispens har pater Laurentius vistnok ikke faaet²⁾; men vel er det muligt, at hans varme anbefaling har øvet sin virkning, og at Possevin havde modtaget pavens bemyndigelse til at lade Klosterlasses ønske ske fyldest. I ethvert fald paastaar denne selv, at han havde den pavelige legats fuldmagt, da han endelig den 6. februar 1578 høitidelig erklærede kongens sekretærs og Anna Magnusdatters egteskab for kirkelig gyldigt. Possevin var paa denne tid selv nærværende i Stockholm³⁾.

Det af Klosterlasse udfærdigede dispensationsbrev lyder, som følger:

«Jeg, Laurentius Nicolai, rector og theologiæ lector i det kongelige kollegium ved Stockholm, gjør ved dette brev vitterligt for alle, at jeg i kraft af den myndighed, som er mig overdraget af den almægtige Gud, og den fuldmagt, som er mig meddelt af den ærværdige mand og keiserlige gesandt Antonius Possevin, og som han overfor disse nordiske riger i kraft af det hellige apostoliske sædes velgjerning tilstrækkelig har forklaret sig i besiddelse af, — har løst den udmærkede mand og den ophøiede svenske konge Johan III.s

¹⁾ Se nedenfor pag. 151 fg.

²⁾ Slgn. Theiner I, pag. 545.

³⁾ Feilagtig Messenius, naar han siger, at legaten var fraværende, og at Laur. Norvegus var indsat til hans vikar. Sccond ill. XV, pag. 139.

sekretær, hr. Johan Henriksson, samt hæderlig kvinde Anna Magnusdatter i deres samvittighed og skjænket dem dispensation, saa at de paa lovlig maade kan indgaa egteskab, og de af dem avlede børn med al ret skal holdes for legitime. Til pant herpaa stadfæster jeg dette brev med mit eget segl og med mit navns underskrift.

Givet i Stockholm 6. febr. 1578.

Laurentius Nicolai Norvegus ¹⁾.

Paa nogen mere aabenbar maade kunde Klosterlasse neppe have røbet sin egenskab af fuldblods papist. Denne mildest talt dumdristige handling tjente da ogsaa til at aabne folks øine og til at «sanke over ham paa én gang det had og den foragt, som ikke kunde udeblive, naar hans dobbelthed og rette art begyndte at lyse igjennem den forklædning, han bar» ²⁾. Om den «udmerkede mand» Johan Henriksson vides, at han drak sig ihjel ³⁾.

En af de alvorligste, om ikke den mest skjæbnesvangre af de virkninger, Klosterlasses dispensation medførte, var, at erkebiskopen nu endelig brød staven over ham. Det undrer os blot, at dette ikke var skeet før. Det er neppe troligt,

¹⁾ Ego, Laurentius Nicolai, collegii regii apud Stocholm rector et theologiæ lector, his litteris omnibus testatum volo, me ex autoritate ab omnipotenti Deo concessa nec non ex facultate mihi a reverendo viro, d. Antonio Possevino, cæsareo legato, quam sanctæ sedis apostolicæ beneficio pro his Septentrionalibus regnis se sufficienter habere declaravit, impartita, eximium virum, d. Joannem Henrici, serenissimi regis Sueciæ Joannis, eius nominis III, secretarium, et honestam matronam Annam Magni in conscientia absolvisse, nec non cum eis dispensasse, ut matrimonium legitime contrahere possint prolesque ab eis susceptæ legitimæ omni jure habeantur. In cujus fidem chirographum hoc meum proprio sigillo nominisque subscriptione confirmatum duxi. Datum Stocholmiæ 6. febr. anno 1578.

L. N. N.

Brevet findes aftrykt hos Baazius pag. 418.

²⁾ Anjou III, pag. 149.

³⁾ Geijer, Svenska folkets hist. II, pag. 247.

at han ikke allerede forlængst havde anet, hvor den fremmede professors ihærdige virksomhed sigtede hen. Men en ven af liturgien, som erkebiskopen var, har han vel frygtet for at skade den gode sag ved at gribe fat i dens ivrigste talsmand og forsvarer. Han syntes muligens ogsaa, at han ikke havde tilstrækkelig sikre beviser ihænde mod denne, endskjønt baade Klosterlasses prædiken i Upsala domkirke og de mange papistiske flyveskrifter burde have været ham beviser nok¹⁾. Nu derimod var et saadant givet ham i en ydre handling, hvis sikkerhed var uomtvistelig, især da han selv fik dispensationsbrevet at se²⁾. Og denne maatte saa meget mere vække hans harme, som den var et ligefremt indgreb i hans erkebiskopelige myndighed og i hans ret til at udøve den kirkelige disciplin i dette land. Fuld af berettiget indignation udsteder derfor den svenske kirkes primas et aabent brev til rektoren ved Stockholms-kollegiet, hvori han kraftig protesterer mod dennes egenmægtige optræden. Dette interessante brev, der er dateret Upsala 20. mars 1578, lyder i sin helhed saaledes:

«*Laurentius Petri Gothus*, erkebiskop af Upsala, til lektoren i theologi, magister *Laurentius Norvegus*.

Jeg har, hr. lektor, seet dit brev til kongens sekretær angaaende en dispensation for ham og hans frille, udstedt i kraft af en falsk fuldmagt, og jeg har læst det ikke uden stor harme. Jeg havde nemlig ikke troet, at en mand, der giver sig af med det hellige, skulde være kommen saa langt i frækhed, at han vovede aabenbart at dispensere for synd. Naar hr. lektoren siger, at han af Gud den almægtige har

¹⁾ Slgn. Messenius, Scand. ill. XV, pag. 139.

²⁾ Se erkebiskopens nedenfor meddelte brev. Ifølge Theiner I, pag. 545 kom brevet indhold til Laur. Petris kundskab paa den maade, at kongens sekretær i sin glæde viste det til sine venner, og at det saa af disse bragtes videre. Erkebiskopens ligefremme ord maa dog her staa til troende, ligesom ogsaa hans brev bestemt viser, at han maa have seet og læst Klosterlasses.

faaet sig overdraget denne fuldmagt til at absolvere en ubodfærdig hore, der bliver ved i sit horeri, saa kan jeg ikke se, med hvilket vidnesbyrd af skriften han vil kunne godtgjøre det, al den stund vor herre Kristus snarere byder, at denne synd skal bindes. Eller mener han, at hustruen kan frikjøbes ved egtemandens blod? I sandhed et grufuldt bryllup, der er kjøbt for den myrdede egtefælles blod! Lad den skjendige ophavsmand til den ugudelige forbindelse straffes! Lektoren mener maaske, at dette egteskabsbrud kan opveies ved egteskabets baand. Men naar han ser hen til Davids eksempel, saa maa han vide, at man ikke faar dømme efter eksempler, men efter love. Han turde ogsaa erindre, at kong David ved sin brøde paadrog sig, sin familie og hele sit land frygtelige straffedomme. Men disse personer, som det ugyldige brev absolverer, er i sandhed ikke værd, at Sveriges rige for deres skyld skal udsættes for lignende fare, idet det blir prisgivet den guddommelige hevn. Nok, ja mere end nok tynger vore mænds ustraffede skjendsels-gjæringer paa os, om man ikke ogsaa skal udfordre Guds vrede ved besmittede egteskaber. For derfor at have en frelst samvittighed for Gud og paa den maade at komme mit fædreland til hjælp, saa erklærer jeg herved i kraft af den myndighed, som er mig given af Gud og hans kirke, og som jeg for nærværende udøver, din for Johan Henriksson og Anna Magnusdatter ulovlig udstedte dispensation ugyldig at være og dem selv fremdeles at leve i hor. Og jeg opfordrer indtrængende den verdslige øvrighed til at fjerne dette onde, der er opstaaet til fædrelandets fordærvelse, og til ikke at bære sverdet forgjæves. Ogsaa dig, *Laurentius Nicolai Norvegus*, erklærer jeg paa grund af denne formastelige dispensation og i kraft af kirkens retfærdige dom for *uværdig til det hellige embede* og befaler dig derfor, at du afstaar derfra, indtil du har rettet paa din vildfarelse, og indtil du kommer paa bedre tanker og beder Gud om tilgivelse, hvorom det bliver vor sag at aflægge vidnesbyrd. Til be-

kræftelse herpaa har vi forsynet dette brev med vort segl. Givet i Upsala 20. mars 1578¹⁾).

Som man vil se, synes Klosterlasses egenmægtige handling at have gaaet erkebiskopen dybt til hjerte, og hans protest giver ogsaa indtryk af at komme fra hjertet. Hvert ord er skarpt, men vel overveiet. Det er, som om han føler

¹⁾ Brevet findes trykt paa latin hos Baazius pag. 419 fg. og lyder, som følger: «Laurentius Petri Gothus, archiepiscopus Upsaliensis, lectori theologiae M. Laurentio Norvego. Vidi litteras, d. lector, secretario regio datas de dispensatione cum ipso ipsiusque adultera, adulterina auctoritate facta, easque non sine gravi offensione legi. Non enim putassem, hominem sacris deditum eo impudentiae redactum, ut auderet manifeste impia dispensare. Quod d. lector dicat eam auctoritatem ab omnipotente Deo concessam impoenitentem adulteram et in adulterio perseverantem absolventi, quo probare velit scripturæ testimonio, non video, cum ligandum potius hoc peccatum jubet Christus, dominus noster. Aut opinetur conjugium sanguine mariti redimi posse? Nefariae profecto nuptiae occisi mariti cuore redemptae. Impii contractus impiissimus auctor corrigatur. Fortassis existimat lector adulterium vinculo matrimoniali compensandum; juxta exemplum Davidis sciat exemplis non judicandum esse, sed legibus. Meminerit etiam regem Davidem suo scelere se, suam familiam totumque regnum in horrendas conjecisse poenas. Istæ vero personæ, quas litteræ inanes absolvunt et conjungunt, indignæ profecto sunt, propter quas regnum Sueciæ simili exponatur periculo, divinæ objectum ultioni. Satis superque nostrorum hominum impunita flagitia nos gravant, desinant tandem incestuosus nuptiis ad iram provocasse Deum. Ego igitur, ut conscientiam salvam coram Deo retineam, patriæque hoc pacto subveniam, auctoritate mihi a Deo et eius ecclesia concessa, quaque in præsentia fungor, tuam dispensationem cum Joanne Henrici et Anna Magni illegitime factam irritam esse hisce statuo, eosque in adulterio continenter hærere affirmo. Et magistratum politicum obnixè rogo, ut malum in ruinam patriæ tollat excitatum, nec frustra gerat gladium. Te quoque Laurentium Nicolai Norvegum propter impiam dispensationem hanc censura ecclesiæ justa sacro ministerio indignum judico, et propterea ab eo abstineas jubeo, donec errorem correxeris, et a Deo veniam precatus animum in melius mutans, de quo nostrum est ferre testimonium. In cuius fidem has litteras nostro sigillo confirmandas duximus. Datas Upsaliæ 20. Martii anno 1578».

en indre tilfredsstillelse ved endelig engang at kunne lette sin samvittighed og tale rent ud. Brevets helt igjennem værdige tone og den følelse af kirkeligt ansvar og krænkethed, der skinner igjennem det hele, kan heller ikke andet end aftvinge os sympati for den aldrende mand, der nu i erkendelsen af, at hans liturgiske iver havde ført ham længere, end han kunde forsvare for sig selv og sin kirke, tog det første skridt tilbage. Og dog holder han sig, som vi ser, blot til det foreliggende enkelte faktum; brevet indeholder ingen ligefrem protest mod Klosterlasses virksomhed i det hele. Ja, skal man tage erkebiskopens ord efter bogstaven, synes han endog at tænke sig den mulighed, at rektoren skulde ville gjøre afbigt.

Men alligevel kan det ikke være tvilsomt, at han nu forstod hensigten med Klosterlasses og de øvrige udlændingers stræben. Og da denne stod i nær forbindelse med de liturgiske reformbestræbelser, blev det en opfordring til erkebiskopen om nærmere at undersøge disses berettigelse. Resultatet af disse fornyede undersøgelser og overveielser foreligger i et skrift fra slutningen af 1578 med titelen: *«Mod de nye papistiske stemplinger»*¹⁾; det udkom som gjen svar til et skrift af Klosterlasse til forsvar for papismen, hvilket ogsaa desværre er gaaet tabt. Med fastholdelse af sin tro paa kirkefædrenes store værd for kirkens bekjendelse er erkebiskopen nu kommen til den overbevisning, at man dog vanskelig kan bygge paa disse, da deres egthed er usikker, og de ofte modsiger hinanden. Forøvrigt polemiserer han skarpt mod messeofret, det katholske presteembede og helgendyrkelsen.

- Dette var det sidste indlæg, som den gamle og af samvittighedsbebæidelser plagede erkebiskop gav tilbedste i den liturgiske strid. Ikke længe efter udkom der fra Kloster-

¹⁾ Fuldstændigere: *«Responsiones brevissimæ contra novas papistarum machinationes intra limites patriæ excitatas»*. Slgn. Messenius, Scand. ill. XV, pag. 139.

lasses haand et nyt polemisk skrift, som ligeledes er tabt; men da laa Laurentius Petri allerede paa dødssengen. Han døde i Upsala 12. februar 1579¹⁾.

Abr. Angermannus ved ogsaa at fortælle, at Klosterlasse engang i nærværelse af mange fornemme mænd skal have været fræk nok til at bebreide erkebiskopen hans frafald fra liturgisterne med de ord: «Du vender nu tilbage til hine oprøreres mening?» — «Nei, ikke er de oprørere», skal erkebiskopen have svaret, «men de har været tro mod fædrelandet og kirken, fordi de paa forhaand frygtede, hvad vi nu erfarer»²⁾.

Det er selvsagt, at en saa aaben og energisk optræden af den svenske kirkes høieste geistlige maatte øve stor indflydelse paa den almindelige mening, en indflydelse, der ikke kunde andet end blive skjæbnesvanger for Klosterlasse og hele den katholske reaktion. Følgerne viste sig ogsaa snart. Presterne i Stockholm begyndte, som Possevin siger, «at prædike offentlig mere oprørsk end vanlig»³⁾, og forbitrelsen udartede til en almindelig forfølgelse mod de fremmede, især Klosterlasse⁴⁾. — Mellem erkebiskopen og kongen kom det ogsaa til voldsommere optrin. Kongen vægrede sig ved at iverksætte den haarde dom, hin havde fældet over Klosterlasse. Men erkebiskopen viste, at det var alvor med hans optræden, og erklærede at ville nedlægge sit embede; hvis han ikke kunde have fuld myndighed, vilde han ikke have nogen. Kongen svarede med samme mynt; erkebiskopens handlemaade mindede, sagde han, om den spanske inkquisition, som ikke engang taalt i selve pavens hjemland, Italien; han vilde heller aldrig tillade noget saadant i Sverige. Han truede ogsaa med at fratage ham hans indtægter. Om disse

¹⁾ Schück I, pag. 273—74. Slgn. Anjou III, pag. 126—27. Messenius, Scand. ill. XV, pag. 139.

²⁾ Abr. Angermannus, Hist. liturg. fol. Z, 7.

³⁾ «Et i ministri di Stocholmio predicando publicamente assai seditiosamente piu del solito». Theiner, Urk.-Buch pag. 270.

⁴⁾ Theiner I, pag. 546.

trusler opfyldtes fra nogen af siderne er uvist; men sikkert er det, at erkebiskopen ikke veg fra sit standpunkt¹⁾.

Dog kunde heller ikke kongen være andet end misfor-
nøiet med alt dette opstyr, Klosterlasses dispensation havde
vakt. Det skrig af forbitrelse, som havde reist sig mod
denne, kunde heller ikke saa let dæmpes, trods alt, hvad
kongen og Possevin gjorde for at undertrykke det²⁾. Hvor
meget end Johan III. personlig kunde holde af Klosterlasse,
som Theiner paastaar, og hvor meget han end anerkjendte
lovligheden af dennes dispensation³⁾, saa bød dog klogskaben
ham at give efter for den almindelige opinion. Hadet mod
liturgiens ivrigste forsvarer kunde jo let medføre en storm
mod liturgien selv, og da vilde ogsaa kongen rammes.
Han maatte derfor bestemt tage afstand fra Klosterlasse og
negte ham sin gunst. Umuligt er det heller ikke, at kongen
virkelig allerede nærede nogen uvilje mod Klosterlasse, fordi
han havde ham mistænkt for at være skyld i, at paven ikke
gik med paa de forlangte indrømmelser⁴⁾.

For at give sin misnøie et synligt udtryk fandt han at
maatte give pater Laurentius *afsked fra hans stilling som
leder af kollegiet*. Flere gange i løbet af de par maaneder,
Possevin endnu dvælede i landet, havde han søgt at faa
dennes samtykke hertil; men legaten synes at have været
uvillig og at have udhalet sagen i det længste, hvorfor
kongen, som det ser ud til, paa egen haand og uden legatens
vidende fratog Klosterlasse hans rektorsegel. At han ikke
fuldstændig fjernede ham fra kollegiet, men tillod ham at

¹⁾ Schück I, pag. 273.

²⁾ Theiner paastaar (I, pag. 546), at det lykkedes kongen og Possevin
snart at fjerne det uheldige indtryk, erkebispens brev havde gjort
paa geistligheden og folket; dette kan dog ikke være korrekt, da i
dette tilfælde kongens handlemaade overfor Klosterlasse vilde være
uforklarlig.

³⁾ Theiner I, pag. 546.

⁴⁾ Sacchini IV, pag. 273. Dorigny pag. 223.

blive staaende som lektor, samt lod ham beholde sin løn, skyldtes vistnok ene og alene Possebins mellemkomst¹⁾.

Hans fjernelse fra den ledende stilling ved høiskolen var dog ikke ensbetydende med et systemskifte og turde have været mere i navn end i gavn. Til rektor i Klosterlasses sted udnævntes, og det muligens allerede straks, en ung svenske ved navn *Johan Billius*, der ogsaa var katholsk, men endnu holdt sin tro hemmelig; han skal være bleven omvendt af Klosterlasse, og var rimeligvis en af hans disciple²⁾.

Vender vi os saa til gjenstanden for disse forfølgelser, Klosterlasse selv, saa lader det til, at han følte sig temmelig nedslagen, om dog ikke aldeles haabløs. I et brev til ordensgeneralen, skrevet omtrent samtidig med Possebins afreise, den 20. mai 1578, udbryder han i følgende suk: «Midt under alle mine forfølgelser har jeg ingen anden trøst end haabet om en lykkelig overgang (sic); thi jeg har mange og store fiender, der tragter mig efter livet, hvilket endog kongen oftere har gjort mig opmærksom paa. Kun dette ene ønsker jeg ved Guds naade at opnaa, nemlig at jeg kan omfavne ham, ved hvem Herren vil skjænke mig denne naade»³⁾. — Endskjønt ordene er noget uklare, synes de dog at tyde paa, at pateren endnu haabede paa kongens fuldstændige omvendelse og paa et lykkeligt resultat af samme.

Blandt dem, der i denne tid optraadte som Klosterlasses forfølgere, var *Abraham Angermannus* ikke den mindst virksomme. Denne, som hidtil havde været forvist til pastoratet Saltvik paa Åland, kunde nu ikke længere holde sig i ro der, men indfandt sig i Upsala for paany at optage kampen mod sin erkefiende. Paa St. Matthæi dag, den 21. september samme aar, holdt han i Upsala domkirke «en saadan prædiken, at det hjerte, som ei var af graasten og staal, visselig maatte

¹⁾ Possebins beretning hos Theiner, Urk.-Buch pag. 270. Slgn. Theiner I, pag. 546. Schück I, pag. 519.

²⁾ Schück I, pag. 519. Theiner I, pag. 670. Se ogsaa nedenfor pag. 180.

³⁾ Theiner I, pag. 546, hvor citatet meddeles paa tysk.

fælde taarer». Efter at have talt om katolikernes og lutheranernes gudstjeneste og paavist, at papisterne byggede paa falsk grund, udraabte han under forbønnen for Guds ords rette prædikanter, at Klosterlasse og hans parti var forrædere og sjælemordere, samt bad Gud beskytte fædrelandet mod denne glubende ulv¹⁾. Da mester Abraham samtidig atter kom med heftige udfald mod liturgien, mistede kongen taalmodigheden, udstedte et strengt forbud mod hans bøger og lod ham indsætte som fange paa Åbo slot. Herfra lykkedes det ham dog at flygte til hertug Karl; men da heller ikke denne kunde værgе ham mod kongens efterstræbelser, maatte han tilsidst vandre som landflygtig til Tyskland²⁾.

Da Klosterlasse endelig havde kastet masken, var naturligvis den forsigtighed og hemmelighedsfuldhed, hvormed han før havde gaaet tilverks, ikke længere nødvendig. Ganske naturlig blev vistnok ogsaa hans polemik nu mere utilhyllet og aaben, paa samme tid, som bitterheden over det lidte nederlag havde gjort ham mere fanatisk. Omtrent fra denne tid skriver sig muligens et papistisk smædeskrift, der i hine dage vakte megen opsigt og i fanatisk raahed søger sin lige. Det er det berygtede *brev fra satan til de lutherske prester*³⁾, et mesterverk i sit slags. Endskjønt forfatteren ikke navngiver sig, peger dog hele skriftets tone og ubestridelige talent saa bestemt paa Klosterlasse, at man ikke trænger at være bange for at tillægge ham forfatterskabet⁴⁾. Blot overskriften kan give en forestilling om arten af dets polemik:

¹⁾ Anjou III, pag. 151—52.

²⁾ Schück I, pag. 277. Slgn. Møller, Cimbria litterata II, pag. 38, samt III, registret.

³⁾ Det findes som manuskript i den før nævnte haandskriftsaml. K. 26 i Upsala og trykt i Raimundus's Hist. liturg. pag. 21 fg., der igjen er optaget i Girs, Kon. Johan III.s Chronika, Stockh. 1745.

⁴⁾ Saaledes ogsaa Schück (I, pag. 263), der siger, at det med urette er bleven tilskrevet Johan III.s sekretær, Olaus Sverkersson (slgn. Anjou III, pag. 215, samt Sven Bring, Hist. Romano Suetica, Londini Gothorum 1754, pag. 8—9, og Werwing I, pag. 51). Raimundus siger, at det var udgivet af liturgisterne, «hvilkas antesignani och

«Vi satan, det dybe helvedes konge, verdens herre, hele hedenskabets storfyrste, blindhedens greve, mørkets regent, skam, lasters og al uretfærdigheds friherre og alle kjætteres, oprøreres og løgnens milde fader og skytsherre, til vore tro tjenere prester og biskoper, som bærer vort ord frem i de nordiske lande, naade og fred i vor aand». Slutningen er i stilen hermed: «Givet i det yderste mørke paa vort kongelige slot Glædborg aar efter vort regimentes begyndelse 1532¹⁾».

«Paa et raat og ofte rent bespotteligt sprog lader han (forf.) afgrundsfyrrsten prise sine tro tjenere lutheranerne og opmuntrer dem til at være faste i kampen mod Guds venner, katholikerne²⁾». Smædeskriftet fik stor udbredelse og fandt indgang mangesteds ogsaa i prins Karls hertugdømme³⁾. Det synes ogsaa at have vakt megen forbitrelse, og der fremkom flere modskrifter, der dog ikke i talent kunde maale sig med hint. Et saadant modskrift blev forfattet af *Petrus Jonæ Helsingius*, daværende pastor primarius i Nyköping og electus til Strengnes, samt *Olaus Martini*, skolemester i Nyköping,

anførare wore besynnerligen Kloster-Lasse, item Possevinus och kon. Johans sekreterare Johannes och Oluf Swerchersson, som sedan per paronomasiam med rätta blev kallad Olof Perkelsson (o: djävelens son), item Henric Matsson. Dessa spitsfundiga bofwar och illistiga sällar sammanlappade då en widlyftig och ganska wederstygghelig försmäde skrift». Det er dog neppe tvil om, at Klosterlasse var op-havsmanden. Saaledes ogsaa Rosenberg, Nordboernes aandsliv III, pag. 211; denne sætter dets affattelsestid til 1588, hvilket imidlertid er umuligt af den grund, at Klosterlasse paa den tid forlængst havde forladt Sverige. Desuden vidner hele brevet om den levende og bitre strid, som forfatteren stod midt oppe i. Tiden er forøvrigt umulig at bestemme nøiagtig. Hvis den hentydning til erkebiskopens død, som findes i den af Raimundus meddelte tekst, og som ogsaa Angermannus henspiller paa (Hist. liturg. fol. C, 1), er rigtig, saa er det ikke forfattet før 1579, men sandsynligvis ogsaa i dette aar. I haandskriftsaml. K. 26 (Ups.univ.bibl.) findes derimod en anden læsemaade, der ikke giver nogen hentydning til erkebiskopen.

¹⁾ Hvortil denne tidsbestemmelse er at føre tilbage, forstaar vi ikke.

²⁾ Schück I, pag. 264.

³⁾ Raimundus pag. 33.

og udgivet med hertug Karls samtykke¹⁾. Det gjengjælder forfatteren af brevet fra satan med samme mynt og titulerer ham «*satans sekretær*». Overskriften lyder saa: «Et kort svar paa nogle af de fornemste punkter udi satans sekretærs brev, hvor der blandt andet bevises, at Luthers lære er den ældste og bedste, og hvorledes paven er kommen til at være Antikristus og hans lærere forbandede og slet ingen prester for Gud»²⁾.

Især synes ogsaa Abraham Angermannus at være kommen i harnisk over dette «satans brev»; han kommer gjentagne gange tilbage dertil, og man maa indrømme, at den polemiske tone hos ham ikke er saa stort bedre; det var nu engang tidens art. Endnu mange aar efter, i et skrift, som han udgav i Hamburg 1588, raser han mod «hin liturgiens forsvarer, Klosterlasse», der havde «hobet sammen stinkende vognlæs af smædeskrifter, beskyldninger, opdigtede vildfarelser og fordømmelser for at tilrakke den hellige Luthers navn og lære». I samme forbindelse minder han ogsaa om «hint lange brev», der omtrent i liturgistridens begyndelse var bleven skrevet til «hele de nordiske rigers presteskab under selve satans navn, og hvori satan, helvedes konge etc. i sin sandhedskjærlighed hilser, opmuntrer og byder os alle som sine svorne undersaatte og leiesoldater. Og vi skulde da — det er frygteligt at gjengive — i vore kirker forkynde *hans* ord og *hans* religion ligesom for *hans* folk». Angermannus nævner heller ikke ligefrem Klosterlasse som forfatteren, men erklærer satans brev fremgaaet af «selve de liturgiske smedes jesuitiske verksted og antændt af disse, som udgik fra os, men ikke var af os, det er de aabenbare mameluker og apostater (sic), der fra den pavelige skole er blevne sendt tilbage til fædrelandet og aabent fordømmer vor religion»³⁾;

¹⁾ Raimundus p. a. st., som paastaar at have denne oplysning fra sin svigerfar, hr. Gudmundus i Åker.

²⁾ Ogsaa dette skrift findes saavel hos Raimundus, som i haandskriftsaml. K. 26 i Upsala.

³⁾ Hist. liturg. fol. C, pag. 1.

sammenhængen tyder dog paa, at han har tænkt sig Klosterlasse som hovedmanden; nogen af dennes elever kunde i ethvert fald vanskelig have skrevet brevet.

Omtrent samtidig med eller snart efter de nys skildrede begivenheder hændte der ogsaa andre ting, som just ikke var til held for de jesuitiske stemplinger. Hertug Karl fik i samme aar (1578) ved giftermaal med en tysk protestantisk prinsesse sterke forbindelser i udlandet, hvorved hans partis mod vokste. Blandt den svenske adel var interessen for papismen i aftagende af frygt for at miste kirkegodset. Kongens misfornøielse tiltog derved, at han fik et afvisende svar fra paven paa sin ansøgning om de oftere nævnte indrømmelser. Udenlandske theologer blandede sig ogsaa i striden og søgte at bringe kongens reformer istaa, fremfor alle den bekjendte *David Chytræus* i Rostock, der levende interesserede sig for den svenske kirke¹⁾.

Paa den anden side gjorde fremmede katholske fyrster sig flid for at faa draget kongen over til sig. Den spanske konge Filip II. lod sig saaledes repræsentere ved det svenske hof ved en fast gesandt ved navn *Erasso*. Denne optraadte med stor pragt, og i hans hus, hvor der indrettedes et kapel, holdtes stadig messe for de derværende katolikere. Han var ogsaa en ven af Klosterlasse og støttede ivrig hans sag; han forærede saaledes kollegiet store pengesummer. Men da *Erasso* snart gjorde sig umulig i Stockholm og mistede kongens fortrolighed, tabte Klosterlasse ogsaa denne støtte²⁾.

Da efterretningen om sagernes forværrede stilling kom til Rom, vidste paven ingen anden raad end atter at sende *Possevin* til Sverige for at søge at raade bod paa tingene. I slutningen af juli 1579 indfandt saaledes denne jesuit sig for anden gang i Stockholm, denne gang ikke i verdslig hofdragt og med sverd ved siden, men i sin egen ordensdragt; det gavnede intet længere at lege skjul. Han ledsagedes af

¹⁾ Anjou III, pag. 152.

²⁾ Theiner, Urk.-Buch pag. 59—60.

tvende elever fra det tyske kollegium i Rom, *Nicolaus Mylonius* og *Johannes Ardulph*, samt af en netop i Polen presteviet svenske, *Laurentius Magnus Gothus*, en brodersøn af erkebiskopen ¹⁾).

Possevin fandt ingenlunde stillingen bedre, end han havde ventet. Mange omstændigheder havde bidraget til at øge kongens betænkeligheder, og Klosterlasse havde ikke gjenvundet hans gunst. Presterne plagede ham ogsaa med stadige angreb, hvilket dog ikke forhindrede Klosterlasse i at prædike paa svensk for folket ²⁾).

Men skjønt udsigterne saaledes ei var lyse, kunde Possevin dog ikke ganske opgive modet. Hans haab klyngede sig især til det tag, jesuiterne havde faaet i den studerende svenske ungdom. I det aars tid, han denne gang dvælede i Sverige, gik derfor hans hovedbestræbelse ud paa at vinde saa mange unge mænd som muligt for at sende dem til jesuitseminarierne i Braunsberg og Olmütz ³⁾). Han lod straks Klosterlasse og Warsewitz gaa i gang med dette arbejde. Den iver, hvormed disse drev paa sagen, kronedes ogsaa med ikke liden frugt. Endnu før vinteren indtraadte, havde de allerede et antal af 20 mænd, omvendte af Klosterlasse, paa haanden, der var villige til at drage afsted; de var mest sønner af fornemme familier ⁴⁾). Ogsaa nonnerne i Vadstena kloster fik af Possevin opfordring til at besørge fire eller seks helst adelige unge mænd afsendt til Braunsberg ⁵⁾). I

¹⁾ Sacchini IV, pag. 219. Theiner I, pag. 564 fg. Anjou III, pag. 154.

²⁾ «Laur. Norvegus . . . assidue ministrorum petebatur insidiis; quamquam cum lingua Sueca simul concionaretur, præcipuum ipse rerum munimentum erat». Sacchini IV, pag. 219.

³⁾ «Id unum spectans, ut sibi tempus in Suecia commorandi daretur tantisper, dum bonam adolescentium manum ad seminaria emitteret». Possevins beretning hos Theiner, Urk.-Buch pag. 324. Slgn. Anjou III, pag. 156.

⁴⁾ Theiner I, pag. 570 og 581.

⁵⁾ Brev fra Possevin til abbedissen i Vadstena af 15. okt. 1579 hos Theiner, Urk.-Buch pag. 189. — Rektoren for Braunsbergs semi-

løbet af aaret lykkedes det saaledes den energiske jesuit at sende omkring 50 ynglinge ud af landet, af hvilke han selv ved sin afreise førte med sig 15¹⁾).

Der kunde saaledes endnu synes at være godt haab for fremtiden, hvis alle disse vendte tilbage som katholske prester. Men udfaldet svarede ikke til forventningerne. En stor del af dem forblev i udlandet, og nogle maatte vende hjem paa grund af sygdom o. l. Dette sidste var f. eks. tilfældet med hin *Petrus Brask*, der havde været fører for de første seks ynglinge, som Klosterlasse sendte til Rom. Han kom i juni 1580 tilbage til Stockholm og fik tjeneste hos kronprins Sigismund²⁾. Enkelte af dem var det nok ogsaa, som angrede sit skridt og vendte papismen ryggen; saaledes en anden af hine seks Klosterlasses disciple, den før nævnte *Lars Eriksson*. «Han synes at have været en usedvanlig lumpen karakter, og hans religionsforandring lader til at have været dikteret af den simpleste egennytte. Da livet ved det tyske seminarium i Rom ikke svarede til hans forventninger, vendte han hjem (aar 1579) og udgav et skrift, hvori han overøste katolikkerne og de jesuitiske læreanstalter med de urimeligste og latterligste beskyldninger³⁾. Men hvor latterlige hans beskyldninger end var, fandt de dog tiltro og maatte være meget generende for Possevin og Klosterlasse, som her blev angrebne af en af sine egne. Alle forsøg paa at bringe ham til taushed var forgjæves⁴⁾. Lars Erikssons skrifter vakte stor opsigt og blev, siger Theiner, «slynget som ildebrande mod katolikkerne over hele landet»⁵⁾.

narium sees paa denne tid at have været en pater *Philippus Widmanstadius*.

¹⁾ Possevin hos Theiner, Urk.-Buch pag. 324. Theiner II, pag. 1. Slgn. Anjou III, pag. 157. Se nedenfor pag. 177.

²⁾ Theiner I, pag. 669.

³⁾ Schück I, pag. 519, hvor ogsaa eksempler anføres.

⁴⁾ Anjou III, pag. 157 henviser til Lars Erikssons egen beretning om Possevins forsøg paa at bringe ham til taushed.

⁵⁾ Theiner I, pag. 647. Slgn. J. Ardulphs brev til Lars Eriksson, Theiner, Urk.-Buch pag. 219 fg.

Imidlertid lod Possevin det være sig magtpaaliggende at styrke de allerede vundne og at redde, hvad reddes kunde. Nogen forhaabning knyttede han til det nys omtalte *Vadstenakloster*, «denne blomstrende og tillukkede urtegaard i kjætte-riernes vildnis»¹⁾, hvis nonner havde vist sin troskab ved under de lutherske gudstjenester «i kristelig visdom» at tilstoppe sine øren med voks og uld²⁾. Den omsorg, Possevin viede dette kloster, tyder paa, at det var meningen, om man maatte fortrække fra Stockholm, at forlægge centret for propagandaen hid³⁾. Det berettes ogsaa, at der i Vadstenaklostret fandtes en skole med omkring 100 elever, hvis lærer, der hed *Erik*, var omvendt og undervist i den katholske tro af Klosterlasse; denne Erik skal ogsaa have fulgt jesuiternes opfordring til at virke for propagandaen blandt sine disciple, og det ikke ganske uden held⁴⁾. Ved siden heraf undlod Possevin ikke forsøget paa om muligt endnu at bringe kongen til eftergivenhed; det ligger dog udenfor vor opgave at følge alle disse hans bestræbelser.

Ud paa høsten 1579 indtraf der en begivenhed, der syntes at skulle bringe papisterne nogen fremgang. Der udbrød nemlig paa denne tid i Stockholm en pest, som tvang hoffet og en stor del af indbyggerne til at forlade byen. Den almindelige opmærksomhed droges herved ogsaa bort fra jesuiterne, som nu kunde arbejde mere uhindret. Under denne hjem søgelsens tid kunde de ogsaa haabe, at folket vilde laane mere øre til deres forkyndelse.

Imidlertid trængte pesten ind ogsaa i jesuiternes egen leir, og flere af dem faldt som dens ofre. Heller ikke

¹⁾ Sacchini IV, pag. 273. Anjou III, pag. 159.

²⁾ «Quas quidem blasphemias virgines illæ christiana sapientia auribus cera lanaque prius oppletis repellebant». Possevin hos Theiner II, pag. 29.

³⁾ Om Possevins omsorg for Vadstenaklostret se Theiner I, pag. 625 fg., og Anjou III, pag. 160.

⁴⁾ Sacchini IV, pag. 277.

Klosterlasses kollegium blev skaanet. Et af de første ofre for sygdommen var en af hans disciple ved navn *Gabriel Paulsson*, der allerede var vunden for papismen. Han havde bedet om ikke at blive jordet blandt lutheranerne. Possevin og Klosterlasse lod ham derfor ved midnatstider, for ikke at blive opdagede og hindrede, begrave under katholske ceremonier paa en plads af den gamle franciskanerkirkegaard, hvor der endnu ikke hvilte nogen lutheran. Paa lignende maade jordfæstedes ogsaa tvende andre af kollegiets disciple, der bortreves af pesten¹⁾.

Possevin selv og den tidligere omtalte pater Vilhelm Good blev ogsaa lettere angrebne. Under sin sygdom skal Possevin have omvendt den kongelige læge, der tilsaa ham. Klosterlasse fik det hverv at undervise ham, og snart kunde han modtage sakramentet af Possevins haand²⁾.

Imidlertid fandt Possevin det raadeligst at unddrage sig videre fare og drog derfor med disciplene ved Stockholmskollegiet til dettes gaard Lindø, hvor de gav sig af med at undervise bønderne, og senere til dronningens gods Torvesund, nu Drotningholm, hvor de ved omhyggelig afsondring søgte at undgaa smitten; paa det sidste sted opholdt de sig hele 2 maaneder fra 14. november af³⁾.

Blandt dem, der trodsede dødsfaren og forblev i Stockholm under pesten, var Klosterlasse, der udmerkede sig fremfor de andre ved sin kraftige helse⁴⁾. Jesuiterne satte vistnok adskillige forhaabninger til ham under denne trængselstid. «Pater Laurentius er i Stockholm», skriver Possevin til Warsewitz, «og han vil, hvis han følger mit raad, bedre kunne ordne tingene der hjemme»⁵⁾. Han prædikede i denne tid hyppig i klosterkirken og søgte leilighed til at bringe de

¹⁾ Sacchini IV, pag. 222. Theiner I, pag. 597.

²⁾ Saaledes Theiner ibid.

³⁾ Sacchini IV, pag. 222. Theiner ibid. Anjou III, pag. 161.

⁴⁾ Theiner I, pag. 598.

⁵⁾ Brev af 14. nov. 1579 hos Theiner, Urk.-Buch pag. 201.

mange døende den katholske kirkes trøst¹⁾. Særlig søgte han ogsaa ved uddeling af bønnebøger, katholske opbyggelses-traktater o. l. at vinde indgang for sin tro; det var i denne tid, at der i Stockholm blev uddelt hele 1 500 eksemplarer af Canisius's katekisme²⁾.

Klosterlasse stod dog stadig i rapport med Possevin og de øvrige fraværende jesuitter. Af og til, gjerne flere gange om ugen og ofte hele dage ad gangen, besøgte han dem paa deres nærliggende opholdssted, for saa atter at vende tilbage til Stockholm; paa helligdagene var han dog altid i byen, naturligvis for at prædike³⁾. Det kunde synes rimeligt, at Klosterlasses og andre jesuiters dødsforagt og opofrelse i denne tid maatte gjøre et gunstigt indtryk paa enkelte af dem, som var vidne dertil, saa meget mere, som enkelte lutherske prestere havde forladt byen. Men det taaler visselig adskillig afprøvning, naar pater Theiner taler om de «mange udmerkede og glimrende omvendelser, som kronede Klosterlasses anstrengelser», og om, at «de frommere og indsigtfuldere svensker» ved synet af hans og Possevins heltedige opofrelser paa den ene side og de lutherske presters feige flugt paa den anden side tog sin tilflugt til jesuitterne. Possevins optræden var ialfald ikke modigere i denne tid. Endda større overdrivelse er det selvfølgelig, naar den samme forfatter paastaar, at «den tilsigtede forening mellem den svenske og katholske kirke snart vilde være kommen istand», hvis blot kongen ved denne leilighed «havde udvist mere mod og beslutsomhed og havde givet de katholske missionærer, der var saa afholdte, agtede og beundrede af folket, mere frihed»⁴⁾.

¹⁾ Theiner I, pag. 598—99. Der døde ifølge Possevins beretning op til 70 og flere om dagen. Theiner, Urk.-Buch pag. 202. Messenius opgiver tallet af dem, som i 3 mdr. bortreves af pesten, til over 12 000. Sccond. ill. VII, pag. 57.

²⁾ Theiner *ibid.* Anjou III, pag. 162. Slgn. foran pag. 144.

³⁾ Possevins brev til Warszewitz p. a. st. Slgn. Sacchini IV, pag. 222, og Theiner I, pag. 598.

⁴⁾ Theiner I, pag. 599.

Possevin selv saa ikke sagen saa lyst. I anledning af de sidste missionsefterretninger fra Brasilien, ifølge hvilke jesuiterne der paa et aar havde omvendt 5 000 hedninger, klager han i et brev til Warsewitz af 20. november: «Og vi, hvad udretter vi her? Vi er i sandhed deres antipoder»¹⁾. Possevin udtrykker ogsaa ligefrem sin forundring over, at Klosterlasses ihærdige arbeide i denne tid ikke bar den forønskede frugt. «Det er forunderligt», siger han, «at skjønt nogle kommer sammen for at høre ham, og han selv siger, at han har nødet dem til at komme til skriftemaalets sakrament, saa er der dog endnu ingen, som har skriftet for ham». Og Possevin tilføier sukkende: «Saa dybe rødder har kjætternes daarskab slaaet»²⁾. Han har ogsaa mistanke om, at «noget andet ligger under», men hvad dette andet er, siger han ikke³⁾.

Jesuiten Sacchini beretter ogsaa, at Klosterlasse trods al sin iver «ikke formaaede at lokke mange til endog i det sidste aandedrag at tænke paa sin evige frelse», men at tvertom drukkenskab og alskens svineri herskede midt under pesten. «I den grad», tilføier han, «kan kjætteriet forblinde menneskenes sind og fordærve sederne»⁴⁾. De følgende hændelser vil ogsaa tilstrækkelig godtgjøre, at trods al opofrelse fra Klosterlasses og de øvrige jesuiters side skede der dog intet omslag i den almindelige uvilje mod dem.

¹⁾ Theiner I, pag. 603.

²⁾ «Mira res est, cum ad eum audiendum aliqui convenient, et ille (Laur.) dicat se ursisse illos, ut venirent ad se ad sacramentum confessionis, nemo tamen adhuc auditus est ab eo. Ita altas habet radices hæretica stupiditas» . . . Possevins brev til Warsewitz af 14. nov. 1579 hos Theiner, Urk.-Buch pag. 201.

³⁾ Possevin *ibid*.

⁴⁾ «Laurentius in urbe præsentî animo operam suam morientibus exhibens, non tamen multos potuit pellicere, ut vel supremo spiritu cogitationem susciperent æternæ salutis. Quin potius inter pestilentiam ebrietas et spurcitia omnis grassabatur. Tantum hæresis humanæ gentis occæcat animos moresque corrumpit». Hist. soc. Jesu IV, pag. 222.

Skjønt meget lagde beslag paa Possevins opmærksomhed i denne hjem søgelsens tid, saa tabte han dog ikke det fraværende kongehus af sigte. Gjennem hyppige breve til Warsewitz, der havde fulgt hoffet til Vesterås, giver han denne nøiagtige forskrifter om, hvordan der burde fares frem overfor hver enkelt af kongehusets medlemmer¹⁾. Særlig glæde havde papisterne af den unge prins *Sigismund*, paa hvem de mere og mere lagde sin elsk, efterhvert som kongen selv blev mere umedgjørlig. Netop under pesttiden synes jesuiternes paavirkning at have kommet sterkere frem end før hos den 13-aarige prins; han negtede bestemt at lyde sin far, da denne bød ham overvære en liturgisk gudstjeneste. Kongen blev vistnok vred og lod prinsen korporlig revse, men uden nytte. Sigismund var og blev fra nu af katholicismens hengivne ven. Men jesuiternes fremgang i denne sag blev, som Anjou siger, «gjennem Guds underbare styrelse et middel til protestantismens redning, da den aabnede Gustav Adolf den store veien til den svenske trone»²⁾. — Kongens vrede rammede ogsaa jesuiterne, og han truede dem baade med prygl, fængsel og landflygtighed³⁾.

I slutningen af januar 1580 drog kongen til *Vadstena* for der at holde en rigsdag. Possevin og hans fæller indfandt sig ogsaa efter kongens bud; for endel skede dette vistnok, fordi kongen ikke ønskede, at jesuiterne skulde have for frie hænder i Stockholm paa grund af den forargelse, som derved kunde opstaa⁴⁾. Klosterlasse blev dog tilbage i hovedstaden og fortsatte sin virksomhed. Pesten havde paa denne tid lagt sig noget, og da sindene ikke længere blot optoges ved tanken paa farsotten, vendte opmærksomheden sig atter mod jesuiterne, især Klosterlasse, og det paa en for denne lidet

¹⁾ Foruden det oftere omtalte brev af 14. nov. nævner Theiner ogsaa et af 20. og et af 30. nov., I pag. 601 og 603.

²⁾ Anjou III, pag. 158 og 161.

³⁾ «Tum furem vertit in patres, verbera iis, carcerem, exilium comminari». Sacchini IV, pag. 223. Sign. Anjou III, pag. 166.

⁴⁾ Anjou III, pag. 166.

kjærkommen maade. Det viste sig nu, at stemningen saa langt fra havde vendt sig til papisternes fordel, at hadet mod de fremmede netop nu nærmede sig sit høidepunkt. At presterne heri havde en væsentlig andel er ikke urimeligt. Ophidselsen antog nu et tumultuarisk udseende, og det kom endog til haandgribeligheder. Under et opløb blev der stukket ild paa kollegiets bygninger, og beboerne blev uddrevne. Det lykkedes dog at slukke ilden, saa husene reddedes. Dette skede i begyndelsen af februar¹⁾.

Mødet i Vadstena, der aabnedes 19. februar, optraadte skarpt mod de papistiske stemplinger. Det henstillede til kongen at rense sig for delagtighed i disse og opfordrede ham især til at skride ind mod udbredelsen af katholsk litteratur i Sverige, samt sørge for, at lærestolene blev givne blot til saadanne, hvis tro ikke var mistænkt²⁾. Dette var selvfølgelig myntet især paa Klosterlasse. Kongen, hvis frygt for, at hans planer skulde skades ved papisternes virksomhed, stadig tiltog, lod sig ogsaa skræmme. Han sendte straks flere breve til Klosterlasse i Stockholm og opfordrede ham indtrængende til at gaa frem med større forsigtighed og sindighed. Den samme henvendelse stillede han til Possevin, som var nærværende, og bad ham lægge Klosterlasse alvorlig paa hjerte at følge hans raad³⁾. Om kongens opfordring virkede stort paa Klosterlasse er uvist; i ethvert fald kunde, som vi skal se, befolkningens had ikke mildnes.

Ved pinsetider 1580 fandt der et nyt voldsomt opløb sted i Stockholm mod Klosterlasse og kollegiet⁴⁾. Man gjorde ved nattetider et anfald paa klosterbygningerne, og det kom

¹⁾ Theiner I, pag. 606–7. Anjou III, pag. 163.

²⁾ Messenius, Scand. ill. VII, pag. 58. Theiner I, pag. 607.

³⁾ Theiner I, pag. 609.

⁴⁾ Theiner taler bestemt om to opløb, et i beg. af febr. og et ved pinsetider. Om det sidste se I, pag. 655. Anjou slaar derimod begge Theiners beretninger sammen (III, pag. 163). Endskjønt Theiner ikke meddeler sine kilder, maa vi dog tro ham, da han op-giver saa bestemte data for begge opløb.

til haandgemæng mellem pøbelen paa den ene side og pater Laurentius og hans elever paa den anden; de sidste blev dels fordrevne, dels tagne til fange og kastede i fængsel. Theiner ved endog at fortælle, at det kom til blodsudgydelse, og at Klosterlasse selv var nær ved at falde som offer. Videre beretter han, at den rasende folkemængde lededes af en luthersk prest, der udstødte forbandelser mod den katholske tro, mod messen og skriftestolen, mod cølibatet og skjærsilden for at opflamme hobens raseri. Forbitret herover skal saa sangmesteren ved kollegiet, en ivrig katolik, der netop var bleven omvendt, have staaet frem og afsløret hans løgn for alles øine; men den rasende mængde overfaldt ham, og haardt saaret blev han kastet i et mørkt fængsel¹⁾. — Possevin anser hele opløbet som en følge af en forbindelse, der nylig var kommen istand mellem lutheranere og kalvinister til fælles optræden mod den fra jesuiterne truende fare. Anjou ytrer dog med rette, at der visselig alligevel var grunde nok til folkets voldsomme optræden mod Klosterlasse²⁾.

Da kongen gjennem Possevin fik underretning om dette stormende optrin, fandt han at maatte skride straffende ind mod urostifterne og sætte de fængslede jesuiter i frihed. Men paa den anden side blev ogsaa Klosterlasse ham nu altfor brydsom, og for at fri sig fra ethvert skin af meddelagtighed, ansaa han det nødvendigt at forbyde ham al videre virksomhed i Stockholm. Pater Laurentius blev *fjernet fra sin stilling ved høiskolen og forbødes at prædike, samt forvistes fra hovedstaden*. Indtil videre bød kongen ham at opholde sig paa Lindø eller Torvesund³⁾.

¹⁾ Denne sangmester er vistnok identisk med den Hans kantor, hvem Anjou (III, pag. 163, efter et brev fra kongen til statholderen i Stockholm 9. mai 1580) nævner som en af urostifterne, og uden tvil ogsaa med den Johannes kantor, som i 1586 opsøgte Klosterlasse i Prag. Se nedenfor pag. 185 fg.

²⁾ Theiner, Urk. Buch pag. 342. Anjou III, pag. 163.

³⁾ Theiner I, pag. 655, og Anjou p. a. st.

Hermed var det i virkeligheden forbi med Klosterlasses mission i Sverige; han holdt sig i ro, lige til han i følge med Possevin forlod landet for stedse¹⁾. Det arbeide, som han havde begyndt med saa lyse udsigter og forhaabninger, viste sig saaledes at være aldeles mislykket.

Kongens endnu usvækkede iver for liturgiien saavel som Vadstena-mødets forestillinger bevægede ham imidlertid til endnu strengere forholdsregler mod Klosterlasse. Denne, der fra først af havde optraadt som liturgiien ivrigste forsvarer, havde, efterhaanden som han lod sin forklædning falde, ogsaa begyndt at gjøre udfald i sine skrifter mod enkelte af liturgiien punkter, som han mente burde forandres. Det er klart, at dette maatte være et kjærkomment vaaben i antiliturgisternes haand, og det blev vistnok ogsaa brugt til kongens store fortræd. Her maatte skrides kraftig ind.

I et brev til biskop *Anders af Wexiö* af 19. mai samme aar (1580), hvori kongen indskjærper denne fornyet iver for liturgiien indførelse i stiftet, nedlægger han tillige en sterk protest mod disse Klosterlasses angreb. «Hvis nogen», siger han, «skulde undskyldte sig med det paaskud, at der i skrifter af mag. Laurentius, lektor ved kollegiet i Stockholm, findes udtalelser, der erklærer, at visse punkter i liturgiien burde afskaffes, da skal vore undersaatte hermed vide, at *vi fuldstændig forkaster disse skrifter*»²⁾.

Men paa den anden side fordømmer han ogsaa hans modstander *Abraham Angermannus's* angreb paa liturgiien. Han giver derfor befaling til, at saavel Klosterlasses bøger som mester Abrahams skrifter, af hvis intetsigende grunde presterne ikke maatte lade sig forlede til frafald fra sit engang givne løfte, *skal opspores overalt og konfiskeres samt indleveres til*

¹⁾ Anjou p. a. st.

²⁾ «Si aliqui se excusent prætendentes contineri in libris mag. Laurentii, lectoris in collegio Stocholmensi, quod puncta quædam liturgiæ censeant eliminanda, sciant nostri subditi hos libros a nobis plane improbari». Brev fra Johan III. til biskop Anders af Wexiö, dateret Linköping 19. mai 1580, hos Baazius pag. 452.

kongens cancelli. Fremdeles forbyder han samtlige sine undersaatte at opbevare eller beholde saadanne skrifter hos sig, end sige at sprede nye bøger blandt folket uden hans specielle tilladelse. Overtrædere af disse bud trues med at blive «*straffede som oprørere og forrædere*». Saadan nidkjerhed for religionens sag viste kongen, forat «ingen skulde kunne beskyldte ham for at begunstige noget kjætteri, hverken gammelt eller nyt». Dette edikt skulde biskopen øieblikkelig kundgjøre for hver enkelt af sine prester, «forat de», som det heder, «ikke mod sit vidende skal hjemfalde til vor *unaade*¹⁾». En lignende kundgjørelse afsendte kongen samtidig til biskop *Martin af Linköping* og vistnok ogsaa til rigets øvrige biskoper²⁾.

Dette edikt havde forsaavidt ikke den tilsigtede virkning, som den bitre modstander af liturgien, biskop Martin af Linköping, var uvillig til at iverksætte det i sit stift. Paa grund af sin modstand mod liturgien blev han nu endelig afsat fra sit embede; han tog sin tilflugt til hertug Karl i Nyköping og modtog af ham en stilling som sogneprest³⁾. Dommen over biskopen kundgjordes for stiftets presteskab

¹⁾ «Omnes hos seditiosos libros et scripta sophistica inquirant et ubicunque habentur colligant, ad nostram cancellariam transmittant. Præcipimus etiam universis ac singulis nostris subditis, ne hujusmodi libros servant vel apud se retineant, multo minus ut novos libros publicent et in vulgus spargant sine nostro speciali consensu. Contemptor nostri mandati poenam seditiosi ac proditoris sustinebit. Hunc zelum religionis pie fovemus, ne quisquam nobis imputet favere alicui hæresi, sive veteri sive recentiori. Hoc edictum nostrum mature significabit episcopus singulis suis clericis, ne nostram nescientes incurrant indignationem». Baazius p. a. st. Slg. Theiner I, pag. 645—46.

²⁾ Baazius pag. 453. Theiner I, pag. 645. Brevet til biskop Martin af Linköping findes, ifølge Anjou III, pag. 176, hos Spegel, Skrifteliga bevis hörande till kyrkohistorien, som vi desværre ikke har havt adgang til at benytte. Uddrag deraf findes hos Sven Bring, Liturgia Romano Suetica, Londini Gothorum 1754, pag. 32, og hos Westén I, pag. 225. Det er dateret 18. mai.

³⁾ Baazius pag. 453. Theiner I, pag. 656. Anjou III, pag. 176.

paa et møde, som kongen nogle uger senere sammenkaldte i *Linköping*, og Martin blev foran domkirkens alter afført sit bispeskrud. Kongen gav statholderen i Östergötland, *Hogenskild Bjelke*, det hverv at forklare for stiftets almue grunden til biskopens fjernelse, og samtidig lod han ham forkynde, at Klosterlasse og skolemestrene i Stockholm og Vadstena, som ogsaa havde vakt forargelse, skulde blive ikke blot afsatte fra sine stillinger, men endog *forviste fra landet*¹⁾.

Ogsaa overfor det samlede presteskab kom kongen tilbage til den dom, han nylig havde fældet over Klosterlasse. Det ser ud, som om han har været bange for, at hans skarpe optræden mod dennes skrifter, der dog paa en viss maade var skrevne til forsvar for liturgien, kunde blive opfattet som tegn paa et tilbagetog, og at den saaledes kunde svække virkningen af hans paabud om liturgiens brug. Han stadfæstede derfor vistnok den tidligere udtalte dom baade over Klosterlasses og Angermannus's skrifter og hævdede, at den Helligaand var bunden hverken til Wittenberg eller Genf eller endog til Rom; sandheden var blot én, og den var at søge i kirkefædrenes skrifter²⁾. Men paa den anden side kom han ogsaa med det forbehold, at det ingenlunde var for at gjøre presterne tillags, at han havde frataget Klosterlasse ledelsen af kollegiet og negtet ham at prædike, men fordi denne efter hans mening undertiden havde baaret sig uklogt ad og handlet mod hans ønsker³⁾.

Vi har hidtil med flid undladt at dvæle ved jesuiternes, særlig Possevins, stadige forsøg paa at overvinde kongens

¹⁾ Anjou III, pag. 176, efter et kreditiv og memorial for Høg. Bjelke, 27. juni 1580.

²⁾ Anjou *ibid*.

³⁾ Saaledes Theiner (I, pag. 657), hvis fremstilling af dette mødes forhandlinger forevrigt er i høi grad ensidig. Denne forfatter har ret, naar han peger paa, at Klosterlasses angreb paa liturgien og kongens optræden tydelig vidner om, at han ikke havde nogensomhelst del i dette verks affattelse.

modstand; vi vil heller ikke nu indlade os derpaa, da det ligger udenfor vor opgave, som er at skildre begivenhederne, kun forsaavidt som Klosterlasse sees at have staaet i noget nærmere forhold til dem. Vi vil her blot gjøre opmærksom paa, at kongen fremdeles viste sig aldeles uvillig til at indgaa paa nogen forening med Rom uden de forlangte indrømmelser. Han opgav i det hele taget ikke noget af sit standpunkt. For Possevin erklærede han, at selv om ikke de tidt nævnte dispensationer indvilgedes ham, saa vilde han dog aldrig blive hverken lutheraner eller kalvinist. Men for at komme sit land til hjælp og skaffe det rette prester — en bekymring, som aldrig slap ham —, saa vilde han søge forening med den græske kirke, der ogsaa eiede apostolisk succession¹⁾.

Da Possevin viste sig umedgjorlig, havde kongen endnu engang henvendt sig til Klosterlasse. Denne havde dog i det hele vist mere eftergivenhed og føielighed end Possevin, og kongen syntes endnu at nære det haab, at han skulde kunne bevæges til at arbeide for hans formaal. Han foreslog ham derfor at blive i landet under det vilkaar, at han skulde forpligte sig til ikke at handle mod kongens vilje, men tvertom støtte hans reformer efter bedste evne; specielt skulde han gaa med paa gudstjenestens afholdelse paa folkesproget og nadverens uddeling under begge skikkelser; ei heller skulde han forkynde den papistiske lære, f. eks. om skjærsilden, helgendyrkelsen, pavens absolute magt, sjælemesser o. l., pilgrimsvandringer, aflad o. s. v.²⁾.

Kongen havde, siger Theiner, overdraget ingen mindre end formanden for rigsraadet samt sin anden sekretær, *Nikolaus Brask*, at underhandle med Klosterlasse herom; men disse undslog sig med det paaskud, at denne aldrig vilde gaa med derpaa. Kong Johan skal da have ladet en af de underordnede sekre-

¹⁾ Theiner I, pag. 616. Anjou III, pag. 170.

²⁾ Theiner I, pag. 585—86. Anjou III, pag. 171. Sacchini IV, pag. 221.

tærer overbringe Klosterlasse forslaget. Denne skal dels have lokket ham med kongens understøttelse af kollegiet, dels truet ham med tabet af majestæten's hjælp og beskyttelse. Han gjorde ham opmærksom paa, at kongen nu for altid havde afbrudt alle underhandlinger med paven. Men da sekretæren vilde have pateren til at underskrive forpligtelsen, skal denne have svaret med de ord, at «han levede under en fremmed lydighed og kunde intet gjøre; han fik afgjøre den sag med hans overordnede, Possevin».

Anmodet om skriftlig at redegjøre nærmere for dette sit afslag, sendte Klosterlasse kongen en skrivelse af følgende indhold: Han var hans majestæt overmaade taknemmelig for den velvilje, han hidtil havde vist ham; han vilde stedse være rede til, som det sømmede sig, at yde ham sin hjælp i alt, saafremt kongen ogsaa tillod ham at handle frit, aabent og uhindret, slig som de troendes vel krævede det; thi han skulde ikke glemme, fra hvem og til hvem han var kommen. Men hvad den forlangte ed angik, saa vilde han aldrig aflægge nogen saadan, da Guds ord ikke var bundet; paa den anden side vilde han, saavidt det stod til ham, i sine prædikener ikke give leilighed til forargelse. Dog vilde han stedse og overalt vise sig som en god katolik og handle som en saadan; vilde ikke kongen dette, saa vilde dog han som forhen uafsladelig opsende varme og oprigtige bønner til den høieste for hans majestæts vel og søge sig et andet vinbjerg, hvor han kunde tjene Gud og menneskenes frelse med bedre samvittighed ¹⁾. — Sacchini beretter ogsaa, at jesuiterne, for endnu at gjøre et sidste forsøg paa at overtale kongen, i fællesskab forfattede et længere brev, som de overrakte en af kongens sekretærer, vistnok Johan Henriksson, for ved en passende leilighed at oplæses for kongen. Blandt andet minder de her kongen ogsaa om Klosterlasses fortjenester. Kongen havde selv, siger de, vidnet, at der var mange ting, han uden ham ikke havde kunnet drive igjennem; al den

¹⁾ Theiner I, pag. 586—87.

møie, Klosterlasse havde underkastet sig uden nogensomhelst løn, men tvertom under de trangeste kaar (sic), havde ogsaa kunnet vise, hvorhen hans bestræbelser sigtede¹⁾.

Da saaledes hverken Possevin eller Klosterlasse var at formaa til at gaa med paa kongens planer, skal denne have kaldt dem til sig og sagt: «Man ser godt, at I er jesuiter, og af eder kan man intet opnaa; men saa skal heller ikke I opnaa noget af mig». Disse ord kan gjerne sættes som motto over resultatet af jesuiternes hele forsøg paa at bringe den svenske konge og hans rige tilbage til papismen. Johan III. havde stadig klynget sig til den tanke, at der skulde kunne opnaaes en forening med Rom paa grundlag af gjensidige indrømmelser. Med ligesaa stor haardnakkethed havde Rom holdt fast paa, at kongen skulde slippe sine krav. Der skulde aar til, før begge parter lærte hinanden saavidt at kjende, at de skjønte, at slige forhandlinger var frugtesløse. Nu først var det gaaet op for dem, og dermed var ogsaa bruddet ulægelig skeet. Selvfølgelig gav de hinanden gjensidig skylden herfor. Kongen mente, at havde Rom vist den smule eftergivenhed, han forlangte, saa kunde foreningen være kommen istand. Jesuiterne paastod, at hvis kongen havde havt mere mod og givet dem frie hænder, saa kunde det svenske folk have været omvendt, da «det enfoldige og gode folk beklagelig nok følger sine førere og lærere i liv og død, hvem det end træffer til at faa»²⁾.

I erkjendelsen af, at der ialfald for øieblikket intet mere kunde udrettes, forlod baade Possevin og Klosterlasse St. Laurentii dag den 10. aug. 1580 tilligemed de fleste andre missionærer skuepladsen for deres mange kampe og skuffelser

¹⁾ «De Laurentio vero Norvego ipsum testificatum sine illo multa, quæ ad pietatem attinent, nunquam potuisse promoveri, susceptos ab illo labores sine ullo stipendio, in summis victus angustiis, potuisse mundo testari, quorsum eius studia spectent». Sacchini IV, pag. 221. Slgn. Dorigny pag. 223.

²⁾ Sacchini IV, pag. 222. Slgn. Anjou III, pag. 167.

for ikke mere at vende did tilbage¹⁾. Det berettes ogsaa, at det skede ifølge kongens befaling²⁾. Kun nogle faa jesuiter blev tilbage, blandt dem Warszewitz, for som prester og skriftefædre at betjene dronningen og de øvrige derboende katolikere³⁾. Før sin afreise havde Possevin endnu gjort et sidste forsøg paa at vinde enkelte af de svenske stormænd, der havde vist jesuiterne sympati, samt efter evne styrket de for papismen allerede vundne til at blive romerkirken tro og fremdeles virke for dens fremme⁴⁾. I sit følge havde han 15 unge proselyter, som Klosterlasse havde samlet for at indsættes i jesuitseminariet i Braunsberg⁵⁾.

Hvad Klosterlasse angaar, saa erklærer kongen i et brev til jesuitergeneralen Mercurianus af 2. juli 1580, at han «af retmæssige grunde var bleven nødt til at sende hr. Laurentius Norvegus bort»; han haabede derfor, at generalen vilde optage dette i den bedste mening og ikke af den grund undlade at støtte hans sag med sin indflydelse⁶⁾. Vi kjender tildels af det foregaaende, hvilke disse kongens «retmæssige grunde» var.

Ifølge en gammel forfatter skal Klosterlasse selv siden have fremstillet aarsagen til sin afreise, idet han samtidig klager over, hvorledes forholdet var bleven forvansket. «Lad

¹⁾ Sacchini IV, pag. 273. Münter, Den danske reformationens hist. II, pag. 645, sætter feilagtig aaret for Klosterlasses afreise fra Sverige til 1578 eller 1579. Ifølge Paulinus, Hist. arct. II, pag. 310 fg. skulde baade Klosterlasse, Possevin og de øvrige jesuiter have opholdt sig i Stockholm ogsaa efter dronning Katharinas død, 1583. Rhyzelius oplyser i sin Monasteriologia Suiogoth., pag. 41, at Klosterlasse var «doctor eller rettere sagt seductor» i kollegiet «i 7 aars tid», og at han 1582 (Westén I, pag. 224, har 1580) af kongen ansattes som sogneprest i Stockholms stadskirke eller «Storkirken» (St. Nicolai kirke). Om denne feiltagelse se foran pag. 98, note 3.

²⁾ Sacchini IV, pag. 273.

³⁾ Theiner II, pag. 3. Anjou III, pag. 168.

⁴⁾ Se herom Theiner I, pag. 665 fg.

⁵⁾ Se foran pag. 163. Naar Westén I, pag. 225 beretter, at Klosterlasse førte med sig «over 100» svenske ynglinge til de jesuitiske seminarier, saa er dette altsaa en stor overdrivelse.

⁶⁾ Theiner, Urk.-Buch pag. 99.

os ogsaa se», siger han, «med hvor stor paalidelighed man gaar frem under behandlingen af den svenske historie. Der kom nogle af samfundet til Sverige, og de bevirkede paa kong Johans befaling, at svenskerne forstod, at de var bedragne af de evangeliske, og vendte tilbage til sine fædres tro og religion. Men da presterne, skjønt overbeviste om sit bedrag og sine vildfarelser, viste sin halstarrighed og ikke holdt den kongen givne ed, vilde denne bruge sin magt imod dem, ligesom han ogsaa gjorde. Da fædrene af vort samfund ikke billigede denne fremgangsmaade og forudsaa oprør, opnaaede de efter mange bønner, at de ialfald for en tid fik drage ud af landet. Da de fik denne tilladelse, blev de af kongen selv sendte bort paa en ærefuld maade med et kongeligt skib, dog saa, at der altid var én tilbage, der kunde beholde pladsen, saalænge kongen var i live»¹⁾. — Naar Theiner ved at fortælle, at kongen var meget bedrøvet over Possebins reise, og at han «straffede flere af dem, der havde bagvasket Klosterlasse og fremtvunget hans afsked, med haardt fængsel»²⁾, saa tør det vel modtages med nogen tvil. Rimeligere synes det, som Anjou siger, at «kong Johan var fornøiet

¹⁾ Messenius, Sccond. ill. VII, pag. 75. Ifølge denne kilde skal de citerede ord have forekommet i en «apologetisk bog», som Klosterlasse har skrevet mod biskopen af Skaane (contra Sconiaë præsulem libro apologetico). Noget saadant skrift af Klosterlasse har vi imidlertid ikke andensteds seet omtalt (se dog Westén I, pag. 228). Derimod er det os bekjendt, hvorledes en anden jesuit, en tidligere dansk prest ved navn *Jacob Schröter*, i 1605 fra Braunsberg lod udgaa et bittert polemisk skrift, der særlig var rettet mod biskop *Mogens Madssøn* i Lund (*Zwergius*, Det sjællandske kleresi, Kbh. 1754, pag. 468). Vi har en mistanke om, at det er dette skrift, Messenius sigter til, idet han feilagtig tillægger Klosterlasse det. Da imidlertid Klosterlasse samtidig med det nævnte skrifts udgivelse (1605) ganske sikkert befandt sig i Braunsberg, er det noksaa sandsynligt, at han har havt nogen del i skriftets affattelse; især er det rimeligt, at Schröter har havt sit kjendskab til begivenhederne i Sverige fra Klosterlasse selv, og det kan forsaavidt være ialfald noget berettiget, naar Messenius refererer de ovennævnte ord som udtalte af Klosterlasse.

²⁾ Theiner II, pag. 5.

med at blive kvit de missionærer, som syntes at true hans riges fred og hindrede hans egne planer. Han ønskede, om ikke befalede deres afreise, og de indsaa selv, at videre anstrengelser var frugtesløse¹⁾. Derimod har det muligens nogen sandsynlighed for sig, naar Theiner fortæller, at «kongen vilde kalde den gode pater Laurentius Nicolai tilbage». Det berettes ogsaa ellers fra jesuitisk hold, at det var kongens mening foreløbig blot at sende ham bort for et aar, dels fordi han havde ham mistænkt for at modarbejde ham hos paven, dels fordi han frygtede, at hans mission skulde faa altfor stor fremgang²⁾. Klosterlasse skal ogsaa selv engang have sagt, at han senerehen af den svenske konge var bleven omhyggelig eftersporet; men denne havde ikke fundet ham, fordi han dengang opholdt sig langt fra Sverige, enten i Wien eller i Rom³⁾. Hvis dette forholder sig saa, da har vel kongen endnu havt haab om at kunne vinde Klosterlasse for sig, trods det afslag, han engang havde faaet. Det er imidlertid sikkert, at den norske jesuit aldrig mere gjorde forsøg paa atter at spille nogen rolle i Sverige; dertil var hans første angreb altfor mislykket.

Hermed anser vi os færdige med Klosterlasses svenske mission⁴⁾. At skildre, hvorledes kong Johan III. efter at have brudt med jesuiterne og Rom fremdeles søgte at gennemføre sine reformer, ligger udenfor vor opgave. Ei heller

¹⁾ Anjou III, pag. 168.

²⁾ Theiner II, pag. 5. Sacchini IV, pag. 273. Slgn. Dorigny, pag. 223.

³⁾ «Postmodum a Sueco sollicitè indagatum fuisse, nec tamen inventum, quod remotius a Scandia Viennæ Austriacorum aut Romæ degeret». Messenius, Scand. ill. VII, pag. 75.

⁴⁾ Hr. rigsarkivar Odhner i Stockholm har velvillig meddelt mig, at der i det derværende rigsarkiv ei findes mange akter, der giver oplysning om Klosterlasses historie; det vigtigste turde findes i rigsregistraturet, til hvilket jeg desværre ikke har havt adgang. — Kort før sin afreise skal Klosterlasse til Johan Henriksson have maattet tilbagelevere en bog, der havde været i hans varetægt, og hvori biskoppernes eder til liturgien skulde befinde sig. Possevin hos Theiner, Urk.-Buch pag. 244.

finder vi det paakrævet at eftervise jesuiternes senere forsøg paa at gjenerobre den svenske kirke.

Til slutning blot nogle ord om *Stockholms-kollegiets* skjæbne. Læseren vil erindre, hvorledes ledelsen af dette efter Klosterlasses afsættelse som rektor blev overdraget til en svensk hemmelig katolik, *Johan Billius*. Denne blev staaende ogsaa efter Klosterlasses afreise og fortsatte en tidlang dennes arbeide i samme aand. Rimeligvis blev uviljen mod hans virksomhed for sterk. Allerede 1583 fjernedes han fra sin stilling og drog til Braunsberg. Kollegiets ledelse kom nu i protestanternes hænder, og kongen lod det omdanne til en høiskole af neutral art til meddelelse af rent humanistisk dannelse. Der reiste sig imidlertid stedse sterkere krav om gjenoprettelse af universitetet i Upsala, der havde maattet ligge under i konkurrencen med Klosterlasses høiskole. Først paa sin dødsseng (1592) gav kongen efter for disse krav; men den fuldstændige gjenoprettelse skede først paa det bekjendte *kirkemøde i Upsala 1593*, der ogsaa gjorde en ende paa de ulykkelige liturgiske stridigheder, som gjennem næsten 20 aar havde oprevet den svenske kirke¹⁾, og satte slutstenen paa reformationsverket i dette land.

Med det jesuitiske Stockholms-kollegiums overgang til en protestantisk høiskole 1583 og dronning *Katharina Jagellonicas* samtidig indtrufne død havde jesuiten tabt sine bedste støtter i Sverige. «Da hun var død, forlod vi stedet, men vi lagde ikke omsorgen bort», heder det i et bekjendt jesuitisk verk²⁾. De blev nødte til at forlægge centret for sin fortsatte propaganda udenfor riget, til *Braunsberg-seminariet*. Takket være pavens og den svenske dronnings gavmildhed kunde dette med usvækket kraft fortsætte uddannelsen af missionærer til Sverige og hele Norden. At besøget af svenske studenter i Braunsberg, hvor de kunde glæde sig ved mange økonomiske fordele, ikke har været saa ringe, kan vi slutte

¹⁾ Schück I, pag. 520 fg.

²⁾ *Imago primi sæculi societatis Jesu, Antwerpen 1640, pag. 219.*

deraf, at Upsalamødet 1593 fandt grund til at bestemme, at ingen svensker, der studerede ved udenlandske jesuitseminarier, skulde have lov at vende tilbage til landet. Denne bestemmelse blev 1617 skjærpet derhen, at man endog paabød landsforvisning og tab af eiendom for den, der raadede sin søn eller myndling til at begive sig til «nogen jesuitiske eller papistiske kollegier» ¹⁾).

III. Klosterlasses liv og virksomhed fra 1580—1602.

Fra Stegeborg slot tiltraadte Klosterlasse sin bortreise fra Sverige sammen med Possevin og de øvrige jesuitter den 10. august 1580. Den 18. samme maaned kom de efter en heldig overreise til *Danzig*. Her efterlod Possevin jesuiten *Nicolaus Mylonius* som den hellige stols agent i den svenske missions anliggender. Efter at have dvælet her en 8 dages tid drog de videre mod øst til det ikke langt borteliggende *Braunsberg*. Her stansede Possevin hele 17 dage for at ordne det nødvendige ved seminariet. Af de 15 unge svenske proselyter, som han førte med sig, efterlod han her de syv; de øvrige sendte han under ledelse af pater *Good* videre sydover til *Olmütz*. Selv drog han over *Warschau* og *Olmütz* til Rom for at afgive beretning til paven om udfaldet af sin sidste Sveriges-reise.

Imidlertid fik Klosterlasse ordre til at blive tilbage i *Braunsberg* som lærer ved seminariet, hvis elever ved denne tid opgives at have løbet op imod de femti. Han skulde undervise disse i det svenske sprog, samt lede deres øvelser i prædiken, katekisation og polemik ²⁾).

¹⁾ Schück p. a. st.

²⁾ Theiner II, pag. 3. Det er altsaa feilagtigt, naar Westén I, pag. 226, fortæller, at Klosterlasse reiste i følge med Possevin gjennem Polen til Italien. Sign. Dalin, *Gesch. des Reiches Schweden*, 3. del II, pag. 98.

Hvor længe han denne gang kom til at opholde sig i Braunsberg er uvist. En gammel historieskriver giver os oplysning om, at Possevin, da han kom til Rom, anklagede Klosterlasse, «fordi han havde ført religionens sag i Sverige paa en maade, der ikke passede sig»¹⁾, og at han som følge deraf blev stævnet til Rom for at aflægge regnskab for ordensgeneralen. At autoriteterne i Rom kunde have nogen grund til misfornøielse med Klosterlasses optræden i Sverige, finder vi i og for sig ikke saa urimeligt. Vi henviser i denne henseende til, hvad vi oftere har sagt om forskjellen i Klosterlasses og de andre papisters opfatning af den taktik, som under de forhaandenværende omstændigheder burde følges. Efter pavens, Possevins og mange andres mening optraadte Klosterlasse vistnok «paa en maade, der ikke passede sig». At den jesuitiske propagandas mislykkede udfald i Sverige ogsaa for en stor del maatte tilskrives Klosterlasse, er vel ligeledes sikkert, om vi end paa den anden side er lige saa visse paa, at papisternes angreb vilde have strandet, om det end var bleven baade planlagt og udført aldrig saa fuldkomment; her var høiere kræfter med i spillet, over hvilke ingen menneskelig klogskab kunde raade. Om Possevin virkelig har fremkommet med nogen klage over Klosterlasses optræden, da kan grunden delvis ogsaa have været den, at han saa meget som mulig ønskede at velte skylden for det mislykkede forsøg fra sig selv over paa andre.

Possevin naaede frem til Rom i førstningen af december²⁾. Hvis den omtalte indstævning af Klosterlasse blev nogenlunde hurtig besørget, saa turde han have forladt Braunsberg allerede ved aarsskiftet mellem 1580 og 1581. Derfra ilede han skyndsomt til Italien og Rom³⁾.

¹⁾ Messenius, Scand. ill. VII, pag. 75: «Quod modo non convenienti religionis causam in Suecia egisset».

²⁾ Theiner II, pag. 4.

³⁾ Messenius p. a. st. — Slgn. det tidligere citerede haandskrift i Mähr. Landesarchiv hos Rørdam l. c. III, pag. 172.

Om det skriftemaal, Klosterlasse skal have måattet aflægge for jesuitergeneralen, har vi ingen underretning. Dog lader det ikke til, at denne har fundet grund til at give pateren nogen strengere irettesættelse, eller at Klosterlasses anseelse inden ordenen derved har lidt noget. Vi ser ham nemlig allerede i den nærmest følgende tid indtage stillinger, som ordenens ledere neppe vilde betro til nogen «persona ingrata».

Vistnok for første gang gjestede Klosterlasse nu den hellige stad, og hans ophold her varede rimeligvis til ud paa høsten 1581¹⁾. Det er muligt, at han i disse maaneder beskæftigedes i det tyske collegium, hvor der jo ogsaa fandtes flere af hans tidligere elever ved Stockholms-kollegiet²⁾. Hans overordnede maa dog snart have fundet brug for ham paa et andet sted. Høsten 1581 begav han sig til *Wien*, uvist i hvilket erende. I denne by, hvor jesuiterne forlængst havde grundet sine anstalter, dvælede Klosterlasse et aar; men vi ved ikke, hvormed han i denne tid var beskæftiget³⁾.

Omkring november maaned 1582 finder vi pater Laurentius i *Olmütz* i Mähren, og fra nu af havde han fast ophold i denne by gennem flere aar. Som vi tidligere har hørt, var *Olmütz* ved siden af *Braunsberg* af Possevin bleven gjort til et slags udgangspunkt for propagandaen i de nordiske lande⁴⁾. Klosterlasse fik saaledes anledning til at fortsætte sin virksomhed i den nordiske jesuitermissions tjeneste. Dette tyder

¹⁾ Af det ofte citerede haandskrift i Mähr. Landesarchiv ved vi nemlig, at Klosterlasse omkring november 1582 ankom til *Olmütz*; før den tid havde han opholdt sig et aar i *Wien*, altsaa fra høsten 1581, paa hvilken tid han derfor rimeligvis har forladt *Rom*.

²⁾ Derimod kan vi ikke fæste lid til Westén, naar han beretter, at Klosterlasse «fik styrelsen ved en undervisningsanstalt, hvor flere svenske og danske ynglinge opfostreredes i den papistiske kirkes skjød» o. s. v., og hvorved han sikkert sigter til collegium German. Sv. kgl. hofkl. hist. I, pag. 226.

³⁾ Haandskrift i Mähr. Landesarchiv.

⁴⁾ Se foran pag. 54. Om jesuiternes anstalter i *Olmütz* se *Imago primi sæculi soc. Jesu*, pag. 243, og *Ribadeneira*, *Hist. soc. Jesu*, pag. 642.

ogsaa paa, at de overordnedes misfornøielse med hans tidligere optræden ikke har været synderlig stor.

Ikke længe efter finder vi ogsaa Klosterlasse i Olmütz beklædt med en række af betydelige jesuitiske tillidshverv. I 1583 fungerede han som «præfectus studiorum», «catechista» og som saakaldt «concionator studiosorum»¹⁾. I den sidste egenskab havde han rimeligvis at prædike for de jesuitiske studenter og muligens at lede deres prædikeøvelser. I samme aar indehavde han ogsaa en stilling som saakaldt «præfectus congregationis majoris»²⁾ og som «vicekonsultor»³⁾. Vi har ogsaa en oplysning om, at Klosterlasse, der paa denne tid var 44 aar gammel, endnu kunde glæde sig ved en god helbred⁴⁾.

I det følgende aar, 1584, stod Klosterlasse fremdeles som «præfectus studiorum» og «vicekonsultor»; desforuden indehavde han dette aar ogsaa en ny bestilling som «exhortator scholasticorum»⁵⁾. Der findes i konstitutionerne en bestemmelse om, at der skal ansættes mænd, der til visse tider skal bringe disciplene deres pligter i erindring⁶⁾; vi formoder, at det var dette hverv, som saaledes blev overdraget Klosterlasse.

I 1585 fungerede pater Laurentius endnu som «præfectus studiorum», «vicekonsultor» og «exhortator scholasticorum».

¹⁾ Haandskrift i Mähr. Landesarchiv. Om betydningen af de to første titler se foran pag. 75.

²⁾ Haandskrift i Mähr. Landesarchiv. Vi har ikke i konstitutionerne fundet omtalt nogen kongregation af dette navn. Der fandtes vistnok inden ordenen saakaldte kongregationer i forskellige øiemed, og for en saadan har da Klosterlasse staaet i spidsen.

³⁾ Om konsultorerne, se foran pag. 16.

⁴⁾ Supplem. catal. collegii Olmucensis, der skriver sig fra januar 1583. (Baade dette aktstykke og det oftere citerede haandskrift i Mähr. Landesarchiv er fremdraget af den altfor tidlig (1881) bortgangne svenske historiker dr. A. G. Ahlquist i Wexjö, hvis samlinger nu findes i rigsarkivet i Stockholm).

⁵⁾ Haandskrift i Mähr. Landesarchiv.

⁶⁾ Konstitutionerne pag. 126.

I 1586 var han fremdeles «præfectus studiorum»; endvidere forretnede han dette aar som «concionator latinus», «majoris catechismi lector», samt «konsultor»¹⁾.

Fra aaret 1586 synes Klosterlasse at have taget ophold i *Prag*, hvor jesuiterne ligeledes havde sine anstalter. Hans videnskabelige dygtighed fandt ogsaa her anvendelse, idet han fungerede som universitetets «cancellarius et studiorum præfectus», en stilling, der viser, hvilken anseelse han nød inden ordenen. Den 25. oktober 1587 blev Klosterlasse i *Prag* tildelt æresgraden af *doktor i theologi* og «i den følgende tid sees han at have foretaget promotioner inden det filosofiske fakultet»²⁾.

Under dette sit ophold i Böhmens hovedstad modtog Klosterlasse besøg af en gammel kjending fra Sverige, hvem han selv kalder *Johannes Suecus*. Klosterlasse fortæller om ham, at han i sin tid havde været kong Erik XIV.s fortrolige tjener, men at han ved sin konges tilfangetagelse var bleven berøvet alt, hvad han eiede og nedværdiget til kantor. Ifølge Klosterlasses egen meddelelse var han af ham tillige med sin hustru og sine børn bleven omvendt til catholicismen og var siden bleven forfulgt for sin tros skyld; under kongens fravær fra Stockholm var han endog bleven kastet i fængsel og havde været udsat for livsfare³⁾. Mens Klosterlasse

¹⁾ Haandskrift i Mähr. Landesarchiv. Hr. bibliothekar Willibald Müller i Olmütz har oplyst mig om, at der i de derværende fortegnelser over jesuiter i 16. og 17. aarh. «absolut intet» findes om Laur. Nicolai.

²⁾ Erichsens oftere nævnte afhandling i hist. tidsskr., 2. r. VI, pag. 313. Slgn. Optegnelser i Mähr. Landesarchiv i Rørdams Kbh.s univ.s hist. III, pag. 172. I «Bibliothèque des écrivains de la compagnie de Jésus par les P. P. Augustin et Alois de Backer, Liège 1858» IV, pag. 467, heder det feilagtig, at Laur. Nicolai var dr. i theol., «da han indtraadte i jesuiterordenen». (Denne kilde skylder jeg dr. Hugo Glaeser, assistent ved det k. k. bibl. i Prag, der velvillig har afskrevet den for mig).

³⁾ Her sigtes aabenbart til den forfølgelse, som fandt sted ved pinsetider 1580, under hvilken Klosterlasse begav sig til Lindö og Torve-

selv maatte holde sig skjult paa grund af forfølgelsen, havde Johannes Suecus for protestanterne «til alles store forundring» aflagt en saa frimodig bekjendelse af sin tro, at Klosterlasse ikke tvilede paa, «at det snarere var Gud end han selv, som havde talt». Siden havde den nu afdøde dronning Katharina Jagellonica og prins Sigismund taget sig af ham og sat ham til at lede sangen under de messer, som holdtes af deres katholske prester. Men kort efter var Johannes kantor faldt i en haard sygdom, der i hele 3 aar bandt ham til sygesengen. Han havde derfor «for at faa sin helbred igjen gjort det løfte at besøge apostlerne Peters og Paulus's hellige terskler og siden, om det lod sig gjøre, Herrens grav».

Forsynet med brev fra kongen havde Johannes Suecus begivet sig paa veien og nu opsøgt sin aandelige fader Klosterlasse i Prag for efter at have aflagt et almindeligt skriftemaal for hele sit liv at faa dennes anbefaling til den paatænkte pilegrimsreise. Klosterlasse gav ham ogsaa en saadan til jesuitergeneralen Claudius Aquaviva, dateret Prag 3. august 1586, hvori han meddeler, hvad vi ovenfor har hørt. Han kunde ikke, siger han, negte sin «aandelige søn og tro medarbeider» en saadan kjærlighedstjeneste, og han vidste ingen, til hvem han heller kunde anbefale ham end generalen selv. Han beder derfor denne, at han med sin kjærlighed til nyomvendte svensker vilde værdiges at tage hensyn til hans anbefaling og ikke vægre sig ved atter at anbefale Johannes til de øvrige jesuitfædre slig, «at de forstod, at

sund, og under hvilken kong Johan III. netop var borte fra Stockholm (se foran pag. 169 fg.). Klosterlasses beretning om Johannes Suecus minder i den grad om den hos Theiner I, pag. 655, nævnte, nys omvendte kantor ved Stockholms-kollegiet, der paa grund af sin kjække modstand blev haardt saaret og kastet i fængsel, at vi vistnok her har at gjøre med én og samme person. Den Hans kantor, der af Anjou III, pag. 163, omtales som en af voldsmændene under opløbet, er vistnok ogsaa identisk med den her nævnte kantor Johannes Suecus, endskjønt man efter Anjous fremstilling nærmest faar indtryk af, at han har befundet sig paa protestanternes side.

baade hans og manges opbyggelse i Herren var afhængig af den kjærlighed, de viste ham». Klosterlasse mente, at «her var den afdøde kong Eriks søn kommen i en pilgrims skikkelse». Hvis han blev forfremmet til en eller anden kirkelig stilling, saa mente Klosterlasse, at det ikke vilde være den svenske konge ukjært, og at man paa den maade vilde sørge vel for hans rige. Forøvrigt var Klosterlasse af den mening, at hvis der kom udsendinge til Rom fra den svenske konge, mens Johannes Suecus var der, saa var det bedst, at han blev sendt til et andet sted. Hermed ønsker han generalen lev vel og anbefaler sig til hans kjærlighed ¹⁾).

Som vi af ovenstaaende brev ser, havde Klosterlasse endnu bevaret interessen for sin tidligere missionsmark og benyttede enhver anledning, der kunde tænkes at bringe papisterne nogen fordel i Sverige.

Klosterlasse havde vistnok taget fast ophold i Prag for længere tid. Gjennem en række af aar flyder nu oplysningerne om hans liv og virksomhed overmaade sparsomt. Rimeligvis har han skjættet sin universitetsgjerning i stilhed. Dog ved vi saa meget, at der i denne tid blev tilbudt ham en anledning til at gjenoptage sin afbrudte propaganda i Sverige. Den svenske kronprins *Sigismund*, der 1587 var bleven valgt til konge af Polen, synes at have gaaet med planer om nye angreb paa den svenske kirke. I aaret 1590, den 14. august, henvendte han sig i et brev til jesuitergeneralen Claudius Aquaviva og tilkjendegav for denne, at han «til Guds navns forherligelse og udbredelsen af den katholske tro» trængte «en lærd og i det svenske sprog kyndig mand». Han kjendte selv en saadan, nemlig pater *Laurentius Nicolai fra Norge*, der paa denne tid skulde opholde sig i *Grätz* ²⁾). Kongen vidste dog, at denne ikke kunde komme uden jesuitergeneralens tilladelse; men da han syntes

¹⁾ Brevet findes meddelt hos Theiner, Urk.-Buch pag. 346.

²⁾ «Talem autem intelligamus Cratii agere patrem Laurentium Norvegum».

det var rimeligt, at han særlig viede sit eget fædreland og svenskerne sit arbejde fremfor andre lande og folk, saa vilde han opfordre generalen til at sende pater Laurentius til ham og tilkjendegive provincialen paa det sted, hvor denne opholdt sig, sin vilje angaaende den sag. Kong Sigismund lover at sørge for, at pater Laurentius ikke skulde tilbringe tiden uden nytte hos ham, og forsikrer ham om en hjertelig modtagelse¹⁾.

Vi savner desværre underretning om, hvorledes jesuitergeneralen stillede sig til denne henvendelse. Vi anser det dog lidet sandsynligt, at opfordringen blev efterkommet for det første; men vel er det muligt, at Klosterlasses senere optræden i Norden delvis kan skyldes kong Sigismunds initiativ.

Efter kong Sigismunds nys omtalte brev skulde Klosterlasse i aaret 1590 ikke have opholdt sig i Prag, men i *Grätz* i Steiermark. Jesuiterne havde her blandt andet en skole, der ogsaa af og til besøgte af skandinaver²⁾. Rimeligvis har dette besøg været af kortere varighed. Hvordan det nu end forholder sig hermed, saa er det dog sandsynligt, at Klosterlasse i aaret 1600 atter befandt sig i *Prag*. I dette aar modtog han nemlig her besøg af sin søstersøn, den tidligere omtalte mag. *Finn Sigurdssøn*, der gennem ham haabede at faa reiseunderstøttelse af jesuiterne³⁾.

Vi anser det ikke umuligt, at dette besøg fra fædrehjemmet kan have tilskyndet Klosterlasse til ogsaa at henvende sit samfunds opmærksomhed paa hans eget fædreland, der hidindtil havde været mere uberørt af jesuiternes propa-

¹⁾ Brevet er trykt hos Theiner, *Urk.-Buch* pag. 108.

²⁾ Se Rørdam, *Kbh.s univ.s hist.* III, pag. 155.

³⁾ Se foran pag. 59. En meddelelse hos Rosenberg, *Nordboernes aandsliv*, Kbh. 1885, III, pag. 211, om, at Klosterlasse i 1591 i Wittenberg skal have udgivet en bog: «*Enchiridion*, th. å. then lille och rene Catechismus», er feilagtig. Bogen opgiver selv som sin forfatter Sigismund Ehrenhoffer. Denne oplysning skylder jeg hr. prof. Schück i Lund.

ganda. Sikkert er det, at vi et par aar efter hans møde med mag. Finn Sigurdssøn finder ham i *Braunsberg* (1602), der, som vi ved, var gjort til hovedcentret for den nordiske jesuitermission¹⁾.

To decennier var henrundne, siden Klosterlasse søgte at spille en rolle i Sverige, og han var nu selv en gammel mand paa 64 aar. Det lange mellemrum havde delvis lagt glemslens slør over hans tidligere optræden, og hans broder, biskop *Jens Nilssøn* i Oslo, var for ikke længe siden død (1600). Tiden kunde derfor nu være inde til at vove et slag mod den dansk-norske kirke. En lang og tro tjeneste inden jesuitersamfundet havde ogsaa forlængst fjernet den mistillid, han ved sin uheldige optræden i Sverige muligens havde paadraget sig, og man fandt atter at kunne betro ham at gjøre et nyt forsøg i Norden. En gammel dansk historie-skriver beretter tillige, at Klosterlasse, da han gjorde sit angreb paa den dansk-norske kirke, var «*inspector og tilsynsmand til Braunsberg og Ulms (Olmütz's) skoler*»²⁾. Ifølge en anden samtidig kilde heder det, at «*jesuiten pater Laurentius*» var «*visitor i Braunsberg*»³⁾.

¹⁾ Slgn. Rørdam, Kbh's univ.s hist. III, pag. 172, og Erichsens afhdl. i hist. tidsskr., 2. r. VI, pag. 313. Samme aar blev Finn Sigurdssøn udnævnt til rektor paa Herlufsholm i Danmark. Cfr. Wad, Meddelelser om rektorerne paa Herlufsholm, pag. 16.

²⁾ Cunradus Aslacus (Kort Aslakssøn), «Theologiske oc Historiske beskriffuelse om den Reformerede Religion», Kbh. 1622, fol. F., 1—2. Dette arbeide, der er det første, som udførlig omtaler Klosterlasses missionsforsøg i Danmark, udkom først paa latin og blev derpaa oversat paa dansk. Det er for vore undersøgelser af stor interesse, da forfatteren, der var professor ved universitetet, sikkerlig selv var vidne til Klosterlasses optræden i Kbh., hvorom vi snart skal høre. — *Ulm* er, som prof. Daae har meddelt mig, blot en anden form for *Olmütz*.

³⁾ I randen til «*acta consistorii*» under anden pinsedag 1606 staar nemlig: «*Pater Laurentius Jesuvita, Brunsbergensis visitor*». Efter optegnelser af prof. L. Daae, som denne velvillig har ladet mig benytte.

IV. Klosterlasses angreb paa Danmark, samt lidt om propagandaen i Norge.

Gjennem hele reformationsaarhundredet var Danmark og Norge blevne forskaanede for slige dristige anfald fra jesuiternes side som det, hvortil vi har været vidne i Sverige. Grunden var selvfølgelig den, at forholdene i disse lande ikke saaledes indbød dertil. Vi ved dog, hvorledes jesuiternes fremgang i nabolandet Sverige havde vakt den danske konges bekymring for, at ogsaa hans land skulde blive gjenstand for de papistiske reaktionsbestræbelser¹⁾. Vi har ogsaa seet, hvorledes denne frygt ikke var saa ganske ugrundet, idet de af *Possevin* oprettede seminarier i *Braunsberg* og *Olmütz* ogsaa havde faaet *Danmark* og *Norge* anvist som felter for sin missionsvirksomhed. Det lader dog til, at denne ængstelse for papismen, efterat jesuiternes forsøg i Sverige var mislykket, havde lagt sig igjen. Dette havde imidlertid ikke saa meget sin grund deri, at jesuiterne havde opgivet sine forsøg i Norden, som deri, at deres propaganda dreves paa en mindre opsigtvækkende maade. De lod sig indtil videre nøie med sine forsøg paa at lokke den studerende ungdom til sine skoler.

Antallet af de danske og norske studenter, der saaledes i reformationsaarhundredet studerede hos jesuiterne, lader sig ikke bestemme; men de har vistnok ikke været saa faa og muligens forholdsvis flest fra Norge. Mesteparten gik naturligvis til *Braunsberg*; men man har ogsaa eksempler paa, at de besøgte jesuit-kollegierne i *Wien*, *Olmütz*, *Grätz* og *Augsburg*, ja endog det tyske kollegium i *Rom*²⁾.

¹⁾ Slgn. foran pag. 117.

²⁾ Se *Rørdam*, *Kbh. univ.s hist.* III, pag. 155. *Kirkehist. saml.* 3. r. I, pag. 635—36. Af nordmænd, der i det 16. aarh. studerede hos jesuiterne, kan vi nævne følgende: Den 7. sept. 1580 optoges en 20-aarig nordmand, *Henrik Lossius*, ved kollegiet i *Olmütz* (*Theiner*, *Urk.-Buch* pag. 316). I aaret 1581 indskreves en *Sigvardus Norvegus* ved seminariet i

Indtil henimod slutningen af reformationssaarhundredet synes man heller ikke at have fæstet nogen synderlig opmærksomhed ved de stedse tiltagende besøg i jesuiternes høiskoler. Man stolede paa, at undervisningen var neutral, og lokkedes ved de mange fordele, som jesuiterne bød. De «jesuitiske disciple» lagde da heller ikke noget skjul paa, hvor de havde studeret, og det var intet iveien for, at de blev befordrede til embeder i hjemlandet, saa meget mere, som de ofte aflagde prøve paa mere end almindelig dygtighed¹⁾.

Saadanne eksempler maatte jo blot opmuntre til efterligning. De jesuitiske studenter undlod heller ikke, naar de kom hjem til fædrelandet og blev ansatte som lærere og hovmestre, at opmuntre sine disciple til at drage til jesuiterne. Det fortælles saaledes i de jesuitiske indberetninger fra Braunsberg til ordensgeneralen om en ung nordmand, uddannet hos jesuiterne, som efter at være bleven rektor ved en skole i sit fædreland bevægede flere af sine kjendinge til at gaa over til papismen, hvoriblandt hans egen broder, der var prest; ligeledes bevægede han en anden agtet prestemand til at sende sin søn i skole hos jesuiterne, hvortil endog biskopen skulde have givet sit bifald²⁾.

Efterhvert som de skadelige følger af dette uvæsen viste sig, maatte det lidt efter lidt aabne folks øine for den fare, som her truede kirkens sikkerhed. I slutningen af reformationssaarhundredet ser man da ogsaa, at kirkens ledende mænd

Braunsberg (Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 155). Ogsaa hos Theiner (Urk.-Buch, pag. 328) nævnes som elev sammesteds en nordmand ved navn *Sigvard*, der muligens er identisk med hin; sammen med ham nævnes en *Nicolaus Norvegus*. Fra slutn. af 16. eller muligens beg. af 17. aarh. nævnes endvidere som elever af Braunsberg-seminariet to nordmænd, *Jørgen Stang* (Georgius Stangius) og *Martin Hjort* (Martinus Cervinus). Rørdam p. a. st. III, pag. 155.

¹⁾ Rørdam p. a. st. III, pag. 154. Ny kirkehist. saml. V, pag. 834—38. Münter, Magazin für Kirchengesch. u. Kirchenrecht des Nordens II, 4 pag. 12.

²⁾ Münter ibid., pag. 13, og den danske reform.hist. af samme II, pag. 639.

begynder at ane uraad. Saaledes gav professorerne ved Københavns universitet sig til at gøre udfald mod den katholske lære i sine forelæsninger¹⁾. Snart fik ogsaa biskoperne øinene op for faren og begyndte at rette folks opmærksomhed paa den. En af dem, som først og kraftigst slog til lyd mod jesuiternes stemplinger, var biskop *Mogens Madssøn* (Magnus Matthiæ) i Skaane. Ved et landemøde i Lund 29. juni 1602 gjorde han i en længere tale «om den jesuitiske sekt» (de secta Jesuitica) et kraftigt udfald især mod seminariet i *Braunsberg*, der blev anledning til en heftig polemik mellem ham og jesuiterne paa sidstnævnte sted²⁾. Talen vandt ogsaa udelte bifald ved universitetet³⁾.

Netop i samme aar, som biskop Mogens Madssøn i Lund holdt sin «jesuitiske tale», dukkede, som vi allerede har hørt, *Klosterlasse* op i Braunsberg, pønsende paa planer til et anfald paa sine landsmænds lutherske tro. Den 1. oktober dette aar lod han udgaa et «brev, som studenter af Danmarks og Norges riger værendes udenlands for boglige kunsters skyld haver til de professorer og høilærde mænd i *Kjøbenhavns academia* skrevet». Brevet blev trykt aaret efter paa latin under følgende titel: «Exemplar litterarum, quas studiosi ex Dania et Norvegia extra patriam degentes ad professores academïæ Hafniensis in Dania dederunt, anno 1602. 1 octobris. Typis Rostockensibus 1603. 4to⁴⁾».

¹⁾ Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 15.

²⁾ Rørdam ibid. III, pag. 157. Zwergius, Sjæll. kleresis hist., pag. 468. Ny kirkehist. saml. V, pag. 220 og 228. — Mogens Madssøn var født i Helsingborg 18. decb. 1527 og studerede i Kbh. samt udenlands i Löwen, Köln og Wittenberg, hvor han hørte Melancton. Efter at have beklædt en række geistlige stillinger blev han 9. juli 1589 udnævnt til biskop af Skaane. Han døde, 84 aar gl., 6. mars 1611. (Zwergius pag. 466 fg.).

³⁾ Rørdam ibid. III, pag. 157, og Stephanius's brev til Mogens Madssøn af 16. mai 1603 i Ny kirkehist. saml. V, pag. 199—201.

⁴⁾ Rimeligvis var brevet trykt i Braunsberg, hvor jesuiterne selv havde sit trykkeri; men det blev udgivet for at være trykt i Rostock for at vække mindre mistanke. Slgn. Rørdam p. a. st. III, pag. 158, note 1. I 1608 udkom det i Braunsberg oversat paa dansk.

I dette brev lader Klosterlasse «de studenter af Danmark og Norge, som uden sit fædreland i adskillige akademier og høiskoler studere», henvende sig til «de hæderlige og høilærde mænd professorer i Kjøbenhavns akademi» med bøn om, at disse vil hjælpe dem til kundskab om den rette sandhed. De havde nemlig, indseende nødvendigheden af at komme til klarhed over sin tro, nøie prøvet denne. De var imidlertid komne til det resultat, at den protestantiske lære var «digtet og opfundet af en privat og slet munk ved navn Martin Luther, som af had og avind blev dertil berørt og opirret», og at den paa ulovlig maade var indført «af verdslig magt og almuens oprør». Endvidere havde de indseet, at reformationen havde forstyrret kirkens enhed, og at den havde «gjort stor vold og oprør baade i den aandelige og verdslige stat»; den havde ogsaa gaaet for sig ved uretmæssige midler, idet den var bleven indført ved løgne og bagtalelser mod fædrenes tro og lære, hvilke ved en flerhed af eksempler nærmere paavises og gjendrives. Fremdeles havde de fundet, at det ingenlunde var evangeliets lære, reformationen havde indført, men «en nyfødt tro, her tildags uhørt og ubekjendt, siden og ustadig og med adskillige gamle kjætterske lærdomme bemengtet, hvilke for længe siden af den hellige kirke er fordømte». De søger nærmere at eftervise, hvorledes Luther stemte overens med de af kirken fordømte kjættere.

Til dette resultat var de komne, endskjønt de derved muligens vilde afskjære sig selv adgangen til embeder i sit fædreland. Dog havde de det haab, at kongen og rigets forstandere som vise og tænksomme mænd ikke vilde foragte deres retfærdige sag og ei gjøre vold paa deres samvittighed. De beraaber sig paa, at der ved den nye læres indførelse var bleven tilladt enhver at blive ved sine fædres tro, en tilladelse, som de ikke tvilede paa fremdeles vilde blive overholdt. Idet de derfor lod denne bekymring fare, indtil de fik anden besked, var det deres bøn til de høilærde professorer, at de vilde optage deres henvendelse i bedste mening og enten samtykke i og bekræfte resultatet af deres under-

søgelse, eller om de havde «noget fastere at staa paa, som mere kom overens med Guds sandhed», at de da vilde værdiges at meddele dem det.

Skriftet var heltigjennem et temmelig voldsomt angreb paa reformationen og den protestantiske lære og et forsvar for den «ene saliggjørende» kirke. Vi maa oprigtig tilstaa, at det falder os vanskeligt at indse, hvad Klosterlasse tænkte at udrette ved dette sit sendebrev. Han maatte dog kunne forudse, at de «høilærde mænd professorer», til hvilke han henvender sig, maatte have for megen indsigt til at bide paa en saadan krog. Vi fristes til at tro, at det lange fravær fra hjemlandet havde gjort ham fremmed for forholdene, og at den store tilstrømning af studenter til de jesuitiske skoler har bibragt ham en altfor sangvinsk opfatning af de danske kirkemænds stemning overfor hans samfund.

Klosterlasses brev havde ikke den tilsigtede virkning, og professorerne værdigede det ikke noget svar¹⁾. Derimod kunde en saadan henvendelse, der skede i alle de studenter navn, som studerede udenlands, ikke undlade i end høiere grad at henlede professorernes opmærksomhed paa den fare, som laa i de hyppige besøg i jesuiternes skoler, og den erkjendelse begyndte snart at vaagne hos dem, at der maatte gribes til forholdsregler mod dette uvæsen²⁾.

Til at fremkalde dette krav bidrog ogsaa den omstændighed, at tidligere jesuitdisciple af og til søgte om optagelse blandt studenterne ved Kjøbenhavns universitet. Professorerne stod her uvisse, da de savnede en bestemt norm for sin optræden. Dette kom især for dagen under de lange og

¹⁾ Klosterlasses egen oplysning i forordet til en 1608 udkommen dansk oversættelse af ovennævnte brev. Ifølge Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 158, note 1 findes der i konsistoriets forhandlinger ingen hentydning til denne udæskning af professorerne, medmindre det skulde være i en kort notis under 31. okt. 1604: (Proponerede rektor) «De quodam scripto Jesuvitico, som Resenius haffde, cui esset respondendum».

²⁾ Slgn. prof. Stefanius's brev til bisk. Mogens Madssen af 16. mai 1603 i Ny kirkehist. saml. V, pag. 200.

vidtløftige forhandlinger i konsistoriet i anledning af, at en tidligere jesuitdiscipel fra kollegiet i Grätz, *Johannes Petrafontanus Udby*, i 1603 søgte om optagelse blandt de akademiske borgeres tal, samt om tilladelse til at optræde som privatdocent ved universitetet. Det endte med, at han 5. juni 1604 blev immatrikuleret efter at have nydt nadveren paa luthersk vis og frasvoret sig al befatning med papistiske meninger; siden blev han ogsaa tildelt magistergraden og optraadte som privatdocent ved universitetet. Sagen havde sin betydning, forsaavidt som konsistoriet derved tilskyndedes til at fatte den beslutning, at man skulde søge udvirket en almindelig bestemmelse om, hvorledes man burde gaa frem overfor slige «jesuitiske studenter», der forlangte optagelse ved universitetet. Man synes imidlertid at være bleven staaende ved den fremgangsmaade, man havde fulgt overfor den nævnte *Johannes Udby*¹⁾.

Naar der hidtil ikke var bleven truffet nogen offentlig foranstaltning mod disse jesuitiske stemplinger, da turde det have havt sin grund i kong *Kristian IV.*s personlige stilling til sagen. Han synes hidindtil ikke at have været synderlig uvillig stemt mod jesuiterne. Da saaledes den sjællandske biskop *Peder Vinstrup* († 1614) søgte at gøre kongen opmærksom paa faren og formaa ham til at skride kraftig ind, skal denne have svaret, at bispnen gjorde bedst i at ruste sig og sine elever slig, at de kunde overvinde jesuiterne og deres disciple i ordskifte²⁾. Hertil kom muligens politiske bevaeggrunde, dels ulyst til at støde jesuiternes beskytter kong *Sigismund* af Polen, dels uvilje mod jesuiternes fiende kong *Karl IX.* af Sverige³⁾.

I aaret 1604 synes der imidlertid ved et sammentræf af flere omstændigheder at være skeet et pludseligt omslag i

¹⁾ Ny kirkehist. saml. IV, pag. 753—63. Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 158, fg. og 167.

²⁾ Münters magazin II, 4 pag. 14, note 2, efter de jesuitiske indberetninger, Annuæ litteræ 1601. Rørdam p. a. st. III, pag. 159—60.

³⁾ Rørdam ibid. III, pag. 160.

Kristian IV.s stemning mod jesuiterne, saa han endelig fandt at maatte give efter for bispernes og professorernes forestillinger. I dette aar fremkom nemlig paa herredagen i *Bergen* samtlige norske biskoper med sterke klager mod den skik, at borgerne sendte sine sønner til jesuitiske skoler, hvortil de blev forlokkede af nederlandske kjøbmænd eller af jesuiter, der kom forklædte som handelsfolk og skippere¹⁾. Samme aar udkom ogsaa et opsigtvækkende skrift af en *Jonas Henrikssøn* fra Meldorf, der oplyste, at flere katholske magter, særlig Polen og Spanien, omgikkes med planer om intet mindre end at erobre de nordiske lande og føre dem tilbage til catholicismen²⁾.

Disse oplysninger, der vistnok ikke var saa aldeles grebne ud af luften³⁾, kunde ikke opmuntre Kristian IV. til videre hensynsfuldhed mod den polske konge og jesuiterne. Han tog derfor ogsaa nu det første skridt til de kraftige forholdsregler mod jesuiternes stemplinger, som ved siden af saa meget andet udmerker denne konges regjering. Den 6. oktober 1604 lod han udgaa en forordning til alle rigets biskoper, gaaende ud paa, at *ingen, der havde faaet sin uddannelse hos jesuiterne, maatte betroes noget embede hverken i kirke eller skole*. Bisperne paalagdes at føre opsyn med, at bestemmelsen blev efterfulgt i deres stifter⁴⁾.

Kongen lod sig imidlertid ikke nøie hermed. Med det ham eiendommelige praktiske blik indsaa han, at det kraftigste middel til at sætte en stopper for jesuiternes indflydelse var at ophjælpe studierne og skolevæsenet hjemme i sit eget land. Han lod derfor straks efter udstede en ny forordning, hvori han betonedede den kjendsgjerning, at ungdommens hyppige besøg i de jesuitiske skoler havde sin grund i den uheldige

¹⁾ Slange, *Geschichte Christian des Vierten*, udg. af Schlegel, Kbh. og Leipzig 1759, II, pag. 357 (Den danske udg. af Slange, pag. 206).

²⁾ Rørdam p. a. st. III, pag. 160. Skriftet findes i det Deichmannske bibl.

³⁾ Slgn. Rørdam p. a. st. III, pag. 160.

⁴⁾ Rørdam, *Danske kirkelove* III, pag. 16. Ny kirkehist. saml. IV, pag. 758 o. m. a.

ordning af skolevæsenet hjemme. Han paapegte nærmere manglerne ved samme og gav en række anvisninger til skolevæsenets forbedring, som han paalagde bisperne at søge iverksætte i overensstemmelse med den skoleplan, som han havde ladet professorerne udarbejde¹⁾.

Denne kongens energiske optræden maatte have til følge, at jesuiterne blev mere varsomme, og at de studenter, der vilde besøge deres skoler, ialfald maatte iagttage større hemmelighedsfuldhed end tidligere. En af de første, som fik føle virkningen af de nye forholdsregler, var rektoren for Malmö skole, *Jens Aagessøn Raaby*, der 1605 maatte nedlægge sit embede for sin altfor aabenbare sympati for jesuiterne²⁾.

For nu atter at vende tilbage til *Klosterlasse*, da havde han ikke ladet sig afskrække ved, at professorerne i Kjøbenhavn ei besvarede hans udæskning. Netop i samme aar, hvori man i Danmark-Norge begyndte at gribe til offentlige forholdsregler mod jesuiterne, udgav han fra Krakau i Polen et større skrift: «*Confessio Christiana de via Domini etc.*»³⁾.

For at skaffe dette verk udbredelse blandt lægfolk lod Klosterlasse det oversætte paa dansk og udgav det følgende aar 1605 i Braunsberg under følgende titel: «*Confessio Christiana, Det er Den Christelige Bekiendelse om Herrens*

¹⁾ Se Rietz, Skånska skolvæs. hist. pag. 614—16. Slgn. Ny kirkehist. saml. V, pag. 838, og Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 162 fg.

²⁾ Rietz ibid., pag. 360. Slgn. Münter, Dansk reformationshist. II, pag. 639—40 og 642. Rørdam p. a. st. III, pag. 169—70. Jens Aagessøn forlod landet og gik helt over til catholicismen.

³⁾ «*Confessio Christiana de via Domini, quam Christianus populus in tribus regnis Septentrionalibus, Daniae, Sueciae et Norvegiae constanter confessus est annis a Christi fide suscepta amplius sexcentis usque ad Christianum tertium, Daniae Norvegiaeque, et Goestavum Sueciae reges. Laurentio Nicolai Norvego e. S. I. autore. Superiorum permissu. Cracoviae. In officina typografica Lazari. Anno Domini 1604. Motto af Jerem. 6: Hæc dicit Dominus: State super vias et videte et interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, et ambulante in ea, et invenietis refrigerium animabus vestris.*»

veig, hvilken den Christelig menighed udi disse trende nordlendske riger, Danmarck, Suerige oc Norrige stadelige hafuer bekiendt oc efterfuldt, fraa det første de hafue annammet den Christelige tro ofuer sexhundret aar indtil Christian den tredie Danmarckis oc Norrigis, og Götstaf Suerigis rigis Konningers tijd. Af Laurits Nielssen af Norrige. Trykt til Brunsberg af Jörgen Skiönfels Aar MDCV. Met Öfrig-hedens forlof.¹⁾

Dette sit livs hovedverk er Klosterlasse saa freidig at henvende til selve den «høibaarne og stormægtige fyrste og herre Kristian IV.», samt Danmarks og Norges «tro og vise raad og ganske adelskab». Det maa nærmest siges at være et dogmatisk arbeide, hvis hensigt det er at godtgjøre den katholske kirkelæres sandhed overfor den protestantiske. Ikke mindst interessant er her fortalen, hvori Klosterlasse ret viser sin færdighed i at behandle folk for at faa dem did, han vil.

Forfatteren gaar nemlig listigen ud fra den dybe ærefrygt, som folk af god, gammel æt pleier at nære overfor sine berømmelige forfædre. Det er ikke at undres over, siger han, at hæderlige og navnkundige mænd ikke holder noget for ulykkeligere, end at deres fædres navn plettes; det er, som om det gjaldt deres egen ære. Han kunde ikke tænke, at det forholdt sig anderledes med den danske konge og adel.

¹⁾ Foruden mottoet af Jerem. 6 er ogsaa tilføiet et ord af salme 27: «Herre viis mig dijn veig oc leed mig paa den rette bane for mine Fienders skyld». — Bagsiden af titelbladet er prydet med det danske kgl. rigsvaaben, forsynet med en underskrift, der skulde minde kongen om hans valgsprog, regna firmat pietas:

«Macte animo pie rex: sceptrum, diadema decusque
Imperii, vera cum pietate vigent.

Quæ pietas isthæc? Quæ religionis avito

Tramite procurrens, nobile servat iter.

Hæc pietas sacra regna ornat firmatque, quid ultra?

Regibus illa piis, regna beata parit».

Baade den latinske og danske udgave af dette nu temmelig sjældne verk findes paa vort universitetsbibl. samt i det Deichmannske bibl.

Men derfor kunde han ikke andet end udtale sin forundring over, at deres fædres minde uden modsigelse blev foragtet og skjændet «ligesom de, der havde bedrevet nogen synderlig ugjerning og vare komne afdage som nogen udædiske mennesker til en evig skam og blusel». Dette begrundet han nærmere under henvisning til, at der blot for en menneskealder siden var kommen fra Tyskland til Danmark nye lærere, som troede, de havde forstaaet af evangeliet «det, som ingen kristen tilforn kunde tænke», nemlig at alle forfædrene ikke havde været oprigtige kristne, «men heller Antikrists undertvungne trælle og tjenere, som bare det uskjellige dyrets merke og forblindede af djævelens digt og lærdom saaledes droge deres levnet efter daaben udi afguds- og falsk dyrkelse og derfor udi seks hundrede aar vare faldne under Guds retfærdige dom til helvedes evige pine og fordømmelse med alle vantro bespottere og ugjerningsmænd».

En saadan haan forekom Klosterlasse «ulideligere end al anden skam og vanære». Og til slig tale satte folk saadan lid, at om nogen søgte at tale fædrenes sag, saa fandtes der neppe nogen, som vilde taale det. Dette syntes han var ynkeligt og uretfærdigt. Den danske konge og adel behøvede sandelig ikke at blues over sine forfædre i dette stykke. Han synes ogsaa at høre fædrene fra sit himmelske sæde klage over den utaknemmelige efterslegt, dog mere ynkes end klage. Dersom de herrer vilde umage sig det mindste gran med at sætte sig ind i sine fædres tanker, saa «skulde det staa deres ærlige navn og rygte ganske vel an».

Det var nemlig en stor vildfarelse, naar man mente, at fædrenes tro var saa falsk og skrøbelig, at den ikke taalte at granskes, denne tro, som i mange hundrede aar havde kunnet bestaa overfor saa mange mægtige tyranner og avindsyge kjætttere. Deres forfædre havde da heller ikke taget denne tro af sit eget hoved eller fra nogen forfører, men fra den katholske kirke. Derfor havde de ogsaa i de seks hundrede aar, førend «det evangeliske oprør» kom, stadig bekjendt sig til denne tro, fordi den katholske kirke havde

faaet det vidnesbyrd af den hellige skrift, at den skulde være «sandhedens støtte og stadfæstelse paa jorden», der aldrig skal falde. I denne faste tro havde deres fædre omfattet sin kirke med en saadan kjærlighed, at om der i deres tid var hændt noget lignende som i den sidste «ulyksalige og forkrænkede tid», saa skulde de heller ville «skyldes og udraabes for vantro mennesker med Guds forsamling, end af et nys indført navn kaldes evangelister efter gamle kjættersesdevane».

Om man her vilde gjøre den indvending, at det nu engang var for sent at klage over den uret, som var begaaet mod forfædrene, idet man da vilde fordømme sine egne evangeliske forældre og bedsteforældre, da vilde Klosterlasse svare, at det sømmede sig ikke, at man svigtete saa mange forfædres sag blot for sine egne forældres skyld og dermed nedkaldte Guds retfærdige dom over sig og sit fædreland, han, der havde sagt, at man skulde hædre sine forældre. Bedre og hæderligere var det, om vise og lærde mænd vilde ransage fædrenes tro og rense den for løgnen og bagtalelsen, forat ikke fædrene selv skulde sidde tildoms over dem sammen med den høieste dommer. Hvad deres egne forældre angik, da vilde Klosterlasse undskylde dem med, at de var blevne forførte med svig og løgn, og de maatte derfor overlades til Guds barmhjertighed. Der kunde intet være bedre, end at deres vildfarelse kunde blive rettet og synden faa ende.

For dette maal havde Klosterlasse sat sig til opgave at virke af al sin evne, hvad han end skulde lide, og det var af disse grunde, han nu havde taget sig for at fremstille den fædrene tro og gudsdyrkelse for at skaffe folk kundskab til at dømme om sagen. Det var dog ikke hans mening at bevise sandheden af fædrenes tro; thi dertil krævedes mere arbejde. Han vilde blot fortælle den enfoldige sandhed. Og endskjönt han hverken vilde eller kunde berømme sig af sin «skarpsindighed, lang brug eller visdom», som hos ham kun var ringe, saa syntes det ham dog ikke vanskeligt at holde,

hvad han lovede, naar han «betænkte fremgangne tiders hukommelse». Der fandtes nemlig beretninger nok om fædrenes tro og lære. Derfor var det sandfærdigt og vist, hvad han vilde fremsætte om fædrenes bekjendelse, og ikke falskt og opdigtet.

Men da der dog kunde findes dem, som troede, der vilde udrettes mere ved løgn og bagtalelse end ved sandhed, og derfor heller vilde se sine forfædres sag undertrykt, saa havde Klosterlasse fundet det nødvendigt, at hans bekjendelse udgik i deres navn, der ikke tænkte saa, og som formedelst sin autoritet og for retfærdighedens skyld baade kunde og vilde beskytte den.

Overbevist herom vidste han ingen bedre at henvende sig til end den naadige konge og de velbyrdige, strenge herrer, hvem hans arbeide med rette tilhørte, saa meget mere, som det tilkom dem baade at forsvare sine forfædres ære, af hvilken deres egen og rigets ære afhang, og fremfor andre at forstaa og ransage hvadsomhelst, der udgik til rigets ære og menighedens undervisning og nytte. Hermed anbefaler Klosterlasse sit arbeide til de høie herrers velvillige modtagelse i overbevisningen om, at dersom de handlede i overensstemmelse med samme, saa vilde de ikke blot handle sine høie forfædre værdig, men ogsaa indlægge sig selv ære og berømmelse baade hos samtid og efterslegt.

Vi har saa vidtløftig gjengivet förtalen til Klosterlasses verk, fordi den paa én gang giver os et indtryk af forfatterens sluhed og dialektiske evne. Det hele var unegtelig ganske fint anlagt; feilen var blot, at Klosterlasse ikke beregnede sit publikum, og skriftet havde, som vi snart skal se, langt fra den tilsigtede virkning. Det synes heller ikke at være bleven bragt til sin adresse før nogen tid efter, og da af forfatteren i egen person.

I de jesuitiske indberetninger fra Braunsberg til ordensgeneralen i aaret 1606 fortælles, at de havde sendt to speidere til Danmark; disse skulde i Kjøbenhavn have fundet en kannik, der med sin familie modtog nadveren af dem; de

skulde ogsaa have gjort et par omvendelser og optaget en apostat i kirkens samfund. Men geistligheden havde holdt for vaagent øie med dem, saa de snart maatte vende tilbage til Braunsberg¹⁾. At en af disse, som biskop Münter mener, har været Klosterlasse selv, er mindre sandsynligt, da han vistnok vilde efterladt sig tydeligere spor.

Derimod er det sikkert, at Klosterlasse i aaret 1606 personlig indfandt sig i Danmark og vakte adskillig opsigt. Ud paa vaaren dette aar forlod han Braunsberg, «vel munteret og udrustet» med anbefalinger fra den tyske keiser samt kongerne af Polen, Frankrige og Spanien²⁾. Hvorhen han først begav sig, er usikkert; der gik rygter om, at han blandt andre steder skulde have besøgt *Malmö*.

Omsider landede Klosterlasse i *Helsingør*. Her opholdt han sig hemmelig i henved tre uger, muligens i en fremmed konsuls hus³⁾, og havde i denne tid hemmelige sammenkomster med de derboende katholiker, rimeligvis udlændinge, som han ogsaa enkelte gange holdt messe for. Klosterlasse

¹⁾ Münter, Dansk reformationshist. II, pag. 643, efter Annuæ litteræ for 1606.

²⁾ Klosterlasses egen oplysning. Vor kilde til dette Klosterlasses besøg i Danmark skriver sig fra et øienvidne, nemlig prof. *Joh. Stephanus*, der udførlig har berettet om sagen i sine breve til bisk. Mogens Madssen i Lund af 4. juli og 16. aug. 1606, samt til provsten Niels Mule paa Samsø af 29. juni s. a. Se Ny kirkehist. saml. V, pag. 221—24 og 226, og Rørdam, Kbh.s univ.s hist. IV, pag. 563—64. Stephanus's breve til Mogens Madssen findes ogsaa afskrevne i det danske eksemplar af Klosterlasses «Confessio», der findes paa universitetsbibl., og som sees at have tilhørt biskopperne P. Hersleb og Ludv. Harboe. Et øienvidne var vistnok ogsaa prof. *Kort Aslaksson* (Conradus Aslacus), der har berettet disse begivenheder i sin «Theol. oc Hist. beskr. om den Reform. Religion». Slgn. foran pag. 189. Vor fremstilling er samarbeidet efter disse kilder, hvor ikke andet udtrykkelig oplyses.

³⁾ Pontoppidan, Annal. eccl. Dan. III, pag. 557. Pontoppidan slutter dette, «da sich niemand nach ihm umgesehen, gleichwie ich auch nicht finde, dass er daselbst oder anderwärts die geringste Acquisition gemacht».

vedkjendte sig senere, da han blev spurgt derom, at det forholdt sig saa. Dog paastod han, at det blot havde været folk, han tidligere havde ydet tjeneste i udlandet, som var komne for at hilse paa ham; om religionssager havde han ikke forhandlet med nogen, hvilket heller ingen skulde kunne bevise. Hvad det angik, at han havde holdt messe, da havde han blot gjort, hvad der hørte til hans religion, og det havde ikke været hans mening i den sag at støde nogen¹⁾.

Det fortælles, at det havde været Klosterlasses hensigt fra Helsingør at drage til *Norge*. Men den gamle «jesuiterhøvdings»²⁾ ankomst rygtedes snart til selve Kjøbenhavn og kom ogsaa Kristian IV. for øre. Da nu Klosterlasse ikke længere kunde holde sin nærværelse hemmelig, «traadte han fra sit skjul frem i lyset» og begav sig til Kjøbenhavn en af de sidste dage før pinse³⁾.

Efter et par dages ophold i hovedstaden sendte han freddag før høitiden et brev til universitetets kansler, hr. *Kristian Friis* til Borreby, og tilkjendegav for denne grundene til sin ankomst til Danmark. Han forklarede, at det var hans hensigt at stille sin person til kongens tjeneste for at udjævne de religiøse tvistigheder og tilveiebringe enhed i religionen. Dernæst var det hans agt at drage til *Norge* i private erender, nemlig for at «træffe forføininger i anledning af en arv» (sic), hvortil han da begjærede pas⁴⁾. Samtidig oversendte han

¹⁾ Ny kirkehist. saml. V, pag. 221.

²⁾ «Closterlassius Jesuitarcha» kalder Stephanius ham i sit brev til Niels Mule.

³⁾ Werwing beretter, at han ledsagedes af to andre jesuiter (Kon. Sigism. och Carl IX.s hist. II, pag. 118).

⁴⁾ «Huc venerat salvi conductus ergo, ut hereditatem quandam disponeret suam in Norvegia». Acta consistorii under 2. pinsedag 1606 efter optegnelser af prof. L. Daae. Det er vistnok mindre korrekt, naar Stephanius i sit brev til Niels Mule beretter, at Klosterlasse skulde have sagt, han vilde reise til Norge for at «undervise sine landsmænd om fædrenes sande religion». En nøiagtig kopi af Klosterlasses brev sendte Stephanius til Mogens Madssøn sammen med sin skrivelse af 4. juli «plenioris fidei causa». «Quod ubi per legeris», siger han, «rem omnem facilius intelliges».

kansleren et par eksemplarer af sin «*Confessio Christiana*» med bøn om, at han vilde overbringe dem til kongen.

Den følgende dag henvendte kansleren sig til hans majestæt og fremstillede for ham indholdet af Klosterlasses brev, samt overgav ham et latinsk og et dansk eksemplar af nævnte bog. Kongen udtalte sin forbauselse over mandens frækhed og sagde, at han nærmere vilde tænke over denne sag.

Efter et par dages betænkningstid gav kongen befaling til, at Klosterlasse skulde indstævnes for konsistoriet. Sagen maa have forekommet ham vigtig, da han ikke engang lod den opsætte, til festen var forbi. Pinsedags eftermiddag, efter aftengudstjenesten, giver kansleren hver enkelt af professorerne bud om at møde i konsistoriet tidlig næste dags morgen klokken 6.

Til den fastsatte tid mødte professorerne frem, 7 i tallet, foruden universitetets notarius publicus. Tilstede var ogsaa kongens sekretær, dr. *Jonas Charisius*, der i professorernes nærværelse som vidner skulde tilkjendegive Klosterlasse hans majestæts vilje.

Denne var da ogsaa bleven indstævnet. Men hvad enten han nu ikke vilde eller ikke turde, saa indfandt han sig imidlertid ikke. Derimod havde han tilskrevet kansleren et nyt brev, hvori han bad om undskyldning for sin udeblivelse. Indholdet af dette brev blev af biskopen, hvem kansleren havde sendt i sit sted, forelæst for de tilstedeværende.

Klosterlasse erklærede her freidig, at han hverken kunde eller vilde indfinde sig i konsistoriet; han kunde nemlig ikke indse, at dette havde noget med ham at bestille, da han aldrig havde været indskreven ved Københavns universitet og ikke var borger af deres lærde samfund¹⁾. Vistnok havde han for en tid af 50 aar tilbage besøgt Københavns trivialskele under mag. *Anders Pederssøn (Kjøges)* rektorat; men snart

¹⁾ . . . «neque enim scire ipsum, quidquam juris in se esse consistorio nostro, cum nomen academiæ nunquam dedisset, nec civis esset nostræ reipublicæ litterariæ».

efterat han havde forladt den, havde han sluttet sig til jesuitersamfundet og opholdt sig dels i Sverige, dels i Tyskland¹⁾. Derimod ønskede han at tilstaaes en samtale med selve kongen, hvilket han imidlertid overlod til denne at afgjøre.

Efter meddelelsen af dette brev blev mødet hævet. Men da kongen erfarede Klosterlasses udeblivelse, blev han meget forbitret og sagde, at enten skulde han møde frivillig eller ogsaa tvinges med magt.

Et nyt møde i konsistoriet blev øieblikkelig berammet til klokken 12 samme dag, og der indfandt sig de samme herrer som om morgenen. Nu havde ogsaa «den gode pater Laurentius» fundet det klogest at indfinde sig. «Da han traadte ind», fortæller den tilstedeværende professor *Stephanius*, «forekom han os først temmelig forvirret, maaske fordi han havde en mistanke om, at han ikke var kommen som nogen synderlig kjær gjest; men efter at have fattet sig hilste han dog paa os allesammen, idet han rakte enhver af os haanden». Dog synes professorerne ikke at have besvaret hans hilsen synderlig venlig.

Da traadte dr. *Jonas Charisius* frem, og idet han vendte sig mod Klosterlasse, tiltalte han ham paa følgende maade:

«Jeg er sendt af hans kgl. majestæt for at tilkjendegive dig, hr. Laurentius, hvad hans majestæt har befalet mig at svare paa dit andragende. Du har for det første fremsendt en bog, trykt baade paa det latinske og danske sprog. Dernæst har du tilbudt baade dig og din hjælp for at bilægge tvistigheder og bringe enhed tilveie i religionen. For det tredje har du endelig begjæret frit leide for at reise til Norge i et privat anliggende.

¹⁾ Stephanus refererer en smule unøjagtig, naar han siger: «*Mox se societati adjunxisse in Suecia primum, deinde in Germania*».

Over alt dette er hans majestæt i høi grad forundret. For det første undres han over, hvorfra du, der tilhører jesuiterordenen og er fremmed for vor religion, har faaet en saadan dristighed, at du for det første ikke er bange for at snige dig hemmelig ind i riget for at forstyrre vor fred og vor religion, og dernæst endog vover aabent at bekjende dit navn og dine planer i denne henseende. Endskjønt hans majestæt kunde have grund nok til efter andre kongers og fyrsters eksempel at straffe dig strengt for dine oprørske stemplinger, saa skjænker han dig dog af sin store mildhed den naade, at det for denne gang maa være dig tilladt at vende uskadt og i god behold tilbage til dine egne.

Hvad den bog angaar, som du har sendt hans majestæt, og som han ser overalt er fuld af papistiske og jesuitiske forvrængninger af den himmelske lære, da befaler han strengelig, at du skal overgive alle de eksemplarer, du har, til en mand, hvem kongen dertil bemyndiger; og hvis du har skjænket nogen til andre, da skal du kræve dem tilbage eller angive, til hvem du har givet dem, forat de kan fordres tilbage af dem.

Af dig eller dine ligesindede forlanger hans majestæt ingen hjælp; thi hvad der angaar religionen, er ved Guds velgjerning og hans majestæts høiøvelige forfædres fromhed i dette rige ordnet slig, at det ikke trænger nogen reformation, allermindst af dig eller folk af dit parti. Hans majestæt er nemlig ikke saa enfoldig, at han ikke er istand til at se eller dømme om, hvorhen eders planer sigter.

Hans majestæt skjønner ogsaa meget godt, hvad de paa-skud har at betyde, som du foregiver for at faa lov at reise til Norge. Derfor giver han dig ikke blot ingen tilladelse dertil, men han befaler dig endog strengelig, at du, saasnart du har ordnet dine sager, hvortil han naadigst indrømmer dig én dags frist, skyndsomt pakker dig bort herfra og forlader landet og ikke forsøger nogetsomhelst underveis, der kan medføre skinnen af at være til forstyrrelse af freden eller til skade for undersaatterne. Og forat intet saadant skal ske,

vil han give dig en ledsager med paa veien, der skal føre dig bort og, om det trænges, hindre dine planer». Det blev ogsaa Klosterlasse betydet, at han maatte vogte sig for atter at gjøre et lignende forsøg, dersom han vilde undgaa at blive anklaget for majestætsforbryder og blive straffet som saadan¹⁾.

Hele tiden tiltalte dr. Charisius Klosterlasse blot *hr.* Laurentius; professorerne derimod var saa høflige at nævne ham med hans dokortitel.

Efter saaledes at have tiltalt Klosterlasse vendte Charisius sig til professorerne med følgende ord:

«Dette er, høiærværdige og høiagtede mænd, hvad jeg har faaet befaling til paa hans majestæts vegne at tilkjendegive for *hr.* Laurentius i eders nærværelse og paahør, dels forat det skal være eder til et vidnesbyrd om vor allernaadigste konges omhu for fredens bevarelse og religionens renhed, dels forat dette menneske ikke skal faa anledning til falske beskyldninger, om han muligens, hvad vel kunde befrygtes, nogensinde skulde ville udlægge kongens vilje, som i eders nærværelse er bleven ham kundgjort, anderledes, end kongen selv har ment»²⁾.

Nu fik Klosterlasse ordet. Han begyndte med at omtale sin ærefrygt for fædrene og sin kjærlighed til fædrelandet, samt forsikrede, at han kun havde redelige hensigter. Han havde ventet et ganske andet svar, end han havde faaet; men han vilde bøie sig for den allernaadigste konges vilje. Han var kommen med anbefalingsbreve fra hans majestæt keiseren af Tyskland samt fra kongerne af Spanien og

¹⁾ Stephanus's brev til Niels Mule p. a. st.

²⁾ Alt dette om Klosterlasses forhør er væsentlig meddelt efter Stephanus's brev til Mogens Madssen af 4. juli. Hermed stemmer Kort Aslakssøns beretning nøiagtig overens. Mere summarisk er disse optrin fremstillede i Stephanus's brev til Niels Mule samt i «Acta consistorii»; men forøvrigt stemmer alle kilder overens. Charisius's optræden ved denne leilighed omtales ogsaa hos Hoffmann, Danske adelsmænd, Kbh. 1778, II, pag. 222. Hoffmann kalder feilagtig Klosterlasse for Peder Lorensen. Om Charisius se Hundrup, Doktorer ved Kbh.s univ. pag. 109 fg.

Polen. Han havde ikke havt nogen forbrydelse i sinde mod fædrelandet og pønsede ikke paa kongens eller hans undersaatters fordærvelse. Ei heller havde han begaaet noget, som fortjente en strengere straf.

Af sin bog havde han medbragt blot fire eksemplarer, og af disse havde han skjænket det ene, dog i begge sprog, til kongen, det andet til kansleren og det tredje til dr. *Resen*; det fjerde eksemplar havde han bestemt for mag. *Jonas Venusin*, der dog ikke havde faaet det. Men i Braunsberg havde han, sagde han, en mængde eksemplarer, som han, om han vilde, kunde sprede ud over hele Tyskland. Han vilde nu efter kongens bud skyndsomt begive sig bort, og han lovede, at han ikke skulde gjøre noget forsøg paa at handle mod hans majestæts befaling.

Da nu mag. *Jonas Venusin* spurgte ham, hvilken vei han vilde reise, svarede Klosterlasse, at han vilde drage landeveien til *Hamburg*.

Hermed var forhøret forbi. Efter endnu at have besvaret nogle andre spørgsmaal hilste Klosterlasse de forsamlede herrer med et buk og gik¹⁾.

Den næste dag begav kong Kristian IV. sig til England, ledsaget af et stort følge, hvoriblandt ogsaa professorerne dr. *Hans Povelssøn Resen* og *Jonas Jakobssøn Venusin*²⁾. Det blev da overdraget statholderen *Breide Rantzov* at sørge for, at Klosterlasse efterkom hans majestæts befaling om at fjerne sig. Efter samraad med de tilstedeværende medlemmer af rigs-

¹⁾ Slgn. Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 173—76. Pontoppidan, Annal. eccl. Dan. III, pag. 559. — Werwing beretter i sin Kon. Sigism. och Carl IX.s hist. II, pag. 118, at kongen med rigsraadets samtykke havde tilladt Klosterlasse at disputere med professorerne og først paa deres forestilling befalet ham at rømme landet. Slgn. Westén I, pag. 226. Dette beror vistnok paa en misforstaaelse af det ovennævnte forhør. Nogen saadan disputats nævnes ikke hos nogen dansk historiker. Slgn. Münters magazin II, 4, pag. 17.

²⁾ Se om disse Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 570 fg. og 599, samt Kirkehist. saml. 3. række, I, pag. 241 fg.

raadet fandt imidlertid denne det sikrest at sende jesuiten bort tilsøs istedenfor at lade ham drage landeveien til Hamburg. Men paa grund af modvind blev afreisen udsat i tre dage, i hvilke Klosterlasse opholdt sig i vertshuset «*Fortuna*»¹⁾. Først fredag 13. juni blev denne tidlig om morgenen ført ombord paa et skib og sendt afsted til *Rostock*²⁾.

Klosterlasses missionsforsøg i Danmark havde saaledes faaet et aldeles mislykket udfald. Dette virkede ogsaa meget nedslaaende paa de derværende hemmelige jesuitere, der vistnok havde knyttet adskillige forhaabninger til den bekjendte slu «jesuiterhøvding». Enkelte af dem følte stillingen saa haabeløs, at de forlod landet, og blandt disse var den førnævnte rektor *Jens Aagessøn* i Malmö³⁾.

Paa den anden side vakte den bestemte maade, hvorpaa kongen havde afvist Klosterlasses forsøg, udelt glæde hos dennes modstandere. Professor *Stephanius* siger: «Vi glæder os høilig over, at kongen nærer et saadant sindelag mod dette mest ryggesløse folkefærd, at det i det hele er at haabe, at de for fremtiden ikke vil faa den fremgang hos os, som nogle af dem har vovet at indbilde sig, idet de endog høilydt har forudsagt, at inden 10 aar vilde jesuiterne regjere her i landet akkurat ligedan som paa andre steder»⁴⁾.

Forføielig er ogsaa den lovtale, et andet øienvidne, professoren *Kort Aslakssøn*, kommer med i samme anledning. «Denne historie», siger han, «er vel værd at merke for adskillige aarsagers skyld, synderlig for de jesuiters underfundige praktiker, som de stedse og uden afladelse optænke imod de reformerede kirker. O, hvor lyksalig est du, Dan-

¹⁾ Stephanius's brev til provsten Niels Mule p. a. st.

²⁾ Ny kirkehist. saml. V, pag. 224, og Rørdam p. a. st. III, pag. 176. Stephanius ender sin meddelelse til bisk. Mogens Madssøn med følgende bemærkning: «Dette er historien om pater Laurentius, som jeg haaber maa være dig mere til velbehag end kjedsomhed. Jeg synes, den af mange grunde er værd at opbevares i erindringen».

³⁾ Stephanius's brev til Niels Mule.

⁴⁾ Ibid.

mark, som est befriet fra den pestilentse og det spøgelse! O, hvilken overvættes vis og forstandig konge, som haver kuldkastet og afvendt fra os saadanne røvere, kongemordere og al ondskabs grundløse pøl! O Frankrige, hvor lyksalig havde du været, dersom du aldrig havde tilstedet disse kongemordere rum og plads hos dig! O England, du maatte vel frydes og glæde dig, at du haver bortkastet dem slet fra dine øine og hengivet dem til offentligt røveri. Gaar nu bort I konger og lærer af vor allernaadigste herres og konges eksempel. Gaar og lærer, at I udjage af eders rige saadanne røvere og kongemordere, som aldrig lader af med svig og underfundighed at eftersætte eder paa liv, ære, gods, hustruer, børn og alt det, eder kjært er. Gaar nu, I jesuiter, og roser eder af, som I pleier at gjøre, hvor let det er eder at faa indpas her i Danmark og Norge!¹⁾

Vi formoder, at læseren vil have fundet hele Klosterlasses optræden temmelig paafaldende. Vi kan heller ikke forklare os den anderledes, end at han havde planlagt sit angreb paa en anden maade, men at han ved kongens raske og energiske optræden blev hindret i sit forsæt. Ellers giver det hele indtrykket af et dumdristigt forsøg paa lykke og fromme, som man ikke kan tiltro en saa erfaren og smidig mand som Klosterlasse. Et lignende indtryk har hans optræden vistnok ogsaa gjort paa samtiden. Professor *Stephanius* udtrykker saaledes sin store forundring over

¹⁾ Theol. oc hist. beskr. om den reform. religion, fol. F. 3. Om dette skrifts forfatter se Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 585 fg. Klosterlasses forsøg i Danmark omtales ogsaa af en baron *de Goes*, der opholdt sig som keiserlig gesandt i Kbh. 1657—62. Han henlægger imidlertid feilagtig Klosterlasses optræden til Fredrik II.s tid. Han ved ogsaa at berette, at kongen efter Klosterlasses besøg udstedte et edikt, der gik ud paa, at «ingen, der ikke bekjendte den lutherske lære, skulde have lov at opholde sig i Danmark, og at ingen maatte huse eller pleie nogen saadan mere end 3 dage». (Se Ny kirkehist. saml. V, pag. 826). Noget saadant edikt kjender vi imidlertid ikke.

den «uhørte frækhed», som udmerkede hele Klosterlasses forsøg¹⁾.

Ved sit besøg i Danmark havde Klosterlasse ikke udrettet andet end at røbe jesuiternes hensigter og at gjøre de kirkelige myndigheder i Danmark end mere agtpaagivende overfor deres stemplinger. Men hvad han ikke selv fik gjort, kunde han muligens udrette ved sine skrifter, af hvilke han efter eget sigende havde et stort oplag i Braunsberg.

Naar han for konsistoriet havde stillet sig saa uskyldig an og sagt, at han kun havde medbragt fire eksemplarer af sin sidste bog, da havde han neppe sagt sandt. Johan Stephanus omtaler det som sikkert, at Klosterlasse ikke blot havde uddelt flere latinske eksemplarer til lærde personer²⁾, men ogsaa adskillige af den danske udgave til almuebefolkningen, ja endog til kvinder. Eierne af disse bøger vogtede sig dog for at røbe, at de havde modtaget dem, for ikke at udsætte sig for nogen mistanke³⁾.

De kirkelige myndigheder sees ogsaa at have været opmærksomme paa den skade, Klosterlasses skrifter kunde forvolde, naar de kom i den kritikløse almues hænder. Saaledes fandt biskop *Peder Vinstrup* det fornødent paa et landemode i Roskilde i 1606 at indskjærpe, at man maatte «nøie vogte sig for pater *Laurentius's* skrift samt for hele den jesuitiske lære»⁴⁾.

Hvad Klosterlasse selv angaar, da synes han endnu ikke ganske at have tabt modet. Samme aar, som han optraadte i Danmark, 1606, lod han det før omtalte brev til Kjøben-

¹⁾ Se hans brev til Niels Mule p. a. st.

²⁾ Saaledes vides han at have foræret ét til en Peder Brahe og et andet til en Rantzov. Det første kom siden i bisk. Münters eie, det sidste havnede paa det kgl. bibl. i Kbh. (Münter, Den danske reformationens hist. II, pag. 647). Stephanus oplyser ogsaa, at han havde faaet det eksemplar, han sendte Mogens Madssen at læse, «af ham, hvis navn staaar skrevet paa titelbladet». (Ny kirkehist. saml. V, pag. 226).

³⁾ Stephanus's brev til Mogens Madssen af 16. aug. 1606 p. a. st.

⁴⁾ Ny kirkehist. saml. V, pag. 55.

havs professorer udkomme i en ny udgave paa latin i Krakau¹⁾. To aar senere, 1608, lod han samme skrift udgaa paa dansk i *Braunsberg*²⁾. I fortalen til denne udgave, som han dedicerer til «alle fromme danske mænd», minder han om det lille skrift, som han for nogle aar siden havde ladet udgaa til de høilærde professorer. Men disse havde ikke svaret, hvilket var en skam for landet. Da det nu var kommet Klosterlasse for øre, at landet sank dybere og dybere i sit frafald, og at der dreves paa endnu en «ny reformation» (sic), der var meget værre end den første og vilde føre fædrelandet «til stort affald og evig fordærvelse»³⁾, saa havde han fundet for godt at oversætte sit brev paa dansk «til alle danske forstandige mænds undervisning og til at fordre svar paa samme brev». Thi den sag, hvormed brevet handlede, gjaldt alles velfærd og salighed, og Klosterlasse minder professorerne om, at hvis de ikke vilde eller kunde give et fyldestgørende svar, saa vilde deres reformation komme «i stor mistanke for bedragelse» og dens «formyndere og forsvare» vilde brændemerke sig selv som «rigens forførere og menigmands bedragere».

Klosterlasse oplyser dernæst, at han har ladet dette skrift sprede vidt omkring «over alle universiteter», og han haabede, at fromme og forstandige mænd i erkjendelsen af, at her handledes om en vigtig sag, flittig vilde ransage hans brev og sammen med ham kræve svar derpaa, før man tog noget videre skridt i reformatorsk retning.

¹⁾ «De reformatione religionis Christianæ per ministros evangelicos introductæ deliberatio a studiosis Danis et Norvegis proposita professoribus academïæ Hafniensi die 1. octobris 1602. Cracoviæ apud Nicolaum Lob altera editione in titulos et capita digesta 1606, in 16». Ribadeneira, pag. 545, og Bibl. des écrivains de la compagnie de Jésus IV, pag. 467.

²⁾ Denne oversættelse er ligesom den danske udg. af *Confessio Christ.* trykt hos Jørgen Schönfels og forsynet med det danske rigssvaaben paa titelbladet.

³⁾ Rimeligvis sigter Klosterlasse her til kong Kristian IV.s kirkelige lovarbejder, muligens især hans nye norske kirkeordinants af 1607.

Forøvrigt klager Klosterlasse bittert over tidernes pinagtighed. «Gud bedre os», sukker han, «at vi skal leve paa denne tid, i hvilken den kristelige tro behandles med samme lethed, som om den var en terning, der staar paa alle øine, al den stund, at skriften dog udtrykkelig lærer os, at der blot gives én tro, ved hvilken man kan undgaa helvedes piner og forvente Guds rige, og at den findes alleneste hos den gamle og sande kristenhed, som er Guds kirke, mod hvilken helvedes porte aldrig skal faa overmagt, men om hvilken Gud har sagt: Det folk og rige, som ikke tjener dig, skal forødes (Jes. 60). Gud almægtige være os naadig og barmhjertig og ledsage os alle samdrægtelig paa den vei, som alle Guds udvalgte har gaaet frem paa».

Selvfølgelig agtede professorerne ligesaa lidet paa denne nye udæskning, som paa den første. Dog lader det til, at Klosterlasses skrifter har vakt opsigt i vide kredse, og det ikke blot i Danmark. Saaledes sees hans «Confessio Christiana» i sin tid at være bleven gjenstand for imødegaaelse. I aaret 1615 udkom der nemlig i Giessen et skrift af en *Herman Samson*, professor i *Riga* og prest ved domkirken samt superintendent sammesteds, hvori denne gjendrev flere ting, som Klosterlasse havde sagt i begyndelsen af sin «Bekjendelse»¹⁾. — I det hele taget havde den opsigt, som jesuiternes

¹⁾ «Anti-Jesuita, primus et secundus, sive discussio et confutatio solida et modesta quæstionum aliquot, quas Laurentius Nicolai Jesuita tractat in initio libri sui, quem inscripsit: Confessio Christiana de via Domini etc. Giessæ Hassorum 1615. 4to». Bibliotheca Danica I, pag. 231. Slgn. Bibl. des écrivains de la compagnie de Jésus par les P. P. Augustin et Alois de Backer IV, pag. 467. Münter, Den danske reform.s hist. II, pag. 646, nævner blot «Anti-Jesuita primus», men udtaler, at det er ham ubekjendt, om det er bleven fortsat. Forf. kaldes her «pastor Rigensis et inspector seminarii patrii». I optegnelser af C. Deichmann i det danske eksemplar af «Conf. Christiana» i det Deichm. bibl. oplyses, at Samson udgav to skrifter mod Klosterlasses bog, hvoriblandt det ene af ham selv, nemlig det nys citerede. Det er ogsaa fra Deichm., vi har meddelelsen om, at

og især Klosterlasses stemplinger vakte, hos mange virket trang til nøiere kundskab om dette samfunds historie og virke-maade. Der udkom da ogsaa i Danmark i den følgende tid enkelte tildels meget skarpe polemiske skrifter af jesuit-fiendtlig art. Rimeligvis nærmest foranlediget ved Klosterlasses angreb udgav saaledes den flittige folkeskribent *Niels Mikkelssøn Aalborg* i aaret 1607 en dansk oversættelse af et af en *Elias Hasenmüller* forfattet verk om jesuiterne¹⁾.

Som vi hørte, havde det været Klosterlasses hensigt fra Danmark at begive sig til *Norge* «for at træffe forføininger i anledning af en arv». Hvorvel der jo i dette foregivende godt kunde være nogen sandhed, saa var naturligvis hans hovedformaal et ganske andet. At han kunde have godt haab om at udrette noget i sit fædreland, er ogsaa ganske rimeligt, naar man overveier, at der i Norge mere end i de øvrige nordiske lande endnu fandtes mange levninger igjen af katholsk tro og katholske skikke. Dertil kom, at Klosterlasse sandsynligvis paa denne tid havde ikke saa faa indflydelsesrige forbindelser i vort land, hvorom vi snart skal høre.

Vi har imidlertid seet, hvorledes kong *Kristian IV.* satte en stopper for hans videre planer og gjorde hans mulige forhaabninger til intet ved at sende ham tilbage did, hvorfra han var kommen. Dog følte kongen sig ikke tryk for, at den slu jesuit alligevel kunde finde veien til Norge. For imidlertid at gjøre sit til at hindre dette, lod kongen sende en skrivelse til den norske statholder og lensmand paa Akershus, *hr. Jørgen Friis* († 1616), af følgende indhold:.

Samson var professor theol., prest til domkirken og superintendent i Riga. Han angiver aaret for det nævnte skrifs udgivelse til 1605, medens de andre kilder har 1615.

¹⁾ Se Kirkehist. saml. 3. række VI, pag. 198. Slgn. sammesteds, pag. 41, og «Bibl. Danica» I, pag. 145, hvor en række antijesuitiske skrifter fra det 17. aarh. opregnes. Om Klosterlasses besøg i Danmark findes ifølge dr. Rørdams oplysning til mig privat neppe mere i danske arkiver, end her er meddelt.

«Vider, at eftersom nogen kort tid siden forleden her udi riget er anlanget en jesuiter, som sig *pater Laurentius* lader kalde, kanske udi mening, at han de enfoldige udi kjætteri og vildfarelse vil forføre og bedrage, religionen i saa maade at besmitte, hvoraf megen ulykke — hvilket Gud afvende og værge — sig udi længden kunde entstande, det han haver noksom ladet tilkjendegive, idet han synderlig udi vor kjøbstad Helsingør nogle des indbyggere skal have ladet forsamle og dem, hvad religionen anbelanger, paa sin side at bringe, hvis hannem muligt, og efterat vi nu naadigst fornemme for^{ne} patrem Laurentium at være til sinds til vort rige Norge sig at ville begive, muligt samme jesuitiske lærdom blandt vore undersaatte der sammesteds i lige maade hemmeligen at udsprede; da bede vi eder og ville, at naarsomhelst I af superintendenterne udi Hamar og Stavanger stift herom bliver besøgt eller advaret, hvilke vi og naadigst have tilskrevet og befalet, eder det at lade vide, naar han til vort rige anlangendes vorder, I da endeligen foreholder for^{ne} patri Laurentio og hans medfølgere og ellers saa mange af den sekt, did kunde hænde at ankomme, at de dem straks ufortøvet deden ud af riget pakke, og ved billige midler paa skuder eller i andre maader dem derfra forskaffer; dog at dem alvorligen bliver foreholdet, at dersom enten han, nogen hans anhängere eller og nogen af den orden fordrister dem til imod saadant forbud udi vort rige Norge at begive, de da ikke ville straffes paa deres hals (sic), og dersom siden nogen saadan hændelse kunde ske, I da derover lader straffe som vedbør»¹⁾.

Denne skrivelse er dateret 9. juni 1606, altsaa ikke ret længe efter Klosterlasses besøg i Danmark. Samtidig sendte kongen ogsaa breve (daterede 10. juni) til bisperne *Anders Bentssøn Dahl* i Oslo († 1607) og *Laurits Skabo* i Stavanger (1605—26) «med slig

¹⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 153—54. Slgn. optegnelser i det danske eksemplar af «*Confessio Christ.*», der har tilhørt P. Hersleb og L. Harboe og nu findes paa universitetsbibl.

dekret, at de skulde admonere presterne udi deres stifter, sig aldeles intet at skulle have at befatte med for^{ne} jesuitter og udi ingen gemenskap, enten med omgjængelse, disputation eller nogen vidtløftighed, sig med dennem indlade, om og naar nogen af den sekt did kunde hænde at ankomme, men det straks for^{ne} *Jørgen Friis* lade tilkjendegive¹⁾).

Hermed havde kong Kristian IV. for Norges vedkommende skjærpet ediktet af 1604, ifølge hvilket ingen jesuitdiscipel maatte betroes noget embede i kirke eller skole, derhen, at alle jesuitter, der gjestede riget, snarest mulig skulde besørgeres bort igjen; ja, hvis de vovede at trodse forbudet, skulde de vistnok ikke miste livet, men dog straffes efter fortjeneste²⁾. Dette er ogsaa ét vidnesbyrd blandt de mange om denne konges omsorg for Norges vel.

Disse kongens forbud fik forsaavidt intet at betyde, som *Klosterlasse*, hvem de nærmest gjaldt, vistnok aldrig kom til at sætte sin fod paa Norges grund. Merkelig nok har der imidlertid blandt bønderne i *Hardanger* gaaet et sagn om, at den bekjendte «jesuiterhøvding» skulde have opholdt sig en tid paa gaarden *Oppedal* i *Ullensvang*, hvor der i gamle dage laa et kloster, og der have forsøgt at udbrede sin papistiske tro³⁾.

Traditionen henlægger ikke dette Klosterlasses ophold i Norge til nogen bestemt tid, og det hele er vistnok at betragte som et sagn, der ikke bør skjænktes nogen tiltro. Allermindst kunde dette besøg være at henhøre til tiden før Klosterlasses optræden i Danmark i 1606⁴⁾; thi

¹⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 154.

²⁾ Saaledes maa vel kongens ord forstaaes.

³⁾ Schnabel, Beskrivelse over Hardanger, Kbh. 1781, pag. 44. Dette sagn verserede i Ullensvang endnu i begyndelsen af dette aarh. Professor *Christofer Hansteen* hørte det, da han i aaret 1821 paa sin Bergens-reise gjestede denne bygd. Budstikken for 1821, III, pag. 630, og Hansteen, Reiseerindringer, Kristiania 1859, pag. 59—60.

⁴⁾ Saaledes Faye, Kristiansands stifts bispe- og stiftshist., Kristiania 1867, pag. 208, hvor det heder, at Klosterlasse efter sit besøg i

i denne tid opholdt han sig sikkerlig i *Braunsberg*, beskæftiget med forberedelser til sit angreb paa Danmark-Norge og især med sit før omtalte større litterære verk.

Men om vi ikke kan skjænke det nævnte sagn nogen tiltro, saa er det dog tydelig et vidnesbyrd om, hvilken opsigt Klosterlasse havde vakt, siden hans navn trængte frem endog til Norges afsidesliggende dale. Sagnet beror muligens paa, at der paa hin tid har opholdt sig en hemmelig jesuit paa det nævnte sted, og at denne saa i folkemunde er bleven gjort til Klosterlasse.

Umuligt er det derfor heller ikke, at dette sagn er at sætte i forbindelse med en person, som i sin tid virkelig optraadte i Norge og stod i ledtog med jesuiterne. Vi sigter til en mand ved navn *Laurits Nilsson* fra *Malmö* (Laurentius Nicolai Malmogius), der i aaret 1620 drog omkring i landet ifølge med en fransk jesuit, som kaldte sig snart *Theodor Bera*, snart med andre navne¹⁾. Han vides ogsaa at have optraadt paa Vestlandet, og da han bar samme navn som Klosterlasse, vilde det ikke være underligt, om han blev forvekslet med denne, noget, som ogsaa siden har været tilfælde²⁾. Da imidlertid den nævnte Laurits Nilsson ifølge derom given kongelig befaling blev paagreben og stillet for

Sverige «kom til Norge, hvor han synes hemmelig at have reist om, inden han i Danmark optraadte og tilbød sig at reformere kirken». Saaledes ogsaa Lange, *De norske klostres hist.*, Kristiania 1856, pag. 373. Den sidste sætter endog Kristian IV.s edikt af 1604 i forbindelse med dette Klosterlasses foregivne ophold i Norge. Forøvrigt er Langes fremstilling ogsaa ellers misvisende, idet han lader Laurits Nilsson blive jesuit i Braunsberg (se foran pag. 71), samt siger, at ediktet af 1604 befalede «at udvise alle jesuiter af riget» (se ovenfor pag. 196).

¹⁾ Se norske rigsregistrarer V, pag. 89.

²⁾ Saaledes dr. H. F. Rørdam, Mester Anders Christensen Arrebo, Kbh. 1857, pag. 105, og A. V. Heffermehl, *Geistlige møder i Norge*, Kristiania 1890, pag. 47. Allerede den omstændighed, at Klosterlasse paa denne tid var en olding paa 82 aar, maa tale imod denne identifikation.

Oslo domkapitel, fremgik det af de forhør, som biskop *Nils Simenssøn Glostrup* foretog over ham, at han var en slet og ret *skræddersvend* fra Malmö. Ikke destomindre havde det lykkets denne bedrager, der gav sig ud for en ordineret dansk prest, at føre mange godtroende norske prester bag lyset, saa de lod ham prædike i kirkerne, døbe børn, uddele nadveren, indlede barselkoner o. s. v.; ja, presten i Løkanger i Sogn, hr. *Erik*, forærede ham baade hest og sadel til videre befordring¹⁾.

Men om Klosterlasse ikke personlig kom til Norge, saa anser vi det dog saare sandsynligt, at han alligevel havde forbindelser der, og at han gennem disse har forsøgt efter evne at øve indflydelse i sit fædreland. Vi finder det derfor ogsaa rimeligt, at vi her i korte træk søger at skildre de papistiske foreteelser, vi kjender i vort fædreland.

Vi vil da først nævne den omstændighed, at hans egen søstersøn, den før omtalte mag. *Finn Sigurdssøn*, hvem vi i aaret 1600 traf hos jesuiterne i Prag (se pag. 59), fra aaret 1604 af indtog en indflydelsesrig stilling som sogneprest ved Laurentiuskirken i *Tønsberg* og provst over Tønsberg len. Vi har dog ikke truffet noget tegn paa, at denne mand under sin embedstid ligefrem har søgt at bane vei for papismen; meget mere synes han at have næret kalvinistiske sympatier²⁾. Men paa den anden side vilde det være let begribeligt, om han af taknemmelighed mod jesuiterne, af hvem han vistnok i sin tid havde faaet understøttelse, saa igjennem fingre med deres stemplinger inden sit embedsdistrikt. Han var ogsaa ved slegtsskab knyttet til mænd, der vides at have

¹⁾ Sagens temmelig vidtløftige akter har vi fundet i Oslo domkapitels protokoller i rigsarkivet hersteds. Se nedenfor pag. 227.

²⁾ Han blev i 1602 rektor paa Herlufsholm og fungerede som saadan til 1604; han sees i denne tid at have indført den reformerte *heidelsbergerkatekisme* til brug ved undervisningen. Fra 1604 var han provst i Tønsberg til sin død 1627. Merkelig nok er han begravet i Lund, hvor hans gravsten findes. Se Wad, Rektorerne paa Herlufsholm, pag. 15—17.

næret papistiske tilbøieligheder. Vi turde i disse omstændigheder have en forklaringsgrund til den kjendsgjerning, at en flerhed af de saakaldte «*acta jesuitica*», som vi kjender fra vort fædreland, netop er at henhøre til *Tønsberg og omegn*¹⁾.

Med hensyn til Kristian IV.s forordning mod de jesuitiske disciple af 1604, da kjender vi lidet til, hvilken virkning den har havt for Norges vedkommende i de nærmest følgende aar. Imidlertid synes det, som om mag. *Jens Nilssøns* efterfølger paa Oslo bispestol *Anders Bentssøn Dahl* († 1607) har været «en svag mand, der hverken havde øie for eller modstandskraft mod jesuiternes hemmelige spil»²⁾. Der er ogsaa ting, som tyder paa, at heller ikke statholderen Jørgen Friis har været nogen synderlig hader af jesuiterne³⁾.

Anderledes blev imidlertid forholdet under Anders Bentssøns eftermand, biskop *Nils Klaussøn Sinning* (1608—17), der var «en ligesaa klarsynet som energisk mand». Under ham forekommer der inden Oslo stifts pretestand flere mistænkelige tilfælder af jesuitisk art. Rimeligvis gennem indberetninger fra biskop Sinning kom sagen ogsaa kong Kristian IV. for øre, og den energiske konge, hvis øie nu tilstrækkelig var

¹⁾ Slgn. L. Daae, Kort beskrivelse over Tønsberg, pag. 31.

²⁾ Bang, Udsigt over den norske kirkes hist. efter reform., Kristiania 1883, pag. 39. Slgn. nedenfor pag. 222. Under hans embedstid nævnes et par nordmænd i forbindelse med en jesuitersag i Kbh. Under 7. febr. 1607 forekommer nemlig i konsistorieakterne i en sag angaaende nogle optøier hos en Mauritz skrædder blandt vidnerne «*Jens Norbagge Jesuita*». «Jens Norbagge, en anden, examineredes ogsaa, om han ikke var i samme handel og ikke vidste nogen at referere. R: se audivisse fama nominatos fuisse Norvegianos; adfuisse et inter illos hunc Johannem Norvegum». Afskrift af prof. L. Daae efter konsistorieakterne. Slgn. Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 177, note 3.

³⁾ Den 25. okt. 1606 forhandlede i konsistoriet i Kbh. angaaende to jesuitdisciples optagelse blandt de akademiske borgere, af hvilke den ene endog var anbefalet af Jørgen Friis «et quidem cum comminatione» (sic. Vistnok skrivefeil for comminatione). Se Rørdam, Kbh.s univ.s hist. III, pag. 168.

opladt for jesuiternes stemplinger, skred straks til kraftige forholdsregler.

Først gik det ud over sognepresten i Onsø og provsten i Nedre Borgesyssel, hr. *Jakob Hjort*. I et kongebrev af 28. november 1612 faar biskop Sinning og statholderen *Enevold Kruse* befaling til at foretage en nøiagtig husundersøgelse hos nævnte hr. Jakob Hjort og gjøre sig flid for at faa sagen opklaret. Det var nemlig kommen kongen for øre, at han skulde «være katholsk og meget at have omgængelse med en katholsk prest ved navn *Erland*», der var født i det trondhjemske og nu var sogneprest i en by nær Danzig, og kongen tvilede ikke paa, at disse havde «adskillige praktiker» fore mod ham og riget. Da kongen ogsaa havde bragt i erfarung, at «forne hr. Jakob der udi stiftet skal have nogle brødre, som ere prester og udi lige maade ere berygtede at være katholske», giver han samtidig befaling til nøie at undersøge dette forhold¹⁾.

De undersøgelser, som saaledes iverksattes, blev heller ikke uden resultat. Det fremgik af dem, at flere af stiftets mest anseede prester ikke uden grund kunde mistænkes for at sympatisere med katholikerne. Hr. Jakob Hjort synes ogsaa at have grebet flugten. Saa snart kongen gjennem biskop Sinning og statholderen var bleven underrettet om disse ting, gav han dem straks befaling til at lade Jakob Hjorts broder, mag. *Kristofer Hjort*, slotsprest paa Akershus og sogneprest til Aker, suspendere fra sit embede, «saa han med den hellige ministerii tjeneste indtil paa videre besked sig ei befatter»²⁾. Mistanken for hemmelig papisme var endvidere bleven rettet mod en tredje broder, hr. *Evert Hjort*, sogneprest til Stange³⁾; fremdeles mod sognepresten til Nes paa Hedemarken, hr. *Herman Hanssøn*, og en forevrigt ukjendt

¹⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 478—79.

²⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 493—94.

³⁾ De tre brødre Hjort var rimeligvis slegtninge af den tidligere (pag. 191) nævnte Martin Hjort (Martinus Cervinus), der i sin tid studerede i Braunsberg. Her studerede ogsaa i beg. af 17. aarh. to andre nordmænd, *Andreas Ofeg* og *Jørgen Pederssøn* (Münter II, pag. 670).

student ved navn *Petrus Alphæus*. Ved kongebrev af 3. mai 1613 fik biskop Sinning og Enevold Kruse befaling om at lade alle de nævnte personer og ellers alle, som kunde mistænkes for papistisk lærdom, indstævne for en *herredag i Skien* den 2. august samme aar¹⁾. Stævningen udstedtes fra Akershus slot den 17. mai²⁾.

Hvad de nævnte prester angaar, da er det om mag. *Kristofer Hjort* bekendt, at han var født 1561, og at han i sin ungdom med offentlig understøttelse havde reist udenlands for at studere³⁾ og havde i 1595 eller tidligere erhvervet magistergraden i Wittenberg⁴⁾. Rimeligvis var han da kommen i berøring med jesuiterne. Biskop *Jens Nilsson*, hvis slegtning han var, roser ham for hans lærdom og dygtighed (vir egregie eruditione et virtute clarus)⁵⁾. Efter sin hjemkomst til fædrelandet var han bleven betroet «hæderlige bestillinger baade i kirke og skole» og efter eget sigende var han «den augsburgske konfession tro og hengiven og tjente saaledes kristeligen, som kirken kræver i alle maader». Efter fra 1602—10 at have været sogneprest paa *Toten* blev han i 1610 udnævnt til slotsprest paa Akershus og sogneprest til Aker samt rektor ved Oslo skole⁶⁾.

Om de to andre brødre *Hjort* vides, at *Jakob* den 5. januar 1603 var bleven ordineret til sogneprest i Onse, og at han tillige var provst i *Nedre Borgesyssel*. *Evert Hjort* havde været sogneprest i Stange siden 1611⁷⁾. De havde forøvrigt anseede slegtskabsforbindelser. Deres fader, *Rasmus Hjort* († 1604), var biskop *Jens Nilssøns* ven og ligesom

¹⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 494.

²⁾ Afskrift af stævningsbogen til herredagen i Skien i det norske kilde-skriftsfonds haandskr. nr. 206. Her nævnes dog ikke *Petrus Alphæus*.

³⁾ Se Yngv. Nielsen, *Jens Nilssøns visitatsbøger*, pag. LVII og CLXI.

⁴⁾ Svendsen, *Kristiania stifts prestehist.* (manusk. paa universitetsbibl.), II, pag. 586.

⁵⁾ Erichsen i *hist. tidsskr.*, 2. række VI, pag. 328.

⁶⁾ Svendsen p. a. st. I, pag. 586—87.

⁷⁾ Svendsen p. a. st., II, pag. 720, 1059.

denne gift med en datter af biskop *Frants Berg*; han havde været rektor i Oslo og siden (fra 1562—1604) Finn Sigurdssøns formand som sogneprest og provst i Tønsberg. De var saaledes paa en maade i familie med selve Klosterlasse. En søster af brødrene Hjort var gift med den nævnte *Finn Sigurdssøn*, en anden med den bekjendte lektor i Oslo, mag. *Halvard Gunnarssøn*. Deres morbroder, *Frants Berg*, søn af biskop Frants Berg, var dekan ved Oslo domkapitel og var ved svogerskab beslegtet med den gammelnorske adelsfamilie Theiste¹⁾.

Om hr. *Herman Hanssøn* vides, at han i sin ungdom havde gaaet i skole hos jesuiterne i *Braunsberg* «før hans majestæts inhibition paa saadanne miskjendte steder», og han var derfor sikkert en discipel af *Klosterlasse*. Men da han i 1604 fik underretning om Kristian IV.s strenge forbud mod at besøge jesuitiske skoler, rømte han hemmelig om natten med fare for sit eget liv og drog til Norge. Efter paa anbefaling af biskop *Anders Bentssøn Dahl* at være bleven immatrikuleret ved Kjøbenhavns universitet, ansattes han siden som famulus hos biskop *Sinning*. Af denne blev Herman Hanssøn 1608 ordineret til sogneprest i det «lille kald» *Nes* paa Hedemarken. Endskjønt han selv paastaar, at han under sin prestevirksomhed havde forholdt sig «ærligen, flittigen og tro- ligen» «i lærdom, levnet og omgjængelse uden og inden kirken», saa blev han vistnok ikke uden grund mistænkt for at sympatisere med papisterne. Det er om ham det fortælles, at han i et gjestebud skal have gjennemboret Luthers portræt med de ord: «Du munk kunde holdt din mund, saa havde mangel prest ei været saa bryd som nu» — «en moro, som sikkert ikke har forbedret hans sag, da han skulde svare for sig paa herredagen i Skien»²⁾.

¹⁾ Heffermehl p. a. st., pag. 46, og den der citerede litteratur.

²⁾ Oslo domkapitels protokoller. Svendsen II, pag. 1002—3. Bang og Heffermehl p. a. st. Hr. Herm. Hanssøn var en prestesøn fra Ringes- rike, hvorfor han ogsaa i edsprotokollen bærer navnet Ringius. Denne oplysning skylder jeg hr. cand. phil. O. A. Øverland.

Foruden de nævnte personer indstævnedes rimeligvis ogsaa sognepresten til *Tune*, hr. *Jens Olafsson*, der 25. september 1609 var indviet til sit embede i Oslo domkirke af biskop *Sinning*¹⁾. Fremdeles nævnes en ellers ukjendt student ved navn *Mogens Haakonsson*.

Til herredagen i Skien indfandt kong Kristian IV. sig i egen høie person og foruden ham samtlige Norges biskoper og statholderen samt flere danske rigsraader. Sagen mod de indstævnede prester kom først under behandling ved midten af august. Ledelsen overdroges til biskop *Sinning*, der ogsaa fuldkommen viste sig sin opgave voksen. Mag. *Kristofer Hjort* synes at have ført ordet paa de anklagedes vegne, og det turde have været en vanskelig sag at bringe ham til bekjendelse, da han var baade begavet og lærd og dertil en mand med en «sødtalende og spidsfindig tunge». I biskop *Sinning* havde han dog fundet sin overmand, og hvor meget han end ved tvetydigheder og udflugter søgte at vri sig bort fra sagen, saa kunde dog hverken han eller de andre «staa sig ligeoverfor biskopens mere og mere indgaaende og overvældende inkvireren».

Men hvilket besvær biskopen havde, kan man slutte deraf, at forhøret varede til udpaa tredje dagen. Da først lykkedes det endelig «den tynde mand med det magre, intelligente ansigt» at tage «skalkhedshammen» af dem og faa dem til at bekjende. Kongen havde selv hele tiden fulgt forhøret med stor interesse²⁾.

Den 18. august 1613 blev paa *Gjerpen prestegaard* lige ved Skien³⁾ dommen fældet over de katholiserende prester. Den lød paa, at de skulde have *embede, prestedragt, formue, odel og arv forbrudt*, og de skulde *inden tre solemerker forlade kongens riger og lande*. Dersom de siden viste sig

¹⁾ Svendsen I, pag. 588. Sign. Norske rigsregistranter IV, pag. 638. Ifølge Svendsen bar han tillige slegtsnavnet *Pharo*.

²⁾ Slange, Christian IV.s hist., pag. 354. Schlegels udg. III, pag. 9. Sign. Bang og Heffermehl p. a. st.

³⁾ Brev fra hr. Herm. Hanssøn til Oslo Domkap. 13. dec. 1617 i kapitelsprotokollerne.

inden landets grænser, skulde de *miste sin hals*. Studenterne Peter Alphæus og Mogens Haakonssøn blev ogsaa dømte fra odel og arv samt landsforviste¹⁾. En præcedens for denne dom har vi i en kun et par maaneder i forveien (19. juni 1613) udstedt kongelig forordning, ifølge hvilken enhver, som overbevistes om at hylde den katholske lære, skulde have sin arv forbrudt og forvises fra landet²⁾.

Hermed var der rettet et hovedslag mod de katholske reaktionsbestræbelser i Norge. Da de dømte personer delvis hørte til Oslo stifts mest indflydelsesrige prester, var det rimeligt, at sagen maatte vække opsigt. Det heder derfor ogsaa, at de jesuiter, som fandtes i *Stavanger* og *Bergens* stifter, saa snart de blev røbede, hemmelig sneg sig ud af riget³⁾.

Fortjenesten heraf tilkommer selvfølgelig først og fremst regjeringens energiske indgriben; men en væsentlig del deraf maa ogsaa tilskrives biskop *Sinning*. Det var muligens paa grund af sin kraftige optræden mod de papistiske prester, at han i folkemunde fik navnet «den onde biskop»⁴⁾, og i saa fald tør man heraf slutte, at de dømte personer har nydt ikke liden popularitet.

Hvad disses senere skjæbne angaar, da skal mag. *Kristofer Hjort* have begivet sig til *Danzig*, hvor han døde 1616, 55 aar gammel. Den 13. december 1613 lod han gjennem sin fuldmægtig *Daniel Erikssøn* fremlægge for Oslo domkapitel en stævning mod kapellanen i Oslo, hr. *Peder Olsson*,

¹⁾ Slange, pag. 355. Flere end disse 5 prester har jeg ikke fundet, som blev dømte paa herredagen i Skien. Andre sætter imidlertid antallet til 6. Se Pontoppidan, *Annales ecclesiæ Dan.* III, pag. 611. L. Daae, Kort beskr. over Tønsberg, pag. 31. Svendsen I, pag. 586.

²⁾ Rørdam, *Danske kirkelove* III, pag. 38—39. Baade denne forordning og bestemmelsen mod jesuiterne af 1604 optoges i den saakaldte «lille reces» af 1615. Se Rørdam *ibid.* III, pag. 42. Forbudet mod papisters ophold i riget findes som sagt allerede i forordningen af 19. juni 1613 — contra Heffermehl, pag. 41.

³⁾ Slange, pag. 354. Holberg p. a. st. II, pag. 810.

⁴⁾ Heffermehl, pag. 49.

der midlertidig bestyrede hans embede og havde anklaget ham for at have undladt at indfinde sig hos en syg mand, *Syvert Aamodt* i Sørkedalen, der havde begjæret nadveren. Dommen faldt ud til hr. Kristofer Hjorts fordel. Samtidig klager han i et velskrevet brev over den haarde dom, som var ham overgangen ved herredagen i Skien¹⁾.

Broderen hr. *Evert Hjort* kom siden atter hjem til Norge og blev tagen til naade igjen. Ved kongebrev af 12. sept. 1625 fik han bevilling paa et præbende, nemlig sakristirenten i Oslo²⁾. Han fik ogsaa sit tidligere kald Stange tilbage og døde som sogneprest her samt provst over Hedemarken og Østerdalen 1651³⁾. Den tredje broder, hr. *Jakob*, er efter herredagen i Skien ganske forsvunden af sagaen; det samme er tilfældet med de nævnte studenter.

Hr *Jens Olafssøn* fik ved kongebrev af 14. juni 1617 atter lov til at nedsætte sig i Oslo stift, hvor han lystede, og til at ernære sig paa samme maade som de andre «undersaatte der boendes»; derimod maatte han ikke tildeles noget embede og ikke foretage noget skridt mod landets religion. Han skulde holde sig den augsburgske bekjendelse efterrettelig, hvis han vilde undgaa straf. Biskop *Glostrup* fik befaling om at paase, at han fulgte disse bestemmelser⁴⁾. Han opførte sig til alles tilfredshed, og under herredagen i Bergen 1622 anbefaledes han paa manges forbøn af kongen selv til atter at faa et embede i kirken eller skolen. Den 20. november samme aar blev han tolvprest i Oslo og 24. januar 1624 sogneprest sammesteds. Han blev tillige rektor for Oslo skole og døde 1632⁵⁾.

Samme aar, 1617, kom ogsaa hr. *Herman Hanssøn* tilbage til Norge, men uden tilladelse, efter at have tilbragt nogle

¹⁾ Oslo domkapitels protokoller. Svendsen I, pag. 587.

²⁾ Norske rigsregistrarer V, pag. 493.

³⁾ Svendsen II, pag. 1059. Heffermehl har aaret 1653.

⁴⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 638—39.

⁵⁾ Norske rigsregistrarer V, pag. 264—65. Svendsen I, pag. 588. Heffermehl, pag. 49 fg. Oslo domkapitels protokoller.

kummerlige aar i udlandet med sin hustru og sine 5 børn. I henhold til et kongebrev til biskop Glostrup af 11. november dette aar¹⁾ blev han indstævnet for Oslo domkapitel den 13. december. I en skrivelse til domkapitlet af 19. samme maaned klager han ynkelig sin nød. Han gjør rede for hele sit forhold og søger at bevise sin uskyldighed. Domkapitlet fandt at maatte betegne hr. Herman Hanssens ulovlige tilbagekomst som majestætsforbrydelse og henviste sagen til den verdslige domstol. Efter høieste befaling blev den stakkars mand sendt til fængslet paa *Dragsholm*. Først 9 aar senere fik han lov at vende hjem til Norge mod kaution for, at han skulde forholde sig «skikkeligen og vel»; han maatte dog ikke faa noget embede i kirke eller skole. Saa underligt det end lyder, skal Herman Hanssøn mellem aarene 1630 og 1632 have været sorenskriver paa *Toten*. Omkring aaret 1637 befandt han sig dog atter i den største elendighed og fattigdom, og kongen skal nu endelig have anbefalet den haardt prøvede mand til at erholde geistlig ansættelse, hvorom han søgte²⁾.

Men om det end kan siges, at den katholske propaganda i Norge ved herredagsdommen i Skien havde faaet et grundigt knæk, saa er det dog ikke saa, at den senere ikke efterlader sig nogetsomhelst spor. Foruden de allerede omtalte forhandlinger angaaende de tilbagevendte papistiske prester forekommer der under biskop Sinnings eftermand, mag. *Nils Simenssøn Glostrup* (1617—39) i Oslo stift ikke faa af de saakaldte «actiones jesuiticæ». Muligens var det da ogsaa paa grund af sit forhold overfor jesuiterne, at denne i modsætning til sin forgjænger fik navnet «den gode biskop», et tilnavn, hvortil han forøvrigt ogsaa ellers synes at have gjort sig fortjent.

¹⁾ Norske rigsregistrarer IV, pag. 670.

²⁾ Oslo domkapitels protokoller. Svendsen II, pag. 1001 fg. Norske rigsregistrarer V, pag. 536—37 og 584—85. Dr. Bang p. a. st., pag. 43, og Heffermehl, pag. 50. Kongens anbefaling viser sig dog at have været frugtesløs. Under Hannibalsfeiden (1644—45) indehavde hr. Herman øverste kommando over en postering paa 12-Milsskoven i Solør. Han havde da sit hjem paa Mølstad i Nes paa Hedemarken. (Mig meddelt af hr. cand. phil. O. A. Øverland).

I aaret 1620 viser der sig saaledes spor af papistiske sympatier blandt borgerne i Oslo. Den 17. mai dette aar fremmødte nemlig paa kapitelshuset mag. Kristofer Hjorts efterfølger i embedet, hr. *Søren Rasmussøn* (tidligere sogneprest til Hoff i Solør fra 1594) i anledning af en ordstrid med en kræmmer ved navn *Konrad*, der havde rost den katholske tro som den bedste, fordi den var den ældste¹⁾).

Fra samme tid skriver sig den kuriøse historie med den førnævnte skræddersvend *Laurits Nilssøn fra Malmö* (se foran pag. 217 fg.). Denne sag er ogsaa af interesse, forsaavidt som den endte med at Laurits Nilssøn af domkapitlet indstilledes til dødsstraf; men det overlodes den verdslige regjering at bedømme, «ved hvad middel saadant ske skal». Dog skede ikke dette paa grund af hans forhold til jesuiten, men fordi han, ved som lægmand at forgribe sig paa det hellige embede, havde gjort sig skyldig i «gudsbespottelse»²⁾.

Den 18. oktober 1620 forhandlede paa domkapitlet om en søn af mag. Kristofer Hjort ved navn *Rasmus*. Denne beklagede sig over, at han som gut var bleven sat i skole i Braunsberg, hvorfra han havde rømt. Han havde saaledes vistnok havt Klosterlasse til lærer. Han begjærede nu optagelse i Oslo skole, hvilket ogsaa tilstodes ham, mod at han lovede at opføre sig vel og undgaa forargelse³⁾.

To aar senere, altsaa 1622, møder vi atter en jesuitersag og det naturligvis ved *Tønsberg*. Det gjaldt to brødre, *Georgius* og *Nicolaus*, «barnefødde og tilholdende paa Sembs prestegaard», hvilke begge var mistænkte for at være den «jesuitiske religion» hengivne. Af det forhør, som biskop Glostrup holdt over dem i overvær blandt andet af mag. *Finn Sigurdssøn*, fremgik det, at Georgius havde studeret i 7 aar hos jesuiten i Ulm (Olmütz), før han 1611 var kommen hjem til Norge; Nicolaus havde i 4 aar gaaet i skole hos jesuiten

¹⁾ Oslo domkapitels protokoller. Sign. Svendsen 1, pag. 587 fg.

²⁾ Oslo domkapitels protokoller.

³⁾ Ibid.

i Braunsberg og andre steder og var kommen hjem 1612. Begge disse var rimeligvis ogsaa disciple af *Klosterlasse*. (Slgn. foran pag. 189). De overbevistes om ikke at have nydt nadveren siden sin hjemkomst, og Nicolaus bekjendte at have havt utilladelig omgang med et kvindfolk; derimod negtede de begge at have søgt at virke for papismen. Biskopen lod dem foreløbig give en alvorlig formaning og gav dem tid til at betænke sig, indtil den fraværende statholder, hr. *Jens Juel*, kom tilbage¹⁾. De videre skridt i denne sag kjender vi ikke.

De hidtil udstedte edikter havde imidlertid ikke havt den tilsigtede virkning, og Kristian IV. skred derfor i aaret 1624 til endnu kraftigere forholdsregler mod jesuiterne. Ved kongebrev af 28. januar dette aar forbyder han sine under-saatter at studere i Preussen. Han var nemlig kommen under veir med, at mange, der agtede sig til «Braunsberg og andre forbudne steder» lod sig indskrive som studenter i Königsberg og tog bevis for at have opholdt sig der nogen tid²⁾. En maaned senere, den 28. februar 1624, udstedte han sit allerstrengeste edikt, hvori han *under livsstraf forbyder «papistiske munke, jesuiter, presbyteros seculares og andre saadanne geistlige personer» at opholde sig i landet*. Den, som dristede sig til at «herbergere og underholde» slige personer eller skaffe dem hus, «hvor de deres romerske ceremonier og superstitiones kunde fulddrive», han skulde drages til ansvar for sin ulydighed. Samtidig gjentages under trusel af straf forbudet mod at studere i Preussen, samt bestemmelsen om, at ingen jesuitdiscipel maa stedes til noget geistligt embede³⁾.

Dette strenge edikt forfeilede heller ikke sin virkning. Inden 8 dage var de jesuitiske missionærer forsvundne fra

¹⁾ Glostrups dagbogsoptegnelser.

²⁾ Paus, Gamle kongelige forordninger og privilegier, Kbh. 1751, pag. 625.

³⁾ Rørdam, Danske kirkelove III, pag. 104 fg. Ny kirkehist. saml V. pag. 638 fg.

Danmark, og den 6. mars anordnedes i alle kirker en høitidelig takkebøn, fordi Gud havde afverget den truende fare¹⁾.

Den nævnte forordning gjaldt selvfølgelig ogsaa Norge. Dog var heller ikke hermed alle spor af jesuitiske stemplinger uddyddede i vort land. I aaret 1627 fandt biskop Glostrup sig paa en visitatsreise foranlediget til at opfordre *Tønsbergs* borgermester og raad til at forbyde en papistisk student, *Nils Pederssøn*, at opholde sig i byen, «efterdi han ikke vil sig undervise lade og haver besøvet 3 kvindfolk». Samtidig bad biskopen sognepresten i *Semb*, hr. *Laurits Halvorssøn*, at han paa hans vegne skulde gjøre lensmanden i Tønsberg forestillinger om at forvise den nævnte papist fra sit len²⁾.

Den nævnte *Laurits Halvorssøn* til *Semb* var dog ikke den rette mellemmand i en saadan sag. Ved samme leilighed saa nemlig biskop Glostrup sig nødt til ogsaa at advare ham selv mod den papistiske lærdom, hvormed han «saa hemmelig lod sig merke, naar han var blandt gemene folk udi enighelighed». Hr. Laurits benegtede dog dette «ved høieste ed», og biskopen havde intet bestemt at holde sig til. Forøvrigt beskyldtes han ogsaa ellers for «allehaande uskikkelighed», hvorfor biskopen gav ham en alvorlig formaning³⁾.

Hr. Laurits var dog ikke hermed færdig. Det følgende aar blev han atter underkastet forhør, fordi han var mistænkt for hemmelig papisme, denne gang for Oslo domkapitel. Der holdtes to forhør, og mange vidner fremførtes. Blandt de mange anklagepunkter er ogsaa et, der er af interesse, fordi det staar i forbindelse med *Klosterlusses* person og viser, hvorledes han var kjendt og anset af de norske jesuiter. Hr. Laurits blev nemlig beskyldt for ved en leilighed at have ytret, at «professorerne i Kjøbenhavn ikke turde understaa sig at disputere med *patri Laurentio*, men var saa rædde for hannem som børn for skolemester». Det sigter naturligvis til Kloster-

¹⁾ Pontoppidan, *Annal. eccl. Dan.* III, pag. 754. Helveg, *Den danske kirkes hist.*, 2. omarb. udg., Kbh. 1857, I, pag. 339.

²⁾ Glostrups dagbogsoptegnelser.

³⁾ Ibid.

lasses forhør for konsistoriet i Kjøbenhavn. — Da hr. Laurits Halvorssøn imidlertid stadig negtede, synes han at være bleven frifunden. Han skal være død 1643¹⁾.

I aaret 1637 sees der at være bleven gjort et nyt forsøg i Oslo stift, idet katholikerne sendte en norskfødt prest *Johan Martin Rugius* afsted til Norge, ledsaget af en belgisk dominikanermunk, der dog snart vendte tilbage. Rugius landede i *Larvik*, hvor der skal have været 12 katholiker, ligesom der ogsaa i omegnen skulde være enkelte saadanne. Biskopen, der paa denne tid var *Nils Simenssøn Glostrup*, skulde dog, heder det, straks have faaet nys om hans ankomst og i henhold til ediktet af 1624 have befaleet borgermesteren at gribe ham og lade ham henrette. Dette skede dog ikke, da man ikke havde bevis for, hvem han var. Efter biskopens død havde han kunnet optræde mere frit, men maatte endda vise stor forsigtighed; han turde saaledes ikke engang for sine slegtninge røbe sin egenskab af jesuit. I 1640 forlod han imidlertid landet og drog til Sverige, hvorfra han ansøgte om at faa en medarbeider, men uden resultat; han besluttede derfor, siges der, alene at vende tilbage til Norge. Han fandtes imidlertid snart ubrugbar som propagandaens redskab i Norden²⁾. — Om jesuiternes forsøg i de øvrige Norges stifter er kun lidet kjendt. Kun for Trondhjems stifts vedkommende er nogle faa mindre betydelige træk opbevarede. Saaledes oplyser dominikaneren *Nicolaus Jansenius* i en beretning, som han ved aar 1623 leverede om de kirkelige forhold i Danmark og Norge, at han havde hørt, der ved denne tid i *Trondhjem* fandtes nogle hemmelige

¹⁾ Oslo domkapitels protokoller. Svendsen (II, pag. 1934) oplyser, at han ved dom af 18. nov. 1628 blev erklæret uskyldig. Vi har imidlertid ikke fundet noget herom i kapitelsbøgerne og ved ikke, hvorfra Svendsen har denne oplysning. Hr. Laur. Halvorssøn har skrevet en kommentar over «Høisangen» og sees at have eiet et betydeligt bibliotek.

²⁾ Se herom «Die Propaganda-Congregation und die nordischen Missionen im 17. Jahrh.» af dr. Anton Piper, Görres-selskabets 2det foreningsskrift for 1886, Köln 1886, pag. 36 fg. Hr. arkivfuldmægtig Huitfeldt-Kaas har gjort mig opmærksom paa denne kilde.

katholiker¹⁾. Et par aar senere skal ifølge katholske kilder en adelsmand nær Trondhjem ved navn *Hartvig Huitfeldt* have virket for oprettelsen af en mission for de norske katholiker. Han skal have søgt at bevæge sin broder, der var jesuit og prest for de katholske sjøfolk i Danzig, til at paatage sig denne opgave, og denne erklærede sig villig. Propagandaen gav ogsaa den 23. januar 1626 jesuitergeneralen fuldmagt til snarest mulig at sende to missionærer til Norge. Om det virkelig blev noget af, ved den nævnte kilde ikke at berette²⁾.

Et væsentligt knæk fik den jesuitiske propaganda i Norden, da *Gustav Adolf* i aaret 1626 erobrede *Braunsberg* og tilintetgjorde jesuitseminariet dersteds. Hermed var en pestbyld fjernet, der længe havde været 'de nordiske riger til plage, og som ogsaa for fremtiden visselig vilde have været om ikke en ligefrem fare, saa dog en stadig kilde til ængstelse for de skandinaviske kirker.

Frygten for de jesuitiske stemplinger begyndte nu ogsaa efterhaanden at aftage; herpaa er der intet tydeligere bevis end den omstændighed, at kong *Kristian IV.* i aaret 1645 endog gav fremmede katholske matroser, der havde ladet sig hverve til hans flaade, lov til saavel offentlig som privat at udøve den katholske religion paa tre steder inden Norges grænser, nemlig *Gamlebyen* ved Kristiania, *Nordnes* ved Bergen og *Kristiansand*. Dog skulde denne tilladelse kun gjælde udlændinge. Dersom nogen af landets egne indvaanere deltog i katholske ceremonier og «religionen forandrede», skulde han have odel og arv forbrudt³⁾. — Ved den *vestfalske fred* i 1648 blev der sat en endelig stopper for papisternes reaktionsplaner i Danmark-Norge.

¹⁾ L. Daae, Trondhjems stifts geistlige hist. T.hjem 1863, pag. 58.

²⁾ Anton Piper p. a. st. Ifølge prof. Daaes meddelelse til mig er dog denne historie tvilsom, da Hartvig Huitfeldt ikke har boet ved Trondhjem.

³⁾ Kongebrev til Hannibal Sehested i Saml. til det norske folks sprog og hist. IV, pag. 6—7. Slgn. Bang p. a. st., pag. 43. Om et senere resultatløst forsøg under Kristian V. se Heffermehl pag. 48.

V. Klosterlasses sidste leveaar og død.

Med hensyn til Klosterlasses liv efter hans optræden i Danmark er kilderne saare knappe. Dette har imidlertid sin naturlige grund. Han var nu allerede en olding paa henved 70 aar og havde væsentlig udspillet sin rolle.

Rimeligvis har han efter sit forsøg i Danmark henlevet en række af aar i *Braunsberg*, beskæftiget med uddannelsen af de unge skandinaver, som endnu stadig tyede did. Vi træffer ham saaledes i Braunsberg i aaret 1608, da han fra denne by lod sit brev til Kjøbenhavns professorer udgaa i dansk oversættelse. Det er ogsaa troligt, at han har staaet i nærmere eller fjernere forhold til de forsøg af jesuitisk art, som vi siden paatræffer i Danmark og Norge.

Fra aaret 1608 taber vi imidlertid Klosterlasse aldeles af syne. Den eneste leilighed, hvorved vi gjennem en lang aarrække hører ham omtale, var, da presten Samson i Riga i 1615 udgav sit tidligere omtalte modskrift mod hans «*Confessio Christiana*».

Først i 1621 gjenfinder vi den gamle jesuiterhøvding, og det netop i *Riga*¹⁾, hvor jesuiterne ogsaa havde sine anstalter. Han var nu en olding paa 83 aar. Muligens havde han tilbragt nogen tid i denne by, og det heder om ham, at «end ikke i sin høieste alderdom var han nogensinde ledig»²⁾; rimeligvis var han endnu efter evne virksom med et og andet til fredens forstyrrelse i de nordiske kirkesamfund.

Aaret 1621 var et skjæbnesvangert aar for hine egne. Sveriges store konge *Gustav Adolf* beleiredes Riga, og byen maatte overgive sig efter omtrent firti dages beleiring. I vor forbindelse er denne begivenhed af interesse, fordi netop Klosterlasse var blandt de beleiredes. Størsteparten af de derværende jesuiter havde imidlertid klogelig fjernet sig med en stor del af sit bohave. Kun otte af dem var blevne til-

¹⁾ Cordara, *Hist. societatis Jesu VI*, pag. 295 fg.

²⁾ Ribadeneira pag. 545.

bage og blandt dem Klosterlasse. Kongen havde imidlertid paa forhaand lovet jesuiterne fri afmarsch, hvilket han ogsaa holdt.

Han lod dog ikke jesuiterne fare uden videre. Han kaldte først samtlige til sig den 27. september og modtog dem med haarde ord. Han blev ikke blidere stemt, da han til sin overraskelse opdagede, at den ene af dem ikke var nogen mindre end den samme pater Laurentius, som for nogle aartier tilbage havde foraarsaget saa megen forvirring i hans eget land.

Taalmodigheden synes at have været nær ved at briste for den nidkjære protestantiske konge ved denne opdagelse. Han fór straks meget heftig løs paa ham og skal have tiltalt ham paa følgende temmelig ublide maade: «Hvor længe vil du dog, din affældige gubbe, blive ved i dit afsind? Vil du da aldrig aabne dine øine, elendige? Eller er du uvidende om den evige ild, som venter dig; thi snart skal du dø, dersom du ikke antager den sande religion, det vil sige den, som er indført ved reformationen!»¹⁾

Klosterlasse lod sig imidlertid ikke skræmme ved denne trusel; han svarede beskedent, men uforfærdet: «Jeg ved nok, at lutheranerne er hjemfaldne til evige pinsler; men fra dem er det mit haab, at den katholske tro, som jeg bekjender, vil udfri mig»²⁾.

¹⁾ «Quousque tandem desipere depontane senex perges? Nunquam ne oculos aperies miser? An vero ignoras de æternis ignibus, qui te brevi morituum manent, nisi religionem veram, id est reformatam, amplectaris?» Cordara, Hist. soc. Jesu VI, pag. 295. Hallenberg omtaler i sin Gustav Adolfs hist. pag. 978 dette optrin efter en anden kilde (Stanisl. Rostowski, Lituan. societ. Jesu historiar. prov. P. P. J. VII, pag. 290—95); kongens ord lyder her en smule anderledes: «Et tu vivit adhuc, senex acheruntice; nihilo tu tamen per istam utique ætatem prudentior? Numquamne oculos aperies, talpa?» etc. Slgn. Westén I, pag. 228.

²⁾ Ad quæ Norvegus modeste quidem, sed tamen intrepide: «Æternis damnari suppliciis Lutheranos certe scio. Iisdem, spero, me eripiet fides catholica, quam profiteor».

Kongen skal, fortæller jesuiterne, have følt sig slagen ved mandens uforfærdede svar. Han tiede en stund stille og tænkte sig om. Da tiltalte han atter den graahærdede jesuit paa samme barske maade. Det var ham naturligvis ikke ubekjendt, sagde han, at han (Klosterlasse) havde udsaaet tvedragtens frø i Sverige under kong Johan III. og kongens fader, hertug Karl. Han kjendte ogsaa meget godt de oprørske smaaskrifter, han havde spredt over hele Sverige, og hvorledes han havde bragt mange unge mænd til at blive katholske prester. «Af disse grunde er det», tilføiede han, «intet iveien for, at du kan drage til Wilna eller hvilken som helst anden by i Littauen, hvorhen dine stalbrødre, der er uskyldige i disse ting, vil gaa. I Stockholm eller Reval derimod har du fængsel i vente»¹⁾.

Denne trusel kom kongen med, tilføier vor jesuitiske kilde, for at prøve, om han kunde gjøre «den tapre mand» bange. Men da han saa, at han ikke kunde skræmme ham med trusler, lod han Klosterlasse efter tre dages forløb drage uskadt bort med sine brødre.

Klosterlasse valgte med sine fæller at drage til *Wilna* i Littauen, hvor jesuiterne havde flere anstalter. Rimeligvis for at sikre sig mod mulige underfundigheder fra jesuiternes side skal kongen have ladet dem ledsage et stykke paa veien af 200 svenske dragoner²⁾.

I denne by henlevede Klosterlasse den sidste korte rest af sit liv, og det vistnok i stilhed. Allerede det følgende aar døde han, den 5te mai 1622³⁾.

Lige til det sidste synes han at have været rask og rørig; det fortælles saaledes om ham, at han endog i sin høieste alderdom altid selv feiede gulvet i sit kammer⁴⁾.

¹⁾ Hos Westén I, pag. 229, heder det, at kongen endog skal have truet med at føre Klosterlasse som fange til Stockh.

²⁾ Westén ibid.

³⁾ Ribadeneira pag. 545 o. m. a. I Bibl. des écrivains etc. IV, pag. 467 heder det, at «ce père enseignait la théologie à Wilna, quand il mourut le 5 mai 1622».

⁴⁾ Westén I, pag. 229.

Klosterlasses liv havde været bevæget og rigt paa omskiftelser. Sit fædreland, som han havde forladt i en ung alder, og hvis tro han havde sveget, gjensaa han aldrig. Ligesom hans livsgjerning for en stor del falder udenfor Norden, saaledes kom han ogsaa til at lægge sine ben til hvile fjernt fra fædrelandet, som en, der var bleven fremmed for sin egen moderjord.

VI. Klosterlasses karakter og personlighed.

Naar vi vil forsøge at samle alle de enkelte indtryk, vi under vor fremstillings løb har modtaget af Klosterlasses person, til et helt billede, da maa det først og fremst siges, at han i visse henseender staar for os som en mand af mere end almindelig begavelse. Han var af naturen bleven udrustet med rige aandsevner. En udmerket hukommelse og fatteevne satte ham istand til med lethed og hurtighed at tilægge sig en betydelig sum af kundskaber. Hans forstand var klar, og naar hans ordensbrødre roste ham for at være i besiddelse af «mere end almindelig dømmekraft» (se foran pag. 77), da var det ikke uden grund.

Men trods disse fortrin har vi dog ikke faaet indtrykket af, at Klosterlasse var nogen synderlig dybtgaaende natur. Han var et usedvanlig let og klart hoved og en livlig aand, der hurtig tilegnede sig, hvad andre havde sagt, og som saa mange, der har sin styrke i det receptive, besad han ogsaa evnen til at reproducere det lærte og fremstille det i en praktisk, almenfattelig og flydende form. Nogen synderlig originalitet kan man derimod ikke tillægge ham. Han var forsaavidt et produkt af den jesuitiske undervisning, der ikke just gik ud paa at vække lysten til at trænge dybere ind i tingene. Men dette erstattedes ved den dialektiske evne og sofistiske færdighed, hvori jesuiterne opøvedes, og hvori ogsaa Klosterlasse var en mester.

Hans sunde og klare omdømme satte ham ogsaa istand til med lethed at finde sig tilrette i alle forhold og til rask

at bedømme situationer og mennesker. Han udkaster derfor hurtig og sikkert sine planer og beregner ofte deres virkning med megen finhed. Dog kan man ogsaa her spore noget af den samme overfladiskhed, der gjør, at man stundom maa finde hans optræden temmelig paafaldende, ja næsten uforklarlig. Vi minder i saa henseende om hans forsøg paa at vinde indgang for sine meninger i Danmark. Man kan saaledes sige, at hans færd i mange maader røber en underlig blanding af skarpsindighed og overfladiskhed, af beregnende klogskab og naivetet.

Med disse sine rige naturlige evner forenede Klosterlasse umiskjendelig ogsaa en virkelyst og en trang til at gjøre sig selv gjældende, der ikke kunde andet end gjøre ham til en brugbar og meget benyttet mand. Hans temperament var vistnok overveiende det koleriske. Han var, kort sagt, en mand med initiativ og energi. Hans livlige, urolige og noget rastløse aand tillod ham aldrig at være i ro; altid pønsede han paa et eller andet til fremme af sit samfunds interesser. Hans natur var storslagen nok til ikke at gyse tilbage for de største opgaver, og han var besjælet af den dertil nødvendige selvtillid; han manglede heller ikke mod og uforfærdethed til at trodse farer og vanskeligheder. Han besad ogsaa i ikke ringe grad den udholdenhed, der ikke let taber maalet af sigte, og han lod ei modet falde ved et mislykket forsøg; hvad han ikke opnaaede paa den ene maade, søgte han at vinde paa en anden.

Det kan vistnok siges, at denne aldrig svigtende energi og handledygtighed og den dermed forbundne uforfærdethed er det mest fremtrædende træk i Klosterlasses karakter. I denne henseende kan ogsaa en jesuitisk forfatter have ret, naar han siger om ham, at «altid var han sig selv lig og den samme under alle skjæbnens tilskikkelser»¹⁾; thi denne egenskab forlod ham aldrig, end ikke i hans alderdom. Det

¹⁾ «Semper sui similis et idem in omni fortuna». Ribadeneira, pag. 545.

var ogsaa dette, som i forbindelse med hans rige aandsevner udgjorde hans styrke. Det bør derhos nævnes, at han synes stadig at have eiet en helbred, der tillod ham at følge sin virketrang uden at tage hensyn til sit legemlige befindende.

Paa den anden side var Klosterlasses karakter heller ikke blottet for svage sider. Ihvorvel det koleriske temperament vistnok var det overveiende hos ham, saa synes han dog ogsaa at have været et godt stykke af en sangviniker. Hvor meget han end eiede betingelsen for klart at overskue og bedømme forholdene, saa hændte det dog, at han i sin store iver for sin sags fremme feilagtig beregnede virkningen af de anvendte midler og gjorde sig forhaabninger, der viste sig at være forhastede. En øieblikkelig fremgang, en enkelt seier kunde bringe ham til at se situationen lysere, end den virkelig var, og det hændte, at han saaledes blottede sig for tidlig. (Slgn. foran pag. 105). Hans iver gjorde ham ogsaa utaalmodig, saa han ikke altid kunde gennemføre sine planer slig, som han fra først af havde lagt dem, eller han kunde ikke oppebie resultaterne.

Det fremgaar af hele Klosterlasses virksomhed, at han var af et meget iltert gemyt; han viser sig ikke sjelden fanatisk og uvorren. Paa samme tid, som han forstod at gjøre sig indsmigrende og elskværdig, var hans optræden overfor modstandere i høi grad udæskende og eggende. Hvad han manglede, var kort sagt den overlegne og sindige mands rolige selvbeherskelse, der ikke let forløber sig eller lader sig bringe ud af ligevegt. Vi tænker her særlig paa hans optræden i Sverige. Endskjønt det skal erkjendes, at høiere kræfter her var med i spillet, og at ingen mand vilde have kunnet udføre det hverv, Klosterlasse her havde paataget sig, at stanse den svenske reformation i dens udvikling, saa kan det dog ikke negtes, at han selv for en væsentlig del bar skylden for sit uheld, idet han ved sin udfordrende optræden og ved sin lidenskabelighed brød braadden af sine ellers fint rettede vaaben.

Det siger sig selv, at naar man skal bedømme en mands

karakter og personlige værd, saa maa man saa meget som mulig se bort fra, hvorvidt man selv deler hans standpunkt eller ei. Vi kan selvfølgelig ikke anerkjende Klosterlasses maal, ligesaa lidt som vi har synderligt tilovers for det samfund, hvorfra han var et virksomt og fremtrædende medlem. Men dette hindrer ikke, at vi kan anerkjende og respektere hans gode sider. Og Klosterlasse var ikke blottet for egenskaber, der bør omtales med agtelse. Det maa saaledes erkjendes, at han i det hele giver indtryk af at have været overbevist om at have sandheden paa sin side. Vi har ligeledes heller ingen grund til at tro, at hans overgang til katholicismen havde gaaet for sig i letsindighed eller var dikteret af klog beregning eller andre mindre gode motiver. Han var uden tvil fuldt forvisset om, at den katholske kirke, for hvis sag han kjæmpede, var den eneste saliggjørende, og dens lære den eneste rette og sande. Han synes ogsaa at have været opfyldt af iver og nidkjærhed for sin sag, og det skal lades ham, at han formaaede at bringe den mange personlige ofre.

En anden ting er det, at hans frafald fra den lutherske tro og hans forvisning om katholicismens fortrin neppe grundede sig paa nogen dybere selvstændig undersøgelse og sammenligning. Det beroede vistnok mere paa naturlige sympatier og tilbøieligheder. Man kan af denne grund neppe heller paavise nogen synderlig personlig religiøs udvikling hos Klosterlasse, ligesaa lidt som hos nogen, der væsentlig nøier sig med at leve paa autoritet.

I det hele taget maa det om Klosterlasse siges, at han var jesuit med liv og sjæl. Han var et egte barn af sit samfund og derfor ogsaa vistnok et mønster paa en god jesuit. Det er derfor ikke at undres over, at hans ordensbrødre satte ham høit, og at han har erhvervet sig megen ros i disses skrifter. Han var under hele sit liv utrættelig virksom for sin ordens formaal, og vi kan ikke i noget punkt paavise, at han har svigtet den lydighed, han som jesuit skyldte sine overordnede.

Efter dette samfunds maalestok var han uden tvil ogsaa en from mand, hvilket han tillige havde ord for at være (slgn. foran pag. 77—78). Vi hører ham udtale sig med beundring om Possevin's asketisk fromme liv, og vi ser ham udrette de simpleste tjenester som f. eks. selv at feie sit kammer. Vi har da heller ikke fundet noget, der tyder paa, at han ikke har ført et rent og ulasteligt liv. Hans fromhed var dog vistnok, som saa meget af den katholske gudsfrygt overhovedet, af en mere udvortes og udadvendt art. Man merker i hans skrifter lidet eller intet af den følelsens inderlighed, der sees at have besjælet ordenens stifter. Nogen slags mystik laa ikke for Klosterlasses mere reflekterende natur.

Men kan man saaledes i mange henseender merke, hvorledes Klosterlasses personlighed og færd bar præg af hans samfunds eiendommeligheder, saa gjælder dette ikke mindst, naar man ser hen til hans fejl og skrøbeligheder. Han var ogsaa i saa maade fuldblods jesuit. Han viser sig saaledes lidet nøieregnende med hensyn til de midler, han anvender for at fremme sin sag. Alskens kneb og underfundigheder anser han tilladelige, og han giver indtryk af at være en lurifas, der forstaar at optænke de utroligste kunster og krogveie.

For specielt at berøre Klosterlasses forhold til sandheden, da viser han den samme slappe og overbevisningsløse holdning og den samme evne til at lempe sig efter publikums mening og forholdene i det hele taget, som ofte var de jesuitiske missionærer egen. Han tager ikke i betænkning, idet han lægger skjul paa sine sande meninger og hensigter, at forsvare ting, som han selv maatte fordømme, naar hans sag derved kunde fremmes. Han er vel hjemme i jesuiternes dialektiske kunster og sofistiske kneb og forstaar at fremhæve mindre væsentlige ting for derved at fjerne opmærksomheden fra hovedsagen. Han er heller ikke bange for at komme med aabenbare usandheder, naar han derved kan bevare sit gode skind. Paa samme tid, som han optræder

med sedelig harme over moralske skrøbeligheder (slgn. foran pag. 147), kan han skjænke sit bifald til et efter samtidens begreber utilladeligt og usedeligt forhold, naar han deraf kan have nogen fordel.

Med hvilken bevidsthed og inderlighed Klosterlasse har tilegnet sig de af jesuiterne hævdede moralske grundsætninger, derom kan vi dog ikke udtale os. Det siger sig selv, at der her kunde være mange grader. Vi vil ogsaa gjøre opmærksom paa, at vistnok flere af de afskyelige ting, som jesuiternes moralsystem byder paa, i den tid, da Klosterlasse stod i sin manddoms blomst, endnu ikke var aabent udtalte eller almindelig kjendte inden ordenen selv.

Det vilde ikke være uden interesse, om vi kunde paa-vise, hvilke følelser Klosterlasse under sin lange udlændighed og i egenskab af jesuit bevarede overfor sit folk og fædreland. Vi har tidligere omtalt, hvorledes det for enhver jesuit var gjort til en pligt at glemme slegtninge, venner, fædreland o. s. v. Vi kan ikke tvile paa, at Klosterlasse ogsaa søgte at opfylde dette bud. Der er da heller ikke stort, som tyder paa, at hans hjerte endnu hang ved fædrelandet, hvis man ikke vil fæste sig ved, at det netop var Nordens omvendelse, der saa at sige var hele hans livs hovedopgave; men ogsaa her var det ordenens formaal, han først og fremst havde for øie.

Der er dog ogsaa svage tegn til, at han fulgte specielt begivenhederne i Norge med interesse. Vi kan saaledes nævne den harme, hvormed han udtaler sig om den tempelraner, der under syvaarskrigen havde forgrebet sig paa Olaf den helliges skrin i Trondhjems domkirke, idet han omtaler, at «den, der vanærede det og satte det under jorden, han fik sin løn, der han for sit forræderi blev for Stockholm lagt paa steile» ¹⁾.

¹⁾ Confessio Christiana af 1605 pag. 7. Slgn. L. Daae, Trondhjems stifts geistl. hist. pag. 59.

Klosterlasse som forfatter og prædikant.

I. Klosterlasses videnskabelige dannelse og forfatterskab.

Klosterlasse giver indtryk af at have været en mand med mange kundskaber og adskillig lærdom, og han synes at have drevet sine studier med flid. Som vi ved, havde han da ogsaa besøgt flere af Europas mest berømte lærdomssæder, særlig Löwen og Köln. Han besad unegtelig heller ikke i ringe grad videnskabelige anlæg, hvilket klart nok fremgaar af hans forfattervirksomhed. At han inden sit samfund tilstrækkelig har godtgjort sin videnskabelige dygtighed fremgaar deraf, at han blev baade magister og doktor i theologien, ligesom ordenen ogsaa lagde sterkt beslag paa denne hans evne.

Vi har allerede tidligere antydnet hans studiers retning, og vi vil ikke plage læseren med gjentagelser. Hans studier ved de jesuitiske høiskoler afveg naturligvis ikke fra det almindelige. Hovedvegten lagdes selvfølgelig paa theologien; men dette hindrede ikke, at den polyhistoriske tilbøielighed, som var hin tid egen, ogsaa gik igjen hos jesuiterne. Klosterlasse har selv undervist ikke blot i de forskjellige grene af theologien, men ogsaa i matematik, retorik, kasuistik o. s. v. Hans uddannelse synes saaledes at have været alsidig nok. Hvad særlig Klosterlasses studium af theologien angaar, da vidner hans skrifter om megen belæsthed. Særlig maa hans kjendskab til den hellige skrift ligefrem betegnes som forbausende. Hans «*Confessio Christiana*» er omtrent paa hver side spækket med henvisninger til de forskjelligste bibelske

skrifter lige fra Genesis til Johannes's aabenbaring, og han viser megen rutine i at anvende skriften til forsvar for sine paastande. Paa grund heraf maatte han, slagfærdig som han var, være en farlig modstander i hvilkensomhelst debat om theologiske spørgsmaal.

Et ligesaa omfattende kjendskab viser Klosterlasse til den kirkelige litteratur, særlig de *gamle kirkefædres* skrifter. At nævne alle de kirkefædre, han henviser til, vilde her blive for vidtløftigt. Har han selv virkelig læst og studeret alle de skrifter, han citerer, saa maatte det vistnok betegnes som noget, der var hævet over det almindelige; men det er vel rimeligt, at han her, ialfald for en del, har havt sin kundskab paa anden haand, f. eks. gennem *Petrus Lombardus's* sentenser; for en stor del havde han dog sikkerlig studeret originalerne. — Han viser sig ogsaa hjemme i den almindelige *kirkehistorie*, særlig i oldtiden, og røber adskilligt kjendskab til den dogmatiske læreudvikling, ligesom ogsaa til konciliernes beslutninger. Endvidere er at nævne hans kjendskab til reformatorerne, særlig *Luthers* og *Kalvins* skrifter, som han godt forstod at benytte for sine øiemed. Alt dette var ham til stor nytte, især under hans svenske mission¹⁾.

Ogsaa i den *verdslige historie* viser Klosterlasse sig bevandret; særlig maatte kjendskabet til de nordiske rigers historie være ham til nytte. Sveriges historie sees han at have kjendt gennem *Johannes Magnus's* verker, Danmarks og Norges gennem *Saxo Grammaticus* og *Albert Krantz*. Det siger sig selv, at naar Klosterlasse optræder som historiker, saa er han ikke mere paalidelig end sine kilder; han ved saaledes at berette, at Harald Haarfager «var en kristen konge». Nogen kritik overfor alskens beretninger om tegn og undere, der i fædrenes tid skede til deres «tros stadfæstelse», forstaar han naturligvis ikke at anvende, saa meget mindre, som alle slags helgenlegender o. l. udmerket passede

¹⁾ Se foran pag. 95 fg.

i hans kram. Som en paalidelig kjendsgjerning meddeler han f. eks. legenden om hellig Olavs lig, der «indtil vore tider var helt og vellugtendes» ¹⁾).

Vi har tidligere havt anledning til at nævne de forskellige af *Klosterlasses skrifter*, som for tiden kjendes. Man tør dog gaa ud fra, at han har skrevet mange flere. Størsteparten af hans litterære frembringelser var selvfølgelig stridskrifter og nidskrifter, der kun havde øieblikkets interesse, og som derfor er gaaet tabt. Men han har ogsaa leveret arbejder af mere saglig apologetisk art. At forsøge nogen inddeling af Klosterlasses skrifter efter deres indhold, vilde være lidet lønnende, da vi kjender saa faa af dem; desuden bærer selvfølgelig de fleste af dem i mere eller mindre grad den samme polemiske farve.

Vi vil her i saavidt mulig kronologisk orden nævne de skrifter af Klosterlasse, som dels endnu kjendes, dels er gaaet tabt, men som han vides at have forfattet.

1. «*Responsiones contra quasdam rationes etc.*», som erkebiskop Laur. Petri Gothus lod udgive i sit navn. Dette er rimeligvis identisk med et andet forsvarsskrift for liturgien, der tillægges Klosterlasse: «*Rationes ob quas liturgia debeat approbari*». Stockholm 1577 ²⁾). — I samme forbindelse kan nævnes et par polemiske indlæg i liturgi-striden, som vides at være forfattede af Klosterlasse, men som er gaaet tabt ³⁾).
2. *Brev fra satan til de lutherske prester*, hvis affattelsestid ikke nøiagtig kan bestemmes ⁴⁾).

¹⁾ Se hans Confessio af 1604, pag. 3, 5 og 7. Et eksempel paa, hvorledes Klosterlasse udnytter historien i sit øiemed, har vi i den udsigt, han leverer over kristendommens indførelse i Confessio (1604), pag. 3—7.

²⁾ Nyerup og Kraft, Alm. litteraturleksikon, Kbh. 1820, pag. 428. Se foran pag. 109. Ifølge privat meddelelse til mig fra prof. Schück i Lund anser ogsaa han de nævnte skrifter for identiske.

³⁾ Se foran pag. 154—55.

⁴⁾ pag. 158—59.

3. «*Exemplar litterarum, quas studiosi ex Daniæ et Norvagie regnis extra patriam litterarum gratia degentes ad professores academie Hafniensis in Dania dederunt. Anno 1602. 1. octobris. Typis Rostochensibus 1603. 4to*»¹⁾.
4. «*Confessio Christiana de via Domini etc.*» Cracoviæ 1604. 4to²⁾.
5. Den samme oversat paa dansk: «*Confessio Christiana, Det er den christelige Bekiendelse om Herrens veig etc.*» Braunsberg 1605. 4to³⁾.
6. Ny udgave af «*Exemplar litterarum etc.*»: «*De reformatione religionis Christianæ per ministros evangelicos introductæ deliberatio a studiosis Danis et Norvegis proposita professoribus academie Hafniensis, die 1. octobris 1602*». Cracoviæ apud Nicolaum Lob altera editione in titulos et capita digesta 1606, in 16⁴⁾.
7. En tredje udgave af samme skrift, oversat paa dansk: «*Det Bref, som Studenter af Danmarkis oc Norrigis riger osv. hafuer til de Professorer oc Höglerde mend i Kiöbinghafns Academia Skrefvit*». Braunsberg 1608. 4to⁵⁾.
8. I en jesuitisk kilde nævnes endnu et skrift af Klosterlasse, om hvis egthed vi dog ikke tør udtale nogen formening: «*Confessio fidei synodi Upsalensis in regno Sueciæ A. D. 1593 celebratæ, Laurentio Nicolai Norvego e S. J. autore, in 4to*»⁶⁾.

Foruden alt dette er at nævne den før omtalte oversættelse af *Canisius's katekisme*, som rimeligvis besørge­des af Klosterlasse. Man har ogsaa fundet at burde tillægge ham den paabegyndte udarbeidelse af en *svensk grammatik* til brug for de udenlandske missionærer⁷⁾. Hertil kan til slut-

¹⁾ Se foran pag. 192. — ²⁾ pag. 197. — ³⁾ pag. 197 fg. — ⁴⁾ pag. 211 fg. — ⁵⁾ pag. 212.

⁶⁾ Bibl. des écrivains de la compagnie de Jésus IV, pag. 467. — Der tilføies: «*Ce M. S. (sic) se trouvais autrefois dans la bibliothèque Zaluski*». Skriftets affattelsestid angives ikke, og det maa ifølge de citerede ord alene findes i manuskript.

⁷⁾ Se foran pag. 144. — Om «*Enchiridion, th. å. then lille och rene Catechismus*», samt en «*apologetisk bog*», rettet til biskopen af

ning føies de af pater Theiner meddelte breve fra Klosterlasse til jesuitergeneralen og andre jesuitiske autoriteter.

Sine skrifter har Klosterlasse forfattet dels paa latin, dels i de landes sprog, paa hvilke de var særskilt beregnede. Hvad hans *stil* angaar, da kjender vi fra før af, at han var en ypperlig latiner, der forstod saavel mundtlig som skriftlig at fremstille sine tanker i en klar og elegant form.

Med hensyn til hans behandling af det danske sprog, da kommer han i sin danske udgave af «Confessio Christiana» selv med nogle ganske interessante udtalelser derom. I et forord «til læseren» beder han «den fromme læser» «tage til gode», dersom han i «denne fordanskelse icke hafuer det vdtrettet, som tilbørligt vaar, oc hafude gierne sielfuer seet». «Thi ieg bryder», siger han, «pao adskillige tungemaol, dog er vdi inted af dem fuldkommen, fordi ieg hafuer vanket vdtlendis ofuer 40 samfelte aor oc pao de stæder, der ieg icke kunde möget bruge vort tungemaol. I denne fordanskelse felet mig ocsao ofte orden; icke kunde ieg heller bekomme hær (i Braunsberg) den hielp, som ieg kunde aldelis driste pao, men motte hielpe mig, som ieg kunde».

Interessante er ogsaa de regler, Klosterlasse har opgjort sig og fulgt i orthografisk henseende, og om de end ikke er saa aldeles ukjendte paa hin tid, saa vidner de dog vistnok om mandens fremragende sprogtalent. «Skriften vilde ieg», siger han, «gierne lage efter maolet; derfor ofuerflødige bogstafue, som mand ellers bruger, hafuer ieg forkasted; oc for tviflsmaol skyl *aa* hafuer ieg set, naor mand skal drage pao *a*, men *ao*, naar dipthongen tuelydendis bemerkis, af *ao* tilsammen sat»¹⁾.

Skaane, som ogsaa er blevne tillagt Klosterlasse, se foran pag. 143—44. Et smædedigt, som Angermannus tilskriver Klosterlasse og hans fæller, skal vi siden komme tilbage til.

¹⁾ Hr. prof. Johan Storm, til hvem jeg har vist bogen, har meddelt mig, at sproget i det hele ikke afviger fra datidens dansk. Det er saaledes neppe, som Bætzmann siger (Ill. nyhedsbl. for 1865, pag. 202), en blanding af dansk, norsk og svensk. Sproget i «Satans brev» er f. eks. et ganske andet.

Forøvrigt klager Klosterlasse over, hvor vanskeligt det var «at sao regere trykkerne, som icke kunde maolet, at de skulde icke vndertiden forsee sig». Derfor opregner han ogsaa i et eget register de forekommende «villelser vdi prentet». «Ellers findis der vndertiden *n* for *u*, *h* for *b* oc andet *sao*-dant, om huilke kand een forstandig læser snarligen gisse. Men huad som i alt dette feiler, beder ieg, at den f. læsere for sijn fromhed vil oprette oc tage vdi den beste mening».

Hvad Klosterlasses behandling af stoffet forøvrigt angaar, da er hans fremstilling usedvanlig grei og klar. Han finder let udtryk for sine tanker, og stilen er flydende. I hele fremstillingen er der friskhed og fart, og ikke sjelden bliver forfatteren virkelig veltalende. Klosterlasse forstaar at udkaste en grei plan og at følge den nøiagtig, og han viser sig derved som herre over sit stof. Særlig kommer dette til udtryk i hans store verk, som vi i det følgende nærmere skal betragte.

Hvilke forbilleder Klosterlasse har havt under sin forfattervirksomhed, er ikke godt at sige. Hans «*Confessio Christiana*» er ordnet i spørgsmaal og svar, slig, at den, som skal belæres, gjør spørgsmaalene, og forfatteren selv giver svarene. Ofte indeholder spørgsmaalet en indvending mod den romerske lære, og Klosterlasse feier da i sit svar indvendingerne af marken. Han viser sig her som en dialektiker af rang. Hvad denne behandlingsmaade angaar, da har jo Klosterlasses skrift sidestykker endog i den middelalderske litteratur; eksempelvis kan vi saaledes pege paa den bekjendte og udbredte folkebog «*Lucidarius*». Denne methode synes forøvrigt at være gjængs ogsaa i de jesuitiske moral-theologers verker.

II. Klosterlasses dogmatiske fremstilling.

Som god katolik tillader Klosterlasse sig naturligvis ikke paa noget punkt at afvige fra sin kirkes læreopfatning. Ikke destomindre kan en udsigt over hans dogmatiske frem-

stilling have sin interesse, dels fordi der i hans begrundelse af de forskjellige paastande kan være adskillige for ham eiendommelige træk, der kan bidrage til at belyse hans personlighed, dels fordi det kan tjene til at vise, hvorledes en katolik, og det en jesuit, søger at gjøre sin lære smagelig for protestanter for derved at vinde dem.

Hvad kilderne for Klosterlasses dogmatiske fremstilling angaar, da henviser han for det meste til skriften. Kan han ikke andensteds finde beviser for sine paastande, saa søger han dem i de apokryfiske bøger¹⁾. Hyppig paaberaaber han sig ogsaa kirkefædrenes udtalelser; sjældnere tager han sin tilflugt til traditionen eller til pavernes og konciliernes beslutninger, hvilket jo er forklarligt nok, da han skriver for protestanter. Ved siden heraf anvender han i stor udstrækning fornuftgrunde for at bevise den katholske kirkelæres fortræffelighed, og ikke sjelden udvikler han da en betydelig sofistisk færdighed²⁾; paa den anden side kan han ogsaa af og til gribes i aabenbare selvmodsigelser.

Klosterlasses lærefremstilling kjender vi især af hans oftere nævnte «*Confessio Christiana*», der er et verk paa 267 sider (den danske udgave er 324 sider), og vi vil i det følgende væsentlig holde os til dette. Det leverer en temmelig udførlig fremstilling af hele den katholske lære og indskrænker sig saaledes ikke blot til differenspunkterne mellem papismen og protestantismen; det laa jo i forfatterens interesse mest mulig at fremhæve overensstemmelsen, og han gjør sig stor flid med at fremstille den romerske lære i det for protestanterne mest gunstige lys. Et klogt fif er det ogsaa, naar forfatteren fremstiller denne lære som den, læsernes forfædre har bekjendt sig til; han siger: saa og saa har eders forfædre lært, og saa leverer han selv forsvaret for denne lære³⁾.

¹⁾ Slgn. foran pag. 134.

²⁾ Slgn. Catalog over det norske videnskabselskabs samlinger, Kbh. 1808, I, pag. 30.

³⁾ Slgn. foran pag. 198 fg.

«Confessio Christiana» byder ikke egentlig paa noget dogmatisk system. Den plan, som Klosterlasse følger, og som giver indtryk af at være hans egen, er vistnok væsentlig dikteret af skriftets praktiske formaal; heraf følger ogsaa, at det er næsten ligesaa meget et apologetisk som et dogmatisk arbejde, og vi vil i det følgende søge at lade denne apologetisk-polemiske farve skinne igjennem.

Idet vi gaar over til vort forsøg paa at levere en prøve paa Klosterlasses dogmatiske fremstilling, foretrækker vi at følge vor egen plan fremfor Klosterlasses. Da det ikke vil være af nogen interesse at lære hans fremstilling at kjende paa ethvert punkt, vil vi indskrænke os blot til hans behandling af nogle af de hovedsageligste differenspunkter mellem den katholske og lutherske lære.

1. Om Guds ord.

Som kilde for menneskets religiøse erkjendelse sætter katolikkerne, som bekjendt, *traditionen* ved siden af *den hellige skrift*. Ifølge Klosterlasse er Guds ord alt, hvad Gud har talt til sin kirke selv og gjennem sine profeter og apostler, skriftlig og mundtlig. Denne mundtlige forkyndelse var endog den overveiende, hvorfor allerede «gamlekirkens lærefædre» havde skjelnet mellem skriften og de uskrevne traditioner. Fra denne tid har da «begges autoritet og myndighed været lige udi Guds forsamling, saa at ingen har gjort skilsmisse mellem dem uden den, som har været troens modstander og afgjorte fiende». Kjætteerne forkastede naturligvis traditionen; thi med traditionen kunde ingen falsk lærdom bestaa ¹⁾.

¹⁾ Confessio Christiana af 1605, pag. 9—10 (den lat. udg. af 1604, pag. 9). For af og til at kunne benytte Klosterlasses egne ord holder vi os til den danske udg. af hans Confessio, idet vi dog altid tilføier henvisning ogsaa til den latinske.

Denne tradition er *paalidelig*; thi den bæres af kirkens vidnesbyrd, og kirken er igjen ledet af Guds aand, der opholder og bevarer den fra apostlerne nedarvede sandhed. Klosterlasse henviser her til det gamle testamente; de gamle israeliter havde jo meget stor og paalidelig kundskab om guddommelige ting i de 2 000 aar fra Adam til Moses, og det beroede alt paa en uforfalsket tradition. Desuden var det jo netop traditionen, som ved Guds aands hjælp havde bevaret selve den hellige skrifts kanon ned igjennem tiderne «hel og uforkrænket», trods alle kjætternes forsøg paa at forvanske den. Men er det saa, da er det jo intet under, at der ogsaa gives andre slige traditioner, som er paalidelige «formedelst samme aands beskyttelse», saa meget mere, som den katholske kirke har opstillet «visse regler og maader», efter hvilke man kan «frskille de sande apostoliske traditioner . . . fra det, som falskelig opdigtet er»¹⁾.

Traditionen er ogsaa *nødvendig*; thi skjønt skriften «indeholder den lærdom, som er fornøden til menneskets salighed, *dog gjør hun ikke for sig selv fyldest*». For det første kan nemlig ingen vide, «om den bibelske skrift, som nu i brug er, skal være den rette skrift uforfalsket, uden han haver det lært udi den katholske kirke af apostoliske traditioner . . ., som er os haand fra haand kommen i hænde».

Dernæst har skriften selv ikke udtalt alt saa fuldstændig og klart, at det ikke kan «kaldes udi tvilsmaal og trætte formedelst adskillige skriftens udtydelser og vrielse til en fremmed mening». Men alle saadanne ting «beslutter den hellige Guds kirke udaf de apostoliske traditioner uden stor møde og vildfarelse».

Endelig er det ikke hvermands sag at kunne forstaa den hellige skrift; dertil trænges en «synderlig Guds gave», der kun meddeles til dem, «som Gud vil hende forlene», idet han kalder dem til «hyrder og lærere» i sin kirke. St. Peter taler jo ogsaa om, at der i Pauli breve «findes nogle

¹⁾ Conf. pag. 10 fg. (pag. 10).

Stykker, som ere svære og vanskelige at forstaa, hvilke de ulærde og ustadige forvende saasom og andre skrifter til deres egen fordømmelse». Til at forstaa skriften trænger man foruden den Helligaands gave tillige lærdom, særlig kjendskab til «de fremmede tungemaal», hvis tilegnelse «er ikke ringe arbeid og møde».

Men selv om nu alt dette var tilstede, saa vilde det alligevel være vanskeligt at afgjøre, hos hvem Guds gave findes. Alle sekter og falske lærere gjorde nemlig ogsaa krav paa at eie denne gudegave, ligesom de ogsaa alle havde været enige om at prise skriftens klarhed, «endog intet haver været mørkere hos den end sandheden». Her trænger man kirkens vidnesbyrd gennem traditionen, og «alleneste udi den katholske og almindelige Guds kirke . . . lærer altid den Helligaand den sande evangeliske sandhed uforfalsket» ¹⁾.

Denne tradition har da ogsaa, mener Klosterlasse, vist sin nytte; thi naar «troens modstandere . . . falskelig forvendte skriftens sentents til sin falske lærdoms forsvarelse», da har kirkens hyrder og lærere udlagt skriften efter den apostoliske tradition og har dermed endt trætten og fordømt den falske lærdom og dens tilhængere. Ofte var ogsaa ved traditionens hjælp saadanne kjætterier fordømte, som ikke kunde afgjøres ved skriften, fordi «skriften fandtes ikke derom udtrykkelig» ²⁾.

Som følge af alt dette var det ikke sandt, at Kristus havde «straffet alle slags traditioner»; han havde blot revset «jødernes menneskelige paalæggelse», der ofte stred mod Guds bud; men «Kristus haver ikke straffet apostoliske traditioner». Det var da heller ikke «menneskelige traditioner», som Kristi kirke stillede lige med den hellige skrift, men blot saadanne, som «for apostlers traditioner ere be kjendte». At disse traditioner stred mod den hellige skrift

¹⁾ Conf. pag. 11—12 og 15—17 (pag. 10 fg. og 14 fg.). — ²⁾ pag. 13 (pag. 11 fg.).

skulde heller ingen kunne bevise, «i hvor mange der haver sig derom befittet». Kirken selv anerkjender nemlig ikke engang alle traditioner, der udgives for apostoliske, endsige da «misbruger og vandyrkning, ihvor gamle de findes». Den anerkjender blot slige overleveringer, «hvilke hun finder at være sandelige af apostlerne afkomne». Misbrug derimod og «anden saadan forkrænkelighed straffer Guds kirke, og altid det meste, hun kan, staar hun efter at udrydde og afskaffe dem»¹⁾.

Naar der trods denne traditionens paalidelighed har været saa megen «kiv og tvedragt om Herrens vei», da kom det netop deraf, at man ikke har anerkjendt traditionen som den Helligaands tale til kirken. Det hjalp intet, om man troede, man «forstod skriften af den Helligaands oplyselse»; thi de, som ikke vilde høre den Helligaands tale gennem traditionen, de har heller ikke «fulgt aanden, som taler udi skriften, men bogstaven, som dræber». Og omvendt, «den, som hører den Helligaand udi skriften, han hører ham ogsaa, naar han taler i sin kirke» gennem traditionen²⁾.

Hvor har nu den kristne *garantien* for, hvad der er guddommelig sandhed eller Guds ord? — Denne garanti har man i «den hellige, almindelige kirke», som Gud har sat til «sandhedens vidne og lærere paa jorden». Desuden har Gud meddelt kirkens lære evnen til at bevidne sig selv som «Guds hellige lærdom» for alle, som vil se det. Det er derfor muligt for alle baade «at finde og beholde Guds sandhed»; man behøver blot at «bede Gud om det guddommelige lys til at begribe sand lærdom, og at enhver vil gjøre sin flid derom». Hvad den enkelte ikke formaar paa grund af den «menneskelige fornufts skrøbelighed» eller af mangel paa lærdom, det har Gud sørget for, idet han har «indsat og forordnet udi verden et synligt og sanddru vidnesbyrd, hvilket er den hellige katholske kirke, hvilken formedelst den

¹⁾ Conf. pag. 13—14 (pag. 12 fg.). — ²⁾ pag. 14—15 (pag. 13 fg.).

Helligaand, som aldrig skal vige fra hende, skal altid alle dem, som ville høre den sande salighedens lærdom, lære og uden vildfarelse undervise¹⁾.

«Guds kirkes vidnesbyrd og lærdom» kan vi erfare paa flere maader, dels gennem «de almindelige kirkens raad og stadfæstede bispemøder», hvis beslutninger gjælder for hele kirken, dels af de «hellige forfædres og kirkens forestanderes samdrægtige lærdom», dels gennem kirkens skikke, dels endelig af «kirkehyrdernes og lærernes samdrægtige lærdom for den tid, paa hvilken de regjere og lære Guds forsamling». Denne «samdrægtighed» er «den hellige kirkes lærdoms sande kjendemerke». En eller to lærefædres mening «haves ikke for noget uryggeligt vidnesbyrd», «hvor hellige og lærde de har været», især naar flere modsiger dem.

For nu specielt at tale om «kirkehyrderne», saa har pavens vidnesbyrd til alle tider havt en særegen vægt som «fuldmyndigt og vist»; «thi til hannom er sagt udi St. Petri person: Jeg bad for dig, at din tro skal ikke forfallis; og naar du bliver omvendt, saa styrk dine brødre» (Luk. 22, 32). «For embedets skyld» bør man dog ogsaa lyde «andre kirkehyrders og læreres vidnesbyrd», al den stund, man ikke har grund til at tvile om deres lærdom, og de ikke vitterlig lærer imod den almindelige kirke. Og Kristus har ogsaa om dem sagt: «Hvo, som hører eder, han hører mig» o. s. v. (Luk. 10, 16), og hos apostelen heder det: «Lyder eders forstandere og værer dem underdanige»²⁾.

Gud tilkjendegiver ogsaa paa mange maader, at dette kirkens vidnesbyrd er hans eget. Herom vidner han først «med ord», idet han udtrykkelig lærer i skriften, at «den katolske Kristi kirke er sandhedens sande og visse vidnesbyrd og stadfæster hendes lærdom at være med skriften i alle stykker overens og samdrægtig». Derfor har heller ikke nogen af kirkens fiender nogensinde kunnet bevise, at dens lærdom «udi den mindste prikke» (sic) var imod Guds ord,

¹⁾ Conf. pag. 19 fg. (pag. 17 fg.). — ²⁾ pag. 21 fg. (pag. 19 fg.).

hvor meget de end har gjort sig flid derfor, og hvor meget de end har pralet af at have bevist det.

Dernæst vidner Gud «med mirakler og underlige gjerninger», som aldrig paa noget sted har ophørt, endskjønt de har forekommet hyppigere eller sjældnere til forskjellige tider.

Fremdeles vidner Gud «med lærdommens kraft, stadhed og frugt». Guds ords lærdom har bevist sin kraft der- ved, at den «uden menneskelig og verdslig visdoms bistand» har overvundet «al falsk lærdom og vildfarelse» og fordrevet «alt barbarisk, grovt og usadeligt væsen» og oplyst «hele verden» «med tro og kristelige seder». Kirkens lære har ogsaa altid holdt stand overfor kjættene uden at tage nogen skade; ja, den er ved modstanden blot bleven «mere forklaret», og den har ved sit skin «al kjættersk lærdom formørket og omsider aldeles udslukket». Denne kirkens lære har ogsaa baaret udmerket frugt; thi overalt har den frembragt utallige berømte helgener, og overalt «planter hun sand gudfrygtighed, kristelige seder og gjør dem frugtbare udi gode gjerninger».

Endelig vidner Gud om kirkens lære med velsignelse over dem, som følger og forsvarer den, idet han i dette liv giver dem «en lykkelig fremgang udi alle sager». Dem derimod, som forfølger og forkaster kirkens lære, paalægger Gud ofte «stor modgang og straf», og det tager ofte en sørgelig ende med dem¹⁾.

Men kirkens lære har ogsaa andre merker, hvorefter den kan skjælnes fra al vildfarelse, nemlig de samme kjendemerker, som tillægges «troens symbola» og kirken selv. Kirkens lærdom er nemlig «én, hellig, katholisk og apostolisk lærdom».

Kirkens lære er *én*; thi «hun er aleneste én og ikke flere». Dernæst er den «sig selv altid lig», til forskjel fra al falsk lære, som baade er splittet i en mangfoldighed og kun varer en stakket stund.

¹⁾ Conf. pag. 23—26 (pag. 20—23).

Den sande lærdoms *hellighed* bestaar deri, at den er «sand, ren, uryggelig og aldeles guddommelig», ligesom dens kilde, Guds ord. Anderledes med al falsk lærdom; endskjønt ogsaa den «haver noget sandt bemenget til at bedække løgnen og falskheden med», saa har den dog mange «grove vildfarelser» og er altid «uren og sig selv imod».

Almindelig er kirkens lærdom i henseende til «tider, steder og personer», d. v. s. den har været den samme «fra det første hidindtil» og skal altid være det. Den er ogsaa «hele verdens lærdom, eftersom den hellige Guds kirke er over al verden». Endelig er den «alle kristnes lærdom, som ere, været haver og komme skulle». — «Udi alle disse stykker er falsk og kjættersk lærdom meget ulig».

Endelig er den «kristelige lærdom» *apostolisk*, fordi den «er kommen af de hellige apostle, og fra dennom haand fra haand, tid efter tid hidindtil er hun oppeholden og altid ved den samme form varagtig bleven». Ganske anderledes med de falske lærdomme; thi de er i regelen opdigtede af dem, efter hvem de har sit navn; eller om de allerede forlængst var «begravne i helvede med sine første opdigtere», blev de dragne frem igjen og ofte givet «en anden form og skabelon». Disse lærdomme er den klinte, som fienden saaede blandt hveden¹⁾.

Men maa man nu alligevel ikke vogte sig for «daarlige og uforvarendes» at dømme dem, som i god tro og med god samvittighed har fulgt kjætternes lære? Klosterlasse mener nei; thi skriften siger, at en blind kan ikke lede en blind, og med skriften paa sin side kan man ikke dømme «uforvarendes og daarlig». En god samvittighed hjælper her lidet; thi Gud skal ikke dømme efter den samvittighed, man her har, men «efter sin hellige lov og den samvittighed, som man burde at have». Hvorledes skulde ogsaa de «for en god tro og menings skyld findes for Guds retfærdige domstol undskyldelige», som «efter alle sekters sedvane haver forladt sine lov-

¹⁾ Conf. pag. 26—28 (pag. 23—25).

lige hyrder» og «den synlige og aabenbarlige almindelige Guds kirke», ja «foragtet sine fædres tro», som overalt er stadfæstet med guddommelige tegn, og antaget «nye mestere og ledsagere, hvilke prædike dem en ny tro . . . og en ny sakramenters brug?»

Derfor er «al sekteri og tvist udi menigheden» saare farlig. Men dog «maa kjættteri og falsk lærdom være til, at vor kristelig lærdom kan dermed ydermere forklares, og at de retsindige Guds tjenere kunde saaledes aabenbares» ¹⁾.

2. Om Gud og gjenstanden for religiøs tilbedelse.

Idet Klosterlasse reiser det spørgsmaal: «Skal man da alene haabe paa Gud?» svarer han med overbevisning: «Vist skal man saa»; og han tilføier: «Formaledided (forbandet) er det menneske . . ., som forlader sig paa noget menneske og sætter til kjødet sin arm og styrke» (Jer. 17, 5).

Naar fædrene alligevel havde sat sit haab til *helgener* o. l., da havde de aldrig ment, «at man skal saa sætte sit haab til disse som til Gud», men blot at man «formedelst» dem skulde haabe paa Gud, idet Gud for deres skyld «opfylder vort haab til sig». Naar man «henflydde til helgenernes bønner og forsvar», satte man altsaa med det samme sit haab til Gud, idet Gud «for deres skyld beviser menneskene . . . meget godt». Det er med helgenerne, som med sakramenterne og de gode gjerninger; man sætter sin lid til disse ting «som paa de midler, Gud selv har forordnet; dog sættes haabet fuldkommelig til Gud»²⁾.

Grunden til, at Gud «giver saa meget helgenernes bønner efter», er først den, at han paa den maade vil «hædre sine helgener»; dernæst sker det, fordi «det samme er og menneskene selv gavnligt»; thi derved foreholdes man «helgenernes tro og kristelige omgængelse», og man kommer til vished om

¹⁾ Conf. pag. 18—19 (pag. 16—17). — ²⁾ pag. 120—22 (pag. 100 fg.).

sit «samfund og broderskab» med dem, hvorved man faar baade hjælp og styrke «til at holde ved den rette kristelige tro og sande gudfrygtigheds vei» ¹⁾.

Vistnok findes der ikke i skriften nogen udtrykkelig befaling om at paakalde helgener; men, ræsonnerer Klosterlasse, «der findes ikke heller befaling om giftermaal eller faste». Det er heller ikke saa, at der i kirken findes noget paabud om helgenernes paakaldelse; den blot «læres og loves og bruges». Dog hævder han, at skriften ikke mangler analogier, og helgenpaakaldelsen er saaledes dog, mener Klosterlasse, i overensstemmelse med skriften. Desuden har kirken altid «af de apostoliske traditioner lært baade med ord og gjerninger, at helgen bør at æres og paakaldes af de kristne» ²⁾.

«At Gud for sine helgens skyld beviser her menneskene nogen velgjerning» er efter forfatterens mening vitterligt, og det ifølge Guds eget vidnesbyrd, han, der gjør miskundhed i tusend led mod dem, som elsker ham og holder hans bud. Ligeledes fremgik det af skriften, at Guds helgener fremfører menneskenes bønner for Gud og beder for dem. (Sign. foran pag. 133 fg.). Det var heller ikke troligt, at «helgenerne, som ere hos Gud, skulde have forladt kjærligheden til dem, som de her fødte Gud til», eller at de skulde «forlade her deres brødre og samme legemes lemmer, som stedte ere her i stor fare» ³⁾.

Der er da, mener Klosterlasse, heller intet iveien for, at helgenerne «kan vide udi himmelen vor nød og bønner». Han beraaber sig blandt andet paa Kristi ord i lignelsen om det tabte faar: «Der er større glæde i himmelen over én synder, som omvender sig» o. s. v. Dernæst fremgaar det af «mange myndige skribenters» og «alle kristne rigers» vidnesbyrd, at virkelig «mange have bekommet hjælp for helgenernes bønners skyld». Paastanden om, at helgenerne ikke kan

¹⁾ Conf. pag. 138 (pag. 115). — ²⁾ pag. 139 fg. (pag. 116). — ³⁾ pag. 122 fg. (pag. 101 fg.).

«vide af menneskenes bønner» hørte desuden til de kjætteri-er, som «de hellige lærefædre» havde bekjæmpet, og derfor var forfædrene «med god ret herudi undskyldelige». — Det var da heller ikke noget underligt i, at helgenernes forbønner virkede; thi «Gud gjør til deres ære, at han for deres skyld bønholder dem, som beder, at han saaledes skal loves og prises udi sine helgener». Maaden, hvorpaa de «forstaa vor nødtørft og bønner», laa der da mindre vejt paa, enten det skede «formedelst englene» eller ved «Guds aabenbarelse» eller «udi noget guddommeligt lys, som profeterne er skeet», eller idet de «ser Gud klarligen», eller paa «nogen anden maade, som Gud vitterlig er, men os . . . ubegribelig»¹⁾.

Men den hellige skrift nævner blot «en mægler og talsmand hos Gud», nemlig Kristus, og man kan derfor ikke indføre flere «uden hans uret». — Hertil svarer Klosterlasse, at der slet ikke indføres «nogen anden mægler, ham lig». Kristus er vor mægler paa en enestaaende maade; thi han «betalte for os og forligte os med Gud fader», og han «fremtræder for os formedelst sin egen fortjeneste». Helgenerne derimod træder frem for os «formedelst Kristus»; de er saaledes heller «ikke anderledes mæglere hos Gud end som kristne og gudfrygtige mennesker paa jorden, der gjør deres bønner for andre». Det er derfor «saa langt fra, at det kan formindske vor øverste mæglers og forsvarers ære, at hans ære derudaf mere formeres og forklares, idet at Kristi fortjeneste i saa maade loves og prises».

Men Gud giver jo alle fri adgang til sig; hvortil trænges da helgenernes forbøn? — Til denne indvending svarer Klosterlasse, at «dersom vi ikke have forbedere behov», saa skjønte han ikke, hvorfor skriften befaler, at vi skal bede for hverandre. Vistnok har alle «tilgang til Gud»; men ikke alle «bønholdes lige», fordi «somme ere mere end andre Gud behagelige»; dernæst er det saa, at baade deres ydmyghed,

¹⁾ Conf. pag. 135—37 (pag. 113 fg.).

som beder om forbøn, og dens kjærlighed, som yder forbøn, «meget behager Gud og snarligere antages og bønheres»¹⁾.

Den største af alle helgener er jomfru *Maria*, Guds moder. «Det, som man ellers hederligen tror om S. Mariæ rene undfangelse . . ., det tilregnes aleneste Kristi fortjeneste, for hvilken hun blev saa forvaret, for det at hun skulde blive Guds hellige moder». Hun forblev ogsaa altid jomfru, først fordi hun «aldrig vidste af nogen ukysk vellyst», hverken da hun undfangede Kristus eller før eller siden; dernæst fordi hun «fødte vor frelser til verden med et til lukket moderliv»; «thi saa kom han til denne verden af jomfruens brudeseng, ligervis som solens skin kommer gennem glasset, og det bliver intet at skade»²⁾.

Jomfru Maria og alle helgener hædres af kirken som Guds «venner og hofsinder», og man begjærer deres forbøn. Næst Gud tilbad man «i sin maade alle kristnes moder, den hellige jomfru Maria, og udi hende som alles dronning alle Guds helgener». Ja, forfædrene har «efter Herrens bøn» anseet «engelens hilsen til Maria . . . ligesom en anden bøn»³⁾. Naar fædrene tilbad jomfru Maria, da bad de slig, som de havde lært, «samt af erkeengelen Gabriel, samt af Elisabet, samt af den hellige kirkes brug og sedvane». Denne bøn lyder saa:

«Hil Maria, fuld med naade, Herren er med dig. Velsignet være du over alle kvinder, og velsignet være din livsfrugt, Jesus; hellige Maria, Guds moder, bed for os syndere, nu og udi vor dødsstund. Amen».

Endskjønt denne henvendelse nærmest har form af en hilsen, indeholder den, siger Klosterlasse, «baade Guds lov og bønne», hvilket han nærmere forklarer⁴⁾.

Med hensyn til den skik at paakalde forskellige helgener under forskellige slags nød, ja endog paa de forskellige steder, da ligger grunden hertil, siger Klosterlasse, dels «i

¹⁾ Conf. pag. 137—38 (pag. 114 fg.). — ²⁾ pag. 65—67 (pag. 56 fg.). —

³⁾ pag. 134—35 (pag. 112). — ⁴⁾ pag. 140 (pag. 117).

deres hjertelag og forhaabning», som er i nød, dels deri, at de kan have erfaret en helgens «ydermere hjælp» i en sag end en andens, «eftersom Gud haver dem uddelt»; thi ligesom Gud ikke giver alle helgener lige gaver i levende live, saaledes giver han heller ikke for de salige helgeners skyld alting uden forskjel. Paa samme maade giver Gud heller ikke lige meget paa ethvert sted, hvor en helgen ihukommess. Hertil har, siger Klosterlasse, «Gud selv sin aarsag», om hvilken selv den hellige Augustin maa bekjende, «at ingen kan her nok begrunde» den¹⁾.

Hvad *billeder* af Kristus og helgenerne angaar, da skal man ikke yde dem «Guds ære og dyrkelse». De skal blot tjene til at bevare «Kristi og helgenernes ihukommelse» og til, at «de ulærde kunne deraf ligesom af bøger læres og undervises»; «saa og at de, som se deres billeder, derved kunde formaness til deres tro, taalmodighed og hellighed, og at menneskeness sind formedelst de udvortes og synlige tegn kunne des mægtigere bevæges til at betænke det, som med dem bemerkes». Den «knæfaldelse og tilbedelse», som sker for disse billeder, ydes da heller ikke billedet selv, «men dem, som billedet eller malningen efterligner». Som et eksempel nævner Klosterlasse, at «den spot og forsmædelse, som gjøres kongens billede med ord eller gjerning, kommer selve kongen til spot og vanære». — Denne brug af billeder var da ogsaa saare gammel, og Gud havde stadfæstet den «formedelst adskillige tegn og kraft», hvilket Klosterlasse nærmere efterviser ved eksempler baade fra det gamle testamente og kirkens historie²⁾.

Naar forfædrene havde gjort løfter og pilgrimsreiser did, hvor helgeners billeder og relikvier holdtes i ære, da laa der efter Klosterlæsses mening ingen overtro deri; «thi Gud haver ogsaa denne kristne menneskers møie og gudelige arbeide med sin velsignelse stadfæstet», og det i den hensigt, at de svage og enfoldige kunde styrkes i sin tro, og at de

¹⁾ Conf. pag. 139 (pag. 115 fg.). — ²⁾ pag. 268 fg. (pag. 222 fg.).

vildfarende derved kunde bringes tilbage til den ene saliggjørende kirkes skjød. Fremdeles vilde Gud ved de undere, han lod ske ved valfartsstederne, anbefale helgenernes tro og hellighed til de besøgendes ihukommelse; helgenerne, der jo «skulde være som et lys udi den hellige kirke», skulde paa denne maade virkelig «sættes paa lysestagen, at deres tro og levnet virkelig kan lyse for alle dem, som i huset ere».

Fædrenes løfter og pilgrimsreiser gjaldt da ogsaa i virkeligheden Gud selv, forat han «skal loves og prises i sine hellige», og Gud belønnede «tidt og ofte deres gudelighed og hellige møie rundelig». Intet under derfor, at fædrene «saa flitteligen lagde helgenernes efterlevnelse og anden helgedom i sølv- og guldskrin til ære og værdning»; «thi helgenerne, som regjere med Kristus, de forvente, at deres samme legemer, som ere viede til Guds evige templer, skulde opstaa til meget større ære og herlighed»¹⁾.

Men sæt nu, at alle disse «tegn og helbredsgaver» var opdigtede, eller at de blot var «djævelens svig og bedragselse». Hertil svarer Klosterlasse, at det at «sige eller tænke» saadant om de tegn, som omtaltes i den hellige skrift, vilde være «gudsbespottelse». Med hensyn til de andre tegn, der var omtalte af «myndige og hellige mænd», vilde forfatteren gjøre opmærksom paa, at «djævelen kan ingen sande mirakler gjøre; thi han kan intet bedrive, som gaar over naturlig magt», saasom at opvække døde, helbrede blinde, døve, halte o. s. v., hvilke mirakler efter Klosterlasses mening «baade skeet er udi den kristne forsamling . . . og endnu daglig ske»²⁾.

Efter alt dette forkaster Klosterlasse naturligvis indvendingen om, at helgendyrkelsen er *afguderi*. «De kristne dyrker ikke helgen som guder, men aleneste hædre dem som Guds venner og hofsinder og sine aandelige fædre, af hvilke de ere Gud gjenfødte og formedelst hvis bønner og forsvar de beskjærmes og forfremmes til saligheden». De tilbedes

¹⁾ Conf. pag. 270 fg. (pag. 224 fg.). — ²⁾ pag. 272 (pag. 226).

kun paa samme maade som «Abraham tilbad landfolket, af hvilket han begjærede gravsted til Sara» (sic)¹).

Men, kunde man indvende, der synes dog at være gjort helgenerne større ære end tilbørligt; «thi dem er kirker og altere opbyggede, og dem er messeoffere og bønner gjorte og helligdage holdte ligesom guder». — Klosterlasse afviser bestemt denne indvending; «thi alt dette gjøres aleneste Gud til ære, dog til helgenernes ihukommelse». Det sker, forat Gud skal loves og prises i dem, samt forat deres «tro og hellige omgængelse skal blive mere navnkjendt og opsat til et eksempel» for dem, som lever. «I saa maade», siger Klosterlasse, «ærede vore forfædre Guds helgener»²).

I overensstemmelse hermed maa det da efter Klosterlasses mening ikke heller betegnes som *trolldom*, om man griber til «velsignelse i salt og vand og besværgelse og formanelse til at drive djævelen ud eller til andet saadant». Trolldom er nemlig en «djævelsk kunst», hvorved man «paakalder djævelens hjælp til at udrette noget», og denne kunst øves «med djævelens aabenbarlige paakaldelse», snart ved «udtrykkelige tegn ligesom ved nogle djævelens sakramenter», snart «lønlig ved mørke og fremmede ord, bogstaver eller figurer», og det i kraft af «en lønlig pakt med djævelen». De førstnævnte midler derimod benyttes ikke «til at udtvinge djævelens hjælp», men tvertom «til at forstyrre og forhindre hans magt formedelst Guds kraft». Disse midler bruges nemlig med bøn til Gud om, at «det som i menneskenes brug er, skal af Gud velsignes til at forlette menneskenes tvang og djævelens magt fordrive». Den derfor, som laster «saadan kristnes brug» han laster «den hele kirkes bønner og lovlige brug og negter den magt, som Kristus gav sine til at træde paa al fiendens kraft»³).

¹) Conf. pag. 268 (pag. 223). Her sigtes til Gen. 23, hvor det gentagende heder, at Abraham «bøiede sig for landets folk» o. l. —

²) pag. 269 fg. (pag. 224). — ³) pag. 273 (pag. 226 fg.).

3. Om menneskets tilstand før og efter syndefaldet.

Mennesket er, siger Klosterlasse, «skabt Gud lig baade udi naturen og naturens proprietet, saa og udi fuldkommenhed». Han skjelner her mellem det egentlige gudsbillede og ligheden med Gud, idet han tilføier: «De, som have klarligere, for lærdommens skyld, talt herom, de sætte billedet udi naturen og hendes egenskab, men lignelsen udi fuldkommenheden».

Denne lighed «udi naturen», d. e. det egentlige gudsbillede, bestaar i menneskets «aandelige natur», som det har tilfælles med englene. «Paa den legemlige side er menneskene andre legemlige kreaturer lig»; men «paa aandens vegne siges Gud at bo udi menneskene», og disse blir derved «delagtige i guddommelig natur og herlighed»¹⁾.

Nærmere bestemt bestaar gudsbilledet deri, at mennesket har fornuft og fri vilje ligesom Gud. Det har nemlig «forstand, formedelst hvilken han kan kjende sin Gud og skaber og desligeste hans verk og velgjerninger mod sig», og mennesket kan ved den «se og overveie, hvad sig tilbørligt er at gjøre, og af ret forstand styre og regjere sig selv, og alt det, han har og gjør, vende til Guds ære, til hvilken han er skabt». — Menneskets vilje er ogsaa skabt fri, «ikke af nogen tillagt kraft, men af sin egen natur og værelse, saa at han kan ikke aleneste af ingen tvinges til at ville noget, men ogsaa kan udvælge et for andet, og det samme igjen, eftersom hannom tykkes, antage eller forskyde»²⁾.

Forskjellig fra gudsbilledet var gudligheden eller den oprindelige fuldkommenhed. Denne bestod deri, at mennesket fra skabelsen af var bleven «delagtig i den Helligaand», af hvem det «opfyldtes med guddommelig retfærdighed». Det havde ogsaa overnaturlige, «guddommelige kræfter og hjælp altid ved haanden, saa at han kunde blive varagtig herudi

¹⁾ Conf. pag. 54 fg. (pag. 47) — ²⁾ pag. 55 (pag. 47 fg.).

og fremgaa saa længe og saa meget, som han vilde». Denne retfærdighed var den saakaldte «begyndelsens retfærdighed» (*justitia originalis*), og den var saa fuldkommen, «at aanden var fuldkommelig Gud undergiven, og legemet var aanden udi alle maader lydagtig». Den skulde ogsaa «meddeles alle Adams efterkommere i fødselen lige med den menneskelige natur, om han havde ellers blevet bestandig»¹⁾.

Men idet Adam frivillig vendte sig bort fra Gud, mistede han den Helligaand og dermed Guds naade, d. v. s. gudligheden, saa at baade han og hans efterkommere for altid tabte retten til denne naade. Følgelig blir nu enhver født «uden den Helligaands naade», bortvendt fra Gud og «nedsunken i kjødelig begjæring til sig selv». Men dette er det samme som *arvesynden*, denne «smitte og vanskabning, som gjør alle dem, udi hvilke hun findes, uværdige til Guds rige». Denne synd «borttages» imidlertid igjen ved daaben. Den besmitter heller ikke menneskets sjæl; den er blot en mangel og svaghed ved viljen, ligesom blindhed er en mangel ved øinene, idet de ikke har, hvad de burde have²⁾.

Derimod bestaar arvesynden ikke i den kjødelige begjæring, hvormed vi fødes, og som vi merker er «gjenstridig mod vor fornuft». Hvis man nemlig herved forstod den «kraft» hos mennesket, som frembringer denne begjæring, da var den en sjælsevne, som allerede var Adam medskabt. Tænkte man paa det «oprør mod fornuften, som vi kjender i os», eller paa selve den «onde tilbøielighed», da var heller ikke dette arvesynden selv, men blot dens følge. Denne onde tilbøielighed varede jo helt til døden, men arvesynden borttoges ved daaben. Ligesaalidt maatte arvesynden forveksles med hele menneskenaturens fordærvelse; thi da vilde «alle syndens plager være arvesynd», hvilket vilde være meningsløst.

¹⁾ Conf. pag. 56 (pag. 48). Klosterlasse nævner ikke udtrykket «*donum superadditum*» eller «*gratia supernaturalis*».

²⁾ Conf. pag. 298 fg. (pag. 245 fg.).

Syndefaldet har saaledes ifølge Klosterlasses lære ikke medført tabet af den frie vilje. Meget mere har mennesket ogsaa «efter faldet fri vilje til at ville det, som godt er efter Guds lov, og fly og forskyde det, som ondt er». Dette beviser han blandt andet af Herrens ord til Kain (1 Mos. 4, 7) og Mose ord til Israel (5 Mos. 30, 19). Og endelig, «dersom menneskene ikke haver frihed til at udvælge det, som godt er, og forskyde det, som ondt er, hvortil ere (da) saa mange Guds bud og forbud udi den hellige skrift? Og hvortil ere saa mange tillokkelser, formannelser, straffelser, truelser, lastelser, lovelser og løfter, af hvilke den hellige skrift er fuld af?»¹⁾ Følgelig kan man ikke begaa nogen gjørlig synd, uden den frie viljes samtykke. Naar menneskene lokkes til synd af verden og de verdslige ting eller af kjødets begjæringer eller af djævelen og hans tjenere, saa er de dog «altid fri til at samtykke eller modsige; thi ingen kan uviljelig synde»²⁾.

Synden dræber sjælen, idet den berører den det aandelige liv i Gud. Den medfører ogsaa mange plager. Dog er dette ikke tilfælde med al synd. Klosterlasse inddeler nemlig paa katolikernes vis synden i dødelige og tilgivelige synder. Kun de dødelige synder har de nævnte alvorlige følger. De tilgivelige derimod bidrager blot til at forøge synderens afmagt; de gjør ham ikke skyldig til evig pine, men blot til timelig straf eller ogsaa straf i «den anden verden», saasandt synden ikke «bliver oprettet og forladt formedelst andre midler»³⁾. Forskjellen mellem dødelige og tilgivelige synder er med andre ord den, at de dødelige «fordriver og udslukker kjærligheden» og vender menneskehjertet aldeles bort fra Gud; de tilgivelige derimod blot «formindsker kjærlighedens kraft og effekt». Saadanne tilgivelige synder er f. eks. «hastig berørelse til vrede, had, avind» o. s. v., som er mindre

¹⁾ Conf. pag. 242 (pag. 201). — ²⁾ pag. 300 fg. (pag. 248). — ³⁾ Her sigtes naturligvis til skjærsilden.

vel overveiet; fremdeles «verdslig begjæring, hvilken man ikke itide forkaster»; endvidere er det en tilgivelig synd, naar man «samtykker til ondt, som er ringe af sig» (sic). Alt dette er tilgivelige synder; «thi de er naade værd» (sic). Dog er heller ikke slige synder at foragte, da de kan have slemme følger. Denne skjelnen mellem dødelige og tilgivelige synder mener Klosterlasse at kunne bevise af skriften selv ¹⁾.

Baade arvesynden og gjerningssynden blir aldeles ud-slettet ved daaben, saaledes at «ikke aleneste skylden til straffen, men og synden selv borttages». Den hjertets tilbøielighed til det onde, som den døbte endnu føler i sig, er ikke synd, medmindre den «haver overhaand over menneskets vilje», d. v. s. slaar ud i gjerning. Den onde tilbøielighed er meget mere blot «syndens plager og levninger, os til øvelse og forsøgelse efterladne» ²⁾. Her kommer vi imidlertid til det næste kapitel om synderens retfærdiggjørelse.

4. Om retfærdiggjørelsen.

Retfærdiggjørelsen er, siger Klosterlasse, det samme som «retfærdighedens forhvervelse». Han skjelner mellem to slags: den første retfærdiggjørelse, «ved hvilken den uretfærdige bliver retfærdig», og den anden retfærdiggjørelse, «ved hvilken den, som er retfærdig, bliver retfærdigere».

Et syndigt menneske kan ikke af sig selv og «af naturlig kraft» komme til retfærdigheden; dertil «har han Kristi naade og hjælp behov», som dels forekommer viljen, dels «fører hannom til retfærdigheden og den udi hannom planter». Ikkedestomindre bidrager alligevel mennesket til sin retfærdiggjørelse; thi endskjønt Gud forekommer dets vilje og ved sin naade driver det til at søge retfærdigheden, saa er det dog menneskets sag «at ville det samme og formedelst Guds

¹⁾ Conf. pag. 302 fg. (pag. 249 fg.). — ²⁾ pag. 163 fg. (pag. 135).

hjælp afstaa fra synden og vende sig om til Gud», saavel som «at bruge de midler, som Kristus haver indskikket i den hellige kirke til at forhverve retfærdigheden, og formedelst Guds hjælp berede sig til at annamme baade naaden, som retfærdiggjør, og retfærdighedens gave» ¹⁾).

Denne menneskets medvirkning ved sin egen retfærdiggjørelse beror paa dets fri vilje, som det ogsaa efter faldet har beholdt, om end noget svækket. Mennesket kan nemlig «af sin frie vilje indlade og udelukke Guds naade». Dog er det saa, at Gud kan omvende mennesket til sig, hvor gjenstridigt det end er; men i almindelighed «lager han sig efter vor natur og indgiver os gode og helsesomme tanker» og kommer paa den maade vor svaghed til hjælp ²⁾).

Heraf vil Klosterlasse dog ikke slutte, at mennesket selv kan omvende sig til Gud. Derimod anser han det utvilsomt, at man kan lade være at omvende sig ³⁾. At omvende sig til Gud, naar man kaldes, og at blive stadig i det gode, det kan man vistnok ogsaa, «dog formedelst Guds naades hjælp, hvilken er hannom altid rede, dersom han vil hende bruge». Mennesket følger Guds kald af sin egen frihed, men han formaar dette kun ved «Guds synderlig hjælp og bistand». Mennesket kan heller ikke berede sig selv til Guds naade; thi dets naturlige kræfter strækker ikke til for at omvende sig, ja end ikke til at «tænke derom som tilbørligt er». Nogen menneskets fortjeneste kan heller ikke bidrage til dets omvendelse; thi før man er retfærdiggjort, «kan man ingen fortjeneste have». Man trænger Guds hjælp, som gives «for Kristi fortjenestes skyld og af bare naade og barmhjertighed» ⁴⁾).

Retfærdiggjørelsen bestaar dels i syndernes forladelse, dels i helliggjørelsen. Den sidste er «det indvortes menneskes fornyelse formedelst naadens og retfærdighedens indgydelse».

¹⁾ Conf. pag. 240—41 (pag. 199 fg.). — ²⁾ pag. 242 fg. (pag. 200 fg.). —

³⁾ Merk modsigelsen med det umiddelbart foregaaende. — ⁴⁾ pag. 243 fg. (pag. 202 fg.).

Begge er dog uadskillelig forbundne. Klosterlasse efterviser nærmere, hvorledes selv skriften kalder denne retfærdiggjørelse snart syndernes forladelse, snart menneskets fornyelse ¹⁾).

Men blir vi nu ikke retfærdiggjorte paa den maade, at Kristi retfærdighed «tillægges og tilregnes» os? Herpaa svares, at Kristi retfærdighed vistnok tilregnes os, men kun paa den maade, at den er aarsagen til, at vi blir virkelig retfærdiggjorte. Derimod tilregnes den os ikke i den forstand, at den skal «være vor retfærdighed, eller at vi skulde af hende være eller hede retfærdige for Gud». Kristi retfærdighed tilregnes os paa samme maade som Adams synd; thi ligesom vi alle paa grund af Adams ulydighed fødes med den indre uretfærdighed, saaledes skjænkes os alle ved daaben paa grund af Kristi lydighed den indre retfærdighed eller fornyelse. Vi blir imidlertid ikke mere retfærdige ved Kristi fortjenestes tilregnelse, end Kristus selv blev en synder derved, at vore synder tilregnedes ham. At sige, at Kristus var en sand synder paa samme maade, som vi blir virkelig retfærdiggjorte, vilde være gudsbespottelse ²⁾).

Dog er det ikke saa, at Gud i dommen forlader mennesket dets synd for dets egen retfærdigheds skyld; før man faar syndernes forladelse er man nemlig uretfærdig, og syndernes forladelse gives alene for Kristi skyld. Alligevel siges den retfærdighed, som Gud «indgyder» den ugudelige, virkelig at gøre ham retfærdig; thi den er den «form» efter hvilken synderen fornyes, og naar han er saaledes forandret, siges han at være retfærdig akkurat paa samme maade, som han før sagdes at være uretfærdig ³⁾).

Med hensyn til maaden, hvorpaa retfærdiggjørelsen foregaar, da gaar den ifølge Klosterlasse saaledes for sig: Først omvender Gud synderen til sig, idet han for Kristi fortjenestes skyld «ved sin naades lys» vækker ham og giver ham kraft til at gjøre bod. Naar saa synderen vender om, fører Gud

¹⁾ Conf. pag. 245 fg. (pag. 203 fg.). — ²⁾ pag. 247 (pag. 205). — ³⁾ pag. 248 (pag. 205 fg.).

ham hen til naadens kilder, sakramenterne, ved hvilke han *indgyder* ham retfærdigheden. Saa endelig *erklærer* han ham retfærdig for Kristi skyld og anser ham som sit barn. Det er nemlig saa langt fra, at Gud erklærer den i uretfærdigheden levende for retfærdig, at han tvertom hader ham som sin fiende. Saaledes gaar det i regelen med voksne paa enkelte undtagelser nær; børnene derimod retfærdiggjøres «formedelst en anden maade»¹⁾.

Dette strider efter Klosterlasses mening ikke mod Paulus's lære om retfærdiggjørelsen af troen; thi «Gud leder synderen til retfærdigheden ved troen»; det «naadens lys», hvorved synderen opvækkes, hører nemlig med til troen, der altsaa er «retfærdighedens sande rod» og derfor ogsaa dens «begyndelse». Naar synderen saaledes oplyst faar se sin sande tilstand og begynder at «skjælve af Guds frygt», saa indgiver troen ham tanken paa Guds barmhjertighed og viser ham hen til frelseren, for hvis fortjenestes skyld han kan finde naade. Saa faar han haab, paakalder Guds naade og begynder at vende sig bort fra synden til Gud. Dernæst vises han ved det samme troens lys til sakramenterne, gennem hvilke Guds naade meddeles ham. Altsaa «gives da retfærdigheden formedelst troen», fordi denne er retfærdighedens rod og dels fører til dens fuldendelse, dels udbeder den hos Gud²⁾.

Af hele denne udvikling slutter da Klosterlasse, at «troen alene gjør ingen retfærdig»; den er nemlig forenet med saa mange andre naadegaver, f. eks. haabet og kjærligheden. Men troen er rigtignok retfærdiggjørelsens første «inderlige begyndelse» og «hele retfærdiggjørelsens grundvold».

Men naar ikke troen alene retfærdiggjør, hvorledes kunde da apostelen sige, at mennesket retfærdiggjøres af troen uden lovens gjerninger? Noget andet end dette havde, paastaar Klosterlasse, forfædrene aldrig lært; disse troede nemlig, at retfærdigheden ikke kunde forhverves ved gode gjerninger, men alene for Kristi skyld. Men om apostelen saaledes

¹⁾ Conf. pag. 248 fg. (pag. 206). — ²⁾ pag. 249 fg. (pag. 207).

udelukkede lovens gjerninger fra retfærdiggjørelsen, saa havde han ikke dermed sagt, at troen alene retfærdiggjør; han mente blot, at «synderen uforskyldt retfærdiggjøres af Gud foruden gjerningers fortjeneste». Thi alt det, som gaar forud for retfærdiggjørelsen, frygten for Gud, paakaldelsen, boden, haabet, kjærligheden og barmhjertighedens gjerninger, fortjener ikke retfærdiggjørelsens naade, men blot bereder mennesket dertil og skaffer rum for retfærdigheden, som Gud indgyder en gennem sakramenterne for Kristi skyld¹⁾.

Den tillid til Gud, uden hvilken ingen kan blive retfærdig, hører ikke troen, men haabet til, ved hvilket den ugudelige haaber og stoler paa, at Gud vil være den bodfærdige naadig for Kristi skyld. I kraft af dette haab sætter han ogsaa i selve retfærdiggjørelsen al sin lid til Guds barmhjertighed og Kristi fortjeneste.

Men er det ikke saa, at mennesket netop ved denne tillid griber og tilegner sig Kristus og hans retfærdighed? Hertil svarer Klosterlasse, at vistnok er det saa, at Kristi fortjeneste bydes alle, og at enhver ved den blir retfærdig, som tror. Man kan derfor godt tale om at gribe og tilegne sig retfærdiggjørelsens naade, idet dette da blir det samme som at aabne sig for den. Saaledes kan ogsaa hedningerne gribe Kristus, idet de anerkjender ham som sin frelser. Og hvis det at gribe Kristus var det samme som at stole paa, at hans fortjeneste skjænkes en, saa man derved blir virkelig retfærdig, da var dette netop, hvad forfædrene havde lært, naar man blot tilføiede, at denne tilegnelse skede ved de midler, Gud dertil havde indsat, nemlig boden og sakramenterne. Men hvis man forstod det at gribe Kristus og hans retfærdighed om at tro, at denne blot tilregnedes en, som om den var ens egen, og at man derved blev anset som retfærdig for Gud, da var dette ikke blot uhørt til alle tider, men ogsaa stridende mod skriften. Hvorledes skulde da ogsaa smaabørn kunne blive retfærdige, som jo ikke

¹⁾ Conf. pag. 250 fg. (pag. 207 fg.).

kunde eie denne tro, fordi de manglede fornuft? Derfor formanede St. Peter jøderne ikke til at tro, men til at gjøre bod og lade sig døbe (Acta 2, 38), og hos Mark. 16, 16 heder det: «Hvo som tror og bliver døbt, skal blive salig»¹⁾.

Kan nu et menneske, naar det «har gjort alt det, som Gud udkræver til retfærdigheden», være sikker paa, at det er retfærdigt og Gud velbehageligt? En saadan forvisning kan man, siger Klosterlasse, ikke faa af den hellige skrift; alle skriftens forjættelser er nemlig givne i sin almindelighed og knyttede til visse betingelser. For at faa del i sakramenternes frugt kræves et vist maal af anger hos mennesket, og om den kan alene Gud dømme. Til forvisningen om at være retfærdiggjort kræves dernæst tro og sand kjærlighed til Gud og næsten; men at vi eier den, kan skriften ikke gjøre os sikker paa; ja, den søger endog at betage os visheden, forat vi saaledes skal bevares i ydmyghed og flittigere kjæmpe mod synden og øve os i gode gjerninger; thi herved faar man den største vished. Dertil kommer, at mange, som er sikre om sin retfærdighed, ikke blot er aabenbart ugudelige, men ogsaa tilhører forskjellige sekter, som er uenige om troens artikler. At ialfald nogle af disse bedrager sig i sin vished, er uden al tvil. Som følge af denne uvished om at eie retfærdigheden, blir man ogsaa uvis om saligheden. Ja, selv om man var viss paa at være retfærdiggjort, saa kunde man dog ikke være sikker paa, at man vilde blive bestandig.

Dog skal man ikke tvile om syndernes forladelse og Guds naade; thi naar man ikke har nogen grund dertil, vilde dette være mistillid. Man maa holde middelveien, saaledes at naar man «har troligen gjort det, som Gud af os til syndernes forladelse udkræver, da skal man have et godt haab om hans naade og venskab». «Jo mere man vokser udi Guds kjærlighed formedelst gode gjerninger, des mere formindskes ogsaa rædselen, og haabet forøges»²⁾.

Klosterlasse gaar nu over til at tale om den saakaldte

¹⁾ Conf. pag. 251 fg. (pag. 208 fg.). — ²⁾ pag 253 fg. (pag. 209 fg.).

«anden retfærdiggjørelse», hvorved «de retfærdige forfremmes i retfærdigheden og bliver retfærdigere» og derfor ogsaa «Gud mere behagelige». Ligesom den første retfærdiggjørelse ikke kan ske uden Guds hjælp, saaledes heller ikke den anden. Denne retfærdighedens forøgelse sker ved «Guds naade, sakramenterne, troen og gode gjerninger». Ved troen og gode gjerninger udbeder man sig syndernes forladelse, som skjænkes i sakramenterne, og fortjener man naadens og retfærdighedens forøgelse.

At «synderne forlades og retfærdigheden forøges formedelst gode gjerninger», læres, mener Klosterlasse, udtrykkelig i den hellige skrift. Men desuagtet trænger man alligevel Kristi fortjeneste; thi det er for dens skyld, man formaar det gode, og at de gode gjerninger gjælder saa meget for Gud. De gode gjerninger behandles udførligere i et eget kapitel.

De synder, for hvilke de retfærdige befries, er først de tilgivelige synder, af hvilke ogsaa de retfærdige besmittes som af støv paa en vei. Desuden befries de fra «de timelige straffe, som staar tilbage, efterat synden er forladt», men ikke er aldeles udslettede og udsonede¹⁾.

5. Om gode gjerninger.

Det evige liv tilkommer de retfærdige dels som arv, dels som løn. Dette slutter Klosterlasse af saligprisningerne i bjergprædikenen. Børn, der dør efter daaben, faar Guds rige som arv. Men de voksne «bekommer Guds rige som en krone og løn, eftersom de haver gjort godt». At de retfærdige saaledes «fortjener Guds rige formedelst gode gjerninger», stemmer efter Klosterlasses mening vel med den hellige skrift, hvilket han søger at bevise.

Men hvorledes kan dette forenes med troen paa, at det

¹⁾ Conf. pag. 255 fg. (pag. 212 fg.).

evige liv skjænkes af naade formedelst Kristi fortjeneste? Klosterlasse mener, at begge dele rimer godt sammen. Det kommer blot an paa, hvordan man betragter sagen. Ser man tingen fra den forløstes standpunkt, saa skjænkes frelsen af naade. Betragter man den fra barnets standpunkt, skjænkes den som en retmæssig arv. Men seet i forhold til den, som arbejder og kjæmper, er den en krone, en løn, der tilkommer ham ifølge Guds naadige forordning¹⁾.

Men hvortil trænges der saa mange betegnelser for maaden, hvorpaa man opnaar Guds rige, «al den stund, det er nok, at det gives naadigen for Kristi skyld og fortjeneste?» Jo, saaledes har det nemlig behaget Gud at føre mennesket tilbage til dets oprindelige «dignitet og værdighed». Thi endskjønt Guds rige er lovet de kristne paa grund af Kristi forløsning, saa vilde Gud ikke skjænke det som til «nogle forsmædelige trælle», men under en «hæderligere titel», idet han giver det til sine børn som en arv. Dog ikke nok hermed, Gud har villet, at menneskene skulde gjøre sig selv værdige til hans rige. Derfor har han opstillet dette som en krone, der skulde skjænkes dem, som gjorde sig værdige til den, efter fortjeneste. Gud vilde ogsaa derved spore de kristnes iver, forat de skulde blive istand til at udfylde den plads i himlen, hvorfra englene faldt. Klosterlasse henviser til Abrahams og Kristi eksempel, hvilke begge opnaaede sin herlighed som løn for sin lydighed. Og Kristus er sat til et eksempel, forat man skal befitte sig paa ved gode gerninger ikke blot at beholde den engang opnaaede retfærdighed, men ogsaa paa at «fortjene og forøge sin arv hos Gud»²⁾.

Men hvorfra har de gode gerninger denne kraft til at fortjene det evige liv? De gerninger, som sker «af naturlige kræfter», kan, om end gode, ikke fortjene Guds rige. Dette kan blot de gode gerninger, som udrettes af Guds børn; de er nemlig virkede af den Helligaand og er «Kristi

¹⁾ Conf. pag. 315 fg. (pag. 260 fg.). — ²⁾ pag. 318 fg. (pag. 262 fg.).

blods frugt». Guds rige skjænkes saaledes ikke «af streng retfærdighed», men ifølge en pakt, hvorved Gud af naade har lovet dem, der gjør godt, det evige liv som løn.

Forringes dog ikke Kristi fortjeneste, naar der tillægges de gode gerninger saadan ros? Klosterlasse mener, at her ved tvertom «forklares og prises Kristi fortjenestes kraft og værd». Thi «under hvadsomhelst titel Guds rige gives», saa skjænkes det dog for Kristi fortjenestes skyld. «Al den pris, som gode gerninger og de retfærdiges fortjeneste har, det kommer alt paa Kristi fortjeneste». De gode gerninger kan af den grund hverken tage noget fra eller lægge noget til Kristi fortjeneste¹⁾.

Som følge af de gode gerningers fortjenstlighed har forfædrene ogsaa troet, at lønnens størrelse i det evige liv maa svare til de gode gerningers større eller mindre værd. Dettets berettigelse godtgjør Klosterlasse blandt andet ved lignelsen om de 10 pund (Luk. 19).

«Maa man da for løns skyld gjøre gode gerninger?» Ja, saa har forfædrene lært; thi endskjønt vi først og fremst maa gjøre dem for Guds æres skyld, saa bør vi dog ogsaa se hen til den evige salighed som en krone, efter hvilken vi skal tragte, for derved at opmuntres til gode gerninger.

Som følge heraf kan man ogsaa paa sit vis sætte sin lid til de gode gerninger; derved sætter man nemlig i virkeligheden sin lid til Gud, der jo har lovet saligheden til dem, som gjør godt. Herom bærer ifølge Klosterlasse ogsaa skriften vidnesbyrd. Dog er det «baade for vor fortjenestes uvished og for hoffærdighedens fare» «meget tryggere og raadeligere at se til Guds barmhjertighed», idet vi anser, hvad vi selv har udrettet, for ringe. Thi endskjønt de retfærdige har gode fortjenester, saa har de dog ogsaa synder, uden hvis forladelse de ikke kan opnaa kronen, hvorfor ogsaa St. Peter siger, at den retfærdige skal vanskelig frelses (1 Pet. 3, 18).

Det er derfor ikke saa, at den retfærdige i dommen skal

¹⁾ Conf. pag. 319 fg. (pag. 263 fg.).

kunne «trætte med Gud om kronen»; thi «af retfærdighedens strenghed» er Gud ingen noget skyldig uden Kristus alene. Men den, som har gjort godt, ham skyldes kronen af Guds godhed; thi ogsaa de gode gjerninger er Guds gaver. Gud skylder derfor ikke de retfærdige, men sit eget løfte at give dem deres løn; naar han saaledes kroner de retfærdige, da kroner han, som Augustin siger, sine egne gaver i dem¹⁾.

6. Om kirken.

I den tredje artikel udtaler de kristne sin tro paa kirken eller de helliges samfund. Alene i denne kirke, siger Klosterlasse, lærer den Helligaand os al sandhed og uddeler sine hellige gaver, «saa at udenfor den bliver ingen delagtig udi den Helligaand eller udi saligheden», og udenfor den kan ingen «være en sand kristen, leve vel eller vel dø». Det er derfor ikke nok blot at tro, at der er en Guds kirke paa jorden; man maa alene bekjende den rettroende kirke, som ikke er skjult, men synlig og aabenbar. Den, som ikke har denne kirke til moder, kan heller ikke have Gud i himlen til fader²⁾.

Men troen gjælder ting, som ikke sees. Klosterlasse mener, at dette dog ikke udelukker, at man ogsaa kan tro paa en synlig kirke; apostlerne troede jo paa Kristus, skjønt de saa ham. Nogen usynlig kirke findes ikke; den kirke, som Kristus stiftede, og apostlerne udbredte, har altid været synlig. Vistnok findes der i den usynlige kirke «baade retfærdige og udvalgte»; men derfor kan man ikke tale om de «retfærdiges eller udvalgtes kirke» ligesaa lidt som om en «hyrdernes og presternes kirke», en «hjordens og menighedens kirke», en «adelens og uadelens kirke» o. s. v. Skriften

¹⁾ Conf. pag. 321 fg. (pag. 264 fg.). «Opera supererogatoria» indlader Klosterlasse sig ikke paa.

²⁾ Conf. pag. 85 fg. (pag. 71 fg.).

taler ogsaa efter Klosterlasses mening kun om den synlige kirke, hvilket han nærmere søger at vise.

Følgelig gjælder ogsaa alle Guds løfter den synlige kirke. Disse løfter er særlig følgende fem: 1. Kirken skal aldrig nedbrydes eller forgaa; 2. den skal aldrig formørkes, saa den ikke kan sees og kjendes; 3. den Helligaand skal aldrig forlade den, saa den nogensinde kan fare vild i lære eller liv; 4. dens vidnesbyrd om sandheden og dens rene og aabenbare forkyndelse af Guds ord skal aldrig afbrydes eller ophøre; 5. den skal altid være i besiddelse af dommermyndighed, saa den uden vildfarelse kan afgjøre alle religiøse strids-spørgsmaal. Klosterlasse undlader naturligvis ikke her at beraabe sig paa Herrens ord til Peter: «Du er klippen» o. s. v. (Math. 16, 18 fg.). Hvad særlig punktet om kirkens dommermyndighed angaar, da mener han, at denne magt allerede er at finde i den gammeltestamentlige synagoge. Den fremgaar ogsaa af Herrens ord i Math. 18, 17 om, at den, som ikke vil tage imod broderlig tugt, skal «føres for kirken, d. e. for kirkens forstandere og øvrighed». Denne myndighed har da ogsaa kirken altid udøvet, og selv fornuften maa indrømme dens berettigelse, da jo kirken er fyldt af sandhedens aand og er «sandhedens pille og grundfæstning».

At Guds ord selv er den fuldkomne dommer, gjør ikke kirkens dommere overflødige. Det er med Guds ord som med den verdslige lov; denne er dommens norm, men der trænges dog en dommer, som kan anvende loven. Men hertil trænges «forstand og magt» baade i aandelige og i verdslige sager. Derfor har Gud indsat baade aandelige og verdslige dommere, og der har altid været fred i kirken, saalænge disse anerkjendtes som rette dommere; men da der opstod kjætttere, som foragtede kirkens dom, blev der splid og tvédragt. Hvor meget disse kjætttere end paaberaabte sig skriften som dommer, saa gjorde de dog i virkeligheden sig selv baade til «talsmænd, dommere og dommens udrettere» i sin egen sag. Dette var ligesaa meningsløst, som om man vilde afskaffe alle verdslige dommere.

En anden sag var det, at kirkens dommere selv maatte være «bundne til Guds ord»; thi ellers kunde kirken ikke vide, hvad den skulde «tro, lære og dømme». Men den har Guds ord for, at den aldrig skal vige fra Guds ord, fordi den ledes af Guds aand. Derfor er kirkens dommermyndighed ikke engang udtrykkelig knyttet til den betingelse, at den maa «blive fast ved Guds ord»; thi dette er den allerede lovet og tilsagt. Desuden, om løftet virkelig var knyttet til et saadant vilkaar, vilde det være uden betydning; thi da vilde jo kirken stilles lige med selv de ugudeligste mennesker; «hver jøde eller tyrk» farer heller ikke vild, saalænge han holder sig til Guds ord. Gud har stadfæstet kirkens vidnesbyrd med sit løfte, saa at «ingen, som tror paa Gud, kan tvile paa den hellige kirkes vidnesbyrd» ¹⁾).

Men hvorledes kan den synlige kirke være den sande, da der er saa mange onde mennesker i den? Jo, Kristus har selv villet det saaledes, hvilket man f. eks. kan se af lignelserne om klinten blandt hveden og kongesønnens bryllup. Kirken er ogsaa blot «efter sin aandelige stilling» Kristi legeme; man maa ikke her tænke paa nogen «legemets natur»; det er blot en lignelse ligesom billedet om vintræet og grenene. Kirkens legeme bestaar saaledes af baade onde og gode, og de regnes alle for kirkens lemmer, «saalænge som de blive varagtige udi den katholske tro og bekjendelse og sakramenternes delagtighed under en øverste hyrdes lydagtighed paa jorden» ²⁾).

Naar mange har holdt saa fast ved kirkens usynlighed, da beror det paa, at de har følt, hvor vanskeligt det var at faa indført nye lærdomme, saalænge man troede paa en synlig kirke, der af Gud var stadfæstet som «sandhedens pille og vidnesbyrd». «Kjætterne udi gamle tider», som ikke havde andet at indvende mod kirken, end at den i lang tid havde faret vild fra sandheden, blev derfor let gjendrevne med Guds løfter i den hellige skrift. Men de senere kjætttere havde for

¹⁾ Conf. pag. 87 fg. (pag. 72 fg.). — ²⁾ pag. 96 fg. (pag. 81 fg.).

at komme bort fra disse skriftens vidnesbyrd «opdigtet tvende Guds kirker», én synlig og én usynlig. Guds løfter skulde da gjælde den usynlige kirke, der bestod af de retfærdige og fuldkomne, eller som nogle kaldte dem: de udvalgte. Den synlige kirke skulde da være ustadig ligesom maanen, «der nu oprinder, nu gaar under igjen, nu oplyses af sandhedens lys, nu af vildfarelsens mørke formørkes»¹⁾

Denne synlige kirke har flere «tegn og kjendemerker». Det første er, at den er «én og ikke flere». Den er *én* baade i henseende til oprindelse og vedvaren, ligesom en flod eller en gammel by altid er én og den samme. Guds kirke er nemlig stiftet af apostlerne og er altid bleven forplantet gennem hyrdernes og de troendes uafbrudte succession i den samme troesbekjendelse og den samme sakramenternes brug. Skjønt der har været mange kirker, saa har der saaledes blot været én kirke, som har været Kristi brud og legeme, forenet ved et øverste hoved.

For nærmere at tale om successionen, gaar Klosterlasse ud fra Cyprians ord, at kirken er «almuen med sin prest forenet eller hjorden sin hyrde undergiven». Men hvorledes kunde da kirken nogen tid være uden hyrder? Og hvorledes kunde man saa undvære hyrdernes succession? Og endelig, hvis de lovlige hyrders række nogensinde var bleven afbrudt, af hvem skulde den da være bleven knyttet sammen igjen? Alle hyrders og presters magt er nemlig guddommelig, og uden den kan intet tilbørligen udrettes i kirken. Denne magt fik apostlerne af Kristus, forat de skulde meddele den til andre, disse igjen til atter andre o. s. v. At nogen har faaet denne magt paa anden maade, er hidtil ikke bekjendt. At negte en «evig hyrdernes succession» er derfor det samme, som at negte «baade kirkens embede og kirken selv»²⁾.

Kirkens andet kjendetegn er, at den er *hellig*. Dette er den først, fordi den ved daaben er viet til Gud og helliggjort, samt bekjender sin hellighed; dernæst fordi den Hellig-

¹⁾ Conf. pag. 97 fg. (pag. 82 fg.). — ²⁾ pag. 99 fg. (pag. 83 fg.).

aand bor i den og helliggjør den. Fremdeles kan man blot i kirken blive delagtig i denne helliggjørelse. Endelig er kirken hellig, fordi dens lære og hele gudsyndelse er hellig, og alt dette til trods for, at der er mange ugudelige i den.

Ikkedestomindre kan der dog ogsaa udenfor kirken findes sand lære og sande sakramenter. Schismatikere kan altsaa eie sand lære; men de har forladt kirkens enhed. Endog hos kjættene, som ikke har den rette tro, kan der findes sande sakramenter, «men som i fængsel». Men «ingen sakramenter er hos dem til saligheden», naar man undtager barne-daaben; thi børnene døbes «i den hellige kirkes tro», ikke i kjættene, og blir derved kirkens børn, selv om de «legemlig» staar udenfor samme.

Naar apostlen Paulus taler om en kirke uden plet eller rynke, da er det ikke, fordi den skal være fuldstændig ren, men fordi Kristus ved daaben hæver den dertil og bestræber sig for at fremstille den saadan paa dommens dag¹⁾.

Kirkens tredje kjendemerke er, at den er «katholsk og almindelig», baade i henseende til tider, steder og alle troendes tilslutning. Først i henseende til tid; thi fordi den er stiftet af Kristus og apostlerne, hvorfor den ogsaa kaldes apostolsk, har den stadig varet ved og skal vare ved til verdens ende. Dernæst i henseende til sted; thi den er hele «verdens kirke». Endelig er den almindelig, fordi den omfatter alle kristne, der samtlige er delagtige i dens tro og sakramenter. «Udenfor den kan ingen oprigtig kristen være eller leve».

Men findes der dog ikke rette kristne ogsaa udenfor den synlige kirke? Hertil svarer Klosterlasse, at «den er en oprigtig kristen, som er døbt og udi den hellige kirke bekjender den kristelige tro». De, som er udenfor og ikke deler kirkens tro, kan ikke holdes for rette kristne, selv om de tillægger sig kristennavn; daaben er nemlig ikke nok; der trænges ogsaa en ret bekjendelse, og den mangler kjættene. Derfor har den sande kirke som et kjendetegn kaldt

¹⁾ Conf. pag. 101 fg. (pag. 85 fg.).

sine børn katolikere, idet den har givet dem sit eget tilnavn. Ingen kjættene kan derfor tillægge sig dette navn, skjønt de altid har villet det; men «navnets kraft var dem altid imod». Man havde derfor ogsaa villet slette ordet «katholsk» af troens artikler og sætte «kristelig» isteden; thi navnet «katholsk» har altid været kjættene forhad¹⁾.

Disse kjendetegn er tilstrækkelige til at vise, hvilken kirke der er den rette og sande. Man kunde endnu nævne «lærdommens sandhed og lovlig sakramenters brug»; men dette kan dog ikke regnes til kirkens egentlige kjendemerker, da de forudsætter kjendskab til kirken selv; det er jo kirken, som bestemmer disse ting. Desuden kan ogsaa schismatikere have ret lære og lovlige sakramenter. Endelig dreier al schismatikernes og de vildfarendes strid sig netop om, hvad der skal være sand lære og ret sakramentforvaltning. De, som har opstillet dette som kirkens kjendemerker, har derfor handlet «meget træskelig», fordi de derved har «formørket Guds hellige kirke», og fordi de har tilegnet sig skindet af sand lære og «Guds kirkes navn og titel»²⁾.

Kirken kaldes ogsaa «de helliges samfund». Den er nemlig en «hellig og guddommelig menighed» af «alle hellige i himlen og alle kristne paa jorden». Dette samfund bestaar deri, at de alle har «én Herre og Gud», med hvem de er forbundne «som børn med sin fader»; saaledes «lever de og alle af én aand» og er alle delagtige i de samme aandelige goder. De har ogsaa alle den samme stræben; de salige i himlen priser Gud for alle og beder for alle, som endnu er paa veien. De, som er paa jorden, priser Gud i hans helgener og efterfølger deres tro, samt stoler paa deres forbønner. Indbyrdes har de samme tro, sakramenter og gode gjerninger, og «messeoffer og kristelige bønner gjør de til Gud for alle» og hjælper hverandre i alle ting.

Dog er ikke alle lemmer af den stridende kirke i lige grad delagtige i de helliges samfund. Skjønt de alle er lige

¹⁾ Conf. pag. 102 fg. (pag. 86 fg.). — ²⁾ pag. 104 fg. (pag. 87 fg.).

delagtige i legemet, saa har dog de retfærdige eller de levende lemmer «den besynderligste frugt» og faar del i alt det gode, som tilkommer legemet. De derimod, som «lever i synd og ondskab», faar ikke del i det aandelige liv. Men saalænge de forblir i legemet, blir de dog delagtige i de almindelige bønner og ofre, hvorved de kan «komme til livet igjen». «Denne medhjælp har ikke de, som ere afskilte fra den hellige kirke»; dog beder kirken ogsaa for deres omvendelse ¹⁾).

Efter saaledes at have forklaret, hvad og hvordan kirken er, gaar Klosterlasse over til spørgsmaalet om, hvilket kirkesamfund der nu maa ansees for at udgjøre denne sande kirke. Der er da ingen tvil om, siger han, at forfædrene har tillagt den *romerske kirke* denne ære. Og dertil havde de god grund; thi denne kirke var udgaaet fra Jerusalem og havde forplantet sig over hele verden under lovlige hyrder, der ved succession stod i forbindelse med selve apostlerne og var forenede under én øverste, den romerske biskop. Denne kirke havde ogsaa altid holdt fast ved den samme tro og gudsdyrkelse og ved Guds hjælp altid overvundet alle sine fiender.

Men er ikke den romerske kirke selv bare en kirkeafdeling ved siden af de øvrige? Hertil svares, at romerkirken kan opfattes paa flere maader; dels kan man tænke paa byen Roms forsamling, dels paa hele vesterlandets kirke og dels paa hele kristenheden med den romerske biskop som øverste hyrde og «den øverste Kristi statholder paa jorden». Kun den sidste betydning var den rette.

Forfædrene havde dog ikke troet, at romerbispen stod i Kristi sted paa jorden og derfor kaldtes Kristi statholder. Kristus er selv altid «sin kirkes biskop og høvding foruden efterkommere». Men for kirkens enheds skyld havde Kristus sat St. Peter over hele sin kirke, og alle romerbisper er hans efterfølgere i dette embede. Denne ordning blev nemlig

¹⁾ Conf. pag. 105 fg. (pag. 88 fg.).

ikke sat blot for apostlernes tid, men for alle tider. Men hverken Petrus eller nogen anden romersk biskop har været anseet som Kristi efterfølger eller kirkens hoved slig som Kristus selv; thi han blir altid kirkens naturlige hoved, hvorfra livet meddeles legemet. Men han har indsat «statholdere og embedsmænd», gennem hvilke han «synlig og aabenbart føder og regjerer sin hellige kirke» og sørger for dens vel. Ligesom der derfor i et kongerige med en hovedstad er en erkebiskop, saaledes er der i hele kirken en pave. Denne har ligesom enhver biskop sit raad. Han kaldes papa, d. e. «fadernes fader», fordi han fremfor andre bisper har den høieste omsorg for hele kristenhedens vel¹⁾.

Alligevel har mange anseet paven som *Antikrist*. Men dette er blot bagvaskelse fra de «fordømte kjætteres» side, fordi paverne har bekjæmpet og revset dem; «thi ulvene kan ikke andet end hade hyrden». Naar slige «bedragere og forargere» straffes og udelukkes af kirken, saa kan de ikke hevne sig paa anden maade end «djævlene hevner sig imod Gud i helvede», nemlig ved skjeldsord. Alle «oprigtige kristne» har altid «bekjendt deres hyrdes autoritet». Og om der nu end har været «nogle ugudelige mænd udi dette høie kald», saa kan da ikke dette «gjøre Guds kald og indskikkelse umyndig». Det tjener tværtom til end mere at «bevise Kristi magt», siden han kan bruge ikke blot de gode, men ogsaa ugudelige til styrere for sin kirke uden nogen skade for denne. Man maa desuden passe sig for at spotte øvrighedens fald, idet man da udsætter sig for Noahs søn Kanaans straf. Man skylder al øvrighed ære, hvordan den end er. Desuden maa man betænke følgerne af at beskyldte paven for at være Antikrist; thi dermed siger man ogsaa, at forfædrene «aldrig var omvendte til Kristum, men til Antikristum». Ja, den tyske nation vilde ogsaa have «bekommet keiserdømmet af Antikrist», og hele kristenheden har

¹⁾ Conf. pag. 107 fg. (pag. 90 fg.).

tjent i Antikristens leir. Dette tror Klosterlasse ingen vil bekjende, «uden den, som har bidt hovedet af skammen» ¹⁾).

Man indvender ogsaa, at denne statholdermyndighed blot er verdslig, og at Kristus derfor ikke trænger den, da han selv altid er nær hos sin kirke. Men dertil svarer Klosterlasse, at denne øvrighed slet ikke er verdslig, men aandelig, og at den ikke er mere at laste end andre kirkesamfunds øvrighed. Det er heller intet under, at der er den samme orden i kirke og stat, da jo Gud er ophavsmand til dem begge. At Kristus ikke trænger denne øvrighed, er vel sandt; men ikkedestomindre har han selv indsat den, ei fordi han ikke selv er istand til at styre sin kirke, men fordi det var ham velbehageligt, at den synlige kirke skulde styres af en synlig øvrighed ²⁾).

7. Om sakramenterne.

Et sakrament er «et synligt tegn, af Kristo indsat, formedelst hvilket han giver den helliggjørende naade». Grunden til, at de er blevne indstiftede som synlige og udvortes tegn, er først den, at menneskene er «sammensat af legeme og aand», og aanden saaledes er afhængig af legemet, at den maa «søge al kundskab og forstand af legemens sind». De synlige tegn tjener ogsaa til at «fornye menneskenes hukommelse om vor Frelzers velgjerning». De tjener fremdeles til for-
 eningstegn for de kristne og skiller dem fra andre, og endelig er de kirkelige bekjendelsestegn ³⁾).

Et sakrament bestaar af to ting: materien eller elementet og formen eller ordet. «Ordet kommer til elementet og bliver sakrament». De ceremonier, som i forfædrenes tid var brugelige, hørte ikke «til sakramenternes fuldkommelse»; dog var de «ikke ørkesløse og forfængelige», men bidrog til «sakra-

¹⁾ Conf. pag. 110 fg. (pag. 92 fg.). — ²⁾ pag. 112 fg. (pag. 93 fg.). —

³⁾ pag. 152 fg. (pag. 125 fg.).

menternes hæderlighed» og til at indgyde folk ærbødighed for det hellige, samt «berede dem til at bekomme . . . sakramenternes frugt».

Naar Gud «formedelst sakramenterne giver den naade, som de bemerker», da gaar det for sig paa følgende maade: «Sakramenternes uddelelse er antvordet presten». «Men formedelst prestens udvortes tjeneste giver Kristus indvortes naaden». Derfor er det i virkeligheden Kristus, som døber o. s. v. Men derfor kommer det ikke an paa «den tjeners dignitet og hellighed, som udi Kristi person sakramenterne uddeler». Ei heller kommer det an paa modtagerens tro eller andagt; thi ellers kunde jo ikke smaabørn faa del i daabens naade. End mindre beror sakramenternes virkning paa «deres naturlige kraft»; de er blot «instrumenter og udvortes redskab», hvorved Gud meddeler sin naade. Forklaringen ligger i, at Gud som almægtig «kan udrette, hvad han vil, ved hvad middel han vil». Kristus havde jo «ved sit ord, som er viljens tegn», gjort mange undere; følgelig maa han ogsaa kunne benytte andre «tegn, som han selv har indstiftet». Til end større vished herom havde Gud ogsaa ofte og paa mange steder, «og udi Danmark med» statfæstet sakramenternes kraft ved «store mirakler og underlige gjerninger»¹⁾.

Medens de nytestamentlige sakramenter «giver den naade, som de bemerker», var det med de gammeltestamentlige saa, at de blot «bemerkede den naade, som skulde gives af det nye testaments sakramenter». Dog kunde «den forlovede Kristi naade» ogsaa meddeles de gammeltestamentlige troende, men da «for den tro paa den tilkommende forløser, som de sakramenter forkyndte», ligesom ogsaa mange endnu «forhverve den samme naade ved sakramenternes inderlige begjæring» eller «med alnissie og andre troens gode gjerninger». At de nytestamentlige sakramenter «kunde saa meget udrette fremfor andre», beroede paa Kristi indstiftelse²⁾.

Det nye testaments sakramenter er syv i tallet: daaben,

¹⁾ Conf. pag. 153 fg. (pag. 126 fg.). — ²⁾ pag. 155 fg. (pag. 128 fg.).

konfirmationen, nadveren, boden, den sidste olje, ordinationen og egteskabet. Kristus har indstiftet dem alle, endskjønt skriften ikke kalder dem med udtrykket «sakrament»; dog taler skriften udtrykkelig om hvert af dem og forklarer deres indstiftelse. Denne «syvfoldige naade» er hverken mere eller mindre, end hvad kirken trænger til at «opholde det aandelige liv udi sine lemmer».

Med hensyn til de «velsignelser og vielser, ved hvilke kirker, vand, salt, aske, palmer, voks og andet saadant vies og velsignes», da frembringes ikke herved sakramenter, ligesaa lidt som de viede ting faar nogen «sakramentes kraft eller nogen indvortes magt til at bedrive noget». «Al deres dyd og kraft er udaf troen og den almindelige kirkens bøn, som siges over dem, og deres andægtighed, som dem bruger sig til gode». Hverken til selve vielsen eller til den viede ting knytter der sig efter Klosterlasses mening nogen overtro, «dersom man ellers bruger dem til det, som de ere velsignede». Paulus lærer jo, at «alle kreatur . . . forherliges formedelst Guds ord og bøn». Apostlerne brugte jo ogsaa olje til at helbrede syge med o. s. v.¹⁾

Endskjønt alle 7 sakramenter er indstiftede af Kristus selv, saa har dog ikke alle lige betydning. Daaben, konfirmationen og prestevielsen indtager en særstilling, idet de ikke blot meddeler naade, men ogsaa paatrykker sjælen «et guddommeligt og aandeligt merke, som ikke kan udslettes» (character indelebilis). Derfor kan de heller ikke meddeles mere end én gang uden helligbrøde. Ogsaa alterens sakramente har «sin dignitet og værdighed over alle andre sakramenter», fordi det «indeholder kilden selv til naaden, som er vor herre Kristus». De andre sakramenter «ere meget ringere» med hensyn til nødvendighed; alligevel er de alle «Guds kirke fornødne, saa at hun kan intet af dem miste; dog ere ikke alle hvermand fornødne til saligheden»²⁾.

A. *Daaben*. «Daaben er gjenfødelsens sakrament for-

¹⁾ Conf. pag. 156 fg. (pag. 129 fg.). — ²⁾ pag. 159 (pag. 132).

medelst vand udi livsens ord». At man tvættes ren ved daabens vand, hindrer ikke, at det i virkeligheden er Kristi blod, som tor os rene; thi daaben renser os kun «formedelst Kristi blods fortjeneste».

Kristi daab er forskjellig fra Johannes's daab. Den sidste tjente «til pønitenz og bedring, til hvilken han opvakte, formedelst en ydmyg bejdelse»; den var blot en forberedelse for Kristi daab. Denne derimod «gjenføder dennom, som angre deres synd, udi Kristo; den retfærdiggjør ogsaa, at de blive beredte til en ærefuld opstandelse». Denne gjenfødsel bestaar deri, at vi befries fra synden «saaledes, at hun hverken skal findes udi os eller gjøre os i nogen maade skyldige for Gud, og siden at vi af den Helligaands naade levendegjøres og bliver dermed Guds børn». Denne gjenfødsel har daaben «af Kristi død og opstandelse», som ogsaa i daaben afbildes¹⁾

Daaben frir os fra alle synder, «hvad heller den er arvesynd eller synden af egen vilje og gjerninger». Naar det siges, at daaben fordriver arvesynden, da er det ikke blot saa at forstaa, at den «saa dækker den, at den skal os ikke tilregnes for synd»; tvertom, daaben «fordriver og udrydder arvesynden saa som alle andre synder», hvilket Klosterlasse beviser ved mange skriftsteder baade fra det gamle og det nye testamente. Den onde lyst, som selv den døbte føler i sig, er derfor ikke synd, medmindre viljen ligger under for den. Selv en David og en Paulus var ikke fri for saadan lyst²⁾.

Af alt dette følger da daabens *nødvendighed*. Men, siger Klosterlasse, «dersom nogen kan ikke bekomme daaben, da gjør det fyldest for daaben, der han for Kristi skyld lader sit liv. Thi saaledes haves martyrer for døbte i sit blod». Ligesaa kan man frelses uden daab, dersom man omvender sig paa dødsleiet og begjærer daaben, men ikke kan faa den. Dette bevises dels af skriften, dels af kirke-

¹⁾ Conf. pag. 160 fg. (pag. 133 fg.). — ²⁾ pag. 164 fg. (pag. 136).

fædrenes vidnesbyrd. De «gamle lærefædre» skjelnede derfor mellem tre slags daab: «flodens, som er daabens sakrament, blodets, som er martyrium, og aandens, som er pønitensens». «At martyrens død haver saadan kraft, er ingen under, efterdi den er mere Kristi døds og pines efterlignelse end som daaben». Pønitensens daab har saadan virkning, «baade fordi hin bereder mennesket til naade og for daabens løfte, hvilket Gud for sin barmhjertigheds skyld lader ikke være forgjæves, fordi han ellers anser ofte viljen for gjerningen». Dog er der den forskjel mellem blodets og pønitensens daab og vandets daab, at hin ikke er bærer af naaden, saaledes som vanddaabens sakramente, men blot «i nøds tid bønvinde og forhverve» denne naade «aleneste for Guds løfte og forjættelse». De fritager heller ikke «fra daabens annæmmelse, om daaben kan bekommes» ¹⁾.

Hvad smaabørn angaar, da er det ikke nok, at de er fødte af kristne forældre; thi «forældrene avle deres børn ikke efter naaden, men efter kjødet, og derfor meddeler de ikke sine børn helligheden, men naturen». For at faa del i daabens naade, kræves hos de voksne tro, og det «i den troens form, som den hellige kirke tror og lærer». Dernæst maa de «alvorligen begjære daaben». Endelig «gjøres og nogen pønitens behov». Men af børn kan ikke saadant kræves, da de ikke kan «bruge sin fornuft og forstand». For dem er det nok, at de døbes «i den hellige kirkes tro»; ligesom en andens synd blev dem til død, saa skal en andens tro «hjælpe dem til saligheden». Dette maa ikke forstaaes saa, at børnene «meddeles eller tilregnes troen». Kirken gavner børnene saaledes, at den i troen paa, at daaben «gavner dem til saligheden», befaler, at de skal døbes, samt lover for dem, «at de skal holde den kristne tro, hvis daab de have annæmmet» ²⁾.

Af hvem man modtager daaben er ligeegyldigt; thi «daabens kraft er altid en», hvem der end udfører den, han være sig

¹⁾ Conf. pag. 165 fg. (pag. 137 fg.). — ²⁾ pag. 166 fg. (pag. 138 fg.).

«katholsk eller kjættter, jøde eller hedning, mand eller kvinde, god eller ond». Det kommer blot an paa, om man «bruger daabens rette materie og form og haver det forsæt, at han vil det gjøre, som Kristus haver indstiftet, eller det, som forhandles i den kristelige kirke». «Dog, ligevel er sognepresten paa samme sted udaf sit kald og embede daabens lovlige udretter, endog jordemoderen eller nogen anden kan udi nød falde i hans sted». Thi «i hvo der er, som døber, da døber alligevel Kristus».

Endskjönt kirken selv «lover for smaa barn, som døbes», vil den dog, at den, som døbes, skal have faddere, der skal være «forlovende paa kirkens vegne» og sørge for, at barnet opdrages i den katholske tro og kristeligt liv. Og forat fadderne skal være forenede med barnet «med en sterk og kysk venskab», har kirken «saa bebundet dem, som staa faddere, med dem, som døbes, og hans naturlige forældre udi en aandelig skyldskab», at de ikke kan gifte sig med hverandre¹⁾.

Ihvorvel daaben «af sig selv er nok til gjenfødselen», saa tjener dog de ledsagende ceremonier, der «ere af apostlerne indførde» til, «at den, som døbes, hermed skal beredes til en større naade, saa og at han kan naaden . . . des fastere beholde og bruge til sin salighed». Klosterlasse kommer derpaa med en nærmere forklaring over disse forskjellige ceremoniers betydning²⁾.

B. *Konfirmationen* (chrismen eller fermen) er et sakrament, «ved hvilket de, som ere døbte, formedelst chrismes bemærkelse, som bispen gjør foran i panden, baade indvortes med et helligt felttegn merkes og med den Helligaands kraft forsterkes mod djævelen, verden og kjødet». Det var dette sakramentes kraft, apostlerne erfarede i ildtungerne paa pinse-dag, og det var det samme sakrament, apostlerne meddelte ved haandspaalægelsen. Siden havde ingen negtet dets

¹⁾ Conf. pag. 168 fg. (pag. 140). — ²⁾ pag. 169 (pag. 141 fg.).

kraft uden «novatianer, donatister og andre saadanne troens og sakramenternes fiender».

At forfædrene brugte «chrismes salve» istedenfor apostlernes haandspaalæggelse, var uden betydning; thi «den hellige skrift pleier ikke af forsæt lære den synderlige maade til at anrette og uddele sakramenterne, fordi den er fra (det) første kirkehyrderne antvordet, hvis er at vide saadant». Dette sakramente skal meddeles «alle dem, som døbte ere og ere komne til forstand og fornuftens brug», paa hvilken tid «den aandelige krig» begynder. «Men de, som efter daaben ere faldne i synden igjen, de have behov syndernes forladelse og lovlig forberedelse . . . , at de kunne værdigen annamme dette sakramente»; herfra skriver sig den ofte brugte skik, at det «gives alene til dem, som fastende ere». Ogsaa ved dette sakramente bruger man faddere, og det bevirker det samme «aandelige skyldskab» som daaben. Klosterlasse forklarer derpaa nærmere, «hvad dette sakraments ceremonier have paa sig» ¹⁾.

C. *Alterens sakramente* er indstiftet af Kristus og indeholder «under brøds og vins stalt og synlige form» Kristi legeme og blod og «forlener dennom, som det gudelig annammer, sandelig spise» til det aandelige livs ophold. At man i dette sakramente virkelig nød Kristi legeme og blod, havde «alle kristne fra begyndelsen» af troet; «og det samme bør os ogsaa at tro, dersom vi ville ikke negte Kristi egne ord». Kirken har derfor ogsaa dømt og udelukket alle dem, som har modsagt dette, «som vare berengarer, bruisianer, albigenser, viklefter og andre saadanne ugudelige sakramentskjendere». Vistnok er denne lære tung at begribe; men fornuften kan jo i det hele ikke forstaa nogen troesartikel. Særlig er det da tilfælde med dette sakramente, «som er imod det udvortes syn» ²⁾.

Men Kristi nærværelse i sakramentet og hans sæde ved faderens høire synes ikke at rime sammen. Dog, siger

¹⁾ Conf. pag. 171—74 (pag. 142—45). — ²⁾ pag. 174 fg. (pag. 145 fg.).

Klosterlasse, «synes Kristus at have spaaet om en saadan forargelse; thi da hans disciple begyndte at tvile herom, da sagde han til dem: Forarger eder dette? Hvad skulde I gjøre, dersom I faa at se menneskens søn opfare did, der, som han var tilforn?» Forfædrene havde heller ikke troet, at Kristus «skulde saa være i himmelen eller udi sakramentet indelukt», at han ikke kunde være, hvor han vilde. Intet er jo umuligt for Gud¹⁾.

Det var fædrenes tro, at brødet og vinen ved prestens indvielse virkelig blir til Kristi legeme og blod, «og det efter den maade, som ved hans ord i begyndelsen alting ere af intet skabt». At brødet og vinen blot betyder Kristi legeme og blod «lade vi dem sige, som tro Kristi manddom er udi al mad og drik og i alle ting ikke mindre end som i sakramentet». Ei heller havde fædrene lært, at Kristi legeme og blod meddeles i, med og under brødet og vinen; «thi de vidste vel, at denne var Berengarii sakramenterers sedermere kjætterske lærdom», som kirken ogsaa havde fordømt. De troede meget mere, «at formedelst Kristi ords kraftighed brød og vin omvendes til Kristi legem og blod efter den maade, som ved hans ord og befaling udi bryllupet vandet blev omvendt til vin. Derfor er der ikke mere efter velsignelsen brød og vin, men Kristi legem og blod under brødets og vinens form og stalt».

Imidlertid er det ikke saa, at Kristi legeme meddeles blot i brødets form og hans blod blot i vinens; «thi Kristi legem og blod skilles ikke mere ad». «Baade under brøds og vins form er hele Kristus sand Gud og sandt menneske». Han «er ganske under hele formen og hel under hver part af formen». Dog havde Kristus indstiftet dette sakramente «under tvende former» for at betegne, «at han var død paa korset og hermed er bleven en sand sjælens spise»²⁾.

Kristus forbliver i sakramentet, «saalænge som brødets eller vinens stalt og former . . . bliver varagtige». Dette

¹⁾ Ccl.f. pag. 176 fg. (pag. 146 fg.). — ²⁾ pag. 177 fg. (pag. 147 fg.).

Brandrud: Klosterlasse.

sakramente bestaar nemlig ikke som de andre blot i handlingen, saa de blir sakramenter kun, «naar man dem administrerer eller bruger». Naar derimod sakramentets tegn «er forfaldne . . . , saa er ikke heller Kristus der mere legemlig tilstede». Elementerne kan her ikke indvies af andre end prester; «thi formedelst guddommelig kraft velsignes dette sakrament, hvilken er aleneste med dem, som have den magt af Gud bekommet». Men fordi nadveren er «det nye testaments synderlige hostie og oblet, velsigner ikke heller presterne dette sakrament uden i messen, udi hvilken dette offer udrettes» ¹⁾).

Dette sakramentes «rette frugt» er en dobbelt; først giver det sjælen aandelig føde og opholder den i det aandelige liv; dernæst forener det nadvergjesterne med Kristus og med hinanden indbyrdes. Derimod er det ikke «indstiftet til syndernes forladelse»; thi den faar man ved daabens og pönitensens sakramente. Alterens sakramente kræver meget mere, «at den, som vil det værdigen annamme, skal have bekommet syndernes forladelse». Naar det i indstiftelsesordene heder om kalken, at den «udgydes for eder til syndernes forladelse», da maatte man lægge merke til ordet «udgydes»; der stod ikke «annammes»; men Kristi blod blev udgydt paa korset og siden «udi det ublodelige kirkens offer». Men idet man blir delagtig i selve dette offer, som levendegjør og følgerig fordriver «alt det, som dødeligt er», saa kan det alligevel paa en maade siges, at man faar syndernes forladelse derved; «dog sker ikke dette af sakramentets første indstiftelse, men af en aarsag, som sagt er» ²⁾).

Om man modtager dette sakramente under én eller to skikkelser er ligegyldigt; det «annammes altid helt, hvad heller sakramentet gives under én stalt eller begge», og «den, som annammer sakramentet under begge stalt, faar intet mere

¹⁾ Conf. pag. 180 (pag. 150 fg.). — ²⁾ pag. 182 fg. (pag. 151 fg.).

end den, som annammer det under én stalt». Det er nemlig Kristus selv, som nydes, og «han annammes altid helt». Desuden betegner «brød» i den hellige skrift ofte «en fuldkommen spise baade til mad og drik», ligesom at æde og drikke eller hungre og tørste i skriften betyder ét og det samme. Naar presterne brugte begge skikkelser, da skede det ikke «for ydermere sakramentens frugt eller for nogen besynderlig værdigheds skyld»; det fremgik jo klart deraf, at om det saa var bisper og paver, saa nød de det blot under én skikkelse, saasnaart de modtog det af en anden.

Naar Kristus selv havde meddelt sine disciple dette sakramente under begge skikkelser, da vilde han ikke dermed «bemerke maaden om sakramentets uddelelse». Meddelelsen under én skikkelse var ogsaa saa gammel, at «ingen kunde her tildags bevise, at den er af nogen anden kommen end apostlerne selv». Denne brug var og af Gud selv antydet i det gamle testamente; «thi udi ørken fødte han længe de israeliter med manna, førend han gav dem vand udaf stenklippen» o. s. v. Og Klosterlasse finder det «værd at lægge merke til, at ligesom det israelitiske folk med deres knur og opløb udtvingede drik af klippen, saa gjorde ogsaa de . . . , som med deres oprør . . . udtvingede kalken. Saa at jødernes oprør synes at have betydet dette oprør, som skulde ske udi Kristi kirke» ¹⁾).

Naar Kristus havde sagt: «Drikker alle heraf», da tænkte han blot paa dem, som var nærværende, «og hermed gav dem ind, at ligesom han udskiftede dem brødet, saa skulde de ogsaa skifte med drikken, kalken sig imellem, saa at alle kunde drikke deraf». Disse ord indeholdt derfor «ingen anden menlig befaling». Ordene: «Dette gjører, saa ofte som I den drikke, til min ihukommelse», tyder efter Klosterlasses mening ogsaa paa, «at der skulde ikke altid drikkes, naar sakramentet ædes i forsamlingen» ²⁾).

Naar kirken havde valgt at uddele nadveren blot under

¹⁾ Conf. pag. 186 fg. (pag. 154 fg.). — ²⁾ pag. 187 fg. (pag. 155 fg.).

én skikkelse, da havde den dertil mange grunde. Først var det nemlig vanskeligt at bringe kalken til syge. Dernæst, om de kristne ofte vilde nyde nadveren, saa vilde man «udi somme land, udi hvilke man ikke uden med stor møde kan vin bekomme», ikke kunne «gjøre dem til fyldest». Fremdeles, «dersom man skal udskifte kalken for menigheden, gives ofte aarsag til at spilde af kalken, ikke uden stor Kristi blods vanærelse». Endelig findes der i de varme lande «mange, som ikke kan smage eller lugte vin, hvilke dog ikke bør at udelukkes»¹⁾.

Klosterlasse forsvarer dernæst den gamle skik, «at dette sakramente blev forvaret udi kirkerne, tilbedet og udi kristnes processer og omgang blev baaret med stor ære og høgtid», som noget, der skede af «vel beraad brug og sedvane».

Sa gaar han over til at tale om *messeofret*. Dette er «en udvortes gudsyndelse, ved hvilken af Kristi indskikkelse til det offers ihukommelse, som paa korset blev ofret, ofres udi den hellige kirke Gud til ære Kristi hans legem og blod under brøds og vins stalter af sande præster for kristne, levende og døde». Endskjönt Gud nu kun vil tilbedes i aand og sandhed, saa trænges dog slige «udvortes offer baade til at forminde Kristi død . . . , saa og til at udvise og opholde den indvortes dyrkelse»²⁾.

Endskjönt «messens form» skriver sig dels fra apostlerne, dels fra «paver og hellige lærefædre», saa er dog dens hoveddel, de ord, hvormed sakramentet vies, «af Kristi egen indskikkelse». Denne velsignelse, «som med Kristi ord gjøres til Guds ære, er en hemmelig slagtning og Kristi ofrelse». «Ligesom korsets offer er udrettet, der Kristus for verdens igjenløselse paa korset haver udgydet sit blod til døden til sin faders ære, saa ofres og dette messeoffer, naar brød og vin til Guds ære gjøres, vies og konsekres paa alteret til Kristi legem og blod til hans døds amindelse». Messeofret er altsaa indstiftet af Kristus selv samtidig med, at han ind-

¹⁾ Conf. pag. 188 (pag. 156 fg.). — ²⁾ pag. 191 fg. (pag. 159 fg.).

stiftede nadveren, idet han velsignede «brødet til sit legem og vinen til sit blod». Ved «det blodige korsens offer» «gjorde han en fuldkommelig igjensløsning og fortjente alle hellighed og salighed»; men «det ublodelige messeoffer» stiftede han «til faderens ære» og forat «ved det som ved et offer skal igjensløselsen og helliggjørelsen tillægges dem, som ere igjensløste, indtil verdens ende». Det kaldes derfor ogsaa «et stedse og daglige offer, hvilket dog skal ved verdens ende af Antikristo aflægges»¹⁾).

Messeofret er ikke blot et tegn til minde om Kristi offer; ligesom de gammeltestamentlige ofre, er det «et sandt og retsagt offer . . ., ja og end fuldkommeligere og værdigere, saa at det gaar neste op til korsets offer». Det er traadt istedenfor de gammeltestamentlige ofre, og Klosterlasse paa-viser, hvorledes det erstatter saavel «brændofferet» som «naadeofferet» og «fredofferet». Naar korsets fortjeneste tilegnes ved troen og sakramenterne, saa gjør dog ikke dette messeofret overflødig; thi ved troen tilegnes korsets fortjeneste, idet troen baade «bereder menneskene til naaden» og udbeder den; gjennem sakramenterne gives naaden «som ved et instrument og udvortes redskab»; men ved messeofret skjænkes den «ligesom ved en behagelig gaves eller forærelses frembærelse»²⁾).

Grunden til, at dette sakrament har «saa stor agt hos Gud», er den, at «Kristus selv er den, som ofrer», og ofret er «det samme, som paa korsens alter blev Gud fader . . . ofret»; thi presten «ofrer ikke i sin person, men i Kristi; og Kristus, formedelst prestens velsignelse og vielse, giver paa alteret sit legems og blods oblet». «Herudaf siges Kristus en evig prest efter Melkisedeks orden». Om presten er ugudelig eller ei, gjør som følge heraf intet til sagen³⁾).

Forskjellen mellem messeofret og selve sakramentet er den, at ofret bestaar «udi elementens vielse og velsignelse,

¹⁾ Conf. pag. 192 fg. (pag. 160 fg.). — ²⁾ pag. 196 (pag. 163 fg.). —

³⁾ pag. 197 fg. (pag. 164 fg.).

ved hvilken Kristus ofres og frembæres Gud under brødets og vinens stalt til hans døds ihukommelse». Alterens sakramente derimod «er det, som nu konsekreret og velsignet er». Dette messeoffer holdes «for alle levende og alle kristenttroende hedendøde, og til alt det, om hvilket vi kunde bede Gud for dem». Det ofres alene til Gud, og ikke til helgenerne, hvilket vilde være afguderi. Dog bringer man Gud offer til helgenernes ære, og ligeledes sker i messen altid «en hæderlig helgens amindelse . . . , paa det at ofret formedelst deres bøn kan være Gud taknemmeligere»¹⁾.

Med hensyn til, at man «gjorde messeoffer i løndom og paa latin . . . desligeste med mange lønlige bønner, som ingen kunde høre», da var der herpaa intet at udsætte; thi Gud skal tilbedes saavel i løndom som aabenbart, og «undertiden kan det ikke anderledes ske». Og hvad enten det nu sker hemmelig eller aabenbart, saa holdes messeofret for alle mennesker og har den samme virkning, enten der er mange eller faa tilstede. Hvad latinen angaar, saa er dette sprog «altid stadigt og læres allesteds og er menligt, saa at det forstaaes af mange og besynderlige af klerkeriet . . . Endog mange af den menige maud ikke forstaa latin, dog ligger det ikke meget magt paa; thi dem hører mere til at give agt paa det, som i messen handles, af hvilket den største frugt bekommes, end paa det, som læses eller synges». Grunden til, at bønnerne ikke udtales lydelig, er, som Ambrosius siger, den, at «hellige hemmelige ting bedst bekommer hemmelighed». Tausheden bidrager ogsaa til, at presten kan gjøre sin bøn med større andagt²⁾.

D. *Boden* «er det nye testamentes sakrament, ved hvilket synderne, som efter daaben bedrives, formedelst kirkens nøgler, det er den magt, som Kristus gav sin kirke, forlades dennom, som gjøre bod og bedring». Den maa ikke forveksles med den «indvortes pönitens», der bestaar i, at viljen vender sig fra synden til Gud. Pönitensens sakrament er derimod «ud-

¹⁾ Conf. pag. 199 fg. (pag. 166 fg.). — ²⁾ pag. 201 fg. (pag. 167 fg.).

vortes og staar i den indvortes pønitensens gjerninger
 «og siden udi prestens afløselse». Gjærningerne er materien
 eller elementet, og afløsningen er formen eller ordet. Dette
 sakrament blev indstiftet af Kristus selv, «den tid, han blæste
 paa apostlerne efter sin opstandelse og sagde: Annammer
 den Helligaand; hvilke I forlade synderne, dem ere de for-
 ladne, og hvilke I forholde dem, dennom ere de forholdne»¹).

Pønitensens gjærninger «ere trende: anger, skriftemaal
 og bod; thi med disse gjærninger beviser man den hjertens
 pønitens, som Gud udkræver».

Angeren er «en hjertens sorg for synden og alle mis-
 gjærningers had og forsigelse, med et nyt levnets stadigt
 forsæt og syndernes forbødelse». Med hensyn til angerens
 storhed, da kræver Gud «den allerstørste, og den, som af
 inderlig hjertens kjærlighed fuldkommelig er, hvilken gjerne
 pleier at bevise sig med suk, sorg og grædendis taare». Men selv om angeren «mere haver af syndens skam og
 vederstyggelighed eller rædsel for helvedes pine end af den
 oprigtige gudsfrygt, som børnenes er, dog bereder hun ligevel
 synderen til Guds naade, saa at angesten formedelst sakra-
 mentets kraft fuldkommes . . . , dersom angesten ellers er saa
 kraftig, at hun udelukker viljen til synden». Endskjønt et
 oprigtigt, angerfuldt hjerte kan «forhverve syndernes for-
 ladelse» og «straffens forløselse», saa maa dog ingen «saa driste
 paa sit angerfulde hjerte, at han forsømmer andet, som til
 dette sakrament behøves»²).

Skriftemaalet «er syndernes bekjendelse, ved hvilken
 synderen klager sig selv hertil, at han kan finde naade hos
 Gud formedelst nøglernes magt i Guds kirke». Derfor bør
 synderen blot anklage sig selv og ikke andre; han maa
 bekjende sine synder slig, «at han ikke roser sig af dem
 eller falskelig undskylder sig eller af nogen letfærdighed eller
 til at behage skriftefaderen». At man i skriftemaalet skal
 bekjende sine synder «udtrykkelige og hver for sig», følger

¹) Conf. pag. 203 fg. (pag. 169 fg.). — ²) pag. 205 fg. (pag. 170 fg.).

af selve nøgleembedets væsen. Presten kan ikke løse eller binde, «medmindre han ved, hvad synder han haver, som begjærer at afløses». Man bør derfor ikke blues ved at betro skriftefaderen sin samvittighed; «om dette synes besværligt, hvor meget mere skal det være besværligt paa den sidste dag at beskjemmes for Gud og hele verden». Desuden har jo kirken sat straf for «utrofaste skriftefædre, der som nogle saadanne findes; thi forsandingen sjelden findes de»¹⁾.

I skriftemaalet skal man «klage sig selv sandelige, fuldkommelige, sørgelige og lønlige». Til et «fuldkommeligt skriftemaal» hører, «at man ingen synd fordølgel eller med ord formørker, ikke heller skifter sine synder i tvende skriftemaal, men alle, som man kommer ihu, skal man skrifte tilhobe for én skriftefader. Siden, om en synd er ofte bedreven, skal man ikke heller gaa det forbi. For det sidste, om gjerningen haver den omstændighed, for hvilken synden forventes til et andet slags synd eller gjør af naadelig synd en dødelig synd eller gjør én synd jevnlig med mange, at saadan omstændighed siges ud. Thi det ligger ofte magt oppaa, hvo, hvad, hvor meget, hvorhelst, naar, ved hvilket, hvorfor og hvorledes man bedriver ondt». Derimod er man ikke forpligtet til at bekjende andre synder end dem, man husker. Det er ogsaa nok at «sige dødelige synder ud, saa meget som viderlig er; thi de alene udelukker en fra naaden. Ellers de dødelige synder, af hvilke man ikke ved, eller ikke ved, at de er dødelige, og desligeste de, som man ikke kommer ihu, de forhindre ikke skriftemaalets fuldkommelighed eller afløsningen». Skulde man siden komme paa nogen dødelig synd, som man ikke har bekjendt, kan man «den sætte op til et andet skriftemaal».

«Sørgelige» bekjender den sin synd, som «lader sig merke, at han af hjertet angrer, at han haver syndet imod sin Gud og skabere». «Sorg med grædendis taare» er derimod «ikke fornøden, og kan ogsaa være falsk, af et letfærdigt sind».

¹⁾ Conf. pag. 208 fg. (pag. 173 fg.).

Lønligt skal skriftemaalet være dels derved, at man kun bekjender for sin skriftefader, dels derved, at denne ikke maa aabenbare de synder, han har faaet vide, for nogen anden. «Der han det gør, bedriver han en stor synd»¹⁾.

Den herhen hørende bod bestaar i «pønitentia gjerninger og frugt, hvilken skriftefaderen, som er dommer, lægger paa synderen til en vedergilling for den uret, som han haver gjort Gud ved synden, og til sjælens lægedom». Kristi fyldestgjørelse gør ikke denne bod overflødig; Kristi fyldestgjørelse blir menneskene tildel kun saaledes, «som Gud haver forordnet, hvilken gjerne beblander med sin barmhjertighed retvished». «De, som kommer til Guds rige, kommer ikke did uden arbeide og tvang». Selv om synden forlades ved daaben eller «formedelst bod og bedring», saa befries man dog ikke derved fra al syndens straf. «Men Gud vil, at de skulde løse den straf igjen med sande pønitenses gjerninger og frugt efter skriftefaderens dom og sentens». Denne straf skal ogsaa tjene til advarsel for fremtiden. «Dog haver ikke disse pønitenses gjerninger af sig selv, at de kunne forløse straffen»; de har sit værd af troen og kjærligheden og sin kraft af Kristi fyldestgjørelse²⁾.

At der «efter syndens forladelse staar nogen straf tilbage», fremgaar af skriften. Denne straf «er tvedobbelt; én er skadens, den anden er plagens». Skaden bestaar deri, at synderen «falder fra Guds naade og den evige arv udi himmelen». Plagen derimod er «den straf og pine, som synderen fortjener». Skaden borttages sammen med synden selv ved retfærdiggjørelsen og dermed ogsaa den evige straf. Men den timelige straf, som blir igjen, borttages ved bodens gjerninger, dog for Kristi fortjenestes skyld³⁾.

«Men det, som her ikke straffes, det skal blive straffet i den anden verden», nemlig ved skjærsilden. Læren om skjærsilden fremgaar, siger Klosterlasse, først og fremst af

¹⁾ Conf. pag. 210 fg. (pag. 175 fg.). — ²⁾ pag. 212 fg. (pag. 176 fg.). — ³⁾ pag. 214 fg. (pag. 178 fg.).

Kristi ord hos Matthæus (12, 32): «Hvo, som synder imod den Helligaand, hannom skal det ikke forlades, hverken i denne verden eller i den anden». «Dette vore ikke aleneste forgjæves, men ogsaa ubekvemmelige sagt, dersom ingen synd skal forlades i den anden verden». Det samme fremgaar af «den gamle Guds forsamlings brug ved ligtjenesten, ved offer, bønner og møde for de, som ere hedendøde i en ret tro». Ligeledes bevises det af Pauli ord til korintierne: «Hvad gjør da de, som døbes, for de, som ere hedendøde, dersom de døde skulle ikke opstaa?» «Med daaben merker han pønitensens arbejde og tvang», som gjøres for de afdødes' forløsning¹⁾.

Dog havde kirken et middel «til at forlette saadan bods besværelse», nemlig «ved aflads uddelelse». «Thi Guds hellige kirkes hyrder, som de finge magt af Kristo til at lægge dem, som omvendes, bod og bedring fore, saa finge de og magt til at formindre, forvende eller aldeles forlade samme bod, naar de have ret og aarsag dertil, og det formedelst den hellige kirkes aandelige skat og liggendefæs tillæggelse, hvilken er i Kristi blods fortjeneste og alle Guds helgen». Naar fædrene derfor «gav penge til at forhverve aflad», saa «kjøbte de ikke syndernes forladelse og himmeriget», men blot «igjenløse den straf, som deres synder havde fortjent, formedelst kirkens autoritet», og det i et eller andet gudeligt formaal. Har nogen handlet anderledes, «da haver han ilde gjort», og der findes «ingen from kristen, som dem vil forsvare»²⁾.

Men hvorfor regnedes ikke troen med til boden? Jo, fordi troen er lige nødvendig til alle sakramenter og gaar forud for dem. Saaledes frembringer troen ogsaa pønitensens dyd. Ei heller regnedes «rædselen for Guds dom og fortrøstningen» med til «pønitensens parter»; thi det første kommer af troen og gaar forud for pønitensen; det andet er en følge af pønitensen.

Bodens sakramentes «form og ord» bestaar i «afløselens

¹⁾ Conf. pag. 217 fg. (pag. 180 fg.). — ²⁾ pag. 219 fg. (pag. 181 fg.).

ord». Disse er ikke blot en forkyndelse af, at ens synder er forladte, men de meddeler virkelig syndsforladelse; ellers vilde presten lyve. Endskjønt kun Gud kan forlade synden, saa kan dog ogsaa de gjøre det, «som af hannom have magten bekommet». Dog gjælder ikke dette alle synder; thi arvesynden og «alle synder, som før daaben bedrives», forlades blot ved daaben. Men alle senere synder forlades ved bodens sakramente. Dette sakramente kan blot presten meddele; dog kan heller ikke presten afløse hvemsomhelst, men kun «dem, som hannom ere undergivne». Desuden er «nogle grove synder» forbeholdt kirkens styreere «til en kristelig age og deres bedste, som synde, paa det at saadanne vigtige sager kunde bedre overveies og bødes». Om en prest misbruger sin magt, er hans afløsning ugyldig¹⁾.

E. *Den sidste olje* er det sakramente, «ved hvilket de, som syge ere, redes til en salig afgang fra denne verden . . . formedelst salvelsen med den hellige olje og prestens sakraments bøn». Det hviler paa Jak. 5, 14—15: «Dersom nogen er syg iblandt eder, da lad hannom kalde kirkens prester til sig, at de bede for hannom, salvendis hannom med olje i Herrens navn. Saa skal troens bøn hjælpe den syge, og Herren skal forlette hannom. Og om han er i synd, skulde de hannom forlades». I disse ord «bemærkes baade sakramentets tegn i oljen og prestens bøn, og sakramentets kraft udi syndernes forladelse og sjælens forlettelse». At det er indstiftet af Kristus, er sikkert; «thi uden saa vore, skulde ikke hans tro apostel saa dristelige dette skriftelige raade hele kristenmenigheden; ikke heller skulde den hellige kirke have det for et sandt sakramente her til dags».

Dette sakramente skal altsaa berede mennesket til døden. Hertil er det først fornødent, «at syndernes levninger, om de nogle ere, udslettes»; der kan nemlig være synder, som «ikke ere ved skriftemaalet forladne»; eller sygdommen kan være kommen saa pludselig, at man ikke har kunnet skrifte; eller

¹⁾ Conf. pag. 220 fg. (pag. 183 fg.).

der kunde komme noget iveien for afløsningen; eller man kan have begaaet en lønlig synd efter afløsningen. Dernæst tjener dette sakramente til at fordrive «al aandens forfaldenhed af legemets svaghed, al bedrøvelse, angst og andet saadant», som ofte frister de syge. Og om nu den syge helbredes, saa «forlenes ogsaa det formedelst dette sakrament». Det skal meddeles til «alle dem, som ligge i deres yderste for døden, dersom de ellers beredte sig dertil, om de kunde, med pønitensens sakrament». Dog «meddeles det nyttelig ogsaa dem, som ere faldne fra sindet, dersom man fornemmer, at de have det begjæret eller beredt sig dertil»¹⁾.

F. *Ordinationen* er et nytestamentligt sakrament, «ved hvilket kirkens tjenere formedelst aandelig magt og den Helligaands naade lovlig vies og indskikkes til et aandeligt kald». «Dette er den hænders paalæggelse, med hvilken St. Paulus og Barnabas vore viede (Acta 13, 3) . . . item ved hvilken Timotheus blev viet af St. Paulo», idet han sagde: «Foragt ikke den naade, som er udi dig og er dig given formedelst profetien med prestehænders paalæggelse» (1 Tim. 4, 14). Her tilkjendegives «baade dette sakramentes tegn, som er hændernes paalæggelse, og siden magten, naar han siger, at han dermed fik naaden efter profetiam om hans vielse».

Til dette sakramente hører «syv ordener», hvilke opregnes; de er saaledes forbundne, at «de øverste altid forfatte al den magt, som de nederste have, og noget ydermere». I prestedømmets orden er der dog «tvende trapper», nemlig «prestedomme og biskopdomme»; bisperne har det forud for presterne, at de kan «give fermelsen og gjøre prestevielsen».

At vi alle er blevne prester i daaben (1 Pet. 2, 5), op hæver ikke nødvendigheden af ordinationens sakramente. I det gamle testamente blev ogsaa alle prester ved omskjærelsen; «men det prestedomme er alene til et aandeligt offer». Foruden disse prester blev derfor ogsaa «andre af Levi slegt

¹⁾ Conf. pag. 224 fg. (pag. 186 fg.).

viede til prester og alterets tjenere til at ofre de udvortes offere», og om nogen vilde trænge sig ind i dette embede, blev han straffet. Ligeså i den nye pakt, hvilket ogsaa profeterne havde forudsagt.

Magten til at meddele ordinationen har blot de, «hvilke saaledes ere vigde, at de kunne den samme magt fordele med andre». Derfor «i denne sag kunne intet herrer og fyrster eller anden verdslig øvrighed udrette». «Ikke heller kunne prester vie andre prester . . .; denne magt er alene bispens», der som saadanne efterfulgte apostlerne, og af dem «er den aandelige magt formedelst en evig succession og eftergang oppeholden og udstrakt udi den ganske kristelige kirke». Har nogen faaet sit embede paa anden maade, da har han «ikke gaaet ind i faarestien gennem døren, men gennem et andet hul». Denne magt kan presten aldrig miste; men vel kan han «for store og grove synders skyld» miste «sin magts brug».

At subdiakonernes, diakonernes og presternes orden er paalagt «kyskheds evige løfte og forband», skriver sig fra apostlerne selv, «og er det gjort for det embedes helligheds skyld». «Thi dersom i den gamle lov, udi hvilken presterne til skiftes ofrede deres daglige offer, maatte paa deres tjenestes tid holde sig fra deres hustruer, hvor meget mere bør det samme at holdes i det nye testamente, udi hvilket presterne hver dag ofrer, uddeler og annammer Kristi legem og blod». Derfor har kirken ogsaa befalet, at ingen «skal gives de hellige ordener», uden han har kyskhedens gave. At «apostlerne og nogle andre, som efter dem ere kaldede til prestedømmet eller bispedømmet», havde hustruer, kunde ikke gjælde som nogen indvending, da de «formedelst hustruernes samtykke dem forlode». Dette kan man, mener Klosterlasse, slutte af St. Petri spørgsmaal (Matth. 19, 27: «Se, vi have forladt alt og fulgt dig; hvad skal da vi have?»), «udi hvilket lader han sig forstaaes, at han og andre apostler, som gifte vore, forlode deres hustruer for Kristi skyld». Heller ikke hos grækerne kunde nogen biskop være gift; vistnok kunde

der de prester, diakoner og subdiakoner, «som tilforn havde hustruer . . . tilstedes at nyde deres hustruer, saa længe som de leve; men naar hustruen dør, saa maa de leve udi kyskhed». At slige gifte folk kunde ordineres, havde de imidlertid «vældet sig til mod kirkeloven», og det bibeholdtes kun «for kirkens freds skyld»¹⁾.

G. *Egteskabet*. Endskjønt egteskabet har «været af første skabningens begyndelse», er det dog et nytestamentligt sakrament. Vistnok var det ogsaa i den gamle pakt «fuldkommeligt», fordi det var «stadfæstet paa den medskabte retfærdighed». Dog var det intet sakrament, men kun «et naturligt forbund af Gud indstiftet» og det «gav ingen naade». Da egteskabet var bleven meget nedværdiget ved flerkoneri o. s. v., gjorde Kristus det til et sakrament, forat mand og kvinde skulde bindes fastere sammen og styrkes til at bære egteskabets byrder. At det var indstiftet af Kristus, slutter Klosterlasse blot af kirkens vidnesbyrd. Desuden har egteskabet «sakraments sande art»; «thi det er et helligt udvortes tegn, som bemærker en hellig mands og kvindes forenelse og gjør den samme formedelst naaden efter Kristi indskikkelse». Derfor bruges det ogsaa som billede paa «Kristi forenelse med sin hellige kirke» (Ef. 5). «Materien ere mandens og kvindens legemer, som gives og tages . . . Formen er ordet, eller i den sted andet udvortes tegn, formedelst hvilket bemerkes begges samtykke»²⁾.

Endskjønt egtestanden er hellig, saa findes dog i dens «brug» meget, «som ikke vel bekommer dem, som ere vigde til Guds daglige tjeneste»; og ligesom de retfærdige, der ikke trænger bodens sakramente, er saligere end syndere, som trænger det, saaledes er ogsaa deres stand «saligere og lovligere, som leve udi kyskhed og have det sakrament intet behov mod ukyske legemens begjæringer». Det samme fremgaar ogsaa af Kristi og apostlen Paulus's lære (Matth. 19; 1 Cor. 7; 1 Tim. 5).

¹⁾ Conf. pag. 226—31 (pag. 187—92). — ²⁾ pag. 231 fg. (pag. 192 fg.).

Kun det ægteskab er lovligt, som «gjøres af lovlige personer og med lovlig maade efter den naturlige og kirkens ret». Dog er ikke disse to retter «lige kraftige»; «thi naturlig ret er saa stiv, at ægteskab mod den indgaaet kan aldrig blive fast og lovligt; men i de leder, som kirkeloven haver forbundet ægteskabs kontrakt, kan og kirkens høvdinger med skjel løse». Klosterlasse leverer derpaa en oversigt over de tilfælde, der forhindrer ægteskab, og de betingelser, der udkræves for samme¹⁾.

Dette sakramentes kraft bestaar deri, at det «gjør en hellig og uryggelig mands og kvindes samkvem og ægteskab». Dette samkvems hellighed bestaar igjen først deri, «at egtefolk formedelst dette sakrament velsignede, bemerke den hellige og uryggelige forenelse og forbund, som er Kristi med sin hellige kirke. Siden at de holde hverandre med tro og love udi al hellighed og elske hverandre ligesom tvende i ét legeme. Herforuden at de skulle bruge ægteskab sparsommelig og i al hellighed, som tilbørligt er hellige folk. For det sidste, at de opføde sine børn udi sand tro og religion og udi Guds frygt». Uryggeligt er ægteskabet, fordi det ikke kan opløses uden ved døden (Rom. 7, 2). «Endog skilsmissen, saa meget som sengen og boligen anrører, blev efterladet, dersom den ene ikke er den anden tro, eller for livsens eller sjælens skjelig fare, dog alligevel derfor løstes dem ikke ægteskabets baand udi vore forfædres tid; men aleneste blev dem tilstedt saaledes at leve særdeles, at de skulde dog holde sig kyskelig. Dersom de kunde det ikke gjøre, da skulde de indbyrdes forliges. Thi efter vore forfædres tro, hvosomhelst der giftede sig, al den stund at egte stalbroderen levede, ihvor han uskyldig var, da havdes han for en horkarl og hun for en hore; thi saadanne de adskilte det, som Gud forbandt og forenede, og gjøre sakramentet overvold, ved hvilket

¹⁾ Conf. pag. 234 fg. (pag. 194 fg.).

Kristi evige bryllup bemerkes» (Slgn. Mark. 10, 11—12; Luk. 16, 18; 1 Cor. 7, 10—11)¹⁾.

«Denne egteskabets lov» synes haard, og det samme syntes ogsaa Kristi disciple (Matth. 19, 10). «Dog alligevel synes egteskabs vilkaar lidelig for den Kristi naade og vel-signelse, som egteskab er begavet med». Ved dets byrde spæges nemlig «legemens lyst», saa egtefællerne ikke henfalder saa til sin vellyst, at de glemmer «dette livs landflygtighed og elendighed». «Men naar som de kjende dette egteskabs kors, kunne de derfor udi taalmodighed des ydermere og alvorligere befale sin sjæl Gud i vold og stunde til det rolige levnet i Guds rige»²⁾

III. Lidt om Klosterlasses etik.

At danne sig en klar forestilling om Klosterlasses etik, er i virkeligheden ikke saa ganske let, og endda værre vilde det naturligvis være at gjengive den i en samlet sum. Endskjønt dette vistnok kunde have sin interesse, vil vi dog ikke indlade os paa det. Hvis vi alene turde holde os til Klosterlasses skrifter, vilde opgaven dog ikke være saa vanskelig, og vi kunde allerede af de prøver, vi har leveret paa hans dogmatiske fremstilling, plukke ud adskillige udtalelser ogsaa af ethisk indhold. Dertil kommer, at Klosterlasse i sin «Confessio Christiana» under et særegt kapitel ofrer selve den kristelige sedelære en kortere behandling, idet han forklarer de 10 bud og de saakaldte «evangeliske raad» som den «kristelige retfærdigheds» regel og rettesnor.

Men paa grundlag af alt dette at gjengive Klosterlasses ethiske fremstilling, vilde efter vor mening kun være lidt lønnende, og det af flere grunde. For det første vilde vi

¹⁾ Conf. pag. 238 fg. (pag. 197 fg.). Sammenhold disse Klosterlasses ord med hans egen foran (pag. 147 fg.) skildrede optræden. — ²⁾ Conf. pag. 240 (pag. 199).

for en stor del blive nødt til at komme med gjentagelser af, hvad vi forhen har refereret af hans dogmatik. Dernæst behandler han ogsaa den kristelige moral ud fra et almindeligt katolsk synspunkt, og hans fremstilling indeholder derfor neppe noget, der er synderlig eiendommeligt for Klosterlasse, eller med andre ord, noget af speciel interesse. Endelig har han ogsaa i sin forklaring af de kristelige moralbud og de evangeliske raad med ladet sig lede af en historisk-dogmatisk interesse end af en ethisk.

Sidst, men ikke mindst, maa man erindre, at Klosterlasse er ei blot katolik, men ogsaa jesuit, og man kan ikke antage, at han skulde have kunnet holde sig aldeles fri for de moralske grundsætninger, som udgjør et særkjende for hans samfund. Man skulde ogsaa vente, at dette vilde have givet sig tilkjende i hans skrifter. Dette kan dog neppe paavises, i det mindste ikke direkte. Dog kan det have sine let forklarlige grunde, og man kan derfor ikke af Klosterlasses taushed slutte sig til, at hans moral ikke var i mere eller mindre grad jesuitisk. For det første skriver han nemlig for protestanter for at vinde dem for catholicismen, og han vilde da selvfølgelig vogte sig for at komme med særlig stødende udtalelser. For det andet er hans udtalelser kun af en mere almindelig beskaffenhed, og han indlader sig ikke paa nogen vidtløftigere kasuistik. Men det var netop denne, som førte jesuiternes slappe moralsatser med sig. De begyndte med at forbyde al synd i sin almindelighed; men under sin spidsfindige kasuistiske behandling af samme opstillede de saa mange undtagelser fra den almindelige regel, at denne i virkeligheden kun fik liden betydning.

Det er dog ingenlunde vor mening at tillægge Klosterlasse alle de moralske forvildelser, som vi finder hos mange af de jesuitiske morallærere, ligesaa lidt som vi vil negte, at der har været mange personlig brave og hæderlige jesuitere. Hvad vi vil sige er, at man ikke af Klosterlasses hidtil kjendte skrifter kan lære hans sande ethiske opfatning at kjende. Det vil i ethvert fald være nødvendigt at stille

hans udtalelser i lyset af hans egen moralske vandel, slig som vi tidligere har lært den at kjende. Og da vil det ei kunne negtes, at man støder paa ikke saa faa træk hos ham, der noksaa tydelig smager af jesuitisme. Vi har tidligere (pag. 239 fg.) pegt derpaa og skal her blot henvise dertil.

Vi kan dog ikke slutte denne vor omtale af Klosterlasses etik uden at nævne en udtalelse, der tillægges ham, og som, om den var faktisk, isandhed vilde være en smuk blomst i de jesuitiske morallærdømmes urtegaard. Vi sigter til den bekjendte ytring, som vistnok først meddeles af Messenius, at «naar ikke hustruen vil, saa kan manden midlertidig føre sin kjærlighed over paa tjenestepigen»¹⁾. Vi kan ikke kontrollere denne beretnings rigtighed, og den faar derfor staa ved sit værd. At Klosterlasse, som Westén siger, skulde have kommet med en slig ytring i sine prædikener, er naturligvis en skrøne. Den omstændighed, at Klosterlasse efter sigende skulde have denne udtalelse fra Luthers skrifter, lader ogsaa formode, at vi her nærmest har at gøre med et af de skammelige og plumpe forsøg, som katolikerne til forskjellige tider har gjort paa at sværte Luthers Person²⁾.

IV. Klosterlasse som prædikant.

Naar der om de jesuitprædikanter, som optraadte i Sverige under kong Johan 3. har været sagt, at de «synes at have været udrustede med ei vanlige prædikegaver»³⁾, saa gjælder

¹⁾ Se foran pag. 96. Hos Westén I, pag. 223 heder det, at han lærte, «at en egtemand under sin hustrus sygdom kunde imidlertid og uden synd tage sin pige i sin seng».

²⁾ Sign. herom dr. Fredr. Nielsen, Romersk-katholske angreb paa Luthers person, Kbh. 1893.

³⁾ C. W. Skarstedt, Predikoverksamhetens och den andliga vältalighetens hist., Lund 1879, pag. 42 fg. Denne kilde, som først er

dette naturligvis først og fremst *Klosterlasse*. Vi har allerede tidligere havt anledning til at nævne et og andet om hans prædikener. Hvad disses art angaar, da er det rimeligt, at han i førstningen af sit ophold i Sverige nøie fulgte de anvisninger, han gennem dronningens hofprest *Herbst* havde faaet af kardinal *Hosius*¹⁾, det vil sige, han søgte at smugle papismen ind under skin af luthersk lære.

Ligesom prædikenen i almindelighed under reformations-tiden havde et sterkt *polemisk* anstrøg, saaledes blev dette i Sverige særlig tilfældet under den tidligere skildrede liturgi-strid. I liturgien fik naturligvis ogsaa *Klosterlasse* et kjær-komment thema for sine prædikener, og man kan let tænke sig, hvorledes han under forsvaret for denne og for den saakaldte «kongens religion» fik anledning til at forkynde sin papisme mere aabent. Efterhaanden blev da ogsaa polemiken i hans prædiken mere utilsløret og aabenbarede hans sande sindelag. Til hans prædikens udelukkende polemiske farve svarer da ogsaa, at den i det hele blev dogmatisk-scholastisk; den var et forsvar for den katholske troeslære, paa samme tid som den er et angreb paa den lutherske. Vi vil vistnok faa et sandt indtryk heraf af hans dogmatiske fremstilling. Man kan med ét ord sige, at hans prædiken som jesuiternes i det hele var blot et middel i propagandaens tjeneste.

Af *Klosterlasses* prædikener fra hans ophold i Sverige — og det er jo kun denne tid, vi her kan tænke paa — er kun en eneste kommen os ihænde, nemlig den foran (pag. 130 —31) omtalte prædiken, som han holdt i klosterkirken i Stockholm den 6te oktober 1577, og som nu findes blandt Upsala biblioteks manuskripter. Dog giver ogsaa denne nærmest indtryk af at være blot et uddrag, hvilket tillige synes at fremgaa af, at den er skreven paa latin, medens

kommen mig ihænde, efterat det foregaaende var trykt, meddeler feilagtig, at *Klosterlasse* blev jesuit paa veien fra Wittenberg, hvor han ogsaa havde studeret. Slgn. foran pag. 71 fg.

¹⁾ Se foran pag. 88 og 99.

den dog sikkerlig blev holdt paa svensk¹⁾. Da den trods sin korthed dog kan tjene til at give os et indtryk af Klosterlasses prædikemaade, og den desuden ikke før har været meddelt paa tryk, vil vi her søge at gjengive den i oversættelse²⁾. Den er overskrevet: En prædiken af lektoren ved Stockholms-kollegiet, den 8de dag efter Michaels-festen i det Herrens aar 1577, og er holdt over teksten: «Men da farisæerne saa, at han havde stoppet munden paa saducaerne» o. s. v. (Math. 22, 34 fg.).

«Dette evangelium, kjære kristne, fremstiller for os idag en meget stor lærdom, hvorfor vi anser det værd at forklares med flere ord. Jeg vil derfor af al kraft gjøre mig flid for at udlægge dette evangelium for eder slig, at enhver kan bringe dets sande mening med sig herfra».

Men først er det da nødvendigt at drage frem dets hovedlærdom, som er saadan: Vi maa med største flid undersøge, hvorfor der i religionen altid har været og altid lige indtil verdens ende vil være saa mange uenigheder og indviklede og unyttige spørgsmaal samt saa mange sekter, der har skilt sig fra den sande Guds kirke.

Vi maa da vide, at Gud efter at have udvalgt sig et bestemt folk, Israel, af hvilket Messias skulde fødes, havde bundet dette til sit fra de hellige profeter overleverede ord, hvoraf han alene vilde, at hans væsen og vilje skulde forstaaes og erkjendes, og at han havde bestemt et sted, hvor hele Israel skulde komme sammen for at udforske sandheden og for at udføre sine gudfrygtighedsøvelser. Thi saa er der

¹⁾ Slgn. Aujou III, 125. Kong Johan 3. havde strengelig paalagt presterne blot at bruge det svenske sprog i sine prædikener. Se Skarstedt p. a. st. pag. 42. Klosterlasses prædiken om helgendyrkelsen i Upsala domkirke den 1. nov. 1577 kjender vi kun gennem Upsala-professorernes gjendrivelse af samme. Se foran pag. 131 fg.

²⁾ Endskjønt vi af og til har været i tvil om læsemaaden af enkelte ord, saa tror vi dog at kunne forsikre, at nedenstaaende gjengivelse i det store og hele er nøiagtig.

nemlig skrevet i 5. mosebog: Hvis der opstaar blandt eder uenighed og strid og tvedragt, hvad læren angaar, da drager op til Jerusalem til ypperstepresten, og han skal afgjøre denne strid. Det samme kan ogsaa bevises af Joh. 4: Da Kristus drog gennem Samaria, kom han til Jakobs brønd, og da han hvilede ved brønden, traadte en samaritansk kvinde hen til ham, og hun spurgte ham, om man skulde bede paa det nærmeste bjerg eller i Jerusalem. Grunden til det spørgsmaal var denne: da efter det babyloniske fangenskab templet i Jerusalem var bleven ødelagt af perserne, skilte en mand sig fra jøderne, byggede et tempel paa Garisims bjerg og sagde: «Dette er det tempel, hvori Gud vil aabenbare sig; tager derfor alle eders tilflugt hertil». Da nu hin kvinde var kommen til den overbevisning, at Kristus var en profet, sagde hun: «Kjære, skal man bede paa dette bjerg eller i Jerusalem?»

Da nu hin sofist erfarede Kristi svar, der aldeles stred mod hans mening, forlod han det og gik over til noget andet.

I det gamle testamente nævnes tre sekter: farisæerne, sadducæerne og essæerne. Sadducæerne, som ikke forstod skriften, troede, at sjælen gik tilgrunde sammen med legemet, og de anvendte følgende bevis: En kvinde havde hos os syv mænd, dog ikke samtidig, men den ene efter den anden. Hvis der nu var en opstandelse, hvorledes kunde da saa mange mænd gives til den ene kvinde? Saadanne sadducæere har der ogsaa været efter Kristi fødsel, hvilke, idet de skilte sig fra kirken, har forklaret skriften efter sin egen mening. Med anvendelse af nøiagtig omhu har jeg i løbet af 700 aar fundet 199 saadanne sadducæere, eller som vi kalder dem kjættere. Da disse oftere stødte paa dunklere steder, opfandt de en ny maade at fortolke paa, idet de tog skriften efter ordene istedenfor som den katholske kirke efter meningen. Blandt disse var ogsaa *Origenes* 700 aar tidligere, som, idet han læste: «Dersom dit høire øie forarger dig, da riv det ud», lærte, at man skulde rive ud det legemlige øie. *Tertullian* troede en viss *Montanus*, der paastod, at han var den af

Kristus lovede trøster. Naar *Arius* læste: «Faderen er større end jeg», sagde han: «Altsaa er ikke sønnen af samme væsen som faderen». Hvor mange ulykker, der har fulgt af denne ene vildfarelse, kan historien vise. Naar andre læste: «Det, som gaar ind ad munden, gjør ikke mennesket urent», saa har de lært, at man derfor ogsaa kunde spise kjød om fredagen. Men jeg mener, at man skal aldeles faste til evigt minde om den dag, paa hvilken vor Frelser blev korsfæstet. Thi hvis Pauli ord tages efter ordlyden, saa tillader han ogsaa svir, fraadseri, drukkenskab, horeri og lignende. Naar der i 1. mosebog siges: «Formerer eder og opfylder jorden», saa sagde nogle, at egteskabet var tilladt for alle uden forskjel, forat jorden kan opfyldes. Naar atter andre læste i 1. mosebog, at Rakel begik et tyveri og derved behagede Gud, saa sagde de: «Altsaa gjør ogsaa nu de, som stjæler, Gud til behag».

Men foruden disse sadducæere var der ogsaa andre, som kaldtes farisæere. De ansaa sig for de helligste af alle mennesker, og paa grund af sit overordentlige hovmod, som besjælede dem, forsøgte de at belære Kristus selv. Saa-danne farisæere findes ogsaa den dag idag, som, naar de ser, at de er lærde, tror, at de er særlig udstyrede med den Helligaands gaver, og at de staar langt høiere end alle andre, og ledede af denne overbevisning giver de sig saa til at for-toike skriften efter sit eget hoved, som f. eks. *Luther, Filip Melanchton, Brentz* og flere af deres bekjendelse¹⁾. Disse udviser i sin religion en saadan kraft, energi og virksomhed, at de har draget mange stormænd, fyrster og konger, og det meget lærde, over til sin mening. Og mest er dette skeet paa denne maade: Det er et guddommeligt bud: strid den gode strid, idet du beholder troen og en god samvittighed. Her lærer de: Den, som af hjertet tror, at synderne isandhed forlades ham for Kristi skyld, og den, som allerede føler fred og ro

¹⁾ I randen af manuskriptet er tilføiet: «*Impudentissimum mendacium in sanctum virum Lutherum*».

i sin samvittighed, han vil visselig blive frelst. Da nu mange stormænd er udrustede og begavede med mange jordiske goder, saa fanges de let ved hine lokkemidler eller ved den falske mening om frelsen, og naar samvittigheden er bleven rolig, tror de sig at være arvinger til det evige liv.

Hvad, spørger jeg, er der da under denne saa store forvirring og meningsforskjel at gjøre, i særdeleshed for os, som begjærer at indgaa i Guds rige? Skal vi efterligne munkene, som ofrer sig for klosterlivets hellighed? eller papisterne, som hengiver sig til sine gode gjerninger? eller lutheranerne, som roser sig af at være retfærdige af naade blot ved troen? Eller hvad skal vi gjøre? Sandelig, jeg tvinges til standhaftig at bekjende sandheden, selv om alle er imod mig, ellers var jeg aldrig kommen hid. Da først handler vi til folkets gavn, naar vi under den hellige skrifts udlæggelse lader os lede af kirkens dom, det vil sige de hellige fædres, som i en uafbrudt rækkefølge lige fra apostlerne af indtil denne dag har bevaret os den sande lære ligesom fra haand til haand.

Alene denne kirke har nemlig det vidnesbyrd, at den ikke skal fare vild; thi saa sagde Kristus til Peter, kirkens klippe: «Paa denne klippe vil jeg bygge min menighed, og helvedes porte skal ikke faa overhaand over den». Og fordi Kristus er sanddru, er det nødvendigt, at hans løfte er sandt. Og fremdeles . . .¹⁾: «Saaledes vil jeg være med eder lige indtil verdens ende». Altsaa forbliver kirken altid én og den samme; thi hvis ikke hin sande Kristi kirke, om hvilken Herren siger, at helvedes porte ikke skal faa overhaand over den, altid forblev én og den samme, og det især i Petri stol, saa vilde det visselig lades tvilsomt, hvor man blandt saa mange vidt forskellige sekter, der udbreder sig herfra, skulde kunne finde den sande kirke. Og hver eneste sekt har jo ogsaa meget lærde og skarpsindige lærere og forsvarere af sin religion. Hvem holdt vel arianerne for lærdere og visere

¹⁾ Her er nogle uforstaaelige ord.

end selve Arius? hvem lutheranerne end Luther? hvem kalvinisterne end sin Calvin? Sandelig, enhver beundrer og ophøier sine egne, og enhver mener at blive retfærdig ved sin religion.

Derfor anser alle fornuftige folk det raadeligst at følge de hellige apostle og deres disciple og de øvrige hellige fædre, som indtil denne dag, skjønt adspredte overalt i de forskjellige dele af verden, altid har overleveret til efterslegten den enstemmige forstaaelse af skriften uforfalsket. Men jeg er bange, det vil gaa eder, som det gik manden, der gjemte ost i sit hus; da han nemlig havde lidt noget tab ved musenes hyppige besøg, slap han katter ind for at jage musene; men disse gjorde paa én dag mere skade, end musene havde kunnet gjøre i et helt aar.

Betænk, i hvilken fare I befinder eder; husk paa, at hvis grenene skilles fra træet og forbliver alene udenfor træet, saa visner de og raadner; men træet vedbliver ikke destomindre at blomstre. Sæt, at borgerne her i Stockholm begyndte at blive uenige om et eller andet, og blot endel af dem tog al sin eiendom og sine familier med sig til en ø i nærheden og opførte en by der og sagde: «Dette er det Stockholm, som har de gamle privilegier og nyder den kongelige gavmildhed, her skal I, Sveriges ringere byer, for fremtiden købe, hvad I vil have». I ser, mine elskede, hvor smukt dette kan gaa for sig.

Gud den almægtige oplyse os alle i sin sandhed og styre vore sjæle ved sin aand, saa at vi maa hænge fast ved den sande lære og altid findes indenfor den katholske kirkes tærskler. Amen, amen, amen!»

Vi vil af dette kunne danne os en forestilling om Klosterslases eiendommelige maade at prædike paa. Der er unegtelig ikke liden livlighed og fart i hans foredrag, og af og til kan man spore en overbevisningens varme, der nok kunde henrive mindre kritiske tilhørere. Han forstaar ogsaa at fremstille tingene anskuelig og konkret og paa en maade, der uvilkaarlig fængsler interessen, uden at dog indholdet imponerer

ved sin dybde; han forstaar at bruge anskuelige billeder for at belyse sammenhængen; det hele er greit og populært og skikket til at gjøre indtryk paa lidet tænkende mennesker. Naar hans prædiken desuagtet havde saa liden virkning, da beror det naturligvis dels derpaa, at hans polemik efterhaanden blev altfor grov, og at han ved sin hele færd paadrog sig publikums had, dels derpaa, at den evangeliske sandhed allerede var for dybt rodfæstet blandt hans tilhørere.

V. Klosterlasses polemik. Brevet fra Satan.

I virkeligheden er alle de skrifter, vi hidtil kjender fra Klosterlasses haand, i mere eller mindre grad polemiske. Læseren vil derfor ogsaa af de prøver, vi har leveret paa hans dogmatiske fremstilling og hans prædiken, have faaet lidt kjendskab til hans polemik, ialfald til én side af denne. Klosterlasses polemik er nemlig ingenlunde altid én og den samme. Den veksler meget mere i alle mulige tonearter lige fra den mere saglige og rolige imødegaaelse af modstanderes meninger til de tarveligste, raaeste og mest fanatiske udfald mod modstandernes personer. Dette er igjen alt afhængigt af tid og omstændighed. Klosterlasse er nemlig ikke selv herre over sin polemik; naar han befinder sig paa afstand fra de personer og begivenheder, han angriber, formaar han vistnok tildels at slaa en roligere tone an; men saasnart han selv staar midt oppe i forholdene, forledes han af sit iltre og fanatiske sind til de raaeste og usømmeligste anfald.

Heraf kommer det, at den polemik, som vi lærer at kjende af Klosterlasses «Confessio Christiana» eller hans brev til Kjøbenhavns professorer, maa betegnes som forholdsvis saglig og anstændig. Dog merker man ogsaa her ofte forfatterens had til sine modstandere, og der mangler ikke bitre og uretfærdige beskyldninger. Naar man læser særlig hans «Confessio Christiana», slaaes man imidlertid snart af

den eiendommelighed, at paa samme tid, som Klosterlasse gjør heftige udfald mod alskens kjætttere og schismatikere, baade ældre og nyere, saa nævner han neppe nok lutheranerne eller Luther selv ved navn. Dette er imidlertid blot et fif; thi under sine udfald mod de forskjellige slags sekter og kjætterier dølger han ofte kun altfor slet, at det er protestanterne, han egentlig vil tillivs.

Men naar vi har betegnet denne polemik som saglig, da er det blot i sammenligning med den, som Klosterlasse viste sig at kunne præstere, naar han stod midt i stridens hede. Det er ikke mindst i sine smædevers¹⁾ og nidskrifter, at han

¹⁾ Af saadanne smædevers, som Klosterlasse skal have forfattet, kjender vi kun ét, som hans modstander Abr. Angermannus meddeler et brudstykke af, og som er rettet især mod denne selv samt domprovst Olof og Upsala-professorerne. Se mester Abrahams Hist. liturg. fol. K. 6, hvor det heder: «Lusit autem liturgicus declarator Closterlassius cum synagogianis suis de quatuor potissimum, versu suis digno, sicut eorum manus testantur». Verset, der bestaar af velklingende disticha og indeholder uoversættelige ordspil, lyder saa:

1. «Delirum senem te nullus Olæ negabit,
Stultus eras infans, vir, puer et juvenis.
2. Non ego professor sum prudens Upsaliensis,
Me volo, me conor perdere, me cupio.
3. Cum bene conveniat cum spurco stercore stercus,
Jure Lutho liceat commaculare lutum.
4. Scis Abrahame, Dei regisque et præsulis osor,
Quod merito perdes corpus, opes, animam.
Tres dominos spernis, tres debes pendere poenas.
Cur ita? nam justum par retulisse pari.
Quin te missa premat, et missa missio fiat,
Ilia quæ purget sic tua ne noceas.
Transmitteris ad hæc, et ab his removeberis oris,
Missio de missa fiat ut æqua tibi.
Sedibus ex patriis quod si mittamur, oportet
Nos Abrahamitas visere jure Schytas.
Mitte N. (sic) ad Schytas jam omnes Abrahamitas». Etc.

Det første verspar sigter vel til domprovst Olof, det andet rime-
ligvis til professor Petrus Jonæ, det tredje til professor Olof Luth
og resten til mester Abraham.

lægger sit talent som polemiker for dagen. Endskjønt kun saare lidet af denne litteratur er os opbevaret, saa er dog det lille, vi kjender, nok til at give os en klar forestilling ogsaa om denne side af Klosterlasses polemik. Vi sigter her selvfølgelig til hans før (pag. 158 fg.) omtalte brev fra Satan til de lutherske prester. Vi har hidtil ikke heftet os videre ved dette merkelige aktstykke af den grund, at vi har anseet det værd at meddeles i sin helhed. Det tjener nemlig ikke blot til at belyse maaden, hvorpaa den kirkelige strid førtes under Johan 3., men er ogsaa et vigtigt bidrag til Klosterlasses karakteristik. Da læseren allerede kjender overskriften (se foran pag. 159), undlader vi at gjentage den, og vi gjen-giver brevet i oversættelse¹⁾.

«I husker vel, mine elskelige tjenere» — saa lader Klosterlasse Satan tiltale de lutherske bisper og prester —, «med hvilken møie, umag, arbejde og besvær jeg for nogen tid siden har friet og frelst eder fra den korsfæstedes samt hans almindelige kirkes og alle eders aandelige formænds tunge og svære byrde og hjulpet eder efter eders hjertes begjær til al kjødets frihed og vellyst, idet jeg har løst eders svære lovs og reglers baand og gjort eder delagtige i vor glæde og lykke. Thi naar jeg saa, at I og eders forældre, ellers af naturen tilbøielige til frihed, nu i mere end 600 aar var tvungne og besværede under kristenhedens aag og haardt tugtedes og revsedes af eders aandelige formænd, hvorfor ogsaa mange, især i den sidste tid, med hjertets suk og angst stundede efter frihed, saa forbarmede jeg mig over eder og alle verdens børn og oplyste ved vor evangeliske aands frihed den fri-modige fyrste *Martin Luther*; han forløste og udførte som en anden Moses en stor del af de nordiske lande fra den korsfæstedes ægyptiske trældom og almindelige kirke,

¹⁾ Vi benytter saavel den tekst, Raimundus har meddelt i sin Hist. liturg. af 1638, som den afskrift af brevet, vi har fundet blandt Upsala bibliotheks haandskrifter (se foran pag. 158, note 3).

og dem har jeg fra en ringe begyndelse i kort tid forøget og befæstet saaledes, som I nu ser og fornemmer.

Over denne synagoge har, som I vel ved, jeg, eders regent og keiserlige forstander, tilegnet eder, de rette hyrder, gods og underhold, og I sover nu med ære hos eders deilige hustruer udi al legemlig vellyst og frihed. Og dersom disse store velgjerninger synes nogen ringe, da er vi hver dag rede til at bevise eder hundredfold mere end dette, og vi vil hverken spare møie, arbeide eller umag for at befordre og fremme eders frihed og vellyst.

Derfor, da det nu i sandhed er saa, kan jeg aldrig nok forundre mig over, hvorfra der nys er kommet en saadan rædsel over eder, at I skulde mistrøste om eders sag, som vi dog selv velvillig udretter og beskytter. Sandelig, vi skammer os nu over eder, at I, som er de førstefødte i denne tid, saaledes i mange maader skal lade eder overvinde af gjendøbere, som ikke er andet end sidstefødslinger og askefiser; thi de strider mandigen for sin frihed og lader sig befinde tro indtil døden, idet de vover baade gods og blod for os. Men I ser meget paa herregunst og tænker alle paa forræderi og frafald, bare øvrigheden vilde give eder en læst spanmaal (korn) eller to og lade eder beholde eders hustruer, som I tillader eder at elske mere end den tro og de løfter, I har svoret mig. Ei heller kan det være eder til undskyldning, at jeg for nogen tid siden har borttaget eders synderlige forsvarer og hjælpere¹⁾; thi det var nødvendigt at kalde ham til vort riges fryd, førend han muligens skulde blive bedragen af den korsfæstedes onde tjenere, saa meget mere, som jeg saa ham blive noget modfalden. Men I skal ikke bryde eder derom, men i alle maader bevise eder som trofaste og oprigtige tjenere, der kan blive værdige til et høit kald og en stor gjerning i mit rige; thi det var mig, som før

¹⁾ Saaledes Raimundus, der mener, at her sigtes til «den gamle erkebiskop». Haandskriftet K. 26 har imidlertid her flertal. Vi kan ikke afgjøre, hvilken læsemaade, der er den rigtige. (Slgn. foran pag. 158, note 4).

drev mine tjeneres sag og fremmede dem i velmagt; mon jeg da ikke ogsaa skulde kunne gjøre og udrette det samme gennem eder? Eller mener I ikke, at jeg undertiden kan styrke de svage og ulærde, saa de kan lyve dobbelt mod de lærde og mægtige? Jeg er jo en mægtig fyrste og en mester i tusend kunster, som kan udrette store og underlige gerninger; hvorfor vil I da mistrøste?

Men, vil I sige, evangelisten og profeten Luther, som først sendte os troen, spaaede ofte, at hans lære skulde lide nederlag og blive til intet, idet han foregav, at ingen slags lære bestod længere end 50 aar; derfor frygtede vi, at den tid var forhaanden, da dette skulde ske, i besynderlighed da den gamle verden begynder at reise sig, og hvis det er af Gud, hvo kan da staa imod? Fra denne bekymring vil jeg letteligen fri eder, var det end saa, at den korsfæstede var mægtigere end jeg. Jeg holder dog for, at størstedelen af nordenlandene skal blive under mit regimente, dersom blot I herefter som tilforn vil vise eder tro i al underdanighed og tjeneste. Men at den gamle lære atter synes at opkomme paa nogle steder, sker alene paa grund af noget skrab, som den korsfæstede har udvalgt sig af evangeliet; men dette ringeagter vi aldeles, bare vi kan beholde den store og ypperste hob baade blandt mægtige og ringe.

Hvad Luther har skrevet om min lære og mine paafund, maa I holde for aldeles sandt; thi noget nær hvert femtiende aar kommer der nye mennesker, som altid begjærer noget nyt; derfor maa man indrette læren efter deres godtykke og behag, forat man saaledes kan opholde hver og én efter sin vilje i min tjeneste. Jeg er ogsaa forundret over eders daarskab, at I ikke kan forstaa, at dette er skeet for længe siden, dog saa, at I ikke har faaet nogen skade deraf; thi hvem af eder er aldeles tilfreds med den augsburgske konfession, eller hvem vil nu i alle stykker forfægte Luthers lære? Det gjorde de uforstandige magdeburgske lærere, som af den grund er forjagne fra hele Tyskland. Derfor er al

denne eders undskyldning og eders forsvar faafængt og gjælder intet i vore øine; heller maa I da bekjende eders skyld og eders svaghed og styrke eder i vor aands kraft, som kan udrette store ting i eder, hvilket I vel noksom kan forstaa og merke af mange aarsager. Thi naar jeg med saa ringe møie, uden undere og jertegn, kunde vende saa mange lande og folk bort fra den almindelige, kristelige lære, som alle kristne over hele verden nu i 1500 aar endrægtigen har forfegtet og forsvaret mod mine mange tjenere, til at efterfølge en foragtelig og bortløben munk og antage hans udsprede løgne og falske udtydninger imod den hellige skrifts rette grund og forstand, som den Helligaand har kundgjort gjennem de hellige fædre, martyrer, bekjendere og den almindelige kristenheds raad, — naar jeg, siger jeg, paa saa kort tid gjennem en forfalsket munkekutte har kunnet bevæge en stor del af Tyskland og de omliggende lande til at forlade Guds helgeners vei og udraabe sine egne gamle forældre for afgudsdyrkere, ja til endog at kalde frem igjen gamle kristelige læresætninger, som blev fordømte for tusend aar siden og senere har ligget gjemte i helvede, samt til at forkynde og indgive folk dem som Guds rene og hellige ord, — naar jeg endelig saaledes har kunnet opretholde mine mange børns uenige sikkerhed i dette stykke, og naar jeg nu i mange tusend aar har kunnet fegte med den korsfæstede krigsfyrste med sligt held, at jeg altid har kunnet beholde den store hob, — hvorfor skulde jeg da ikke ogsaa kunne beholde eder i min arvedel, I lidet troende?

Derfor, mine elskelige børn og tro tjenere, kom alle disse mine velgjerninger og min magt ihu, og driv eders sag med kraft, baade forat I ikke ved eders utaknemmelighed skal blive uværdige til min nærværelse og beskyttelse, uden hvilken I intet formaar at udrette, og forat I med tiden kan faa endnu flere gaver og friheder. Dersom I ikke vil tage imod vore faderlige raad, da betænker i tide hos eder selv, hvor stor en skam det vilde være at bekjende, at I havde faret vild og ført andre med i vildfarelse og fordømmelse. Hvor

skammeligt vilde det desuden ikke være at miste sit gode navn og sin store ære hos menigmand? Hvor bedrøveligt vilde det ikke være, om I skulde forlade og give fra eders store indtægter og fede prestekald? Og om I vil beholde dem og blive prester hos papisterne, da betænk, hvilken ulidelig plage det maa være at opholde sig hele dagen i kirken og bede til Gud og læse og synge for hele menigheden samt paatage sig en saadan omtanke og umag for hele menighedens skyld, som det sømmer sig for og kræves af et ret kirkens kald. I maatte da ogsaa fornegte kjødets vellyst og tjene med faste, bønner, vaagen, tænkning og studering. I maatte afstaa fra handel, drukkenskab, fraadseri og andre verdslige handlinger, ja endog — hvilket er det værste — fra at sove længe den kolde vinternat uden kys og klap og anden husværelse, og I maatte forsværge og give afkald paa eders herlige frihed, I, som nu i mange aar ikke alene med ord, men ogsaa med liv og eksempel har tydeligen lært og undervist om denne vor vilje, hvilken I skal frygte.

Saa tag da nu i tid og time var baade paa eder selv og paa den menige mand, i hvis yndest I nu er, og strid mandigen mod dem, som vil misunde eder denne lyksalige frihed. Men for alting vogt eder vel, at I ikke disputerer med de papister; thi de er den korsfæstedes giftige lemmer, som snart gjennem hans aand kunde lokke og trylle folket til sig, ligesom den gamle forræder og øverste papist St. Peter gjorde, han, som ved én prædiken bragte saa mange tusend mænd til at vende sig fra mig. Derfor, om det nu saa skulde hænde, at I maatte høre dem, saa gjør det aldrig af et oprigtigt hjerte for at dømme sandfærdig mellem begge parter, men blot for spots skyld for at forvende deres ord, dem selv til latter. Skulde det ogsaa hænde, at I maa disputere med dem, saa svar aldrig ordentlig paa det, som det egentlig gjælder, men spring fra den ene artikel til den anden, forat de ikke skal erklære eder for overvundne; tvinger de eder saa haardt, at I maa give tabt, saa raab alligevel, at I aldeles ikke kan samtykke for eders samvittigheds skyld, forat den

menige mand skal tænke, at I har en retfærdig sag. Men ellers skal I, naar I har anledning dertil, berømme eder selv for, hvorledes I har vundet seier over eders modstandere, og spar ingen løgn mod dem, forat I alene kan blive regnede som myndige og lærde mænd hos de andre.

Dersom man udraaber om eder, at I ikke er prester og ikke har nogen ret til at uddele sakramenter, saa svar aldrig paa dette fra prædikestolen, men tal om andre ting, ved hvilke I kan egge folket til oprør og tvedragt. Thi begyndte I at tale om eders prestedømme, som det er eder umuligt at forsvare, saa vilde folket blive galent og eders regimente tage ende. Dog ikke desto mindre er I ligesaa gode prester som de, ja vel saa det, da de neppe kan faa tre eller fire til sin herres rige for hvert tusend, som I skaffer mig. Men dette gjælder intet for dem; thi deres hoffærdighed og praleri, som de har i sin korsfæstede Kristus, har forblindet dem slig, at de mener, at kun hans folk eier sandheden, og i hans blindheds mørke foresnakker de folk at sætte lid til det løfte, som han engang kom til at love og tilsige dem, nemlig at helvedes porte ikke skal faa magt over dem, samt at sandhedens aand ikke skal vige fra dem til evig tid, — ligesom om han aldrig skulde kunne lyve og bedrage og lade sit folk komme i vildfarelse, saaledes som I nu ser det er skeet i tusend aar.

Derfor hader jeg af mit ganske hjerte disse papister, som aldrig vil tillade, at jeg maa rette noget i deres lære; men alle de profeter, jeg indtil denne dag har udsendt, har de udraabt for kjættei og falsk lære, saa de gjerne med tiden maatte afstaa fra sit forehavende, hvor smukt de end fremførte sin sag. Og hvad skal vi sige om disse papister og gamle narre, der ikke vil godkjende og stadfæste nogen anden vei end den vrang og onde vei, som den korsfæstede først oplod, og alle hans helgener har vandret paa; de tror ikke, at noget er sandt uden det, som er almindeligt, det er: det, som alle kristne over hele verden har troet og samtykket. Derfor kalder de sig katholske, d. e. almindelige, fordi de har annammet og bevaret den almindelige kirkes tro, og med

dette navn har de altid triumferet mod sine fiender. Men den hellige Lutherus fandt paa et andet raad, gennem hvilket han udrettede meget, idet han begyndte at kalde dem papister. Foruden alt dette er de saa uforstandige og taabelige, at de mener, at alle de, som er i himlen, skal have ret tro, hvilke blev kjede af at leve paa jorden. Derfor følger de trygt deres fodspor, idet de mener at bekomme samme tro og levnet og venter samme løn, som hine har faaet. Heraf henter de beviser i sine disputatser, og naar de har stoppet munden paa mine tjenere og gjort dem til løgnere, saa glæder de sig over sin seier som børn, idet de ikke ved, at jeg ofte ved løgn udretter mere end den korsfæstede ved sandheden.

Derfor agt ikke paa deres raab, men tag i og brug eder frimodig nu som før i al dovenskab, gjerrighed, drukkenskab, fraadseri, skjørlevnet, hoffærdighed, had, avind, eder, forbandelser, slagsmaal, kiv, bagtalelse, aager, forræderi, løgn, tyveri, røveri og andre slige dyder, i hvilke den sande frihed aabenbares og kan sees. Men fremfor alt andet, lær flittig, at det er troen, som gør mennesket saligt, og at de gode gjerninger slet ikke er nødvendige; thi fra denne rod udspringer alle saadanne dyder, som nu er prædikede. Opstiller de herimod St. Jakobs epistel og andre saadanne, saa forkast den som en, der ingen autoritet eller myndighed har i den hellige skrift, og agt nøie paa — om I ellers nogensinde vil regjere —, at I altid kan forgylde og tilsmykke eders løgn med den hellige skrift, idet I afstumper og indskrænker meningen, saa folket ikke kan tænke andet, end at I har Guds ord rent, klart og uforfalsket; thi saaledes har mine tro tjenere gjort, som de kalder kjætterhøvdinger, og blandt disse hellige skinner *Luther* som en brændende lue. De har taget skriften ved haaret, draget den efter min vilje til sin mening og sammenblandet ondt med godt, forat alt skulde synes godt for de enfoldige; heri har de mit forbillede, da jeg disputerede med den korsfæstede i ørkenen.

Efterdi ogsaa den ugudelige hob er stor og gjerne forlanger at følge sin natur, saa lad enhver have sin vilje; og

fordøm ingen sekter uden papisterne alene, hvilke jeg fordømmer. Thi isandhed, alle de andre sekter er mine kjære børn og eders medbrødre. Bryd eder derfor ikke om den ringe forskjel, som der er mellem eder i nogle stykker og artikler, men bliv ved det, som er fælles, idet I lover alle smaa friheder og en bred vei til saligheden, at de ikke maa være besværede med almisser, faste eller bønner, ei heller bekymrede for, hvordan troen er, om den er luthersk, kalvinsk eller gjendøbersk, blot at hver og én i sin tro kan stille sin samvittighed tilfreds. Men om papisternes lære skal I optænke grove og vederstyggelige laster, som det aldrig har faldt dem ind at lære. Og naar nogen, som har hørt dem, benægter eders løgn, saa sværg, at det visselig er deres lære, men at de ikke vil bekjende, saalænge de kan faa nogen i sin snare. Siden skal de andet fornemme, paa det I maa føre dem i had hos menigmand, at de alle maa raabe korsfæst, korsfæst, og ingen vil høre deres lære. Og om nogen gaar for at høre dem, saa forband dem høit og skam dem saa ud, at de andre kan se det og ikke gjøre, som de har gjort, forat I kan beholde eders ære. Mine børn, skam eder ikke ved at lyve; thi naturen er lige glad, enten man vinder sin fiende ved løgn eller sandhed. Optænk saadant om deres lære, som snart kan gjendrives, forat de enfoldige maa mene, at I har tilbagevist og gjendrevet papisterne. Naar de har gjendrevet eders opdigtede løgne, da maa I ei skamme eder, om I blir overvundne; thi det samme er ofte hændt min *Luther* og andre af mine tjenere, og de har ikke desto mindre beholdt sin ære og værdighed. Men tal alligevel altid saa, at eders løgn kan være sand, ellers blir I intet betroede; og det kan I let gjøre, dersom I vil beskue *Luthers* snildhed og kunst.

Thi naar han hørte, at en papist havde levet ilde og misbrugt sit kald, saa dømte han straks allesammen for at have gjort det samme og billiget det i sin lære. Naar hans udtydning af den hellige skrift ikke blev modtagen, men af alle retsindige kristne forkastet som en ny og kjættersk

mening, saa sagde han straks, at de forkastede evangeliet og Guds ord. Naar han saa kristne efter Kristi befaling være sine hyrder og sin aandelige øvrighed lydige i alt det, de paalagde og foreskrev dem som gode seder, ærligt liv og god orden, Gud til ære og pris, han, som ikke vil have nogen uorden i sin kirke, — saa dømte han straks, at de dyrkede Gud med menneskers digt og paafund. Naar han saa kristne mennesker bruge Kristi og helgeners billeder, som udviser den store velgjerning, Gud gennem Kristus og hans helgener har bevist dem, og undertiden bede til Gud i de rum, hvor billederne stod, da sagde han straks, at de var afgudsdyrkere, som tilbad billeder. Naar han saa kristne ære helgenerne som Guds venner og som aandelige fædre, og at de, som levede paa jorden, begjærede deres forbønner, sagde han straks, at de forskjød Kristus og gav helgenerne guddommelig ære. Naar han saa endel korsfæste sit kjød med dets lyster og begjæringer og ved hans Helligaands naade øve sig flittig i gode gjerninger, straks bagtalte og fordømte han dem som Kristi pines og døds foragtere, hvilke ved sine egne gjerninger vilde frarive Gud æren. Naar han saa, at efter apostlernes lære og hele kristenhedens samtykke ingen tillodes at blive prest uden den, som Gud havde begavet med kyskhed, straks sagde han, at de foragtede og forbød egteskabet. Naar han saa, at kristenheden i mange hundrede aar af vigtige grunde har uddelt sakramentet under én skikkelse, straks sagde han, at man gjorde det af misundelse, fordi man ikke undte folket begge dele. Naar han saa, at det af den korsfæstede var saaledes forordnet, at de, som gjorde tjeneste ved alteret, skulde have sit ærlige ophold af alteret, sagde han straks, at det var opdigtet paa grund af gjerrighed. Naar han saa kristne faste og under sin faste afstaa fra forskjellig slags mad, som kjødet mere kunde begjære, sagde han straks, at de kaldte maden uren efter jødisk vis. Og endelig, naar han fandt, at ingen kristen mand i tusend aar, og endda mindre før, havde havt den tro og lære, som han havde, men at alle, som rettelig havde lært

Kristi navn helt fra Kristi tid af indtil denne stund, har været endrægtige i tro og lære, styrede af St. Peters efterfølgere i Rom, da sagde han straks, at alle kristne nu i tusend aar havde været under Antikristens regimente; og de hellige fædre, som har skrevet for over tusend aar siden, havde faret vild i mange og vigtige ting og ikke kjendt den rette salighedens lære. I disse stykker drev han smukt den korsfæstede til en løgner og løftebryder, han, som sagde, at han vilde give sine lærere den Helligaand, der aldrig skulde vige fra dem til evig tid, og at helvedes porte ikke skulde faa magt over hans folk; thi har de været under Antikristen, saa har de tjent mig, og den korsfæstede er bleven en løgner og en usling, som nu i tusend aar ikke har havt folk og heller ikke holdt sit ord.

O, hvilken tro og retsindig tjener, som turde vove et saadant stykke. Det var ønskeligt, om man havde mange saadanne. Jeg vilde lønne dem vel med hede, gloende brande og store svovelsluer i mit rige. Derfor vær ikke saa søvnige og lade, men gjør eders sager med flid, jeg skal styrke og hjælpe eder, saa meget jeg formaar. Thi ser I ikke, hvor meget godt deres vingebrudte prædikant udretter, hvilken mistede sin ære, fordi han løi, at han havde besøvet en pige, forat han kunde faa hende til hustru; og siden besøved han en anden, førend bryllupet stod. Hvorfor gjør I ikke mere, som mere formaar, at I kan faa den løn, som her er eder bestemt?

Her, fromme børn og tro lærere, har I en kort lærdom og undervisning om, hvorledes I skal forsvare eders embede og lære. Nu staar intet andet tilbage, end at I som tro tjenere iverksætter den, idet I viser eders større frihed, til hvilken jeg inden kort tid skal hjælpe og befordre eder. Men hvad dette er for en frihed, vil jeg fortælle eder lidt om, forat I skal arbeide desto flittigere. Først vil jeg lade eder se, hvorledes I med god samvittighed kan tage mange hustruer, som de gamle fædre i det gamle testamente har gjort, hvilket jeg haaber maa blive eder til glæde, at I ikke

saa ofte maa blive plyndrede af eders dommere for hor. Dernæst vil jeg lære eder, saaledes som *Luther* har ladet vel forstaa, at ingen skyldskab eller frændeskab kan forhindre egteskabet. Derfor, om I ikke har lyst til at have to søstre paa én gang, hvilket dog ikke er forbudt, saa kan I godt tage den anden søster efter den førstes død.

Af samme grund vil jeg forene eder baade med de sakramenterere og gjendøbere; thi eders grund er denne, at man ikke skal holde eller undlade andet end det, som udtrykkelig er befaleet eller forbudt i den hellige skrift, samt at man ikke maa have dommere om den hellige skrifts udtydning, men hver og én maa udtyde den, saaledes som aanden indgiver ham. Deraf følger, at I let kan antage det, som nu er eder forestillet; thi det findes ikke saa udtrykkelig i skriften, at man ikke kan forsvare sig med sin egen mening og udtydning. Efterdi I holder alle menneskelige vidnesbyrd, saa vil jeg forene eder med tyrkere og hedninger, at I kan forkaste al skrift og siden leve hver efter sin vilje og tykke; thi al den vished, som I har om skriften, er ikke andet end menneskelige vidnesbyrd. Ligeledes om den korsfæstede, hvad ved I, om han har været en røver eller en troldkarl, som jøderne siger, eller Guds søn, som disciplene vidner? Thi alt saadant er menneskers vidnesbyrd og dermed efter eders grund falskt.

Saaledes skal jeg paa det sidste forsamle alle mine udvalgte børn og sætte dem tilbords, forat de kan æde mine kostelige retter i mit rige og haane den korsfæstede og hans tjenere til evig tid. Herefter har I at rette eder. Givet i det yderste mørke» o. s. v. (slgn. foran pag. 159).

Vi formoder, at læseren heraf har faaet et ganske godt indtryk af Klosterlasses polemik og af hans talent som nidskriftforfatter. I brevet fra Satan snur han ret tilgavnsvrangsiden ud og lægger for dagen sit sande hjertelag overfor det religionssamfund, som han selv engang havde tilhørt. Vi vil dog ikke undlade at tilføie, at den polemiske tone i hine tider og ikke mindst under liturgistriden var

raa og usleben. Men blandt de skrifter af lignende art, som vi har seet fra hin tid¹⁾, maa Klosterlasses brev fra Satan ubetinget tilkjendes den første pris.

¹⁾ Se foran pag. 159—60. Sidst i haandskriftsamlingen K. 26 i Upsala bibl. findes ogsaa et brudstykke af et rimprodukt, der aabenbart er en slags efterligning af Satans brev og særlig rettet mod Klosterlasse. Det er overskrevet: «Een lithen vndervisningh full meth the papisters willfarillse, then huar och een christen bør tage sig vara före, ställt på riim till Antichristi prest, huru han skall stella sin handell i werckett». Det er dog ikke af nogen videre interesse.

RETTELSER.

Pag. 65, linje 4 f. o. staar *i* aaret 1558; læs: *omkring* o. s. v.

- 110, anm. 1, staar *Ratt*; læs *Katt*.
 - 158, note 3, skal ordene «der igjen er optaget i Giers» o. s. v. udgaa.
 - 183, anm. 4, staar «Hist. soc. Jesu»; læs «Bibl. script. soc. Jesu».
-

Paa Undertegnedes Forlag er udkommet:

Pavekirkens Historie

eller

Historiens Vidnesbyrd

om,

at Usandheden vel er gammel, men Sandheden alligevel ældre.

Af

Karl Roll,

forhen Prest og Forstander for Missionsskolen i Stavanger.

Med 35 Illustrationer samt Forfatterens Biografi og Portræt.

Pris: Kr. 1,00 og Kr. 1,20.

Fremskridt No. 37, ¹³/₂ 94: Enhver, der kjendte noget til Pastor Roll baade personlig og fra hans offentlige Virksomhed, vil blive opmærksom paa det, som skriver sig fra hans Haand. . . . Han havde selv paa sine Udenlandsreiser lært at kjende Katholicismen paa nært Hold, og derfor er Fremstillingen baaret af Overbevisningens Kraft, ligesom den i sig selv er klar, koncis og orienterende. Det vilde ganske vist være vel, om dette lille gode Skrift, hvis Læsning, baade med Hensyn til Omfang og Indhold er overkommeligt for hvem som helst, kunde vinde sig Udbredelse i denne Tid, da maaske Katholicismen ligger i Luften. . . .

Aftenposten No. 94, ¹⁸/₂ 94: « . . . Pastor Roll sad inde med mer end almindelig theologisk Læsning, — kjendte ogsaa gennem længere Ophold i Italien og Sydtyskland vel til Pavekirkens Praxis, saa han kan tale mod den gamle Usandhed med Selvpolevelsens Kraft. Dommen falder skarp: «Hvad Ende det skal tage med den romerske Pavekirke, hvor Kristendom og Hedenskab er blandet sammen, for at danne den ikinhelligste Anstalt, Verden har set, er ikke godt at vide; dog saa meget er vist, at enten vil engang den hele Pavekirke falde med et forødeligt Brag, eller den bliver en Antikristens Rige, der forfølger Guds Menighed». — Sligt ville skurre i manges Øren, men man vil ikke saa let kunne skyde det hele hen som en fanatisk Lutheraners ensidige Dom; den ansete sandhedskjærlige Forfatters Navn vil tvinge til at prøve Dommen dybere i Historiens Lys. N. S.

Hedemarkens Amtstidende: . . . Ovennævnte bog har sin store betydning som en kortfattet, forstaaelig og historisk paalidelig fremstilling af pavekirkens historie. — Forfatteren giver et klart og fuldstændigt korrekt billede af den romerske kirkes vildfarelser, historisk belyste, saa at den hele udvikling indtil nu vil blive klar for læserne. Bogen vil fædde sin plads blandt de verker, som i den senere tid er udgivne til bekjæmpelse af den katholske propaganda iblandt os. Ønsker derfor nogen en kort, paa sikre historiske kjendsgjæringer bygget fremstilling af romerkirkens historie og dens lære, saa kjøb og læs denne bog, som desuden byder paa 35 illustrationer, der forhøier bogens værd, ligesom en biografi af forfatteren vil modtages med taknemlighed af pastor Rølls mange venner og læses med interesse.

Th. Steens Forlagsexpedition.

B.F.

May 20 1998

